

Tommi Nieminen

Lajien synty

Tekstilaji kielitieteen semioottisessa metateoriassa

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 136

Tommi Nieminen

Lajien synty

Tekstilaji kielitieteen semioottisessa metateoriassa

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston Villa Ranan Paulaharjun salissa
huhtikuun 16. päivänä 2010 kello 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2010

Lajien synty

Tekstilaji kielitieteen semioottisessa metateoriassa

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 136

Tommi Nieminen

Lajien synty

Tekstilaji kielitieteen semioottisessa metateoriassa

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2010

Editor
Hannele Dufva
Department of Languages, University of Jyväskylä
Pekka Olsbo
Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Jyväskylä Studies in Humanities
Editorial Board

Editor in Chief Heikki Hanka, Department of Art and Culture Studies, University of Jyväskylä
Petri Karonen, Department of History and Ethnology, University of Jyväskylä
Matti Rahkonen, Department of Languages, University of Jyväskylä
Petri Toiviainen, Department of Music, University of Jyväskylä
Tarja Nikula, Centre for Applied Language Studies, University of Jyväskylä
Raimo Salokangas, Department of Communication, University of Jyväskylä

Cover picture by Irene Taipale

URN:ISBN:978-951-39-3871-0
ISBN 978-951-39-3871-0 (PDF)

ISBN 978-951-39-3816-1 (nid.)
ISSN 1459-4331

Copyright © 2010, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2010

ABSTRACT

Nieminen, Tommi

Lajien synty: tekstilaji kielitieteen semioottisessa metateoriassa

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2010, 303 p.

Jyväskylä Studies in Humanities

ISSN 1459-4331; 136

ISBN 978-951-39-3871-0 (PDF), 978-951-39-3816-1 (nid.)

The present study investigates conceptually the notion of genre and how it could be utilized in re-evaluating the metatheory of linguistics. I will be proposing that the prevalent Saussurean or structuralist metatheory of language, which has been severely criticized during the last decades but is still in effect maintained in most of mainstream linguistics, should be discarded in favour of the Peircean or “semeiotic” metatheory of language.

Connecting genre theory to the broader context of general semiotics shows that many of the issues encountered can be solved in a unified way. Semiotics provides a common viewpoint from which to look at the actual functioning of genres in discourse. The first part of the study, which I call the ontology of the genre, is a deductive enterprise where the philosophical ideas of Peirce are fitted into the material of genre, thus providing a general framework for the actual, linguistic or other, theories of genre.

The ontology of the genre can in principle be expressed with a single clause: “Genre is a sign”. This simple identification provides in the Peircean framework a fruitful starting point for all kinds of theoretical inquiries and is capable of guiding the theories toward new and interesting directions. Most importantly, since the basic notion in Peircean semiotics is actually not the sign but the interpretive process—the semiosis—the construction of the theory and concepts begins on a dynamical primitive instead of a static one.

The second and more survey-like part of the study is the epistemology of genre, which consists of examples of how genre is manifested in actual texts. The material examined are letters to the editor from the Finnish daily newspaper *Aamulehti*. Instead of proposing a novel methodology I utilize various existing ones focusing on those that are or have been recently used or otherwise appear useful.

Keywords: linguistics, text genres, metatheory, conceptual analysis

Author's address Tommi Nieminen
Department of Languages
University of Jyväskylä, Finland

Supervisors Hannele Dufva
Department of Languages
University of Jyväskylä, Finland

Esa Lehtinen
Unit for Modern Finnish
and Translation
University of Vaasa, Finland

Reviewers Mika Lähteenmäki
Department of Languages
University of Jyväskylä, Finland

Susanna Shore
Department of Finnish, Finno-Ugrian
and Scandinavian Studies
University of Helsinki, Finland

Opponents Tapani Kelomäki
Department of Finnish, Finno-Ugrian
and Scandinavian Studies
University of Helsinki, Finland

Mika Lähteenmäki
Department of Languages
University of Jyväskylä, Finland

Sisältö

Alkulause	9
1 Johdanto	13
2 Taustaa: tekstilaji arjessa ja tutkimuksessa	19
2.1 Tekstilaji arjessa	20
2.2 Tekstilaji tutkimuksessa	27
2.3 Lajiteorian relevanssi kielitieteen metateorialle	37
3 Tavoitteet, aineisto ja menetelmät	49
3.1 Tutkimuksen tavoitteet	49
3.2 Esimerkkiaineisto	58
3.3 Tutkimusmenetelmät	64
4 Käsitteistö	69
4.1 Diskurssi	69
4.2 Teksti	76
4.3 Tekstilaji: alustava luonnehdinta	90
4.4 Diskurssikäsitteiden kenttä	94
4.5 Tieteenfilosofisista kysymyksistä	100
4.6 Lopuksi	110
5 Tekstien ja tekstilajien semiotiikkaa	112
5.1 Universaalikategoriat ja pragmati(si)smi	114
5.2 Merkki ja semioosi	119
5.3 Tulkinnan monimuotoisuus	123
5.4 Merkityksetön merkitys	125
5.5 Merkkien typologiaa	129
5.6 Lopuksi: Metateorian merkitys	135

6	Kontekstualisaatioteoria	137
6.1	Kontekstualisaatio yleisesti ja erityisesti	138
6.2	Dekontekstualisaatio	143
6.3	Rekontekstualisaatio	148
6.4	Lopuksi: Kontekstualisaatio ja semiotikka	152
7	Tekstilajin ontologia	154
7.1	Laji kielen uutena voimavarana	154
7.2	Lajipiirteiden indeksaalisuus	158
7.3	Laji merkinä ja semioosina	164
7.4	Intuitio ja empiria	177
7.5	Normatiivisuus ja neutraali stereotyyppi	186
7.6	Laji historiana	191
7.7	Atomistinen vai systemistinen kuvaus?	194
7.8	Kognitioon vetoamisesta	197
7.9	Lopuksi	201
8	Tekstilajin epistemologia	203
8.1	Sekventiaalisuus ja rakenteisuus	205
8.2	Tilastollis-distributiivisuus	219
8.3	Taustatieto	229
8.4	Tilanteisuus	233
8.5	Funktionaalisuus	241
8.6	Dialogisuus	247
8.7	Dynaamis-yhteisöllisyys	253
8.8	Lopuksi	261
9	Lajien synty	263
	Summary	271
	Lähteet	277

Kuvat

1.1	Tutkimuksen rakenne miellekarttana.	16
3.1	Tieteen tasot	53
3.2	<i>Aamulehden</i> taittopohja	63
4.1	Tekstiys ja interdiskursiivisuus sarjakuvassa	82
5.1	Saussuren merkki ja Peircen semioosi	121
5.2	Kolmivaiheinen semioosi	122
6.1	Sana erilaisissa konteksteissa	141
7.1	Shapiron semioottinen pyörä	168
7.2	”Sisäkkäiset etenevät ympyrät”	192
8.1	Ventolan semioottiset tasot	217
8.2	Martinin genre–rekisteri–kieli	225

Alkulause

Tämä on noin viides väitöskirjani.

Ensimmäinen väitöskirjani käsitteli semantiikan ontologiaa ja strukturalistisen metateorian ongelmia. Ohjaajani osasivat toki kertoa aihe olevan liian vaativa koskaan valmistuakseen, mutta yrittänyttä ei laiteta. Matkan varrella tutkimus muuntui kuin omasta tahdostaan ja siihen kasautui yhä enemmän tilanteisen kielen problematiikkaa etenkin jo aiemmin kirjallisuustieteessä tutkimieni (teksti- tai) kirjallisuudenlajien mielessä. Tutkielma eteni ehkä puoleenväliin ja seisahtui. Voimien vähyyttä, resurssien niukkuutta, ajatusten umpikujaa – eikä kieli- ja kirjallisuustiedettä vapaahkosti yhdistellyt otteenikaan aina tuntunut kohdeyleisöön vetoavan.

Toinen väitöskirjani jäi vielä torsommaksi: se valmistui ehkä kolmannekseen ennen seisahtumistaan. Siinä yritin laajentaa aineistopohjaani mm. puhuttuun kieleen, ja vaikka aineistoni oli tiivis, tavoitteet rupesivat haaromaan liian moniaalle, jotta työ olisi pysynyt käsissä. Oli riivittävä rönsyjä.

Kolmas ja neljäs väitöskirjani valmistuivat mutta tyrmättiin tieteilisessä debatisissa: kielitieteen metateoriasta kiinnostuneen semiootikon seikkailuja tekstintutkimuksen letossa ei aina ymmärretty tarkoitettulla tavalla. Oli tarkkailtava askeliaan ja väliin vaihdettava vallan suuntaa – tunnustauduttava avoimemmin käsiteanalyytikoksi ja metateoretikoksi, jolle tekstintutkimus on enemmän tutkimuskohde kuin tutkimustapa.

Moniaalle on haaronut tämä valmistunutkin tutkimukseni. Aineistoa ja sen käsittelyä rajaamalla retkeni on silti saavuttanut määrätieteen, joka sijaitsee akateemisen karttapallon navalla: edemmäs eivät kartat yllä. Tänne saakka pääseminen on vaatinut – vaikka vain kuvaannollisestikin – enemmän aikaa ja tupakkaa kuin sitä alulle pannessani osasin aavistakaan. Kokeneemmat naurakoot partaansa, itse edelleen äimistelen, kuinka kiharaisesti suoraakin tietä voi ajaa tai kuinka moninkertaiseksi matka voi käydä siitä, minkä kartalta mittasi.

Tien varrelle jäi murheitakin, joista suurimpana isäni ennenaikainen kuolema toukokuussa 2003. Vaikka aavistelen, ettei hän koskaan olisi tutkielmani sivuja avannut kuin ehkä irvailukseen akateemiselle munkkilatinalleni, toivon totisesti, että hän edes sen olisi ehtinyt tehdä.

On maljojen kohottamisen ja ylevien puheiden aika.

Ensimmäiset kiitokset esitän väitöskirjani esitarkastajille Mika Lähteenmäelle ja Susanna Shorelle vaivannäöstä, jonka verbaaliseen viidakkooni tunkeutuminen varmasti heille on maksanut. Samoin kiitokset vastaväittäjilleni Tapani Kelomäelle ja (jo esitarkastajana toimineelle) Mika Lähteenmäelle, joiden ansiosta väitöskirjakäsikirjotuksesta tuli väitös.

Toiset kiitokset ohjaajilleni Hannele Dufvalle ja Esa Lehtiselle sekä monivuotiselle ”tieteelliselle konsultilleni” Urho Määtälle. Jolleivät viljelemänne neuvot aina itäneetkään, en suinkaan ole niitä unohtanut. Kunniamaininnan ylimääräisestä ohjauksesta suon Pekka Tammelle, joka paitsi rohkaisi jatkamaan lajiaiheen parissa sivuainetutkielmani (1995) jälkeen myös salli minun vuosiksi pesiä tyä isännöimäänsä yleisen kirjallisuustieteen tutkijaseminaariin.

Ystävistä ja kollegoista ensiksi on kiitettävä monivuotista fonetiikan yhteistyökumppaniani Michael O’Delliä: niin monessa olemme tieteen kentillä olleet yhtä mieltä! L^AT_EX-apusikin otin työn viimeistelyvaiheessa kiitollisena vastaan.

Olutkolpakollisen kohotan Tampereen yliopiston yleisen kirjallisuustieteen vanhalle selkärangalle Markku Lehtimäelle sekä Suomen kirjallisuuden kollegalleen Mari Hatavaralle, jotka pääsivät kommentoimaan teeman yhtä muunnelmaa, ja toisen Tampereen yliopiston vanhan suomen kielen laitoksen poikkitieteellisen verbaaliakrobatian Suomen-mestarijoukkueelle Huuhaa-ryhmälle: Urholle, Mikelle, Esalle ja Pekka Pällille.

Erinäisiä ajanvieteseurueita kiitän vapaa-ajan tapaamisista, jotka pelastivat, sikäli kuin mahdollista, karkaamassa olevan järkeni: Hanna, Jarkko, Jussi, Kati, Laura, Liisa, Mariat L & M, Marita, Riitta, Saijamari, Teemu, Tiina ja Yrjö: ette jää maljannostoitta. Tapio Peltolaa kiitän paitsi vuosien ystävyyydestä myös teknisestä avusta lähdetietokantani parissa.

Virtuaalisen kukkakimpun haluan ojentaa kahdelle toimistosih-teerille: Tampereen yliopiston jo eläköityneelle Leena Lehtjoelle ja Jyväskylän yliopiston Ulla Mustoselle. Rasvasitte rattaita aina, kun oli tarvis.

Jyväskylän yliopiston kielten laitosta haluan kiittää vuosien sinnikkästä ja lojaalista tuesta. Heikoimmillakin hetkillä saatoin aina tuntea laitoksen tarjoavan tukevaa institutionaalista selkänöjää, jolta mietteitäni ponnistaa.

Vuosien aikana minusta kärsimään joutuneiden opiskelijapolojen katraalle niin Tampereella, Jyväskylässä, Seinäjoella, Otaniemessä, Hyvinkäällä, Porissa kuin Vaasassakin viivästyneet kiitokset ja osanotot umpikieron huumorini ja meandroivan ajatuskulkuni urhoollisesta seuraamisesta. Työn sankaruudesta teidät palkittakoon – silloinkin, kun antamani arvosanat eivät sitä jo ole selväksi tehneet.

Tieteestä ja sen ääriä olen heiluttanut huulta niin monen kanssa, ettei aika riitä kaikkia mainitsemaan. Sivulle jätettäköön tyhjä tila nimillenne.

Tänään täällä, huomenna poissa.

Tampereella 1. maaliskuuta 2010

Tommi Nieminen

1 Johdanto

Ensisilmäykseltä tekstilaji on viettelevän yksinkertainen ja kansantajuinen käsite. Diskurssin arjessa, varsinkin nykyisenlaisessa kirjoitetun kulttuurin arjessa, se tuntuu toimivan juohevan mutkattomasti ja usein lähes yksinomaan sellaisen intuitiivisen tiedon kautta, joka on saatu ilman muodollista koulutusta erilaisiin yhteisöihin kasvamisen myötä. Jokainen nykylänsimaisen kulttuurin jäsen käyttää – vähintäänkin vastaanottajana – päivittäin monia toisistaan monin tavoin eroavia tekstilajeja tekemättä asiasta suurta numeroa.

Tutkimuksen kannalta sen sijaan tekstilaji on osoittautunut hämmentävänkin kompleksiseksi ja vaikeasti lähestyttäväksi käsitteeksi. Tekstilajitieto ja -taito ovat kuvauksen kohteena liikkuva maali. Tekstilajien empiiristen, aidoissa teksteissä esiintyvien piirteiden luetteleminen taas tuntuu korvikkeelta varsinaisen kohteen kuvaukselle.

Tutkimukseni pääargumenttina on havainto kielen ja tekstilajien analogiasta: diskurssiyhteisön jäsenten tekstilajitieto on ei ainoastaan samanlaista vaan samaa kuin muukin kieltä koskeva tieto. Kielioppi ja tekstilajien ”tekstikielioppi” ovat yhtä, koska kumpikin ovat semioottisia¹ järjestelmiä, joihin pätevät yhteiset semioottiset lainalaisuudet. Niillä on toki myös eroja, koska kyseessä ovat *eri* semioottiset järjestelmät, mutta ennen kuin eroja voi mielekkäästi tarkkailla, on kuvattava yhteinen perusta. Se on tämän tutkimuksen yksi päämäärä.

Kielitieteen teorianmuodostuksen kannalta on kiinnostavaa, että vaikka tekstilajeilla voi sanoa olevan ”kielioppi”, se on väljempi ja heikompi kuin kielen kielioppi, jonka senkin vahvuutta viime vuosikymmenten kielitiede on koetellut. Tekstilaji muodostaa näin mielenkiintoisen rajatapauksen kahden tarkastelutavan välillä: kielitieteen perinteisen, säännön käsitteeseen nojaavan näkemyksen ja uu-

¹Nimityksellä *semioottinen* viitataan kautta tekstin yleisesti merkkitoimintaan ja sitä tutkivaan tieteenalaan. Jos haluan korostaa nimenomaan Charles S. Peircen näkemykseen pohjautuvaa käsitystä tai sitä vastaavaa metateoriaa, käytän (Peircen itsensä tapaan) nimitystä *semeioottinen*.

demman, funktionalistisen kielen ja muun toiminnan yhteyttä korostavan näkemyksen välillä. Edellisessä näkemyksessä painotettiin kielen intuitiivista analyysia empiirisen datan sijaan, jälkimmäisessä korpusten käyttöä ja kielenilmausten kytkemistä vankasti niihin tilanteisiin, joissa kieltä käytetään. Joissakin jälkimmäisen näkemyksen malleissa hylätään jopa koko kielen käsite.

Tässä esiteltävä, Charles S. Peircen semeiotiikkaan nojaava näkemys yrittää kulkea ääripäiden välillä kultaista keskitietä. Väitän, että tekstilajia (kuten kieltäkin) koskevat intuitiot ovat tosiasia ja viestintä tapahtuu pitkälti niiden varassa, mutta intuitio ei toisaalta ole, kuten joskus on esitetty, järkähtämättömän varma ja aina viestintätoimintaa edeltävä perusta vaan dynaaminen vaikutussuhde ennen omaksutun ja kaiken aikaa omaksuttavan käyttötiedon välillä. Peircen merkkiteorian keskiössä ei olekaan merkki, staattinen objekti, eikä edes yhtä staattinen sääntö, vaan semioosi, merkkien käyttämisen ja tulkinnan prosessi. Tähän dynaamiseen semeioottiseen näkemykseen pohjautuu se, mitä kutsun *tekstilajin ontologiaksi*: näkemys tekstilajia koskevan tiedon kohteesta.

Tiedon kohteen lisäksi on otettava huomioon se, miten siitä saadaan tietoa eli *tekstilajin epistemologia*. Ymmärtääkseen sitä on ymmärrettävä myös genrekäsitteen historiaa. Se syntyi kirjallisuudentutkimuksessa jo antiikissa ja levisi sieltä lopulta viime vuosikymmenten aikana arjen diskurssienkin kuvaukseen. Se on käsitteenä monikäyttöinen ja joustava, ja toimii yhtä lailla tutkijan käytössä kuvauksen välineenä, kriitikon käsissä normatiivisena työkaluna kuin yhteisön naiivienkin jäsenten toimintaa ohjaavana ja muovaavana käsitteenä. Se katsoo niin nykyisyyteen, menneisyyteen kuin tulevaan. Esimerkiksi opetuksessa sitä voi menneeseen kielenkäyttöön – diskurssihistoriaan – suuntautuessaan pitää Claudio Guillénin (1971: 111) sanoin ”kuvaillevana väitteenä” yhteenkuuluvien puhunosten (tai teosten) yhteenkuuluvuuden luonteesta, tulevaisuuteen suuntautuessaan taas ”kutsuna aineksen ja muodon yhteyteen”. Se yhdistää monia toisistaan eroavia näkökulmia. Kaikki seuraa siitä, että tiedon kohteeseen eli tekstilajiin voi saapua monia teitä.

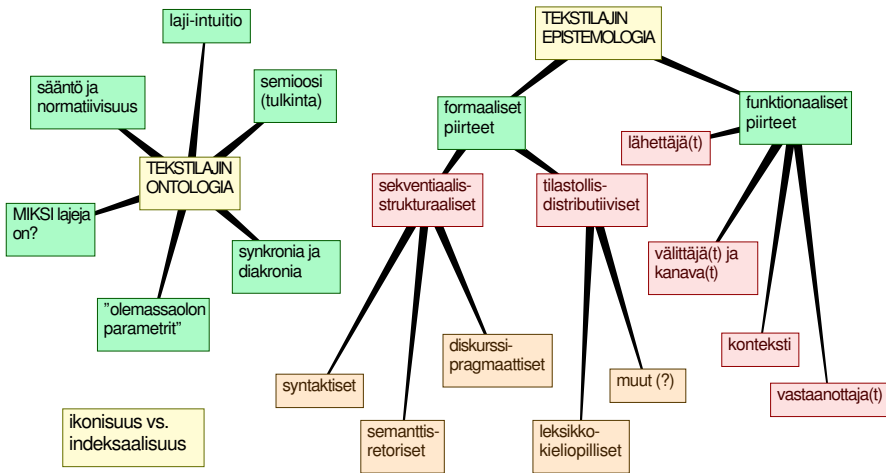
Tutkija ei suoraan havainnoi tekstilajia kuten ei kieltäkään, vaan tekstejä ja kielenilmauksia. Näiden välisen suhteen määrittelyn vaikeudesta kasvoi aikanaan ensisijainen tutkimusongelmani kirjallisuustieteen sivulaudatututkielmaani (Nieminen 1995) ja siitä tehtyyn lajiteoreettiseen monografiaan (1996). Tuolloin esitin (kirjallisuuden-) lajin lähinnä vastaanottajan kategoriana, jolla ei ole teks-

tissä korrelaattia välttämättä lainkaan. Toisin sanoen (empiirisen) tekstin ja (intuitiivisen) tekstilajin suhde tuolloisen näkemykseni mukaan oli pelkästään tiettyä tilanteista tarkoitusta varten tekstin-käyttötilanteessa luotu *ad hoc* -yhteys. Tämä ei vastaa käsittäkseni ainoakaan kielitieteellisen lajiteoriatutkijan näkemystä² eikä sitä nykyisen käsitykseni mukaan voikaan pitää mielekkäänä tai puolustettavana. Esimerkiksi Vesa Heikkinen asettuu jyrkästi vastakkaiselle kannalle väittäessään, että tekstin tekstilajia on etsittävä nimenomaan tekstin sisältä, ei sen ulkopuolelta (1999: 58). Näin kuitenkin palataan samoihin ongelmiin, jotka alkuaan saivat minut hylkäämään tekstuaalisen lajikäsitteen tyystin: tekstipiirteiden ja tekstilajia koskevan intuition epäsuhtaan.

Nähdäkseni ontologian ja epistemologian epäsuhta voidaan ymmärtää parhaiten semioottisen metateorian kautta. Ontologiaan kuuluu tekstilajin funktio niin semioottisen toiminnan kokonaisuudessa kuin kulloisessakin diskurssissa. Samoin siihen kuuluu intuitiivinen käsitys, joka tekstilajista ja siihen kuuluvista teksteissä saman yhteisön jäsenillä vallitsee: tätä kutsun tekstilajin *neutraaliksi stereotyyppiksi* (luku 7.5). Lajin epistemologia taas koostuu siitä, miten tekstilajia tekstistä tai diskurssitilanteesta käsin kutsutaan tekstin tulkitsimeksi (väljästi: tulkintaresurssiksi), toisin sanoen miten tekstilaji havaitaan, miten se tekstissä tuotetaan tai miten sitä eri diskurssitoimijoiden kesken välitetään. Näin tekstilajin viestinnällinen intensio, merkitys, voidaan pitää erillään niistä viestinnällisistä keinoista, joilla tuo merkitys tuotetaan ja joiden avulla siihen viitataan.

Tutkimukseni osa-alueet voi esittää kuvan 1.1 mukaisena mieliekarttana. Kokonaisuudessa on kaksi keskusta: lajin ontologia ja epistemologia. Ensin johdan semiotiikasta ja kontekstualisaatioteoriasta tekstilajin ontologian, sitten käyttäen esimerkkinäni yhtä tekstilajia kuvaan epistemologiaosuudessa (luku 8) eri puolia siitä, miten tekstilajit kielenkäyttäjälle ilmenevät ja miten jotkin teoriat ovat näitä piirteitä lähestyneet. Tekstiesimerkit on poimittu *Aamulehden* yleisönosasto- eli mielipidejutuista kahden ei-peräkkäisen kuukauden ajalta. Valintaan vaikuttivat sekä menetelmä- että päämääräsytyt. Joukkoviestimet tarjoavat laajan, helposti saatavilla ja kerättävissä olevan sekä avoimen aineiston, joka tutkimustani tarkastelevienkin on helppo saada käsiinsä. Mielipidejutut tarjoavat myös erinomai-

²Kirjallisuustieteessä Helmut Hauptmeier tosin (1987: 425) tulee lähelle sijoittaessaan genrepiirteet diskurssiosapuolten kognitioon.

Kuva 1.1: Tutkimuksen rakenne miellekarttana.

sen esimerkin tekstilajipiirteiltään varioivasta ja epäyhtenäisestä tekstilajista.

Näiden kahden ydinnäkökulman lisäksi miellekartassa on kolmaskin keskus, kysymys lajin tulkitsemisesta ja näkemisestä ensi sijassa joko *ikonisuuden tai indeksaalisuuden* kautta. Tätä kysymystä ei voi nähdä täysin sen paremmin ontologiseksi kuin epistemologiseksi vaan se kuuluu kumpaankin. Oma vastaukseni (luvussa 7.2) painottaa tekstilajin indeksaalisuutta. Tekstilaji ei niinkään ole lajiin kuuluviksi katsottuja tekstejä yhdistävä tyypillisten (aristoteelisten) piirteiden yhtenäinen, kiinteä joukko, vaan hajanainen kooste diskurssipiirteitä, jotka viittaavat tekstin tulkinnan tapaan. Tekstilajin yhtenäisyys ei toisin sanoen välttämättä näy teksteissä lainkaan vaan se sijoittuu konventionaaliisiin tulkintoihin, joita teksti saa. Tavoitteeni ei siten ole tekstiaineiston lajikuvaus eikä -määritelmä. Tekstilajia kutsutaan teksteistä hyvin monin tavoin, eikä kaikkien tapojen luetteleminen ole välttämättä relevanttia. Tekstilajitutkimuksia luonnehtii usein implikaatio, että tekstilaji merkitsee 'samantapaisten tekstien joukkoa' tai 'tyypillistä tekstiä ja siihen tavalla tai toisella perheyhtäläisesti sidoksia muita tekstejä', mutta nähdäkseni tekstilaji ei varsinaisesti ole *tällä tavoin* kielellinen ilmiö. Tekstilaji toisin sanoen on tavattu esittää pikemmin ikonisena kuin indeksaalisena tulkitsemisena: tekstilaji(abstraktio)n ja yksittäisen tekstin väliltä etsitään samankaltaisuuden suhdetta sen si-

jaan, että tekstilajin semioottinen luonne diskurssin merkkinä nousi esiin. Kirjallisuudessa on aiemminkin todettu tekstilajin muodostavan yksittäisen tekstin (erään) tulkitsimen, mutta ajatusta ei ole seurattu peirceläiseen loppuun saakka eikä tulkitsimen käsite ole ollut riittävän täsmällinen; tätä puutetta pyrin osaltani korjaamaan.

Tutkimukseni rakentuu niin, että kuvaan ensin luvussa 2 tarkemmin tekstilaji-ilmiön niin tutkimuskohteen (arkidiskurssin) kuin itse tutkimuksenkin – kielitieteen ja erityisesti kielitieteellisen tekstintutkimuksen – kannalta. Mielenkiintoni kohteena on paitsi itse tekstilajin käsite myös se, miten funktionaalisten käsitteiden mukaantulo kielitieteeseen antaa mahdollisuuden arvioida uudelleen koko kielitieteen metateoreettista perustaa (tieteenparadigmaa). Kielitieteessä käsitteellinen analyysi on jäänyt varsin vähälle, mistä syystä monet pitkälle sen omaan perinteeseen palautuvat käsitteet ovat pysyneet jopa lähes sellaisinaan käytössä silloinkin, kun tutkimuksen metodologiassa ne selvästi asettuvat kyseenalaisiksi tai ongelmallisiksi.

Tutkimuksen alaa esittelevän osuuden jälkeen täsmennän tutkimustavoitteeni ja -menetelmäni sekä kuvaan esimerkeissä (enimmäkseen) käyttämäni aineiston luvussa 3. Varsinainen tutkimusosuus alkaa luvusta 4, missä pohdin diskurssin- ja tekstintutkimuksen peruskäsitteistöä nimenomaisesti oman tutkimukseni kannalta. En tavoittele terminologisesti kattavaa yleisesitystä, vaan kyseessä on selityksin laajennettu tutkimusta ympäröivien – kontekstivien – avaintermien katsaus, jossa samalla pääsen tekemään kannaltani olennaisia teoreettisia huomioita. Sitä seuraa semioottisen metateoriani kuvaus luvussa 5: esittelen Peircen semeiotiikan peruskäsitteet sekä niiden tämän tutkimuksen kannalta tärkeimmät teoreettiset seuraamukset. Luvussa 6 semiotiikan (metateorian) ja tekstintutkimuksen menetelmien välille rakennetaan kontekstualisaatiokäsitteen avulla silta. Peircen käsitteet ovat siksi abstrakteja ja yleisiä, että niiden välitön soveltaminen kielitieteeseen olisi helposti kömpelöä ja ylimalkaista. Vaikkei kontekstualisaatioteoria lisää mitään oleellista semiotiikan yleiskuvaan, sen käyttöönotto edesauttaa semiotiikan sovellettavuutta kielitieteelliseen tekstilajiteoriaan.

Semiotiikan ja kontekstualisaatioteorian esittelyjä seuraa luku 7, joka esittelee semioottisen metateorian tuottamat hypoteesit tekstilajin kannalta eli luonnehtii tekstilajin ontologiaa. Se muodostaa semioottisen tekstilajikäsitteiden ytimen. Teorian yksityiskohdat johdetaan deduktiivisesti yleisestä semiotiikasta, ja tekstilajimallin tarpeisiin semiotiikan käsitteistöä täsmennetään kontekstualisaatioteo-

rialla. Tästä seuraa joukko väittämiä sille, millaisia tekstilajien voi olettaa olevan niin ontologisesti eli kielen ja diskurssin ilmiöinä kuin epistemologisestikin eli tutkimuksen ja havainnon kohteina.

Luvussa 8 esitän aineistosta poimittujen esimerkkien avulla, millä tekstilaji näyttää eli millainen on sen epistemologia. Tekstilajilla on käytännön diskurssitoiminnassa toisistaan eriäviä puolia – lähettäjän, välittäjän, vastaanottajan, tutkijan jne. –, joita en tässä tutkimuksessa lähde tarkasti erottamaan vaan pyrin lähinnä antamaan esimerkkejä siitä, miten tekstilaji suhtautuu diskurssin empiriaan. En esitä olemassaolevien tekstilajiteorioiden kanssa samalla abstraktiotasolla kilpailevaa teoriaa, vaan hyödynnän olemassaolevia metodologioita, jotka nostavat esiin eri puolia tekstilajista. Eroavien yksityiskohtien häivyttäminen ei ole kaikessa tavoiteltava päämäärä, mutta tässä se auttaa positioimaan jo kertynyttä tutkimustietoa suhteessa semioottiseen metateoriaan.

Päätäntäluvussa 9 tiivistän tutkimukseni teoreettisen annin sekä esitän, miten teoriaa voi soveltaa ja mihin tekijöihin myöhemmän tutkimuksen olisi syytä kiinnittää huomiota.

2 Taustaa: tekstilaji arjessa ja tutkimuksessa

Tekstilajit ovat niin tavallisen arjen kielenkäytön kuin tutkimuksenkin asia aivan samalla tavoin kuin kielessä on yksiköitä ja kielitie-teessä yksiköitä vastaavia käsitteitä. Kieltä tutkittaessa eroa on joskus vaikea pitää mielessä, koska kielen yksiköiltä puuttuu niin olemassaolon varmuus (voidaan kysyä, onko jossakin kielessä tai kielessä yleensäkin *sanoja* tai *lauseita*) kuin yksikköluokkien välisten erojen jyrkkyyskin (*sanat* ja *lauseet* voivat limittyä). Helposti unoh-tuu, että kielen yksiköt ovat olemassa sikäli kuin ne *näyttävät* olevan olemassa, eli kielessä ontologinen ja episteeminen yhtyvät¹.

Arjessa tekstilajit ovat *ilmiöitä*, kielenkäyttöä ja sen tulkintaa sää-televiä periaatteita, jotka voivat olla naiiville kielenkäyttäjälle lähes näkymättömiä ja analysoimattomia mutta jotka silti ohjaavat hänen diskurssitoimintaansa. Tässä ne muistuttavat kielen sääntöjä eli ovat semioottiselta muodoltaan identtisiä kielen sääntöjen kanssa. Yh-teisön jäsenenä toimimisen taitoihin kuuluu se, että kykenee muo-dostamaan kontekstiin sopivan, toimivan tekstin (millä tässä tarkoi-tan paitsi kirjoitettuja tekstejä, myös puhuttua kieltä; ks. lukua 4.2).

Tutkimukselle tekstilajit ovat sekä tutkimuskohde (arkidiskurs-sin ilmiönä) että tutkimuksen käsitteellinen väline. Näiden näkö-kulmien sekoittuminen tai niiden eron hämärtyminen voi aiheut-taa tutkimukselle huomattavia ongelmia. Ensimmäistä ongelmaa voi luonnehtia epistemologiseksi: Käy helposti niin, että työkalu alkaa määritellä sitä, mitä havaitaan, ja tutkimuskohteesta peittyvät näky-mättömiin piirteet, joita työkalu ei tavoita. Vähintäänkin on mah-dollista, että tekstilajeista tulevat tällöin huomioon otetuiksi vain ne, jotka sopivat malliin. Toinen ongelma taas on luonteeltaan ontologi-nen: Kuvauksen kohteen ja kuvauksen (mallin tai teorian) sekoitta-minen toisiinsa ei missään ole helpompaa kuin kielessä, missä ku-vauksen kohde ja sen väline lankeavat yhteen.

¹Tapani Kelomäki, suullinen huomautus Emergenssi-seminaarin yhteydessä Tampereella lokakuussa 1999. (Ks. Nieminen 2000: 115, alaviite 1.)

Arkihavainto koskee enemmän yksittäisiä tekstilajeja ja niiden käyttöä kuin tekstilajin ilmiötä. Tämän vuoksi arkikielenkäytössä voi olla kosoltikin nimiä eri tekstilajeille mutta yleiskäsitteeltä nimitys voi puuttua. *Tekstilaji* on edelleen tieteellisen diskurssin, ei arjen termi, vaikka *genren* ainakin kirjallisuus- ja elokuvakontekstissa jo suomen arkikieleen voi väittää tunkeutuneenkin. Vaikka siis *tekstilajit* kuuluvat kielellisen diskurssin alaan, *tekstilaji* – käsitteenä – ei välttämättä itse kielellisty.

Kielitieteessä taas tekstilaji oli pitkään vain apukäsite, jonka avulla hallita tekstien kontekstia, kielen ja tekstien havaittua ympäristösidonnaista vaihtelua. Näin se saatettiin muotoilla hyvinkin abstraktisti ja analyttisesti ja mallinnettu lajimaailma irrota hyvinkin kauas arkidiskurssin tekstilajeista. Vasta parin–kolmen viime vuosikymmenen aikana tekstilaji on noussut tutkimuksenkin mielenkiinnon kohteeksi. Tutkimushistorian painolasti oireilee kuitenkin edelleen niin, että selkeän eron tekemine kielitieteen metodikäsitteen ja diskurssissa olevan tutkimuskohteen välille on vaikeaa.

Tarkastelen seuraavaksi tekstilajikäsitettä ensin arjen eli tavallisen kielenkäyttäjän kannalta, sitten tutkimuksen näkökulmasta. Sen jälkeen täsmänän tutkimusnäkökulman kielitieteeseen kysymällä, voiko tekstilajitutkimusta (tai -teoriaa) pitää kielitieteellisenä tai yleisen, teoreettisen kielitieteen kannalta relevanttina ja jos voi, missä mielessä. Lopuksi esittelen oman tutkimukseni tieteenfilosofiset kytkökset ennen loppuyhteenvedoa.

2.1 Tekstilaji arjessa

Valtaosa ihmisistä lukee, kohtaa ja myös tuottaa arjessaan monenlaisia tekstejä. Diskurssiyhteisöt ryhmittelevät tekstejä käytöltään, tyyliltään ja muodoltaan samankaltaisten tekstien lajeihin (Bex 1996: 1). Näillä lajeilla ei välttämättä ole vakiintuneita nimiä: miksi esim. sanotaan suomeksi tekstiä, joka liimataan jääkaapin oveen viestiksi muille taloudessa asuville (engl. *post-it note*)? Genre on tuttu mutta nimityksessä ainakin toistaiseksi vaihtelua. Journalistisen diskurssin genret kuten *artikkeli*, *pääkirjoitus*, *kolumni* tai *mielipidejuttu* ovat nykyään lähes kaikille tuttuja, vaikka useimmat tutustuvat niihin vain loppukäyttäjänä, lehtien lukijoina. Byrokratian kanssa toimittaessa tiedetään *lomakkeen* yleinen funktio ja käyttö – sitä ei voi täyttää miten mieli vaan on noudatettava täyttöohjeita –, samoin tiedetään, mikä on *valitus* tai *oikaisupyyntö*. Ammatista riippuen ihmiselle voivat olla enemmän tai vähemmän tuttuja *muistiot*, *raportit*, *lähetteet*,

saatteet jne. Kaikki ovat esimerkkejä diskurssiyhteisön arkisesta **ilmiöstä**, johon tekstilajin käsitteellä tieteessä (ja enenevästi arjessakin) viitataan.

Kielitieteen ja tekstintutkimuksen käytössä *genren* käännösvastineeksi on vakiintunut *tekstilaji*. Sanoista vieraampi, *genre*, on kuitenkin myös arkisempi, koska kirjallisuuden, elokuvan ja musiikin ”genreistä” voivat puhua ja puhuvat nekin, jotka eivät näihin taiteen- ja elämänaloihin liity kuin (naiiveina) osanottajina – loppukäyttäjinä ja ”kuluttajina”. Jos siis oletetaan kielitieteen tekstilajin ja arjen *genren* olevan edes jossakin mielessä sama asia – mikä on itse asiassa tieteessä tavanomainen oletus –, tekstilaji on lopulta hyvin arkinen asia eikä sitä kuvaavan termin puuttuminen arkikielestäkään asiaa muuksi muuta. Diskurssikaan ei ole (ainakaan toistaiseksi) arkikielen sana, vaikka ihmisten yleisesti katsotaankin elävän nimenomaan diskurssin muodostamassa maailmankaikkeudessa. Ilmiö voi olla arkea ilman että sille olisi arjessa nimeä. Tekstilajien tapauksessa nimiä on monissa tapauksessa erilaisille tekstilajeille mutta ei sille abstraktiolle tai yleistykselle, johon ne kuuluvat.

Arjen esiteoreettisella lajikäsitteellä tuntuu diskurssitoimijan silmissä olevan varsin kiinteä sisältö (Pettersson 2003: 33). Kuten kieleen, tekstilajiin kohdistuu esiteoreettista, tavallisesti eksplikoimattonta tietoa, jota ei kokonaisuudessaan ”opita koulussa”, muodollisen koulutuksen kautta (kuten esim. Pär Segerdahl 1995: 35 väittää). Säännöt ovat semioottisen toiminnan luontaisia normeja. Pikemmin kuin itse tekstistä, tekstilajinormi kertoo jotakin oleellista tekstiin liittyvästä toiminnasta. Tekstilaji liittyy siihen, mitä tekstillä tehdään tai mitä sen tuottaminen tai vastaanottaminen sosiaalisesti merkitsee tai implikoi. Joidenkin nykyelämän alojen enenevä genreytyminen (Swales 2004: 4–6) taas kertoo siitä, että tekstilaji on tässä suhteessa erinomaisen toimivaksi osoittautunut semioottinen väline.

Tekstilajit muodostavat täten diskurssin *käyttöluokkia*. Merkkejä tästä löytyy helpoimmin kirjoitetusta kielestä, etenkin kaunokirjallisuudesta sekä joukkoviestinnän ja tieteen diskursseista, joita on tutkittu eniten. Esimerkiksi kirjakaupat erottelevat kirjallisuusvalikoimistaan erillisiä dekkari-, kauhu-, trilleri- tieteiskirjallisuus- tai fantasiahylyjä – mahdollisesti muitakin –, samoin monet kirjastot ovat siirtyneet käytäntöön, jossa yleisimmin tiedusteltujen genrejen teokset sijoitetaan hyllystään erilleen kaikesta muusta (Saarti 1999: 33). Edelleen sanoma- ja aikakauslehtien jutut jakautuvat kuin luonostaan erilaisiin ja eri tavoin luettaviin ja luettaviksi tarkoitettuihin

luokkiin kuten pääkirjoituksiin, artikkeleihin, pakinoihin ja haastatteluihin. Kirjastojen (Saarti 1999: 23–32) ja koulun (Dixon 1987: 9) tarpeiden lisäksi voi väittää esimerkiksi lähes kaiken kirjallisuudentutkimuksen perustuvan pohjimmiltaan lajikäsitykseen (Hernadi 1978: 192), ja toisaalta varsin yleisesti LSP- (Language for Special Purposes) ja sosioretorisessa tutkimuksessa on esitetty, että eri tekstilajien lukemisen prosessikin olisi erilainen (Hanauer 1998: 63). Ilmiönä genre ulottuu myös kielellisten tekstien ulkopuolelle, ja tutkimus on viime vuosina saanut uutta pontta tv-, elokuva- ja mediatutkimuksesta. Niissäkin genre on yleisön yleistä käyttötietoa (Williams 1984: 121; Altman 1999: 24–). Se vastaa yleensä kysymykseen, *millainen* elokuva tms. on kyseessä (Chopra-Gant 2006), mikä taas voidaan ymmärtää nimenomaan kysymykseksi siitä, *mitä käyttää* elokuvalla ja sen tulkinnalle diskurssissa on. Genrekäsite onkin retorisi-kirjallisuustieteellisiltä alkujuuriltaan levinnyt niin laajalle alalle ja laimentunut samalla yleiseksi sateenvarjotermiksi (Harris T 1995: 509 viitaten tilanteeseen nimenomaisesti kansatieteessä), että sen analyyttistä arvoa tieteelliselle tutkimukselle on ehditty myös epäillä (Ridell 1993: 3). Naiiveille toimijoille lajit ovat kuitenkin hyvin todellisia (ks. esim. elokuvagenreistä Altman 1999 tai tv-sarjagenreistä Ruoho 1993).

Abstrahointia, kykyä uuttaa havaitusta moninaisuudesta yhtäläisyyksien ja samankaltaisuuksien verkostoja, voi pitää universaalisenä välttämättömyytenä inhimilliselle toiminnalle (Anttila 1975: 5). Se on lähtökohta myös tekstilajien toiminnan ymmärtämiseksi. Ihmiset ovat etevinä näkemään tekstien samankaltaisuudet: esiteoreettisilla, arkipäivän lajikäsitteillä tuntuu olevan kiinteäkö sisältö (Hernadi 1978: 192; Pettersson 2003: 33). Tekstilajitietoaan soveltaen ihmiset tietävät, mitä etsivät (”dekkaria”), mitä ovat lukeneet (”se oli semmoinen pakina”), mistä pitävät (”mun juttuni on enemmän fantasia”) tai miten eri tekstilajit toisiinsa suhtautuvat (”se ei ollut uutinen vaan juoru”) ja mitä seuraamuksia tekstilajin valinnasta on (”se oli vain kolumni eikä varsinainen uutinen”). Kirjoittajat, toimittajat, kustantajat, kirjallisuus- ja mediakriitikot sekä myös tutkijat osallistuvat tietoon toisella tasolla. Paitsi että genren voi torjua, mikä on yleensä hyvä tapa torjua epätoivottu tulkinta, sitä voi myös kutsua puoleensa. Esimerkiksi venäläisellä nykykirjailijalla Boris Akuninilla on romaanisarjaprojekti *Žanry, 'genret'*, josta siihen kuuluvan *Fantastika*-romaanin (2005) takakannessa kerrotaan näin:

Проект Бориса Акунина «Жанры» – это попытка создания своеобразного инсектариума жанровой литературы, каждый из пестрых видов и подвидов которой будет представлен одним «классическим» экземпляром. В эту энтомологическую коллекцию войдут «Детская книга», «Шпионский роман», «Фантастика», а также «Семейная сага», «Триллер», «Производственный роман», «Исторический роман», и прочее, и прочее. (Boris Akunin, *Fantastika*. Zaharov, Moskva 2005. Takakansi.)²

Kiinnittäisin erityishuomiota lainauksen sanaan *entomologia* ('hyönteistutkimus') kuvaamassa teosprojektin henkeä: vallankin aiemmin kirjallisuudenlajit rinnastettiin usein biologisiin typologioihin, ja vaikka metafora nykyään on tutkimusmielessä historiaa, se ei ole tyystin poistunut arkikäytöstä. Arjen tekstitietoon kuuluu vahva, tavallisimmin analysoimaton uskomus, että tekstejä voidaan käyttötartpeiden mukaan järjestää luokkiin eikä luokitus vaadi luokittelijaltaan paljoakaan – ei erityistietoa, ei aikaa eikä vaivaa.

Kaunokirjallisuutta on tutkittu lajienkin kannalta vuosituhansia, mutta arjen diskurssia huomattavasti vähemmän. Arjen diskurssiin kuuluvista moninaisista tekstilajeista voi joskus olla vaikea havaita täsmällisiä eroja silloinkaan, kun lajien nimet ovat tuttuja ja ne on käsitteenä näin reifioitu. Esimerkiksi suomalaisen kielitieteilijän kannalta alan keskeinen kotimainen julkaisu *Virittäjä* julkaisee *artikkeleja* ja *katsauksia*, jotka ulkoiselta muodoltaan voivat olla täsmälleenkin samanlaisia, tieteellisen tutkimuksen muotoisia: niissä seuraavat toisiaan esim. tutkimuskysymyksen taustoitus, aiemman tutkimuksen esittely, tutkimusongelman muotoilu, tutkimuksen aineiston, menetelmien ja tavoitteiden kuvaus, tutkimuksen kulun kuvaus, tulosten esittely ja arviointi, johtopäätökset ja arvio myöhemmän tutkimuksen haasteista. Ainoaksi eroksi jää, että yhtä tekstiä *sanotaan* artikkeliksi ja toista katsaukseksi – ts. toinen on julkaistu toisella, toinen toisella palstalla. Diskurssitoimijoiden – kirjoittajan, toimittajan, arvioijan ja lukijan – kannalta on silti eri asia, kumpaan luokkaan teksti sijoittuu. Lajittaminen, tietyn lajin

²"Boris Akuninin Genret-hanke on yritys luoda omaperäinen genrekirjallisuuden hyönteiskokoelma, jossa kukin lajityypeistä ja -alatyypeistä saa 'klassisen' esimerkinsä. Tähän entomologiseen kokoelmaan sijoittuvat 'Lastenkirja', 'Vakoiluromaanii', 'Fantasia' sekä myös 'Perhetarina', 'Trilleri', 'Tuotantoromaani', 'Historiallinen romaani' jne. jne." (Käännös TN.)

määräminen tekstille, on seuraamuksellista semioottista toimintaa: se tekee jotakin (Cohen 1986: 205; Bawarshi 2000: 335). Sillä on sosiaalisia vaikutuksia, jotka ulottuvat kauas luokitusteosta itsestään. Luokittelu on diskurssin väline, ei päämäärä.

Virittäjä osoittaa tekstin lajin suoraan tekstuaalisin, vaikkakin yksittäisen tekstin kannalta kontekstuaalisin eli tekstinulkoisin, keinoin. Tiettyyn lajiin sijoittaminen voi olla kirjoittajan itsensä toiveen mukaista mutta siihen vaikuttavat myös muut diskurssitoimijat. Viime kädessä valinnan tekee lehden toimitus yksinkertaisesti otsikoiden erilajisiksi tarkoitettujen palstojen ja sijoittamalla tekstit niiden alle oman generisen norminsa mukaisesti. Samalla se tulee osoittaneeksi lukijalle tekstien lukutapaa, joka näin institutionalisoituu. Sanomalehtien tekstilajitieto noudattaa vain ajoittain näin yksioikoista mallia. Samoin mielipidejuttu tai oikaisu osoitetaan yleensä selvästi lajinsa mukaisesti otsikoiden, mutta pääkirjoitus, uutinen tai pakina ovat vain joiltakin osin erotettavissa toisistaan tekstikontekstin perusteella. Tekstuaalisten vihjeiden (rakenteellisten tai distributiivisten, ks. lukuja 8.1–8.2) kuten otsikoinnin tai käytetyn kielimuodon kautta voi lajista tehdä luotettavahkoja päätelmiä, mutta viime kädessä on turvaututtava muihinkin tapoihin kuten yleiseen käytännön taustatietoon (luku 8.3) eri tekstilajien käytön ja esiintymisen ehdoista.

Juuri tekstilajitiedon käyttö on kielen ja diskurssin semioottisen toiminnallisuuden selittämisen kannalta kiinnostavinta. Tekstilaji ei ole tietoa vain teksteistä (*mitä*-tietoa) vaan myös ja ennen kaikkea teksteihin liittyvistä sosiaalis-semioottisista käytänteistä (*miten*-tietoa; vrt. Luckmann 1992: 226–229; Bawarshi 2000: 335). Tekstilajikäsité ei rajoitu kuvaamaan sitä, millainen lajiin kuuluva teksti kielelliseltä tai tekstuaaliselta muodoltaan on; välttämättä sillä ei ole edes juurikaan tekemistä sen kanssa. Sen sijaan tekstilajia koskeva väite kertoo, mitä tekstilajiin kuuluva teksti tekee tai mitä sen halutaan tulkita tekevän, millaista toimintaa se on, millaiseen toimintaan se liittyy, millaista toimintaa se vaatii ja millaiset toimijat siihen kytkeytyvät. Kielen taso kietoutuu monin tavoin viestinnän muihin tasoihin tuottaakseen yhdessä näkyvän lopputuloksen. Toisaalta yhden toimijan tekemä lajiluokitus (esimerkiksi lehden palsta, jonka toimitus otsikoi *MIELIPIDE*) jättää muille toimijoille yhä vapauden hyväksyä tai haastaa lajiluokitus. Ylipäätäänkin eri toimijoiden lajiluokitukset voivat erota (Altman 1999: 127). Esimerkiksi kustantajan näkökulmasta lehden mielipidejuttujen pääfunktio on sama kuin

muidenkin juttujen, tuottaa taloudellista voittoa, kun taas kirjoittajan kannalta tärkeintä on saada julkisesti ilmaistuksi jokin mielipide: ”Kielenkäyttäjän ei yleensä ole mielekästä ilmaista mitään vain itselleen”, kuten Vesa Heikkinen (1999: 24) toteaa.

On myös otettava huomioon normatiivisuus. Tekstilajia koskeva tulkinta ei ole tekstin suhteen inertti, vaikutukseton, vaan se kykenee vaikuttamaan takaisin tekstiin (Fowler 1982: 50; Hauptmeier 1987: 415). Teksti voidaan kokea tai eksplisiittisestikin todeta lajissaan paremmaksi tai huonommaksi. Teksti on ”hyvä” tai ”huono” suhteessa lajin epämääräiseen ja häilyvästi olemassaolevaan mutta silti arkikäytön kannalta ongelmattomaksi koettuun standardiin. Tämä implikoi, että lajilla on kaikesta jo sanotusta huolimatta jokin tyypillinen ja oletettavasti nimenomaan tekstuaalinen ”hyvä” muoto, eräänlainen tekstilajin neutraali stereotyyppi (ks. s. 189).

Uskomus tekstien luokiteltavuudesta on yleisesti analysoimaton ja reflektioimaton niin tekstilajin kokonaisuuden kuin yksittäisen teoksen genreen sijoittamisenkin kannalta, vaikka se voi tulla sekä analysoiduksi että reflektoiduksi. Tekstilajitietoa voi siten kuvata käyttötiedoksi (Luckmann 1992: 226–227), tekstilajien tietoisuudeksi (Heikkinen 1999: 56), tekstilajien tajuksi (Kalliokoski 2002: 149, 2006: 241), sosiaalisen kompetenssin geneeriseksi³ osakomponentiksi (Agrell & Nilsson 2003b: 11) tai tiedoksi lajikäsitteiden oikeasta tai mielekkästä käytöstä ja soveltamisesta pikemmin kuin kohdettaan analyttisesti lähestyväksi ”oikeaksi” – saati tieteelliseksi – tiedoksi. Arjen tekstilajit vastaavat tavallisiin arjen diskurssitarpeisiin ja muodostavat osan viestinnän arkitodellisuudesta. Tekstien jakautumisen tekstilajeihin voi siis lähtökohtaisesti olettaa tapahtuvan jokseenkin samoin kuin kielenulkoisten tarkoitteiden nimeämisenkin: kulttuuristen, muuttuvien tarpeiden perusteella.

Koska tekstilajitieto ei ole analyttista, pohdittua, se on kuten muukin kielitieto intuitiivista. Se pikemmin kumpuaa viestijän yleisestä kyvystä toimia diskurssissa kuin prosessoidaan eksplikoidusti irti teksteistä; näin ainakin synkronisessa, tietynhetkisessä mielessä. Tekstin genreä koskevat väitteet tapaavat olla nopeita eivätkä vaadi pitkällistä harkintaa tai perusteiden läpikäymistä. Itse asiassa jos genreluokituksen perusteita yrittääkään joltakulta tiedustella, tiedusteluun tavataan suhtautua kuin sen tarkoituksena olisi osoittaa luokitus virheelliseksi tai epäuskottavaksi. Perusteiden sijaan vastaukseksi tulee hämmennys: vastaaja rupeaa epäilemään itseään

³Käytän tässä tutkimuksessa sanaa aina adjektiivimuotona substantiivista *genre*.

ja analysoimaan sitä, missä on tehnyt ”virheen”. Intuitiotaan voi epäillä, mutta vain *ex post facto*, jälkepäin, ei intuitiivisen teon edellä eikä tietenkään sen hetkellä.

Toisaalta intuitio ei ole eikä voi olla yksityinen asia. Tekstilajit ovat instituutioita (luku 8.7; vrt. kuit. Fishelov 1993: 87, joka katsoo tekstilajien vain muistuttavan todellisia, materiaalisia instituutioita) ja toimiakseen vaativat taustakseen materiaalisempia-kin instituutioita (Altman 1999: 116) kuten sanomalehtiä, kouluja, työpaikkoja tai perheitä. Jälkimmäisten muuttuessa lajienkin on muututtava (mts. 117), vaikkei yhteys näiden välillä olekaan niin suora, että voitaisiin esittää tekstilajien ”peilaavan” taustalla vallitsevia sosiaalisia (marksilaisittain taloudellisia) olosuhteita. Lajit toimivat luonnollistamalla tekstitoimintaa koskevia väittämiä, käsityksiä tai tulkintanäkökulmia – muuttamalla niitä arkisiksi ja ongelmattomiksi (Altman 1999: 130; Bennett 1990: 81; Bergmann & Luckmann 1995: 391). Niitä voikin pitää kielenkäyttäjien sosiaalisina voimavaroina tai retorisisina ”repertuaareina” (Berkenkotter & Huckin 1995: 24), joiden avulla ihmiset selviävät arjen tilanteista mahdollisimman helposti ja rutinoituneesti. Yksilön kielenkehitys, sikäli kun sitä tarkastellaan laajemmin kuin vain lapsen kielenomaksumisen kannalta, onkin nähtävissä enenevänä sosiaalisten kielten, tilanteisten kielenkäyttötapojen – eli diskurssi- tai tekstilajien – oppimisena (Wertsch 1990: 78).

Diskurssiyhteisön jäsenet olettavat tekstilajitiedon ongelmitta sosiaalisesti jaetuksi siten, ettei sitä ole tarvis eksplikoida eikä tuoda näkyville. Se on näkyvillä, koska sen kuuluu olla näkyvillä, mutta sitä ei tarvitse nähdä: etnometodologisella sanankäantein se on ”*seen but unnoticed*” (Garfinkel 1967: 36). Kaikkinainen luokitukseen kohdistuva analyttinen huomio herättää siis epäilyn pikemmin menettelytavassa tapahtuneesta, ”proseduraalisesta”, virheestä, kuin itse tiedon oikeellisuudesta. Tekstilajikäsitettä voisikin siten ajatella kuvattavan myös etnoteorian tai etnokategorian käsitteitten eli yhteisön jäsenten stereotyyppisten käsitysten avulla (Paunonen 1980b: 123; Bergmann & Luckmann 1995: 297)⁴. Itsekin näen parhaimmaksi

⁴Joskin tämä on myös eksplisiittisesti torjuttu: Susanne Günthner ja Hubert Knoblauch (1995: 9) toteavat, ettei etnokategorioiden (kansanomaisen luokitusten ja käsitteiden) ja viestinnän lajien välillä ole suoraa yhteyttä. Tällä he tarkoittanevat, että lajien reflektoitu tieto-tieto (tietää, mitä) ja intuitiivinen käyttötieto (tietää, kuinka) eivät välttämättä kohtaa, sillä he toisaalta nimenomaisesti korostavat lajin viestinnällisen rakentumisen olevan osa sen konstitutiivista piirteistöä (mas. 10).

pitää tekstilajin käsitteen (lajin ontologian) erillään siihen liittyvistä stereotyyppioista (lajin epistemologiasta).

Mainitsemini arjen geneerisen tiedon piirteisiin – tekstilajien käyttöluonteeseen, intuitiivisuuteen ja analysoimattomuuteen sekä oletukseen yhtäläisestä sosiaalisesta jaettuudesta – on tekstilajeja tutkivissa tieteissä kiinnitetty toistaiseksi liian vähän huomiota. Tavallisin menettely tekstilajeja tutkittaessa on ollut jalostaa arkinen tieto välittömästi täsmälliseksi, pohdituksi ja analyttiseksi tieteelliseksi tiedoksi, jonka jälkeen kaikki teorianmuodostus kohdistetaan vain ja ainoastaan jälkimmäiseen. Analysoitu ja täsmennetty tekstilaji on kuitenkin eri asia kuin arjen tekstilaji. Oma tutkimukseni kohdistuu nimenomaisesti jälkimmäiseen. Minua kiinnostaa tieto, jota käyttäjä ei osaa tämentää tai spesifioida (miten se siis edes on ”tietoa”?), joka on hetkellisesti varmaa mutta refleksiiviseksi muuttuessaan epävarmaa, suorastaan hapuilevaa, ja joka tuntuu täyttävän jonkin arjen diskursiivisen tarpeen. Ennen kaikkea kiinnostavana pidän kysymyksiä miksi ja miten: Miksi tekstilajeja on? Miten ne ovat olemassa? Miten ne teksteissä ja tekstien käytössä ilmenevät?

2.2 Tekstilaji tutkimuksessa

Tutkimuksessa tekstilajiin liittyvä juoheva sujuvuus katoaa nopeasti. Arjessa ongelmattomalta ja toimivalta vaikuttanut ilmiö on osoittautunut kompleksiseksi ja hankalaksi alkaen heti sitä kuvaavista tai siihen liittyvistä peruskäsitteistä kuten *tekstilaji*, *diskurssi* tai *diskurssiyhteisö*, joille omat työmääritelmäni näille annan tuonnempana luvussa 4.

Tekstilajiin ilmiönä tai käsitteenä kielitiede ei tarttunut tarmokkaasti kuin vasta parina–kolmena viime vuosikymmenenä. Asiaintilan huomaa siitä, että kielitieteen käsitteistössä niin tekstilaji kuin tekstikin ovat tuoreehkoja tulokkaita⁵ (Dressler 1978b: 14; Beaugrande 1985: 44–48, 1997: 60–62; Kalliokoski 1996: 24–28, 2002: 147). Vaikka katsottaisiinkin lajiteorian saavuttaneen kielitieteessä ”kuhnilaisen normaalitieteen vaiheen” (Svinhufvud 2006: 277), tämä merkit-

⁵Günthner ja Knoblauch (1995: 3) tosin mainitsevat kielitieteellisessä antropologiassa genren käsitteellä voitavan nähdä jatkumo aina Franz Boasista (1900-luvun alusta) nykypäivään. Vaikkei kyseistä tieteenalaa lukisikaan ”varsinaiseen” kielitieteeseen, sillä on suorahko yhteys puheen ja viestinnän etnografiaan, jota taas on vaikea olla lukematta (ks. esim. Crystal 1997: s. v. *ethnolinguistics*). Puheen etnografian tapa käsitellä genreä ei kuitenkaan itsessään ole ollut lingvistinen vaan genre on kuvattu lähinnä kielenulkoiseksi kontekstipiirteeksi.

see ennen kaikkea tutkimusperinteiden jo muodostuneen ja tutkimusalan vakiintuneen osaksi kielitiedettä, ei niinkään että tekstilajin käsitteellisestä statuksesta tai metodologisesta suhteesta muihin käsitteisiin vallitsisi suurta yksimielisyyttä. Tutkimuskäsitteistököän ei ole vakiintunut kuin koulukunnittain – eikä oikeastaan niinkään, sillä esimerkiksi systeemis-funktionaalisessa koulukunnassa, joka kielitieteen koulukunnista viime aikoina on parhaiten tullut tekstilajiteoriastaan tunnetuksi, koulukunnan tunnetuin nimi, M. A. K. Halliday, on ollut skeptinen jopa koko käsitteen tarpeesta ja tyytynyt mieluummin omaan rekisterin käsitteeseensä, joka tekstilajista poiketen määrittyy puhtaasti lingvistisin, ei-kontekstuaalisin kriteerein (Leckie-Tarry 1993: 35⁶; ks. myös lukuja 8.1–8.1).

Vertailukohtana voi mainita, että kirjallisuudessa genren – joka tässä kontekstissa suomentuu kirjallisuudenlajiksi – käsite ulottuu yli tuhannen vuoden taakse niin länsimaissa kuin esim. Intiassa (Malshe 2003: 31–34) ja Kiinassakin (Tokei 1971). Kirjallisuuden lajiteoriassa on toisin sanoen takanaan yhtä pitkä historia kuin koko kielitieteelläkin (Itkonen 1995: 28). Länsimaisessa kirjallisuuden tutkimuksessa lajiteoria voidaan suorana, katkoksettomana tutkimusperinteenä palauttaa aina Aristoteleen *Runousoppiin* (Poet.) ja *Retoriikkaan* (Rhet.) asti ja käsiteperinteen kannalta kauemminkin, koska kirjallisuudenlajeihin perustuvaa pohdintaa löytää jo Platoniin *Valtiosta* (Rep.). Paitsi lähinnä Benedetto Crocen (1901) edustamaa myöhäisromanttista genrekielteisyyttä ei käsitteen tarpeellisuutta ole tänä aikana kyseenalaistettu; itse asiassa Crocen nominalismin (= lajit ovat vain tutkijan konstruktioita) vaikutus ylsi lähinnä teoreettiseen keskusteluun, ei lajikäsitteen käytännön sovelluksiin (Fowler A 1990: 152). Klassiselta ajalta nykypäiviin voidaan siten seurata lajiteorian historiaa kausina, jotka niin kirjallisuudeltaan, siihen liittyviltä arkikäytänteiltään kuin siihen kohdistuvalta tutkimukseltaankin ovat olleet erilaisia mutta jotka yksi toisensa jälkeen ovat hyväksyneet lajin käsitteen niin teoriassa kuin käytännön tutkimuksessa ja sovellutuksessa (Hernadi 1972: 1–2; Stankiewicz 1984: 160–161; Connors 1986: 25–27; Hauptmeier 1987: 402).

Pitkä historia on toisaalta aiheuttanut sen, että kirjallisuustieteen nykyinen suhtautuminen genrekäsitteeseen on ambivalentti, kuten Beata Agrell ja Ingela Nilsson tiivistävät johdantoartikkelissaan toimittamaansa kirjallisuuden lajiteoriaa käsittelevään tuoreehkoon ar-

⁶Leckie-Tarry mainitsee tämän Hallidayn suullisena huomautuksena eikä siten viittaa mihinkään Hallidayn tekstiin asiasta.

tikkelikokoelmaan (Agrell & Nilsson 2003a). He toteavat, että kirjallisuudenlaji nähdään nykyisin tarpeelliseksi, jopa välttämättömäksi tieteen käsitteeksi, mutta samalla se koetaan ongelmalliseksi historian painolastinsa takia:

[This book] is motivated by the fact that genre concepts and genre thinking seem to be indispensable in critical practice, in teaching as well as in research, even though theoretical and methodological problems arise again and again. Genre terms are frequently used, concepts of genre are habitually referred to, and questions of genre are continually posed; at the same time, problems of meaning, reference, and demarcation of genre are embarrassing, the function of genre is disputed, and the very phenomenon of genre is called into question. (Agrell & Nilsson 2003b: 9.)

Luultavasti juuri pitkän historiansa takia kirjallisuuden lajiteorian uudennokset ovat viime vuosina tulleet enimmäkseen tieteenalan ulkopuolelta tai vähintäänkin reuna-alueilta kuten kulttuurintutkimuksesta (Bawarshi 2000: 336), koska näin on helpompaa irtautua vanhojen teorioiden painolastista. On silti vaikea hyväksyä David Gormanin (2001: mp.) väitettä, ettei lajiteoria olisi ollut kuuma aihe kirjallisuustieteessä viimeiseen sataan vuoteen, kun muistetaan lajikäsitteen merkitys niin Bahtinille (DI; SG), strukturalisteille (ks. Fowler A 1990: 155) kuin uushistorismillekin (esim. White 2003). Silti on ilmeistä, että kielitieteen tekstilajiteoria on viime aikoina noussut antajan asemaan kirjallisuuden lajiteorialle, minkä takia kieli- ja kirjallisuustieteellisten lajiteorioiden nykysuhteet ovat varsin kompleksiset.

Jos siis kirjallisuustieteellinen lajiteoria ulottuu kahden ja puolen vuosituhannen taakse eli itse asiassa yhtä kauas kuin kielitiedekin tieteenä⁷ (Robins 1997: 16–21), saattaa vaikuttaa käsittämättömältä, ettei kielellisiä ilmauksia nimenomaisesti tutkiva tiede, kielitiede, tarttunut tekstilajeihin ennen muutamaa viime vuosikymmentä. Paradoksiin löytyy ainakin kaksi selitystä.

Ensinnäkin kirjallisuustiede on tieteenalana perinteisesti tutkinut erityisiä, ainutkertaisia ja ”onnistuneita” kirjallisia tekstejä eli

⁷Riippuen toki siitä, mitä kieli- ja kirjallisuustieteellä tarkoitetaan (ks. myös alaviite 5). Jo kirjoitusjärjestelmän sovittaminen kreikkaan edellytti analyttistä kielitietoa, mutta ensimmäisen kerran kielitiede (tai kielioppi, γραμματική) sai itsenäisen aseman yleisen filosofian osana vasta stoalaisilla (Robins 1997: 21).

teoksia. Lajiteoria toimii lähinnä välineenä, joka osaltaan auttaa rajaamaan ”erityistä” ja ”yleistä” (tai ”tavallista”) toisistaan: ”ainutkertaisuutta ei voi havaita, ellei tiedä jotakin säännönmukaisuuksista ja tyypillisyyksistä, joiden rikkomuksista(kin) ainutkertaisuus ja elämyksellisyys seuraa” (Leiwo & Luukka 2002: 190). Jokainen teksti on erilainen kuin jokainen muu teksti jossakin mielessä. Tärkeää on vain tietää, eroaako se muista teksteistä siinä mielessä, että sitä voi pitää kirjallisuuden tai sen tulkinnan tai arvotuksen kannalta merkitsevänä – ja genre on kirjallisuuden historiassa osoittautunut yhtä lailla arvotuksen kuin luokittelun välineeksi (White 2003: 599). Kielitiede pitkään keskittyi tutkimaan mahdollisimman homogeeniseksi oletettua sosiaalista objektia siten, että havaitun vaihtelun katsotaan aina muodostavan toisen, erillisen tutkimuskohteen, joka on rajattavissa tutkimuksen ulkopuolelle. Vallankin tilanteinen vaihtelu rajattiin pitkään tutkimuksesta pois (Harris R 1981: 34–35⁸, 1987: 10, 1990a). Tekstilajit taas ovat – jos jotakin – juuri tilanteista vaihtelua. Bhatian sanoin (1993: 15) tekstilajissa yleisten lingvististen resurssien ja niiden diskurssissa, kielenkäyttötilanteessa, omaksumien funktionaalisten arvojen välinen suhde on läheisempi kuin muissa kielen vaihtelun lajeissa.

Tilanteisen vaihtelun rajaamista kielitieteen alasta voi pitää kielitieteen tieteenhistorian virheenä, joka vasta viime vuosikymmeninä on alkanut korjautua. Edelleenkin kielitieteen valtavirta esittää kielitieteen tutkimuskohteeksi yleisemmin kieltä koskevan pysyvän tiedon (esim. mentaalisen kieliopin: Honda & O’Neil 2008: 2–8) kuin sen, miten kieltä koskeva tieto ylipäänsä on mahdollista. Ihmistietoisuudelle on olennaista näkökulman suhteellisuus: yksilö näkee kunkin tilanteen aina erilaisesta ainutkertaisesta asemasta. Jokainen tarkasteluhetki on empiirisestikin ainutkertainen eikä siihen voi palata. Tästä seuraa kaiken viestinnän väistämätön tilanteisuus, joten jo pelkästään tilanteen identiteetti riippuu tarkastelukulmasta (Rommetveit 1990: 87). Tai lainatakseni Nils Erik Enkvistiä (1980: 235), ”Sellainen kielen teoria, joka ei ota huomioon kielen normaalia heterogeenista luonnetta eikä selvitä, kuinka makrokieli koostuu mikrokielestä, ei voi antaa luonnollisesta kielestä täydellistä eikä edes tyydyttävää kuvaa” (vrt. esim. Leino & Östman 2005: 209, jossa sanotaan sama konstruktioikieliopin näkökulmasta). Lingvisti ei voi

⁸Harris puhuu kielitieteen oletetusta vaihteluttomasta tutkimuskohteesta ”kielimityttinä”, jonka hän joskus tuntuu ulottavan aina Donatukseen ja Priscianukseen (esim. 1981: 54), joskus vain Saussureen saakka (esim. 1990b: 20–21). Ongelma kielen reifioinnista kielitieteen tutkimuskohteeksi on monimutkaisempi ongelma.

tyytyä vain kieltä koskevan, neutraaliksi ja passiiviseksi kuvitellun tiedon kuvaukseen, vaan hänen on kyettävä tekemään selkoa teksteihin sisältyvästä aktiivisesta, kantaaottavasta ja tilannetta luovasta tiedosta (Gregory 1988: 303). Tekstilajin tulo kielitieteeseen on osaltaan toiminut apuna juuri tässä tehtävässä.

Toisekseen on otettava huomioon kieli- ja kirjallisuustieteen keskinäisten suhteiden varhaishistoria. Ainakin länsimaissa kielitiede palveli alkuaan vähintäänkin ohjelmallisesti kirjallisuudentutkimuksen päämääriä⁹. Esimerkiksi perinteisesti¹⁰ Dionysios Traakialaisen kirjoittamaksi katsotussa Τέχνη γραμματική -teoksessa (TG, n. 100 eaa.) nostetaan kieliopin ylimmäksi ja ylevimmäksi tehtäväksi kirjallisten teosten arvioiminen, minkä päämäärän saavuttamista kaikki muut kielitieteen osa-alueet ja toimet valmistelevat (TG: α'; Robins 1997: 38). Ajatus toimi ehkä aikanaan enemmän ohjelmaanjulistuksena kuin käytännön tutkimuksen ohjenuorana, mutta tieteiden rajojen hiljalleen muotoutuessa kokonaiset tekstit – niin arvostetuimmat niistä eli kaunokirjalliset kuin kaikki muutkin – jäivät yhä selvemmin nimenomaisesti kieleen kohdistuvan eli lingvistisen (tai grammatikaalisen) tutkimuksen ulkopuolelle. Luultavasti Dionysioksen toinen periaate, lauseen näkeminen kielenkuvauksen ylärajaksi (Dionysios, TG: ια'; Robins 1997: 40), koettiin käytännöllisemmäksi ja hyödyllisemmäksi ohjenuoraksi kuin kielitieteen lopullisen, finaalisen tehtävän kuvaus.

Voi siis väittää toisaalta, ettei kielitiede koskaan eksplisiittisesti hylännyt tekstejä vaan tieteiden eriytyminen vei ne sen tutkimusalasta puolihuomaamatta. Kielitiede keskittyi sen jälkeen pitkään minimaalisten kielenyksiköiden – äänteiden, sanojen ja lauseiden – tutkimukseen, ja sikäli kuin kielitieteeseen ei lueta filologiaa, se suhtautui teksteihin aineistona, jonka avulla kielen "varsinaisiin" elementteihin pääsi käsiksi (Hiidenmaa 2000: 162). Muutos modernin kielitieteen suhtautumisessa teksteihin tapahtui vasta 1900-luvulla, aluksi vaiivikkaa. Ensi askelet ottivat Louis Hjelmslev ja Zellig Harris tuodessaan diskurssin ja tekstin käsitteenä kielitieteen alaan, ja toden teolla teksteihin suuntautuminen alkoi 1960-luvulla (Vitacolonna 1988: 422–423; Widdowson 2004: 1–3), tuolloisessa Neuvostoliitossa hieman varhemmin (Dressler 1978b: 1). 1970-luvulta alkaen tekstit (ja diskurssit) ovat taas olleet luonteva osa kielitieteen tutki-

⁹En tarkoita palauttaa nykyisiä tieteenalajakoja menneisyyteen: tässä on kyse nykyinäkökulmasta historiaan.

¹⁰Mutta ehkä väärin: Taylor 1987: 8–11 tai laajemmin Law & Sluiter 1995; vrt. kuitenkin Itkonen 1991: 192, 194, joka ei näe epäilyjä pitävästi perustelluiksi.

musalaa, joskaan tämä ei aina esim. kielitieteen johdantoesittelyissä näy.

Tekstintutkimuksen tulo kielitieteeseen on näin merkinnyt myös kielitieteen paluuta juurilleen. Teksteistä, niiden rakentumisesta ja käytöstä on jälleen mahdollista puhua lingvistisesti (ks. myös Heikkinen 1999: 36), ja samalla on paljastunut, että ”klassinen” kielitieteen tutkimuskohteen raja-alue on johtanut aina hyvin samanlaisiin näkökulmiin ja kapea-alaiseen kielikäsitteeseen. Keski-tyttäessä kielen kielioppiin, leksikogrammaattiseen järjestelmään, jonka yläraja on lause, kieli vaikuttaa vahvasti säädellyltä ja koodautuneelta, minkä vuoksi kielestä niin semiotiikassa kuin kielitieteessä on esitetty analogioita esim. liikennevalo- tai muihin signaalivalojärjestelmiin (esim. Eco 1976: 33–; Eggins 1994: 13–14), jotka nimenomaan ovat vahvoja, vaihteluttomia ja muutoksettomia sekä muodon ja merkityksen suhteeltaan isomorfisia¹¹ koodeja. Teksteihin – etenkin muttei pelkästään kaunokirjallisuuden teksteihin – tullessa kieli paljastaa heikommin normatiivisen puolen luonteestaan. Väitänkin liiallisen keskittymisen kielen ”yttimeen” johtaneen kielitieteen metateoriaa harhaan: kieli on nähty kiinteämpänä ja monologisempänä kuin se onkaan. Tekstilajien heikko ja jatkuva dynaamisuus dialogia vaativa koodi on kuitenkin aivan yhtä suuressa määrin luonnollinen osa kieltä ja auttaa paljastamaan kielestä muuta kuin vain sen, miten tekstilajit itsessään toimivat.

Tekstejä ei ongelmitta (jos lainkaan: Halliday & Hasan 1989: 10) voi liittää sen perinteisen kerrosteisen tai ”kerroskakkumallin” huipuksi, jossa fonologia, morfologia ja syntaksi muodostavat yläkkäin (sanasto mukaan luettuna leksikko-) kieliopin. Tässä mallissa lauseet muodostuvat morfeemeista, jotka muodostuvat foneemeista, ja tähän asti kuvaus on varsin ongelmattomasti esitettävissä osa-kokonaisuus-suhteina. Tällöin tekstit muodostuvat edelleen lauseista, mutta nyt niiden sääntöjen muotoileminen, joilla *tämä* muotoutuminen tapahtuu, ei enää olekaan saman tason ongelma kuin kieliopin sisälle jäävien sääntöjen kuvaus. Kun kuitenkin voi väittää kielen sääntöjen tässä mallissa väistämättä semantisoituvan, jopa pragmatisoituvan, sitä enemmän, mitä ”ylemmäs” kieliopin tasoissa nousee – syntaksi on morfologiaa ja morfologia fonologiaa semanttisempää –, lauseiden ja tekstien välillä semantisoituminen ottaa valtavan harppauksen niin, että jäljelle jää paljon vähemmän pelkkien materiaalien merkkien varassa formalisoita-

¹¹Merkityksessä ’muodon ja merkityksen suhteeltaan vakioisia’, ei ’ikonisia’.

vaa (Eikmeyer 1988: 216, Beaugrande 1995: 538). Toisaalta tämä on odotettavaa, kun nähdään ilmausten merkityksen kumuloituvan niiden käytöstä. Käytön synoptisuuteen (Lemke 1988b: 158, 1991: 26) eli ”kokonais-” tai ”kerrallahavaittavuuteen”¹² vaikuttaa havainnoitavan ilmiön laajuus. Laajat tekstirakenteet saapuvat yksinkertaisesti havaintoon hitaammin kuin minimaaliset kielenyksiköt. Semantisoituminen paljastuu myös yrityksissä kuvata tekstirakennetta formaalisesti: merkitys ”tihkuu” yhä vahvemmin pintaan (Beaugrande 1995: mp.).

Tekstien vahva semantisoituneisuus on merkillepantavaa myös siksi, että kerrosteisen mallin toinen suuri ongelma on ollut semantiikan sijoittuminen. Usein se kaaviokuvissa piirrettiin fonologian, morfologian ja syntaksin muodostaman rakennelman huipulle, mutta tälle ei yksinkertaisesti ole ilmeisiä perusteita. Semantiikka ei rakennu lauseista, vaan merkityksestä on kyse niin sanoissa, sanansisäisissä yksiköissä kuin kokonaisissa teksteissäkin, Lontoon koulukunnan perinteen mukaan jopa äännetasolla (Robins 1997: 247–248; Sampson 1980). Pikemmin semantiikka sijoittuu kieliopin viereen tai sivuun, mutta asian näkeminen näinkään ei ole ongelmaton. Merkkien merkitsimen ja merkityksen välinen suhde, joka kielen vakiintuneimmissa merkeissä vaikuttaa jotenkin naiivin ilmeiseltä, osoittautuu sitä ongelmallisemmaksi, mitä kontekstisidonnaisemmista merkeistä (esim. lauseista tai teksteistä) puhutaan: niin lauseen kuin ennen kaikkea tekstinkin merkitys on pitkälti emergenttinen, enemmän kuin osiensa summa (Kelomäki 1997: 121). Tekstien tutkimus asettaa haasteen koko kieliopin mallintamiselle.

Tekstilajin ja tekstin suhde liittyy tulkintaan ja siten merkitykseen. Tekstillä on ensin merkitys, joka osin kompositionaalisesti, osin emergenttisesti syntyy sen muodostamista lauseista ja muusta semioottisesta aineksesta, niin kielellisestä kuin ei-kielellisestäkin. Sitten sillä on merkitys sosiaalisen, geneerisen käytön mielessä – ja tämä liittyy tekstilajiin, koska tekstilajit ovat nimenomaan tekstien *käytön* luokkia (vrt. s. 21). Tekstilaji voi myös rajata tekstin kontekstista, koska tekstiys eli se, mikä kulloinkin nähdään tekstiksi, on osin tekstilajin säätelemää.

¹²En tiedä termille vakiintuneen suomennosta. Joka tapauksessa tämä synoptisuus on syytä pitää erossa Raamatun eksegetiikan termistä, jolla viitataan ”samanäkökulmaksiin” Matteuksen, Markuksen ja Luukkaan evankeliumeihin. Lemkellä termi viittaa yksittäistä tekstiä koskevan tulkinnan täydentymiseen suhteessa aikaan, eksegetiikassa useampien tekstien niin rakenteellisiin kuin tulkinnankin yhtäläisyyksiin (CE: s. v. *Synoptics*).

Kielitiede on myös omaksunut joitakin kirjallisuuden lajiteorian perusolettamuksia. Esimerkiksi käy ajatus, että tekstilajin ominaispiirteet ”sijaitsevat” tekstissä (Freadman 1994: 47–48), mikä tekee tekstistä *ikonisen* suhteessa tekstilajiin: teksti muistuttaa tekstilajia ominaisuuksiltaan enemmän tai vähemmän sen mukaan, kuinka tyyppinen se lajinsa tekstinä on. Käsitys perustuu viime kädessä aristoteeliseen metafysiikkaan siten, että tyyppiä (kuten tekstilajia) ja sen edustumaa (kuten tekstiä) yhdistävät yhteiset kategoriat, joiden kautta edustuma paitsi saa identiteettinsä myös ylipäänsä tulee tunnetuksi (Aristoteles, *Met.*: III, 3, 998b₁–5; vrt. Hasan 2004: 17, missä Hasan kuvaa variaation käsitteen nimenomaan näin). Tässä tutkimuksessa esitän, että tämä ikonisuus on itse asiassa vähemmän merkityksellistä kuin voisi ajatella. Tekstilajin epistemologia perustuu ennen kaikkea indeksaalisuuteen, joskin indeksinä voi olla myös ikoni eli tekstien välinen samankaltaisuus.

Tekstilaji voidaan ajatella myös tekstien tuottamisen tai vastaanottamisen säännöksi tai normiksi, mistä syntyy analogia kielitieteen perinteisimpään itsenäiseen osaan, kielioppianalyysiin. Yleisen ajatuksen mukaan¹³ yksittäinen teksti voi noudattaa enemmän tai vähemmän tarkkaan lajinsa ilmaisemaa sääntöä – jolloin tekstin ja tekstilajin välillä on kyllä ikoninen suhde, mutta se on epäsuora. Kielitiede on perinteisesti ollut kiinnostunut säännöistä, kirjallisuustiede poikkeuksista, mutta kuten kirjallisuuden lajiteoriassa (ja kielitieteessäkin: Leiwo & Luukka 2002: 190) on tavattu korostaa, poikkeuksia ei voi muotoilla tuntematta ja kykenemättä esittämään sääntöä, josta ne poikkeavat; viime kädessä siis tieteiden välinen ero ei tässäkään ole jyrkkä vaan liittyy näkökulmaan ja tutkimustavoitteisiin. Myös kirjallisuustieteen lajikäsityksen taustalla on sama arkinen, ”naiivi” käsitys tekstien jakautumisesta käyttöluokkiin.

Lajiteorian kannalta mielenkiintoista ei ole vain sääntöjen havaittava olemassaolo eli säännönmukaisuus, vaan itse säännön käsite ja sen ulottuminen vaikka muotoaan muuttaenkin tekstien ryhmittelyn tasolle saakka. Tekstilajit vaikuttavat toisaalta tekstien tasolla olevalta, kielen sääntöjä hierarkkisesti ylemmältä sääntörakennelmalta, Hjelmslevin ja Barthesin *konnotatiiviselta semioottiselta* (esim. Barthes 1964: 89–91), kuten systemis-funktionalismin Sydneyn koulukunta esittää (Ventola 1987: 51; Martin 1997: 6), toisaalta ne rikkovat kielenkuvauksen koko säntillisen hierarkian. Tekstit

¹³Jota en kylläkään varauksettomasti hyväksy, mistä lisää luvussa 7.5.

eivät tässäkään mielessä istu strukturalismin kerrosteiseen kielenmalliin vaan haastavat koko teorianmuodostuksen.

Tutkimuskäytössä genren käsite helposti etääntyy arkikäsitteestä ja korvaa sen tutkimuksen omiin tarpeisiin sopivammalla analyytisellä käsitteellä. Tekstejä voi luokitella monin tavoin, mutta tekstilajeihin perustuva jako kohdistuu arjessa jollakin (toistaiseksi) tarkemmin analysoimattomalla tavalla nimenomaan tekstien käyttöön, ei niinkään niiden luennassa tai tarkemmassa analyysissä paljastuviin piirteisiin. Kun tieteellistä välineistöä tekstilajien tutkimusta varten luodaan, on varottava muuttamasta maalitolppien paikkaa: eksplikoituilla luokituksilla on käyttönsä, etenkin tieteessä, mutta niiden kuvaus ei vastaa niille alun antanutta arkilajittelua. Nimenomaan arkilajittelu on sääntökäsitteen haastamisen kannalta teorianmuodostukselle mielenkiintoinen ilmiö, jota ei pidä hukata näkyvistä (Anttila 2002: 89; vrt. kirjallisuudenlajien osalta Fowler A 1989: 302).

Kielitieteen kohteena on kuitenkin kaikki kieli eikä vain sen kaunokirjallinen ilmenemismuoto, joten on kysyttävä, missä määrin kielenkäyttö kaunokirjallisuuden ulkopuolella koostuu teksteistä¹⁴. Vastaus siihen ratkaisee osaltaan tekstilajiteorian lingvistisen sovel-lusalan.

Ensinnäkin voinee turvallisesti katsoa, että naiivissakin katsanossa kaunokirjallisuuden lisäksi muukin kirjoitettu viestintä koostuu teksteistä, ja tekstit puolestaan eri tavoin jakaantuvat suuremmiksi tekstien luokiksi tai lajeiksi. Puhutun kielen osalta asia ei ole yhtä ilmeinen. Puhuttukin viestintä kuitenkin jakautuu määräosiin kuten puheenvuoroihin, vieruspareihin, puheenaiheittaisiin katkelmiin, luentoihin, esityksiin jne. Sekään ei näin ole vain keskeytymätöntä diskurssivirtaa vaan koostuu yksittäisistä, sisäkkäisistä ja lomittuvista semioottisista teoista, kutsutaanpa niitä puheakteiksi tai retoriksiksi eleiksi tai miksi hyvänsä; yleisellä semiotiikan tasolla voidaan aina puhua *merkeistä*. Yksittäisten semioottisten tekojen analogisuus kirjallisiin teksteihin on mielestäni perusteltavissa niin, että niidenkin muodon ja merkityksen voi katsoa muodostavan sulkeumia. Puhuttu kieli ei ole yhtä vahvasti dekontekstualisoitavissa eli käyttökontekstistaan irrotettavissa kuin kirjoitettu, jälkimmäisestä vaikutteita saaneita monologisia puheenlajeja kuten puhetta tai esitelmää lukuun ottamatta, mutta kielellä ja sen merkeillä on silti aina mahdollisuus dekontekstualisoitumiseen (Lee

¹⁴Määrittelen niin tekstin kuin diskurssinkin luvussa 4, mutta korostan jo tässä *kummankin* viittaavan konkreettiseen kielelliseen viestintään.

1985: 87; Wertsch 1985a: 53, 1985b: 33; Bauman & Briggs 1990: 72; Linnell 1992: 258).

Toisekseen nykyään yleisehkösti hyväksytyyn näkemyksen mukaan kieli omaksutaan sidoksissa kielenulkoiseen maailmaan ja osana tilannesidonnaista toimintaa (Wertsch 1990: 76, 1992: 71; Zlatev 1997: 1–2, 213). Tekstilajit ovat luonteva osa projektia, jossa diskursiivisten kykyjen kehittämistä lähestytään niin kielijärjestelmän, kielen käytön kuin kielenilmausten kontekstoinninkin näkökulmasta (Halliday 1978: 52). Tekstilaji voi tutkimuskäytännössä jopa ensisijaistua suhteessa tekstiin: voi olla olemassa ja voidaan tutkia lajeja, diskursia geneerisissä muodoissaan, vaikkei tunnistettaisikaan niihin sijoittuvia diskreettejä tekstejä.

Tekstien ja tekstilajien sijaan voitaisiin puhua myös diskurssista ja diskurssilajeista, mutta olen tässä tutkimuksessa tehnyt diskurssin ja tekstin välille sellaisen käsitteellisen eron, joka puoltaa genren kääntämistä nimenomaan *tekstilajiksi*. Perustelen terminologisia valintojani tarkemmin luvussa 4, mutta todettakoon jo tässä, että ero diskurssin ja tekstin välillä on siinä, että diskurssi ei kuvaa synoptista, kerralla havaittavissa ja tulkittavissa oleva semioottista tapahtumaa, semanttista sulkeumaa, teksti kuvaa. Koska genre on nimenomaan tavoitteellisten, päämäärään tähtäävien, kielellisten tekojen eikä yleisen kielellisen toiminnan kategorisaatiota, tekstilaji on nähdäkseni nimityksenä perustellumpi.

Tekstilajien tutkimusta koskevat kysymykset ovat pitkäikäisiä ja ratkeavat hitaasti. Esimerkiksi Adena Rosmarinin (1985: 7) jo kolmatta vuosikymmentä sitten esittämä luettelo kysymyksistä, joihin (kirjallisuustieteen) lajiteorian hänen mukaansa olisi vastattava, on ajankohtainen tänäänkin. Oman tutkimukseni tavoitteena on vastata ennen kaikkea Rosmarinin toiseen kysymykseen: missä laji sijaitsee eli mikä on sen ontologia. Peircen semeiotiikan pohjalle rakentuva vastauksena ratkaisee sivumennenn monta muutakin Rosmarinin kysymyksistä. Erityisen keskeiseksi nostan Rosmarinin viimeisen kysymyksen: kuinka lajit täsmällisesti ottaen toimivat ja muuttuvat. Strukturalistisessa metateoriassa semioottisen järjestelmän tietynhetkiset, analyttisesti tavoitettavat tilat muodostivat sen, miten järjestelmä on olemassa – sen ontologian. Vaihdettaessa metateoria peirceläiseen olemisen sijaan keskeiseksi nousee jatkuva dynaaminen tapahtuminen, merkkitulkinna (semioosi), joka selittää yhtä lailla käytön kuin muutoksenkin. Tästä syystä tutkimukseni pääotsikkonakin on Charles Darwinilta lainattu *Lajien synty*.

Tutkimuskohteenani on tekstilaji diskurssin semioottisena ilmiönä, havaintotosiasiana: tekstien arjen kategorisaatio, ei kategorisaation eksplikointi tai operationaalistus jonkin muun käyttötavan kuten tieteen, tekstikritiikin tai kouluopetuksen kannalta. Tarkastelussani sovellan yleistä semiotiikan teoriaa tekstilajien erityistapaukseen. Näin saadaan vastaus kysymykseen ”miten lajit ovat”, ja se osoittautuu samaksi kuin vastaus kysymyksiin ”miten lajit muuttuvat” tai ”miten lajit syntyvät”. Toisaalta tärkeää on myös osoittaa se raja, jossa semiotiikan yleisten käsitteiden voima ehtyy ja tarvitaan tekstilajien erityistapaukseen soveltuvampia, niiden kanssa samalle abstraktiotasolle sijoittuvia käsitteitä. Näiden osalta turvaudun jo olemassaoleviin niin kieli- kuin muissakin tieteissä kehitettyihin tekstilajitutkimuksen metodologioihin.

2.3 Lajiteorian relevanssi kielitieteen metateorialle

Tutkimuskohteenani on tekstilaji: mitä se käsitteellisesti on ja miten se diskurssista ilmenee. Kauaskantoisempana päämääränäni on tämän kautta päästä kielellisen viestinnän koko moninaisuuden jäljille. Miten viestintä, semiotiikka, toimii? Miten on ylipäänsä mahdollista, että kaksi ihmistä ymmärtävät jonkin kielenilmauksen edes osapuilleen samoin? Miksi kieleen kohdistuu (eettistä pohdintaa muistuttavia) normatiivisia ”oikean” ja ”väärän” tuntemuksia eikä vain ”ymmärrettävän” ja ”käsittämättömän” (Itkonen 1978: 122)? Onko kieli aivan erityinen muotonsa vai erotetaanko se muusta viestinnästä vain kulttuuristen käytänteiden kautta, toisin sanoen, onko se ”luonnonilmiö vai artefakti” (Määttä 1999: 25)? Mitä kielellinen merkitys on ja miten sitä pitäisi kuvata?

Näihin laajempiin kysymyksiin en vastaa suoraan vaan mutkan kautta. Kielitieteessä on ollut tavallista, että uutta metodologiaa etsittäessäkin on tietyt tieteenhistorian varrella muotoutuneet käsitteet sellaisinaan, annettuina (ks. esim. Kelomäki 2003: 192). Käsiteanalyysin avulla olisi nähdäkseni mahdollista yrittää kirjoittaa uudelleen näitä kielitieteen rakenteisiin piiloutuneita tapoja. Kielen – sellaisena kuin se on muotoutunut myös kielitieteen ja kielenhuollon työn tuloksena vuosituhansien varrella – keskeisyys käsitteellisessä ajattelussa tekee tästä varsin haastavan projektin, minkä vuoksi asiaa voi olla helpompi tarkastella kielitieteen keskeisimmän tarkasteleman ydinkieliopin ulkopuolelta. Tekstilaji on esimerkki kielen kaltaisesta semioottisesta ilmiöstä, joka ei varsinaisesti ole kieltä kielitieteen perinteisessä mielessä (ts. sitä ei koske

esim. kieliopillisuus). Tekstilaji kuitenkin toteutetaan (tai realisoidaan, Ventola 1987: 57, 1988a: 51, 1988b: 75; Martin 1997: 7) kielen avulla. Tarkoitukseni on osoittaa, että se, mitä kutsun tekstilajin ontologiaksi, tekstilaji tietomme kohteena, seuraa varsin luonnollisesti yleisen semiotiikan lainalaisuuksista. Näin ollen voi olettaa, että vastaavat ilmiöt myös luonnollisessa kielessä todistavat pikemmin yleisestä semioottisesta taustasta kuin mistään kielelle erityisestä ominaispiirteestä.

Ajatellaan ensin luonnollista kieltä. Se välittää puheen tai kirjoituksen välityksellä ihmiseltä toiselle merkityksiä, joiden mukaan (tai joita vastaan) vastaanottaja voi toimia tai joiden avulla hän voi rakentaa ja purkaa, konstruoida ja dekonstruoida ajatusrakennelmia ja toiminnan tapoja. Puheen ja kirjoituksen suhde niiden välittämiin merkityksiin ei ole ilmeinen eikä väistämätön vaan kontingentti: eri kielet välittävät samojakin merkityksiä eri tavoin, puhumattakaan siitä, että eri kielten voi sanoa välittävän toisistaan eroavia merkityksiä. Kieli on viestintää symbolisin konventionaalisin merkein.

Näinkin yksinkertaiseen kuvaukseen sisältyy lukuisia ongelmia. Mitä puhe ja kirjoitus nimenomaisesti *ovat*, toisin sanoen, mistä ne koostuvat? Miten merkitykset kytkeytyvät puheeseen ja kirjoitukseen – miten se on alkanut ja miten se toimii kielen tietynhetkessä tilassa? Mitä ”muodot” ja ”merkitykset” täsmällisesti ottaen ovat? Miten on mahdollista, että kahdella ihmisellä niin muodot kuin merkityksetkin osuvat yhteen edes riittävässä määrin, jotta viestintä olisi mahdollista saati, että muodot osuvat niin hyvin yksiin, että kahden ihmisen voi sanoa puhuvan ”samaa kieltä”? Miksi on niin vaikea luetella kielen muotoja tai edes päättää niiden ”oikeasta” asusta, ja miksi kielen merkityksistä voi tulla epäselvyyttä ja jopa erimielisyyttä? Ja lopulta, miksi kieli vaihtelee ja muuttuu? Nämä ovat vaikeita kysymyksiä kielitieteen taustalla. Kielitiede on yrittänyt vastata niihin.

Tilannetta mutkistaa se, että kieli on paitsi tutkimuskohde myös tutkimustyön väline. Ongelmat muotoillaan ja niitä yritetään käsitellä (meta-) kielen avulla. On vaikea päästä kielen ”ulkopuolelle” tai edes kuvitella tilannetta ilman kieltä. Samat ongelmat voi kuitenkin muotoilla niin yleisen kielitieteellisen semantiikan kuin tekstilajienkin tasolla. Semantiikassa voi havaita, miten jokin kielen sana, vaikkapa hiiri, voi toisaalta merkitä ’pienää jyrsijää’ ja toisaalta ’tietokoneen osoitinlaitetta’ – puhumattakaan siitä, että itse sana saa joka kerta lausuttaessa ainutkertaisen äännösasun; samoin tekstila-

jien voi havaita vaihtelevan, muuttuvan ja ylipäättään käyttäytyvän mitä moninaisimmin tavoin eri tilanteissa eri kielenkäyttäjillä. Kysymyksethän osuvat jopa yhteen: esimerkiksi artikkelin tekstilajikuvaus on samalla kielen semantiikkaa koskeva kuvaus tekstilajin nimestä, joka on (jonkin) kielen appellatiivi. Toki näkökulmissa on erojakin, mutta kysymys sanan tai tekstilajikäsitteen, sen denotaation (järjestelmään kuuluvan sisällön) ja referenssin tai ekstension välillä ovat vähintäänkin samanmuotoisia (Nieminen 2002c: 174–177).

Tutkimukseni sai alkunsa hypoteesista, että kielen ja tekstilajien samanmuotoisuus ei ole vain analogista vaan merkki syvemmästä yhteydestä semantiikan ja tekstilajiteorian välillä. Kieltä on länsimaissa tutkittu yhtä kauan kuin tekstilajeja: kummankin tutkimusperinteen alkujuuret löytyvät antiikin Kreikasta ja ennen kaikkea Platonin ja Aristoteleen filosofiasta. Toisin kuin tekstilajin, kielen luonteesta on kuitenkin päässyt vakiintumaan varsin tiukkoja oletuksia.

Yhtä oletusten osajoukkoa voi kutsua kielen *kooditeoriaksi*. Sen mukaan kieli on ensi sijassa invariantteja kielenyksiköitä, niiden yhtä invariantteja merkityksiä ja kummankin variantteja ilmentymiä säätelevää koodinmuotoista kontekstitonta ”tietoa”, joka teoreetikosta riippuen positoidaan joko kieliyhteisön tai yksittäisen kielenpuhujan ominaisuudeksi (ks. esim. Toolan 1996: 192–197; Love 1998; Linell 2009: 36–47). Tällaiset ajatukset ovat juurtuneet kielitieteelliseen ajatteluun niin syvään, että jopa kun ne nimenomaisesti tutkimuskirjallisuudessa kiistetään, ne tuntuvat hallitsevan kieltä koskevaa ajattelua (Toolan 1998: 73–76). Eksplisiittisesti hyväksytyyn kooditeorian kultaisena kautena voi pitää 1960–70-lukuja, jolloin se formalisoitiin osaksi semioottisten järjestelmien kuvausta vallalla olleiden modernien kielitieteen teorioiden pohjalta ja niitä mallina käyttäen. Esimerkiksi Umberto Eco koodien teoria muodostaa yhden kolmesta hänen semiotiikan teoriansa perustavasta luvusta siten, ettei ainoastaan kielitieteen perinteisesti tutkimia ”perusmerkityksiä”, denotaatioita, alisteta kooditeoreettiseen kuvaukseen, kuten valtaosassa kielitieteen sitä edeltänyttä pitkää perinnettä, vaan myös kaikki ”sivumerkitykset”, konnotaatiot, saavat selityksekseen lukuisten rinnakkaisten ja sisäkkäisten alikoodien järjestelmän (Eco 1976: 142, kuvio 30). Tämä oli kooditeorian apoteoosi, jonka jälkeen oli luontevaakin käsityksen päätyä ankaran ja jatkuvasti voimistuvan kritiikin kohteeksi.

Yksi kooditeorialle kriittisimmistä teoreettisista nykypositioista, integrationismi, sai alkunsa vaatimattomasti Roy Harrisin Basil Bernsteinin kooditeorian lingvistisesti yksinkertaistaviin kytköksiin kohdistamasta kritiikistä (Harris R 1980: 96). Yksittäiseen koodihypoteesiin kohdistunut kritiikki kasvoi nopeasti niin, että kooditeoriasta tuli Harrisille ja hänen seuraajilleen ”segregationalistisen” kielitieteen pääntuntemerkkejä (Harris R 1990b: 29–32; Toolan 1998: 73–75). Samoin kooditeoria mainitaan esim. Per Linellin edustamassa dialogistisessa koulukunnassa yhtenä perustavimmista ”monologistisen” kielitieteen perusvirheistä (Linell 2009: 277). Kooditeorian puolustajien rivit ovat vastaavasti huvenneet, joskin ainakin generativistit ovat asettuneet mallia puolustamaan vetoamalla siihen, ettei kielitieteen tehtävänä ole kuvata kieltä ’kielenkäytön, diskursusin’ merkityksessä vaan kielenpuhujan hallussa olevana tietona, ”I-kielenä” (Borsley & Newmeyer 1997: 47, 50). Tämä on kuitenkin vain askelen mittainen siirto, jossa sama väite siirretään suoraan havaittavasta kielestä sen hypoteettiseen representaatioon.

Oman tieteenfilosofisen taustani suhteen voisi puhua ”Itkosen-Määtän” linjasta: Ensiksi tulevat Esa Itkosen 1970–80-luvun taitteen teokset (1978; 1983) niitä edeltäneine ja myöhemmin tukeneine lukuisine artikkeleineen, jotka esittivät yhdenlaisen näkemyksen kielitieteen luonteesta ja sen sisäisistä suhteista. Näiden teemoista jatkoi Urho Määtän väitöskirja (1994) ja hänen myöhemmät, *emergentististä* tai *evolutionaaris-funktionaalista* näkökulmaa puolustaneet artikkelinsa (1999; 2000a; 2000b; 2000c), jotka pyrkivät osaltaan ratkaisemaan Itkosen malliin jääneitä aukkoja. Nämä kaikki liikkuivat käytännössä ongelmitta perinteisen, grammatikaaliseen analyysiin pohjautuvan kielitiedenäkömyksen sisällä. Niiden tavoitteena oli luonnehtia kielitiedettä tieteenä sekä vastata yleisellä tasolla kysymykseen ”Mitä kieli on”. Luen integrationismin, dialogismin ja vastaavien kooditeorian ja ”perinteisen” kielitieteen vastustajien näkemyksiä tämän taustan läpi.

Omaa positiotani voi kuvata niin, että pyrin välttämään kumpaakin ääripäätä (kooditeoria vs. ”kieltä ei ole”) ja pelastamaan kooditeorian raunioilta, mitä pelastettavissa on. Kooditeoriaan kohdistunut kritiikki on perusteltua, mutta on vaikea hyväksyä sen täydellistä torjuntaa, jota niin Harris kuin Linellkin joissakin eksplikoinneissaan lähestyvät. Jos, kuten Linell sanoo, ”viestinnällisesti relevanttien merkitysten ja käsitteiden määrittäminen tapahtuu kielen voimavarojen ja kontekstitekijöiden vuorovaikutuksessa ja vuo-

rovaikutuksen kautta” (2009: 279), meillä joka tapauksessa *on* kielen voimavaroja, jotka ovat jossakin mielessä olemassa jo siinä vaiheessa, kun vuorovaikutus käynnistyy ja alkaa määrittää merkityksiä. Puhujat myös tietävät voimavarojen muodostamista kokonaisuuksista ja näiden suhteista toisiinsa niin paljon, että voivat käyttää myös *tätä* tietoa – vaihtelevassa määrin – kielellisenä voimavaranaan (Blommaert 2005: 15). Se, että ”voimavarojen” eli kielen elementtien ja sääntöjen asema on ongelmallisempi eikä niin näppärästi mallinnettavissa kuin Saussuren tai Econ klassiset kuviot näyttivät osoittavan, on toinen juttu. Tarvitaan joka tapauksessa teorioita kielen voimavarojen muodosta, synnystä ja käyttöönnotosta. Tätä varten on palattava taaksepäin johonkin sellaiseen pisteeseen, jossa kielen koodinluonnetta koskevat väitteet tuntuvat muuttuvan hyväksyttävistä kyseenalaisiksi.

Keskeisenä piirteenä ajattelussani on nimenomaan *synty*: siitä tutkimuksen nimi. Voimavarat syntyvät, kasvavat ja elävät käytöstä. Kielen kehittyminen nähdään todellakin ei vain semogeneesinä tai semohistoriana (Martin 1997: 9–11), kielen voimavarojen muutoksena suhteessa aikaan, vaan myös ihmisen lajinkehityksen evoluutionaarisenä ilmiönä (Määttä 1994: 37–44). Kooditeoria esittää ehkä kehityksen teloksen, päämäärän, eikä niinkään sen kulloistakin tilaa.

Yksi tavoitteistani on suhteellistaa esimerkiksi Linellin impliikoima ”uuden” empirian ja ”vanhan” intuition vastakkainasettelun jyrkkyys ja välttämättömyys semioottisista ilmiöistä kuten tekstilajeista ja kielestä puhuttaessa. Merkit ovat sekä–että, eivät joko–tai: *sekä* intuition tavoitettavissa olevia tai sellaiseksi jatkuvasti emergoivia olioita *että* vuorovaikutuksessa ja diskurssissa kaiken aikaa vellova prosesseja, jotka vain hetkellisesti tuottavat tutkijan tarkasteltavissa olevia olioita. Näennäisen ristiriidan ratkaisu sisältyy Charles S. Peircen yleiseen semiotiikkaan.

Itkonen on esittänyt, että kielen erityislaatuna muihin semioottisiin järjestelmiin nähden on sen vahva normatiivisuus (Itkonen 2001: 397). Tässä analyysini perustuu näkemykseen, että kielen normatiivisuus on erityistapaus semioosin yleisestä muodosta eikä tekstilajin ja kielen suhde siten ole ainoastaan analoginen (”tekstilaji suhtautuu teksteihin kuten kieli puhunnoksiin”) vaan kyse on syvemmästä yhtäläisyydestä. Nimenomaan tekstilaji eikä suinkaan kieli edustaa tyypillisempää, ”normaalimpaa”, merkkitoimintaa. Tekstilaji (genre) muodostaa rajatapauksen perinteisen, kielioppiin keskittyneen ”monologisen” kielitieteen ja uudemman, vuorovaikutuksellista kie-

lenkäyttöä korostavan ”dialogisen” kielentutkimuksen välissä. Sitä voi vähintäänkin pitää laajimpana diskurssin yksikkönä, jota edellinen suuntaus koskaan yrittikään sulauttaa itseensä. Juuri tämä yritys ja syyt sen epäonnistumiseen voivat nähdäkseni valaista sitä, millä lailla kielen alempien tasojen kieliopillinen ankaruus kaiken aikaa syntyy ja miksi se pitkään vaikutti niin varmalta.

Lähestyin tutkimuskohdettani, tekstilajia, siis ”ylhäältä” ja ”sivusta”: kielen, merkkitoiminnan ja semantiikan ontologian ongelmista, joihin ei uskottavaa ratkaisua tuntunut kielitieteessä vallitsevista tai esitetyistä näkemyksistä löytyvän. Etenkin vallitseva strukturalistinen kielitieteen metateoria ajautuu suuriin ongelmiin kielen sosiaalisen toiminnan kannalta ehkä mielenkiintoisimpien kysymysten kanssa, joihin erityisesti kuuluivat kielen vaihtelun ja muutoksen kysymykset (Nieminen 1998; 1999). Kyse ei ole siitä, etteikö ilmiöitä olisi tutkittu. Menetelmät olivat toimivia ja pitkälle kehitettyjä, mutta niiden perustelu yleisellä teorian tasolla ei toiminut. Metateorian tasolla kielitieteen tapa yhdistää muutos ja vaihtelu kielen luonteesta vallitsevaan näkemykseen oli ”purukumipaikkaus” – jälkikäteinen, hätäinen ja sisäisesti ristiriitainenkin selitys ilmiölle, joka kuitenkin on kielelle keskeinen.

Esimerkkinä kielitieteen metateoriaa kohtaan tunnetusta kiinnostuksen puutteesta voi lainata sociolinguistiikan ehkä huomattuimman isähahmon William Labovin puolihuolimattonta lausuntoa, jonka mukaan ”kielen muutoksen tosiasia ei sovi [is not consistent with] peruskäsityksemme kielen luonteesta” (Labov 1994: 5). Kyseessä on yksittäisen tutkijan yksittäinen (ja tässä kontekstistaan irrotettu) lausahdus, mutta kuvaavaa on, että se tulee sociolinguvistilta, empiirisen kielitieteen harjoittajalta, joka väkisinkin on jatkuvasti tekemisissä kielentodellisuuden kanssa, joka ei mitenkään voi olla yhdenmukainen implikoidun (strukturalistisen, ”saussurelaisen”) ”peruskäsityksemme” kanssa. Labov selittää, miksei kielenmuutosta luultavasti koskaan voi selittää yksin kielen rakenteesta käsin, sisäisen funktionaalisen paineen kautta: vallitseva (strukturalistinen) metanäkemyks kielestä, johon hän tukeutuu, olettaa kielen *periaatteessa* staattiseksi järjestelmäksi, joka määrää yksiköiden arvon ja toiminnan (vrt. Nieminen 2006a: 74, jossa totean saman semiootikko Umberto Ecoista). Kielen muutos ei pidä yhtä tämän käsityksen kanssa, tästä olen Labovin kanssa yhtä mieltä. Ristiriitaa ei kuitenkaan pidä lakaista maton alle. Ellei vallitseva näkemys kielen luonteesta vastaa kieltä koskevia havaintoja, näkemystä voi luon-

nehtia perustavasti virheelliseksi. Valitettavasti vain kielitieteilijöillä ei ole tuntunut riittävän aikaa tai kiinnostusta tähän kysymykseen (Matthews 2001: 31).

Strukturalistiseen metateoriaan pohjautuva kielitiede ei myöskään tarjoa kelvollista vastausta siihen, miten autenttisia kielellisiä viestejä tulkitaan (Nieminen 1998). Semantiikka toimii paremmin mikro- kuin makrotasolla, kontekstittomien kielenelementtien kuin tilanteisen diskurssin sfäärissä. Kielitieteeseen vasta 1960-luvulla tullut pragmatiikka taas rakentui aluksi semantiikan koodimallin varaan ja muodosti purukumipaikkauksen ennestään vuotavaan teoriaan. Saussuren merkkiteoriasta nouseva ajatus merkkien kiinteästä ja väistämättömästä yhteydestä merkityksiinsä, samoin kuin sen vajavainen selitys merkityksen olemukselle, vaikuttaa diskurssin tasolla tarkasteltuna kömpelöltä.

Käytän ”strukturalistista” tässä metateorian käsitteenä, jolloin sisällytän siihen paitsi kielitieteen varsinaiset strukturalistiset teoreettiset koulukunnat myös generativismin ja suurelta osin myös (Lontoon koulukunnan sekä) systeemis-funktionalismin. Kyseessä on kieltämättä heterogeeninen perheyhtäläinen joukko. On vaikea löytää yhtäkään teoriatason käsitettä, josta kaikki olisivat yhtä mieltä. Lähimmäksi tätä tulee oleellisen keskeinen *kielijärjestelmän* käsite, joka samalla on niin peirceläisen, integrationistisen kuin bahtinilaisenkin kielitiedekritiikin pääkohteita. Strukturalistinen metateoria näkee kielen määrälajukseksi, sulkeiseksi järjestelmäksi. Kieli nähdään siis kokonaisuutena, jonka kaikki osatekijät – kielenyksiköt, säännöt – on periaatteessa mahdollista jäännöksettömästi luetella (enumeroida). Kielen nähdään samoin olevan olemassa määräkokonaisuutena ennen sen käyttöä niin kieliyhteisön kuin yksittäisen kielenkäyttäjänkin kannalta, joten kielen vaihtelu edellyttää esimerkiksi eri (osa-) järjestelmien olemassaoloa ja kielen muutos on nähtävä ratkaisevasti eri prosessina kuin kielen käyttö. Kielen oppija, niin ensikieltään omaksuva lapsi kuin vierasta kieltä oppiva aikuinenkin, asettuu täysin eri asemaan kuin aikuinen natiivikäyttäjä. Käytännössä kuitenkin kaikki kieliopit vuotavat, eikä tämä ole vain käytännön tutkimusta koskeva empiirinen rajoite vaan väistämätön teoriatason ongelma (MacWhinney 2001: 449).

Vastaavasti ei-strukturalistinen metateoria olisi sellainen, joka vastaa nimenomaan näihin strukturalistisen metateorian ongelmiin. Kielen käyttö ja sen olemassaolo ovat yhtä, kielen vaihtelu ja luonnollinen osa sen olemusta ja toimintaa eivätkä erikseen selitettäviä

ongelmia, kielen oppiminen ja omaksuminen täydessä yhteydessä kielen käyttöön eivätkä siitä tyystin eroavia vaiheita. Tällaiseksi metateoriaksi tarjoan luvussa 5 Charles S. Peircen yleistä semiotiikkaa.

Strukturaalisessa semantiikassa tulkinnan ongelma tulee muotoilluksi lähinnä kielen minimaalisten merkitysyksiköiden ja kompositionaalisuuden oletuksen kautta. Onpa perusterminä ollut sana tai morfeemi, tarkastelun lähtökohdaksi on asetettu merkityksellisten kielellisten tekojen eli tekstien sijaan ne yksiköt, joista teko hypoteettisesti koostetaan. Tässä piilee tarkastelutavan vaara. Merkitykselliset teot ovat se, mitä reaalisesti tapahtuu. Ne muodostavat kielenkäytön näkökulman, josta kielitieteen on lähdettävä ja joka sen viime kädessä tulee selittää. Lähdettäessä liikkeelle tekojen elementeistä pidetään liian helposti selitettävää selityksenä, teoreettista käsitettä ateoreettisena datana.

Kielen muotojen ja merkitysten suhdetta olisikin tarkasteltava myös (ei "vain" eikä edes "nimenomaan") kielellisten tekojen eli tekstien kautta. Tekstit tekevät asioita, joten niitä havainnoimalla voi tehdä päätelmiä siitä, miten ne niitä tekevät. Tekojen elementaarinen taso tulee ja menee tekojen yhteydessä ja kautta. Toisin kuin usein esitetään tai ainakin implikoidaan, teot takaavat elementeille niiden olemassaolon eikä päinvastoin. Mutta miten teksti sitten vastaanotetaan, toisin sanoen, miten sen merkitys tulkitaan? Tähän päästäksemme on ymmärrettävä tekstilajeja.

Tekstilaji kertoo, mitä teksti kulloinkin on, mitä se tekee. Kielitieteen kannalta se viittaa kahteen toiseensa limittyvään asiaan. Ensinnäkin tekstilajit (ilmiönä, ei terminä) ovat arjen semioottisia välineitä, joiden avulla erilaisia tekstejä tulkitaan. Toisaalta tekstilaji on tieteen analyttinen apuväline, jolla on kuvattu joko tuota arjen ilmiötä tai jotain muuta tekstien luokitteluun liittyvää asiaa. Näiden ilmiöiden välinen hankala ja molempisuuntainen suhde on pidettävä mielessä.

Pyrin kuvaamaan tekstilajin tietomme kohteena. Esitän yleisestä (filosofisesta) semiotiikasta dedusoidun tekstilajikäsitteen, joka nähdäkseni yhdistää kuvaustason adekvaattisuuden selitystason relevanttiuteen ja samalla luo luontevan tieteidenvälisen selitysyhteyden kielitieteestä yleisempään semiotiikkaan. En esitä lajitutkimukseen uusia metodologisia apuvälineitä vaan pyrin käsitteellisessä tasolla yhdistämään ne sellaiseen metateoreettiseen kehykseen, joka antaa niille luontevan selityksen ei vain lingvistiksessä vaan myös yleisemmässä semioottisessa kehyksessä.

Semiotiikan perusajatuksena on, että kaikella merkkitoiminnalla on yhteinen ydin. Mutta jos ja kun tutkimus lähtee liikkeelle luonnollisen kielen kompleksisesta ja hallitsevasta systeemistä, jotakin muiden merkkijärjestelmien luonteesta jää väistämättä vähemmälle huomiolle tai jopa huomiotta. Vastaavasti kielitieteen oma keskittyminen (autonomiseen) kielioppiin, leksikkokieliopilliseen järjestelmään, sai aikaan sen, ettei kielenkään kokonaisuus saanut ansaitsemaansa huomiota; tämä tosin on 1960-luvulta alkaen muuttunut.

Kielitieteen ja semiotiikan suhde oli 1900-luvulla lähes aina se, että kielitiede antoi (tuotti dataa), semiotiikka otti (teorioi). Ainoa tuntemani laajahko poikkeus on Sebastian Shaumyanin semioottinen kieliteoria (1987), jossa tekijä nimenomaisesti lähtee luomaan kielitieteellistä näkemystä semiotiikasta käsin eikä päinvastoin. Yleisen semiotiikan ottajan rooli vastaa mainiosti Saussuren semiologian näkemystä tieteiden suhteesta, huonommin Peircen semeiotiikan. Saussuren hahmottelemana merkkitieteen oli tarkoitus tutkia ikään kuin eri merkkijärjestelmien ”suurinta yhteistä nimittäjää”: semiologia otti vastaan erityismerkkijärjestelmistä tulevaa dataa ja abstrahoi sitä yleisemmälle tasolle. Koska kieli on merkkijärjestelmistä laajin ja kattavin, näkemys ei juuri anna mahdollisuutta tiedon virralle ylhäältä alas, semiologiasta kielitieteeseen, sillä mitä sellaista voisi muissa merkkijärjestelmissä olla, jota ensin ei olisi havaittu juuri luonnollisessa kielessä? Peircen semeiotiikka perusluonteeltaan erityismerkkijärjestelmien tutkimuksia filosofisempana ja abstraktimpana – tai itse asiassa matemaattisempana – sen sijaan ei ainoastaan mahdollista tätä, vaan näkemyksessä on jopa todennäköisempää yleisen tutkimuksen hyödyttää erityistä kuin päinvastoin.

Kieltä ei pitäisi mallintaa totaalisesti hallituksi, Vološinovin (1929) termein ”autoidenttiseksi”, järjestelmäksi. Kielessä on toki sääntöjä, jotka ovat tiukkoja ja (lähes) poikkeuksettomia. Fonologiset ja morfologiset säännöt ovat yleisesti ottaen syntaktisia vahvempia. Jokainen suomen puhuja tietää, ettei suomessa ole eikä voi olla sanaa *špets tai ettei sana *talo* taivu (yks. nom.) *talo* : (mon. nom.) **tailo*. Syntaksissakin on vahvoja sääntöjä, esimerkiksi lauseen vaatimus finiittimuotoisesta verbistä¹⁵, mutta toisaalta syntaksi sallii vaihtelua enemmän. Tutkimukseni varrella voi sivumennen havaita,

¹⁵Tosin koska finiittiverbi voi elliptisesti ”jäädä pois”, aiheesta voisi sanoa enemmänkin. Ellipsin käsite edellyttää prosessinäkemyistä, jossa finiittiverbi ensin ”on” läsnä, sitten se poistetaan, mistä ei ole kaukana TG-teorian syvä- ja pintamuotojen teorioiminen.

että merkkijärjestelmiin muodostuvien koodien vahvuudessa (sivuudessa) on eroja. Fonologiset koodit, etenkin foneemi-inventaarit ovat kielen tiukinta osaa ja tulevat lähelle sellaista hyvin vahvaa eikielellistä koodia kuin liikennevaloja, useiden semiootikoiden lempiesimerkkiä. Liikennevaloin voidaan Suomen nykyliikenteessä antaa kaikkiaan seitsemän erilaista merkkiä: vihreä, keltainen tai punainen valo; keltainen ja punainen valo yhtä aikaa; vilkkuva vihreä tai keltainen valo; ei valoja lainkaan. Nämä seitsemän muodostavat merkittävän osan systeemin merkitsinten potentiaalista eli mahdollisista merkeistä. Kun unohdetaan valon kirkkaus ja muut, jo teknisesti ulkopuolelle jätetyt merkkimahdollisuudet, käyttämättä jää vain kolme mahdollisuutta: vihreä ja punainen yhtä aikaa, vihreä ja keltainen yhtä aikaa ja vilkkuva punainen valo. Lisäksi jokaisen merkin tulkinta on kiinteä ja liikennesäännöin sidottu. Kielessä näin jyrkkä koodimaisuus on kuitenkin pikemmin poikkeus kuin sääntö.

Keskityttäessä kieleen, etenkin sen fonologis-morfologiseen päähän ja syntaksin vahvimpaan osaan eli morfosyntaksiin, tehdään helposti virhepäätelmä, että vahva, poikkeukseton, ankara koodi olisi sääntö, josta sumeus, väljyys ja vaihtelevuus vain erityistapauksissa poikkeaisi. Kirjallisuus on koodina heikompi, ja sitä tarkasteltaessa saattaa huomata myös kielestä piirteitä, jotka siitä muuten jäisivät peittoon. Kieli kyllä pyrkii yhä lähemmäs vahvaa koodinluonnetta, mutta pysyäkseen käytettävänä se ei sitä milloinkaan voi saavuttaa. Heikkojen koodien tarkastelu avaa tilaisuuden siirtyä viestinnän malleissa passiivisesta tietokonemetaforasta (Costall 1991) kohti aktiivisia ja kollaboratiivisia ihmistoimijoita.

Kuten Hannele Dufva ja Mika Lähtenmäki toteavat,

The traditional view of communication as process of encoding and decoding information has to be revised. [...] Meanings are constructed, or negotiated, in a process of cooperation between the speaker and the listener who use not only the linguistic expression and the current social context in their interpretation, but also their individual and shared knowledge. (Dufva & Lähtenmäki 1996: 112.)

Strukturalistinen merkkikäsite sisältää implisiittisesti ajatuksen merkin tulkinnan deterministisyydestä, koska merkin merkitsin ja merkitys ovat "kuin kolikon kaksi puolta", kiinteästi ja erottamattomasti yhdessä. Vaikkei Saussure ajatellutkaan tekstien (tai edes syn-

taksin) kuuluvan hänen merkki-käsitteensä alaan, jälkipolvien kehittämä kompositionaalisuuden periaate on pitänyt huolen siitä, että kuvitelma automaattisesti merkityksensä avaavista merkeistä kielitieteessä edelleen elää. Kielessä on hyvinkin kiinteitä koodeja: sanaston puolella esimerkiksi tieteen termit pyritään määrittelemään käytössä hyvinkin tarkasti – tosin samaiset tieteelliset termit lienevät myös niitä sanaston osia, jotka tutkijan tarpeiden mukaan herkimmin vaihtavat merkitystään. Samaten lausesemantiikasta löytyy kiinteitä, lähes varioimattomia sääntöjä. Tekstien tutkimus paljastaa sen puolen kieltä, jossa vuorovaikutuksen osapuolten on pakko näkyvästi ja havaittavasti astua merkitystä luovaan yhteistyöhön. Jos vahva koodi oletetaan kielen perustaksi ja heikko koodi sen poikkeustapaukseksi, joudutaan teoriasta rakentamaan sellainen, että se sisältää sekä ajatuksen joidenkin merkkien deterministisyydestä että mahdollisuuden toisten merkkien merkityksen neuvotteluun. Tässä mielessä heikon koodin perustavaksi oletettava teoria on yksinkertaisesti parempi, koska se vaatii vain jälkimmäistä.

Yksi kielitieteen 1900-lukua luonnehtinut sisäinen jännite oli monia ilmenemismuotoja saanut geneerisen (tai tyypillisen) ja aktuaalisen välinen suhde. Sen yksi ilmenemismuoto on yhteisöllisen ja yksilöllisen välinen suhde. Kieli on sosiaalinen tosiasia, mutta sitä ei voi tarkastella kuin yksilöllisten ilmentymiensä kautta; toisaalta yksilölliset ilmentymät eivät olisi ilmentymiäkään ilman kieltä, johon ne kuuluvat ja jota ne ilmentävät. Toisin ilmaisten: vain yksilöt puhuvat, mutta kieltä ei silti voi luonnehtia yksilöiden omaisuudeksi, koska kielenkäyttö jo toimintana on yhteisöllistä, edellyttäen yhteisöä. Toinen ilmenemismuoto on yleisen ja yksittäisen välinen suhde. Vaikka kielen merkeillä on yleinen ja säännöllinen eli lainkaltainen luonne, ne toteutuvat aina yksittäisinä, empiirisesti ainutkertaisina ilmentyminä eivätkä voi olla olemassa ilman näitä ilmentymiä. Saussuren kuulu *langue-parole*-jako sisältää kummankin jaon: *langue* eli kielijärjestelmä on yhteisöllinen ja yleinen, *parole* eli puhunta yksilöllinen ja yksittäinen. Kielitiede on jo kauan ennen Saussureäkin korostanut aina geneerisyyttä. Kielentutkijan mielenkiinnon kohteena ovat olleet kielen keskihakuiset voimat, yhteisyys, eroavien ihmisyksilöiden kyky viestiä toistensa kanssa. Vaihtelu ja normista poikkeaminen on usein tuomittu jäämään tutkimuksen ulkopuolelle, kun tutkimus on pyrkinyt nimenomaan löytämään samuuden niin toistuvien, empiirisesti eroavien muotojen välillä kuin muotoja käyttävien ihmisyksilöiden ja -yhteisöjenkin välillä. Kirjal-

lisuustieteessä taas arvossaan on ollut aktuaalisuus, normista poikkeaminen, normien rikkominen, vaihtelu ja yksilöllisyys. Yleisen ja yksilöllisen välisellä dynamiikalla on välittävä tekijä, toisin sanoen yleisen ja yksilöllisen välinen suhde kuuluu Peircen semeiotiikan kolmannuuteen, kolmea osatekijää vaativaan osaan (Mertz 1985: 11–12; Parmentier 1985: 26, 31; Lähteenmäki 1994: 3–4).

Lajien tutkimus avaa uuden näkökulman kielitieteen empiriseen käännteeseen, erityisesti kysymykseen intuition ja empirian välisestä suhteesta. Kielitieteen empiiristymisen puoltajat ovat nostaneet voimakkaasti esiin tosiasiaa, että kielenpuhujan intuitiot kielestään ovat pettäviä tai ainakin ”hyvin spesifisiä” eli eivät suorassa suhteessa empiriaan, eivätkä eri puhujien intuitiot ole yhteneväisiä (Sinclair 1991: 4; Sampson 2001: 3; Onikki 2000: 108). Kielenpuhujalla voi olla väärä kuva muotojen keskinäisestä yleisyydestä ja hän voi pitää kieliopillisesti virheellisenä tai käytössä mahdottomana muotoa, jota itsekkin jatkuvasti käyttää. Kielen hyväksyttävyyden (tai tiukemmin kieliopillisuuden) suhde kielenkäyttöön ei ole pelkistettävissä kielenpuhujien intuitioihin. Intuitiot eivät kuitenkaan häviä mihinkään: myös ne ja niiden luonne kaipaavat selitystä.

Tekstilajitieto on intuitiivista, mutta sen voi olettaa kumpuavan tavalla tai toisella empiirisesti kohdatuista teksteistä. Kieli on niin sosiaaliantropologisesti kuin biologisestikin niin tärkeä ihmis-yhteisöjen ja ihmislajin ominaispiirre, että se usein nähdään ihmislajin synnynnäisenä lajipiirteenä. Tekstilajien kohdalla ei tunnu yhtä mielekkäältä vedota johonkin synnynnäiseen koneistoon (universaali-kielioppiin)¹⁶. Tekstilajit olisivat näin kulttuurinen ilmiö *par excellence*, jolloin niiden voisi olettaa olevan myös selitettävissä kulttuurisella tasolla, biologisiin tosiseikkoihin viittaamatta.

Lähtökohtani on siis se, että ihmisillä on kaikissa yhteisöissä käsityksiä samassa yhteisössä esiintyvien tekstien lajeista, mutta tutkija ei ole varma niiden kuvauksesta. Epävarmuus tekstilajien kuvauksesta pitäisi nähdä tutkimuksen epistemologiseksi ongelmaksi eikä projisoida sitä yhteisön diskurssiin. Ollakseen tekstilaji laji on jotakin *yhteistä* tekstin tuottajalle ja sen vastaanottajille – mutta millaista yhteistä? miten yhteisyys syntyy ja miten se käytössä toimii? ja miksi sen analyttinen kuvaus vuorostaan on niin vaikeaa? Näihin kysymyksiin pyrin tutkimuksessani vastaamaan.

¹⁶Tosin kun tekstilajit nähdään ”projektioina” primaarisemmista puheenmuodoista, niidenkin voi nähdä edustavan samanlaista universaalisuutta kuin kielenilmiöiden.

3 Tavoitteet, aineisto ja menetelmät

Tavoitteiden, aineiston ja menetelmien on tutkimuksessa luonnollisesti sovittava yhteen. Tavoitteenani on kuvata tekstilaji arkidiskurs- sin semioottisena järjestelmänä siten, että tekstilajien muotoutumi- nen diskurssiin, lajiutuminen, nähdään yksinkertaisesti yhdeksi se- mioosin muodoksi. Tekstilaji on siten tässä nimenomaan tutkittava ilmiö, ei tutkijan analyyttinen apuväline diskurssin ja diskurssitul- kinnan kuvauksessa. Tästä syystä esimerkiksi tulevan tekstiaineis- ton on suotavaa olla niin arkista ja epäinstitutionaalista kuin käytän- nön rajoitukset sallivat, ja toisaalta tutkimusmenetelmien kyettävä käsittelemään sen sisäistä variaatiota ja jopa ennakoitava sen ole- massaolo.

Tutkimuskohdetta ei tällöin voi puristaa tutkijan kannalta sil- le mahdollisimman hyvin sopivaan muottiin, vaan se tulee esitellä kaikessa epäsystemaattisuudessaan. Tutkimus ei tietenkään milloin- kaan pääse olemasta tutkimusta, eikä arkikaan ole homogeeninen kokonaisuus vaan koostuu lukemattomasta määrästä erilaisia vaih- televia käytännön päämääriä. Nyt mielenkiinnon kohteena on se, kuinka monimuotoisessa ja hajanaisessa semioottisessa maailman- kaikkeudessa diskurssiyhteisöt toimivat ja kuinka hyvin ne siitä kai- kesta huolimatta selviävät.

Seuraavissa alaluvuissa esittelen tavoitteeni, aineistoni – myös miten ja miksi ne on valittu – sekä tutkimusmenetelmäni.

3.1 Tutkimuksen tavoitteet

Tulkitessaan jo klassikoksi muodostunutta tekstilajiartikkeliaan (1984) uusretorikko Carolyn R. Miller toteaa etnometodologian osoittavan tutkijalle diskurssiyhteisön todelliset tekstilajit (Miller 1996: 285; Miller & Shepherd 2004). Etnometodologialla tarkoitetaan tässä arkitiedon ja sen haltijoiden, kielitieteen termein naiivien kielenkäyttäjien, ”menettelytapojen ja ajatuskulkujen” tutkimusta (Heritage 1984: 18). Miller esittää näin diskurssiyhteisön jäsenten

oman tuntuman käyttämistään ja tuntemistaan tekstilajeista olevan määritelmällisesti oikea ja sen kunnioittamisen tutkimuksessa välttämätöntä (Miller & Shepherd 2004). Tekstilajeissa kuten kielessäkin (vrt. s. 19) ontologinen ja episteeminen näkökulma yhtyvät.

Tässä tutkimuksessa pyritään kuvaamaan Millerin etnometodologisen asenteen tieteenteoreettiset seuraamukset semioottisin termein. Kutsun kielenkäyttäjien tekstilajia koskevia taitoja ja käyttötietoja **tekstilaji-intuutioksi**. Sillä on ilmeinen mutta kompleksinen suhde tekstilajien diskurssitodellisuuteen, missä suhteessa se yhtyy kieleen. Vaikka tutkimuskohteenani ovat tekstilajit, tutkimukseni ei täten edusta sanan varsinaisessa mielessä tekstintutkimusta. Kohteenani on lajiteorian metateoreettinen motivointi esimerkkinä kielitieteen semioottisesta metateoriasta. Tavoitteenani on tiettyjen teoreettisten kysymysten ja käsitteiden tarkastelu ja pohjustaminen, ei esimerkkinä käyttämäni tekstiaineiston eikä siinä edustuvan tekstilajin spesifinen kuvaus. Tutkittaviin kysymyksiin kuuluvat toisaalta se, miten tekstilaji käsitteenä sijoittuu kielitieteen yleiseen teorianmuodostukseen, toisaalta se, miten jälkimmäinen vuorostaan kytkeytyy sitä yleisempään semioottiseen (meta-) teoriaan.

Pyrin toteuttamaan seuraavat tavoitteet:

- määrittelemään tekstilajin ontologian vetoamalla kielen ontologian analogiaan
- esittelemään erilaisia ja erilähtöisiä tapoja tekstilajin epistemologiaksi sekä pohtimaan niiden rajoitteita ja suhteita toisiinsa
- yhdistämään tekstilajin episteemisen kuvauksen tekstilajin ontologiaan ennen kaikkea indeksin ja kontekstualisaation käsitteiden avulla ja
- yhdistämään syntyvän tekstilajin teorian yleisempään semioottiseen metateoriaan.

Tavoitteiden laajuutta kompensoi se, että kyseessä on pitkälti yleisen semiotiikan metateorian deduktiivinen sovellutus tekstilajien teorian erityistapaukseen. Samalla tavoin metateoriaa voisi soveltaa – ja on sovellettu, ks. luvun loppua – myös esim. semantiikkaan tai sosiolingvistiikkaan. Semiotiikan yleistä käsitteistöä (luku 5), joka on luonteeltaan apriorista eikä riipu kuvattavasta merkkipjärjestelmästä, täydennetään tässä merkkijärjestelmäspesifisillä käsitteillä kontekstualisaatioteoriasta (luku 6) niiltä osin, kuin semiotiikan yleiskäsitteet ovat liian abstrakteja tekstilajitutkimuksen

erityistarpeisiin. Tuloksena syntyvän semioottisen tekstilajiteorian tekstilajimalli (eli tässä omaksumillani termeillä tekstilajin ontologia) ja teoriasta seuraavat hypoteesit esitetään (luvussa 7) näiden perusteella. Aiemmasta tekstilajitutkimuksesta käyn läpi erilaisia tutkimusmenetelmiä ja työkäsitteitä (luku 8), joita tarvitaan kuvattaessa tekstilajin käytännön ilmentymiä teksteissä (tekstilajin epistemologiaa).

Kantavana näkökulmana tutkimuksessani on empirian ja intuition jyrkän vastakkainasettelun purkaminen sekä kognitivismin torjuminen sikäli kuin se ymmärretään kielensisäisen selityksen välttämättömäksi osaksi. Tutkimus edustaa sosiaalis-funktionaalista kielinäkemyistä, jonka mukaan kieli ja diskurssi ovat nimenomaan yhteisöjen, eivät yksittäisten kielenkäyttäjien tai diskurssi-subjektien ominaisuuksia. Uutena piirteenä tässä on ennen kaikkea peirceläisen sem(e)ioottisen metateorian korostaminen sekä semiotiikan ja kielitieteen välisen kytköksen uudelleenarviointi. Toisin kuin laajalti saussurelaisessa semiologiassa (ks. lukua 5) kieltä ei nähdä semioottisen järjestelmän malliesimerkkinä vaan sen voimakas dekontekstualisoituneisuus (ks. lukua 6) nähdään sen erityispiirteeksi.

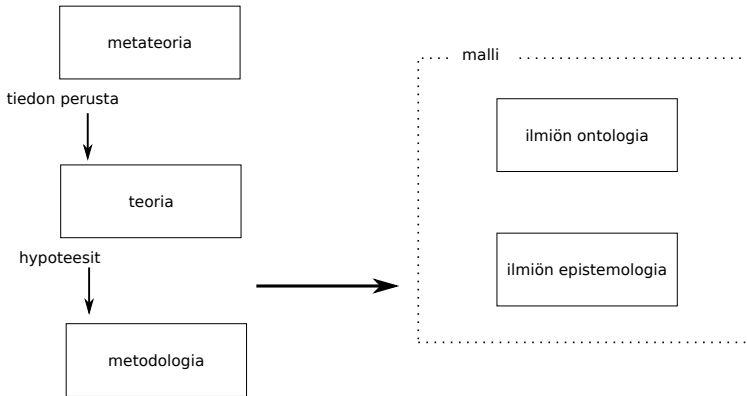
Semiotiikan mukaantuominen yhdistää kielensisäisen ja -ulkoisen selittämisen toisiinsa purkamalla näiden välisen käsitteellisen eron. Kummassakin on kyse semioottisesta todellisuudesta: kielenulkoinen maailma on yhtä lailla semioottista kuin kielellinenkin, joten samoja käsitteitä voidaan käyttää kummankin kuvauksessa. Tämä ei silti poista tarvetta kielitieteen, tekstintutkimuksen ja tekstilajiteorian omiin erityiskäsitteisiin, koska yleiset semioottiset käsitteet ovat useimmissa tapauksissa liian abstrakteja kuvauksen yleiskäyttöön. Osaltaan tutkimukseni muodostuukin tekstilajiteorian käsitteiden semioottisesta pohjustuksesta: tavoitteena ei ole korvata tekstilajia kuvaavia erityiskäsitteitä vaan selittää niiden semioottinen perusta.

Nimenomaan tässä suhteessa kiintoisin piirre tekstilajeissa on se, että niitä (kuten kielen sääntöjä ja merkityksiä) hallitaan intuitiivisesti ja että niitä (jälleen kuten kielen sääntöjä ja merkityksiä) tuntuu olevan mahdotonta täsmällisesti tavoittaa muuta kuin tähän intuition vedoten ja sitä reflektoiden. Tutkijan on toki aina mahdollista löytää tekstilajeista lingvistisin, retorisin, tilastollisin ja muin menetelmin analyyttistä tietoa – eksplikoitua **lajitietoa** – jota voi käyttää tekstilajien tieteellisessä kuvauksessa tai kuvaustiedon so-

veltamisessa esim. kielen tai tekstitaitojen opetukseen, mutta tämä ei samastu laji-intuition vaan korkeintaan lähestyy sitä asymptoottisesti. Aina lajitieto ei tietenkään edes tavoittele merkittävää vastaavuutta laji-intuition kanssa, koska lajitiedon motiivina voi myös olla laji-intuition muuttaminen tai normatiivinen ohjailu, mutta laji-intuitio säilyy silti aina lajitiedon perustana ja lähtökohtana. Tekstilajeja koskevan analyttisen tiedon on toisin sanoen aina muututtava pragmaattiseksi taidoksi ennen kuin se voi saavuttaa muun kuin spekulatiivisen tietämyksen luonteen: sen on yhdistyttävä todellisiin kohdattuihin teksteihin, arkidiskurssiin.

Tekstilajitiedon kuvaus liittyy tekstilajin mallissa lajin **epistemologiaan**. Lajitiedolla tarkoitetaan sitä, miten kielenkäyttäjä (myös tutkija) saa tietoa tekstilajeista ja miten hän tekstilajeja luokittelee ja hierarkkisoii. Tekstilajit ovat kuitenkin yhteisön diskursiivisessa todellisuudessa vaikuttavia ilmiöitä, joilla ei ole suoraa suhdetta sen paremmin tieteen analyttisten tekstilajimallien rakentamiseen kuin niihinkään piirteisiin, joihin naiivi kielenkäyttäjä kiinnittää teksteissä huomionsa: tätä ilmiötä kuvaan puhumalla tekstilajin **ontologiasta**. Täydellinen lajiteoria ottaa huomioon nämä molemmat näkökulmat, yhdistää ne toisiinsa, ja yhdistää ne myös yleisempään kielen ja merkkien (meta-) teoriaan. Kaikkiaan tässä käytetyt käsitteet liittyvät siis toisiinsa kuvan 3.1 osoittamalla tavalla: metateoria takaa yleisen, apriorisen kehityksen teorialle, joka vuorostaan tuottaa hypoteeseja, jotka tutkimusmenetelmien avulla on mahdollista testata. Yhdessä teoria ja tutkimusmenetelmät tuottavat tutkittavasta ilmiöstä teoreettisen mallin (Niiniluoto 1980: 206), jolla on tietty ontologia (tietty olemassaolon tapa ja syy) sekä tietty epistemologia (tietyt piirteet, jotka paljastavat ilmiön ja tekevät sen havaittavaksi).

Ontologia ja *epistemologia* ovat ongelmallisia sanoja käyttötarkoitukseeni, mutta niille on vaikea esittää käyviä vaihtoehtoja. Ontologiaa ei esim. voi korvata "funktiolla", koska funktiosta puhuttaessa tarkastelun kohteelta riistetään aina sen substanssi; tässä työssä tarkoitan ontologialla paitsi tekstilajin funktiota myös sen substanssia (lajin ns. neutraalia stereotyyppiä, luku 7.5). Vastaavasti epistemologian voisi ajatella "evidentiaalisuudeksi", ellei sanaa olisi kielitieteessä jo varattu muuhun (ks. esim. Aikhenvald 2006).

Kuva 3.1: Tieteen tasot (metateoria, teoria ja tutkimusmenetelmät) sekä (meta-) mallin käsite.

Pohdin jossakin vaiheessa, voisinko Charles Morrisin semioottista terminologiaa¹ seuraten puhua tekstilajin *syntaksista* (epistemologia) ja *semantiikasta* (ontologia). Käytännölle olisi aiempia esimerkkejä, mutta ne viittaavat vähän toisalle. Esimerkiksi Rick Altmanin (1984; 1999) terminologiassa mukaan syntaksi viittaa tekstilajin formaalisiin tekstuaalisiin – muttei ainakaan eksplisiittisesti kontekstuaalisiin – ominaisuuksiin (1984: 16), semantiikka taas tekstilajin ”tyypillisiin sisältöihin” (tulkintoihin, merkityksiin, käyttöihin) (1999: 111–115) muttei substanssiin (välineisiin, jotka merkitystä kantavat). Erityisen ongelmallisena pidän semanttinen-termiä, jonka täsmällinen merkitys teoriasta toiseen vaihtelee niin paljon, että siitä seuraa tässä yhteydessä suuria ongelmia. Vaikka semantiikka strukturalistisessa metateoriassa sijoittuukin kielijärjestelmään eikä sen ulkopuolelle, se on väistämättä myös rajapinta, joka avaa tien kielestä sen ulkoiseen maailmaan.

Tekstilajiteorian ja sitä tukevien metodien on mahdollistettava diskurssiyhteisön oman tekstilajimaailman kuvaaminen ja ymmärtäminen. En torju tekstilajien tai tekstityyppien teorioita, malleja tai

¹En tässä enempää puutu Morrisin semiotiikkaan, jota voi karkeasti luonnehtia positivistiseksi versioksi tai jopa väärintulkinnaksi Peircen semeiotiikasta (Tejara 1988: 91). Morrisin semioottisen sisäinen kolmijako syntaksi (formaalinen eli merkin semiotiikka) – semantiikka (interpretatiivinen eli tulkinnan semiotiikka) – pragmatiikka (pragmaattinen eli toiminnan semiotiikka) on kuitenkin varsin yleisesti käytössä, vaikkei sillä ole suoraa vastinetta Peircen semeiotiikassa.

kuvauskäytänteitä, joiden käyttötarkoitus on muualla, esimerkiksi tekstilajien tieteellisessä luokittelussa tai empiirisen tekstilajitiedon sovittamisessa yhteen suuren deduktiivisen kokonaisnäkemyksen kanssa, mutta käytän niitä tässä vain materiaalina teoriasynteisiin. Pysin kahteen asiaan. Tutkimusmenetelmien tai -tavoitteiden sanelemien tekstilajiluokitusten sijaan tutkimuksessa tulee olla mahdollista kuvata myös diskurssiyhteisön jäsenten laji-intuutiota eli arjen lajitietoa, naiivin kielenkäyttäjän tekstilajien tajua (Kalliokoski 2002; 2006), tekstien etnoteoriaa (Bergmann & Luckmann 1995)² tai yhteisön etnokategorioita (Günthner & Knoblauch 1995)³. Teorian pitää kyetä luonnehtimaan sitä, miten, missä ja miksi arjen tekstilajikäsitteistö on olemassa ja millainen suhde sillä on niin kielenkäyttöön kuin sen kuvaukseen aivan yleisemmällä tasolla.

Tutkimuskäsitteiden ja tutkimuskohteen välillä on väistämättä käsitteellinen kuilu, mutta aiempi tutkimus on myös joskus leventänyt sitä käsittelemällä tekstilajien ontologiaa diskurssiyhteisöissä niin, että tutkimuksen soveltava päämäärä on saanut ohittaa tavoitteissa neutraalin kuvauspäämäärän. En tarkoita vain viime aikoina usein toistettua väittämää, jonka mukaan teksti- ja kirjallisuuden lajit eivät ole luokittelun vaan tulkinnan ja diskurssin sosiaalisten ja historiallisten aspektien esiin nostamisen väline (ks. esim. Fowler A 1982: 37; Miller 1984: 151; Chamberlain & Thompson 1998a: 2–3; Bawarshi 2000: 345; Devitt 2000: 697). Varhainen lajiteoria saattoi joskus sortua luokitteluun luokittelun itsensä vuoksi, mutta näin ei ole ollut asian laita kielitieteellisessä tekstilajiteoriassa ainakaan pariin vuosikymmeneen, ja toisaalta korostettaessa liikaa tekstilajia tulkinnan muttei luokittelun välineenä voidaan jopa hämärtää laji-intuition semiotiikkaa, koska luokittelu, abstrahointi merkeiksi, on välttämätön osa merkkitoimintaa (semioosia eli merkkitulkintaa).

Lajiteorian luokittelevaa käyttöä en siis pidä varsinaisena ongelmana. Sen sijaan näen ongelmaksi, jos tutkimuksessa asiaa kyseenalaistamatta ensisijaistetaan sellaiset tekstilajin määritelmät tai mallit, jotka tuottavat vain mahdollisimman hyvän vastaavuuden diskurssiyhteisön tiettyyn, aineistona olevaan tekstilajiin yhdistämien tiettyjen yksittäisten tekstien kanssa. Tällöin jäädään kiinni kulloi-

²Kirjoittajat puhuvat kyllä (mas. 297) nimenomaisesti yhden tekstilajin, juoron, etnoteoriasta eivätkä yleisellä tasolla tekstilajeihin liittyvistä etnoteorioista, mutta oletan heidän ajattelevan, että myös muihin tekstilajeihin liittyy niitä ”kulttuurisia arvoja”, joiden mukaisesti tekstilajia on yhteisössä käytettävä ja arvotettava.

³Itse asiassa Günthner & Knoblauch näkevät etnokategorioiden ja ”viestinnän lajien” (= tekstilajien) välillä käsitteellisen kuilun, mutteivat eksplikoi kantaansa.

senakin tutkimuskohteena oleviin lajeihin ja teksteihin ja menetetään yleistettävyyttä. Tutkimus- ja sovellusspesifisillä tekstilajimäärittelyillä, -malleilla ja -kuvauksilla on metodologisesti tärkeä sijansa tieteessä, mutta niiden avulla ei voi lähestyä sitä, miten tekstilajitieto *yleensä* toimii diskurssiyhteisön omassa, ”arkiseksi” kutsumassani käytössä.

Tutkijan tutkimustaan varten rakentamat tekstien ja diskurssien luokitukset ja luonnehdinnat ovat silti paitsi osa tieteen normaalia analyttistä ja formaalista toimintatapaa, myös – ehkä hieman paradoksaalisesti – osa arjen tekstilajien toimintaa. Arkinen, intuitiivinen tieto tekstien ja tekstitekojen toiminnasta, tekstien ja tekstin-tulkinnan ”arkijärki” (Fowler R 1996: 11; Määttä 2000a: 19) säilyy ankarimmankin tieteellisen teksti- ja tekstilajikuvauksen ja tekstitekojen taustalla ja vaikuttaa siihen tavoilla, joita tutkimuksessa ei aina eksplisiittisesti tulla maininneeksi eikä välttämättä huomanneeksi. Tekstejä tutkiessaan tiede ei – tietenkään – kykene irtautumaan diskurssiyhteisöstä, jonka tekstejä se tutkii ja johon se uusia tekstejä omalla toiminnallaan tuottaa. Kielen ja kielenkäytön tutkiminen edellyttää jo sinänsä kielenpuhujien kesken jaettua kulttuuritietoa (Määttä 1999: 34–35). Tekstejä analysoidessaan ja uusia tekstejä tuottaessaan tieteestä päinvastoin hiljakseen, todennäköisesti vahvasti transformoituneena, palautuu (muuhun) tekstiarkeen sellaisia näkemyksiä ja käsitteitä, jotka vaikuttavat takaisinpäin arjen tekstien tuottamiseen ja tulkintaan. Tässä mielessä kuten kielitiede yleisemminkin (Määttä 1999: 36, 2000a: 32), tekstien ja tekstilajien tutkimus on eksplikoidessaan tekstien toimintaa – ja nimenomaan koska se niin tekee – osa kieliyhteisön normaalia toimintaa (Määttä 2000c: 204). Tästä ei sinänsä seuraa, että arjen tekstitieto ja tutkijan analyttinen, hallittu tekstitieto voitaisiin samastaa.

Diskurssiyhteisön jäsenten tekstilajituntemus on luonteeltaan enemmän taitoa kuin tietoa – intuitiivista samaan tapaan kuin kielioppi-intuitio: hajanaista, eksplikoimatonta ja analysoimatonta (Itkonen 1972a: 8–9⁴, 1972b: 442, 445, 1973: 69, 1976a: 16–17, 1976b: 185) sekä pragmaattista (Itkonen 1976a: 18, 1981: 131). Tällaisena se voi erehtyä empiirisistä säännönmukaisuuksista (kuten Dahl 1980: 134 toteaa), koska se ei (ainakaan välittömästi: Määttä 1999: 38) koske

⁴Itkonen samastaa kielitieteellisen analyysin filosofian käsite- tai merkitysanalyysiin eli eksplikaatioon. Kohde, kielen kielioppi – ja minulla tässä tekstilaji – ovat lähtökohtaisesti eksplikoimatonta tietoa, joka eksplikoinnissa muutetaan tieteelliseksi tiedoksi. Kuten Määttä (2000c: 204) yleisemmällä tasolla toteaa, sosiaalisten sääntöjen eksplikoiminen on osa (sosiaalista ja normatiivista) käyttäytymistä.

niitä vaan normatiivista todellisuutta. Laji-intuitiota olisikin luonteavaa nimittää *tekstitaidoksi*, ellei sana jo olisi vakiintunut toiseen merkitykseen, jossa se kuvaa ennen kaikkea kielenkäyttäjyksiön vaihtelevaa kykyä tekstien tuottamiseen. Laji-intuitio kuuluu samalla lailla kieli- ja diskurssiyhteisöihin kuin kieli-intuitiokin, ja sen kuvaus riippuu yhtä lailla tutkijan itsensä sijoittumisesta samaan yhteisöön. Tekstilajitieto koostuu niin yksittäisistä teksteistä kuin diskurssien kokonaisuuksistakin tehdyistä tulkinnoista, jotka, kuten yleensäkin semioottisessa toiminnassa, ovat luonteeltaan julkisia. Tulkinta asettuu näkyville seuraamustensa kautta. Seuraamusten ja merkkien yhdistäminen toiseensa on tosin sekin tietysti tulkinta, mutta sellaisena siihen kohdistuvat samat säännöt kuin kohteeseensakin, ja sekin on arvioitavissa seuraamustensa kautta.

Lajikompetenssin käänköpuoli on aitojen tekstiilanteiden kohtaaminen ja intuition "törmäyttäminen" siihen. Laji-intuitio ei ole synnynnäinen ominaisuus eikä synny tyhjistä, vaan sen takana on jatkuva kosketus yhteisön diskursiiviseen toimintaan, teksteihin. Toisin sanoen intuitio kumpuaa empiriasta (esim. Bruner 1985: 26–27; Määttä 2000a: 27; samoin Itkonen 1992: 63) muttei palaudu siihen. Jokainen uusi teksti kohdataan sellaisesta odotushorisontista (reseptioesteettistä termiä lainatakseni, ks. Jauß 1982: 79), jonka kaikki aiemmat tekstit ovat jollakin tapaa kumuloineet – tuskin silti koskaan yksinomaan lineaarisesti eli vain lisäten materiaalia. Tämä tarkoittaa myös sitä, että tekstiä ei kohdata "sinänsä", materiaalisina merkkeinä joiden tulkinta alkaisi alusta, vaan tekstin tulkinta alkaa aina muiden tekstien jälkeen (tekstiä ei kohdata ensimmäisenä vaan *n*:ntenä sarjassaan), niiden yhteydessä (ko-teksti) ja niiden kautta (interdiskursiivisuus, ks. lukua 4.2). Koska kuitenkin käytännön tutkimustyössä on mahdotonta sen paremmin kuvata täydellisesti yhdenkään yksilön kokonaista diskurssihistoriaa kuin simuloidakaan sitä, empiria välttämättä alistuu laji-intuition alle ja ohjaukseen.

Aidot tekstit, joita aineistonani käytän, voivat näin parhaimmillaankin toimia vain *esimerkkeinä* arjessa kohdattavista tekstiilanteista. Ne eivät yksin kuvaa edes koko relevanttia tilannetta vaan vain sen kulloisenkin tulkinnan kannalta fokaalisimman osan, toisin sanoen merkin, joka asettuu vaatimaan tulkintaa. Jokainen teksti (ja yleisemmin, merkki) vaatii ymmärretyksi tullakseen tietoa, jota siinä itsessään ei ole ja jota ei kontekstin kuvauksessa voi täydellisenä toisintaakaan. Tekstin konteksti koostuu paitsi toisista teksteistä, myös kokonaistilanteesta, niin fyysisestä, sosiaalisesta

ta, historiallisesta kuin esimerkiksi kulttuurisestakin; nämä kaikki muodostavat viime kädessä sen *semioottisen* kontekstin, joka tekstiä ympäröi – semioottisesti ilmaisten merkin *tulkitsimet*. Saman tulkinnan voi saavuttaa vain samanlaisen tai samankaltaisen diskursiivihistorian kautta, ja se ilmenee kussakin kielenpuhujassa kieli- ja laji-intuitiona. Intuition ja empirian ankara vastakkainasettelu onkin näin kestävä: toisaalta intuitio syntyy empiriasta, toisaalta empiria edellyttää intuitiota. Niiden välinen suhde on dynaaminen todellisuudessa, ja toivon voineeni toteuttaa sen dynaamisena myös tässä tutkimuksessa.

Yleisimmällä metateorian tasolla tutkimukseni perustana on Charles S. Peircen yleinen semiotiikan teoria, jonka väitän selittävän niin tekstilajien kuin yleisemmin koko kielen toiminnan. Peircen malli sitoo nämä yhteen ei ainoastaan analogian kautta vaan eri ilmentyminä samasta semioottisesta ”koneistosta”. Korostan näin, etteivät tekstilajit ole kieli- tai kirjallisuustieteen tai yleisen semiotiikkaan kentässä irrallinen ilmiö vaan osa laajempaa kokonaisuutta, jonka yhden keskeisen ilmentymän ne muodostavat. Lajiutumisen ovat osa minkä tahansa kielen tai muun merkijärjestelmän luonnollista toimintaa. Se, miten lajit nimenomaisesti järjestyvät, riippuu niin järjestelmän yleisestä (kieli vai jokin muu merkijärjestelmä) kuin erityisestään luonteesta (millainen kieli, millainen kulttuuri). Esimerkkiaineistonani on yhden suomenkieliseen journalistiseen diskurssin kuuluvan tekstilajin tekstimaisema.

Peircen semiotiikkaa sovellan tekstilaji-ilmiöön kielitieteellisestä antropologiasta peräisin olevan kontekstualisaation teorian avulla. Kontekstualisaatio ei varsinaisesti lisää mitään ilmiön – tässä tapauksessa tekstilajien ja lajiutumisen – selitykseen: semiotiikan peruskäsite *semioosi* riittäisi aivan hyvin. De- ja rekontekstualisaation käsitepari auttaa kuitenkin paremmin ymmärtämään yleisen semiotiikan näkökulmaa merkkeihin ja tulkitsimiin tekstien tasolla.

Lopulta metodien (tutkimuskohteen kannalta lajin epistemologian) tasolla esitän, että tekstilajien ilmenemistä teksteissä, tekstilajivihjeitä, on mielekkäämpää tutkia indeksaalisuuden kuin ikonisyyden kautta. Tekstilajeissa ei ensi sijassa ole kyse tekstien tyypillisyyksistä tai säännönmukaisuuksista suhteessa toisiin teksteihin tai niitä abstraktimpaan tekstilajiin, vaikka säännönmukaisuudet kuuluvatkin tyypillisesti säännön ilmenemiseen. Tekstilajin tunnistaminen, nimeäminen tai jopa määrääminen on diskurssin kannalta ennen kaikkea merkityksellinen, seuraamuksellinen semioottinen te-

ko, joka ohjaa diskurssin tulkintaa. Tekstipiirteet, joiden avulla tekstilaji tekstiin tuotetaan tai siitä tunnistetaan, ovat ennen kaikkea indeksejä, joiden avulla tekstin tulkinta ohjautuu (tai sitä ohjataan) aiempiin diskursseihin, jo tehtyihin tilanteisiin tulkintoihin. Indexi voi olla ikoni, toisin sanoen teksti voi viitata tulkintaansa myös muistuttamalla toista tekstiä, mutta tämä ei ole tekstilajipiirteenä toimimisen vaatimus.

3.2 Esimerkkiaineisto

Charles S. Peircen muotoilussa semiotiikka on matematiikan tai logiikan tapainen apriorinen tiede eikä muodosta johtopäätöksiään aineiston pohjalta. Tämä on sen yksi ilmeisimpiä eroavuuksia Ferdinand de Saussuren *semiologiseen* näkemykseen. Saussure tarkastelee merkkijärjestelmiä merkkijärjestelminä, Peirce taas niiden muodollista perustaa (Liszka 1996: 16). Muodollisesta perustasta voi johtaa (teoreettisia) lausumia, joiden avulla tarkastella jotakin aineistoa, mutta aineisto ei voi falsifioida tätä perustaa. Tämän takia tutkimuksessani käytetty aineisto toimii ainoastaan esimerkkinä – ja nimenomaisesti esimerkkinä siitä, miten tekstilajin *epistemologiaa* eli ilmenemistä tarkkailijalle on tarkasteltu, ei korpuksena, jonka perusteella indusoida teoreettisia lausumia tai falsifioida niitä.

Suhteessa aineistoon on siis erityisesti korostettava tutkimuksen kahta tasoa. Tutkimuksen ensimmäisen, ontologiaan keskittyvän osan (luvut 5–7) tarkoituksena on pyrkiä osoittamaan, mitä tarkoittaa tarkastella tekstilajia *merkkinä* peirceläisessä kehityksessä ja millaisia teoreettisia odotuksia tästä seuraa. Tässä osuudessa aineistolla ei ole erityistä sijaa. Toisessa ja suppeammassa, tekstilajin epistemologiaan keskittyvässä osassa (luku 8) päämääränäni on tarkastella sitä, missä määrin erilaiset jo olemassaolevat tekstilajiteoriat ovat kuvanneet eri puolia arjen tekstilajitietoa ja miten ne on mahdollista suhteuttaa yleisempään semioottiseen metateoriaan, jonka avulla teorit ja mallit ovat käsitykseni mukaan perusteltavissa. Tässä osuudessa esimerkkinä käytetyn tekstiaineiston luonteeseen oli kiinnitettävä erityishuomiota.

Aineisto oli valittava siten, että sen ominaisuudet nostaisivat esiin teorioiden (usein suunnitelmallisetkin) rajoitteet: kirjallisuustieteen lajiteorioista poiketen monet lingvistiset lajiteoriat kaventavat etukäteen soveltuvuusalaansa sen mukaan, mikä on kulloisenkin tutkimuksen – tai jopa yksittäisen tutkijan – senhetkinen mielenkiinnon kohde. Oma mielenkiintoni kohdistuu kuitenkin ko-

ko ominaisuuksien kirjoon, jonka olen tekstilajin epistemologiaa käsittelevässä luvussa pyrkinyt tuomaan niin laajasti esille, kuin yksittäisen pääluvun rajoissa on mahdollista. Tästä on seurannut viittaaminen varsin sekakoosteiseen teoriajoukkoon, mitä pidän nimenomaan tavoiteltavana: tavoitteenani on osoittaa, että kaikkien tekstilajia käsitelleillä teorioilla ja malleilla on viime kädessä yhteinen ydin, vaikka ne itse rajoittaisivat itseään vain kulloinkin tutkimuskohteeksi nousseeseen aineistoon sopivaksi. Tekstilaji on kompleksinen semioottinen ilmiö, jota ei ole tarpeen pyrkiä redusoimaan mihinkään yksittäiseen lingvistiseen (tai muuhun) piirteeseen, koska se – kuten merkkijärjestelmät yleensä – käyttää tilaisuuden tullen hyväkseen näitä kaikkia.

Esimerkkiaineiston ei näin ollen ollut tarpeen olla laaja eikä soveltua tilastollis-kvantitatiiviseen korpustutkimukseen. Ehdottomasti sen kuitenkin täytyi edustaa lajia, joka osoittaa riittävää sisäistä variaatiota. Yksi vaihtoehto olisi ollut käyttää useammasta tekstilajista koostuvaa aineistoa, mutta tällöin huomio kohdistuisi pikemmin lajienväliseen kuin lajiensisäiseen vaihteluun – pienempään kahdesta lajiteorioiden ongelmasta. Useista aineistovaihtoehtoista päädyin käyttämään sitä, jonka avulla huomion kiinnittäminen esitettyjen tai vallitsevien tekstilajiteorioiden epistemologioiden kirjoon oli tiiviisti tehtävissä.

Jokainen tekstintutkimus palautuu viime kädessä tutkijan kieli-, teksti- ja laji-intuitioihin. Niin viestinnän muoto kuin merkityskin ovat diskurssiyhteisön ominaisuuksia eikä niitä voi tarkastella kuin diskurssiyhteisön kokonaisuuden osana. Tieteen vaatima neutraalius toteutuu tässä kehyksessä enemmän tutkijayhteisön intersubjektiivisen tulkinnallisen vertaisarvioinnin kuin satunnaistekijöiden ohjaaman objektiivisuuden tasolla. Tekstilajitieto on, kuten usein on jo tekstintutkimuksessa todettu ja itsekin haluan esittää, nimenomaisesti *tekstien kohtaamisten kokemuksiin* perustuvaa tietoa. Aivan samaa diskurssien kokemushistoriaa ei kahdella eri ihmisellä voi olla ja jokaisen yksittäisen ihmisenkin kokemus vaihtelee hetkestä toiseen, mutta koska tekstit ovat viestintää ja olemassa diskurssina vain sikäli kuin täyttävät viestintätehtävänsä, yhteisössä valitsee jonkinasteinen yhteisymmärrys tekstin sisällöstä. Tähän yhteisymmärrykseen tutkijayhteisön on mahdollista tukeutua, vaikkei yksittäiseen tulkintaan tutkimuksen empiiristen rajoitusten takia pääsisikään käsiksi.

Muun muassa tämän takia olen pitänyt tekstiaineistoni suppeahkona. Tekstit on valittu yhden sanomalehden yhdeltä osastolta, jonka kaikki tekstit aineistokaudelta on otettu täydellisinä mukaan. Pikemmin kuin laaja korpus kyseessä on esimerkkien poimintaan sopiva *tekstiarkisto* (Kennedy 1998: 4), jonka yksittäiset tekstit ovat tekstilajin luonteen vuoksi tekstuaalisesti, joskaan eivät välttämättä kielellisesti – rekisterin kannalta –, sangen heterogeenisiä. Tarkoitin tällä sitä, että vaihtelu on yksittäisten tekstien retorisisissa ja laajoissa kielellisissä rakenteissa – esim. syntaktisissa ja tekstikoherenssirakenteissa – suurta, mutta mikrotason ilmiöiden kuten fonologian ja morfologian vaihtelu jää pieneksi tekstien yleiskielisyyden ja toimitettavuuden ansiosta. Toisaalta leksikaalinen vaihtelu heijastelee luonnollisesti tekstien funktionaalista heterogeenisuutta. Täten aineisto yhtäaikaaisesti osoittaa sekä kuinka laajaa yksittäisen tekstilajin sisäinen vaihtelu voi olla että kuinka vähän kieliopillista eroa muihin tekstilajeihin tarvitsee olla.

Aineisto koostuu *Aamulehden* mielipide- tai yleisönosastopalstan eli *Mielipide*-nimisen palstan jutuista kahdelta kuukaudelta, elokuulta 2004 ja maaliskuulta 2005. Ymmärrän tässä *mielipide*- ja *yleisönosastojutun* toistensa synonyymeiksi (samoin esim. Suhola et al. 2005: 117). Yksittäisestä mielipidetekstistä käytetään myös sanaa *juttu*, joka varsinkin journalistisessa diskurssissa yleisesti tarkoittaa 'yksittäistä tekstiä tai kirjoitelmaa' (vrt. Mäntynen 2003: 47). Palstan ja sitä myötä sen sisältämien juttujen nimi vaihtelee lehdittäin, ja on myös näkemys, jonka mukaan mielipidejuttu on yläkäsite, johon kuuluvat paitsi tekstiaineistoni tapaiset tekstit, myös nykyään monissa (sanoma-) lehdissä esim. pääkirjoituksen yhteen sijoitettavat pidemmät, usein kirjoittajan valokuvalla varustetut kirjoitukset (Kotilainen 2003: 70). Kuukaudet on valittu pseudosatunnaisesti – toisin sanoen niitä ei ole tarkoituksella valittu tuolloin julkaistujen juttujen takia, mutta ajanjaksoja ei myöskään ole pyritty objektiivisesti satunnaistamaan. Kummaltakin kuulta on otettu mukaan kaikki varsinaiset mielipidejutut muttei palstan toimittajan toimituksellista tekstiä eikä lehden "teknisiä" tekstejä kuten saman palstasivun alalaidassa olevia toimituksen yhteystietoja (ks. kuviota 3.2 ja sen selitystä tekstissä).

Vaikkei tekstiaineistoa käsitellä tilastollis-kvantitatiivisin menetelmin, on syytä korostaa joitain seikkoja sen "muodosta". Peircen semeiotiikan yhtenä tärkeimpänä antina nykykielitieteen metateorialle voi nimittäin pitää sitä, että siinä nousee voimakkaasti esiin

Taulukko 3.1: Tekstiaineistoa kuvaavia kvantitatiivisia tunnuslukuja, laskettu myös erikseen aineistokuukausille.

	juttua		virettä		sanaa		merkkiä	
	<i>n</i>	ka.	<i>n</i>	ka.	<i>n</i>	ka.	<i>n</i>	ka.
elo-04	263	8,5	4 804	155,0	59 100	1 906,5	512 858	16 543,8
maa-05	464	16,6	3 973	141,9	45 641	1 630,0	404 580	14 449,3
	727	12,3	8 777	148,8	104 741	1 775,3	917 438	15 549,8

struktuurilismille keskeisen muodon ja merkityksen dikotomian häilyvyys ja riippuvuus tulkinnasta. Toisin kuin jotkin (tekstintutkimuksenkin) formalistiset menetelmät antavat ymmärtää, edes kirjoitetun kielen muoto ei ole itsestäänselvä.

Taulukkoon 3.1 on koottu tekstiaineistokokonaisuutta kuvaavia kvantitatiivisia tunnuslukuja. Tiedoissa ei ole otettu huomioon juttujen otsikoita eikä allekirjoituksia mahdollisine allekirjoitusta tarkentavine lisäriveineen, koska nämä tiedot joutuvat varsinaista tekstiä todennäköisemmin mielipidepalstan toimituksen muokattaviksi. Tälle ei välttämättä tarvitse antaa merkitystä, koska normilukija kohtaa tekstit sellaisina kuin ne julkaistussa lehdessä ovat eikä todennäköisestikään jää pohtimaan jutun läpikäymiä kirjoitusteknisiä vaiheita mielipidekirjoittajan raakatekstistä julkaistuksi mielipidejuttuksi, mutta tutkittaessa mielipidejuttuja sellaisena tekstilajina kuin ne kieliyhenteiden näkökulmasta ovat asia on hyvä panna merkille.

Virkkeitä ja saneita koskevat tiedot on laskettu aineistosta varsin yksinkertaisin – ja siten myös ongelmallisin – algoritmein. Virkkeeksi on laskettu merkkijono, joka päättyy virkkeen päättävään välimerkkiin eli pisteeseen, kysymysmerkkiin tai huutomerkkiin⁵. Sanaksi (saneeksi) taas katsottiin typografinen yksikkö, välilyöntien tai kappalerajojen rajoittama muiden kirjoitusmerkkien jono. Näin esimerkiksi lyhenteet lasketaan yhdeksi sanaksi, jos ne on kirjoitettu yhteen ("mm."), minkä tosin voi ajatella vastaavan kirjoitetun kielen yleistä sääntöä. Edelleen yhdeksi sanaksi on laskettu päivämääräilmaukset riippumatta siitä, montako sanaa puhutussa asussa olisi ("8.7.2004" = *kahdeksas heinäkuuta kaksituhattaneljä* ~ *kaksi tuhatta*

⁵Todellisuudessa vallankaan piste ei aina pääty virkettä, koska sitä käytetään myös esim. lyhenteiden ja päivämäärien merkitsemiseen, mutta tämä voidaan korjata käyttämällä muissa kuin virkkeenloppuisissa pisteissä merkkiä, jota aineistossa muuten ei esiinny; käytin tarkoitukseen asteen merkkiä "'". Joissakin tapauksissa (esim. tekstistä puuttui virheellisesti virkkeenloppuinen piste) laskentaa oli tämänkin jälkeen käsin korjattava.

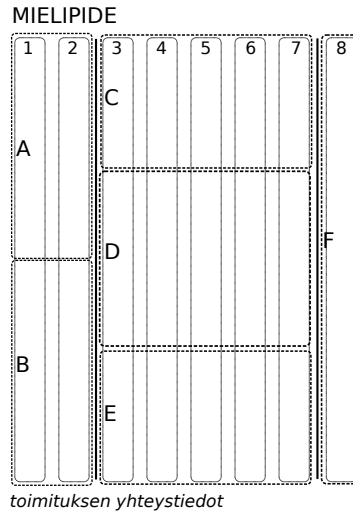
neljä jne., Al 6.8.2004), samoin määräväli-ilmaukset ("1897–1973", Al 1.8.2004; "1970–80-lukujen", Al 15.8.2004; "pari–kolmekymmentä", Al 1.8.2004 ja 15.8.2004), muut ajanilmaukset ("30.23,2", Al 1.8.2004) sekä jotkin muut kiinteästi yhteenkuuluvat ilmaukset ("MTV 3:n", Al 8.8.2004). Toisaalta olen joissakin tapauksissa antanut normien mukailla kirjoittajan tahtoa tai käyttöä: esim. ilmaukseen "E-111 -lomakkeen" (Al 1.8.2004), missä jälkimmäistä yhdysmerkkiä yleiskielen normien kannalta virheellisesti edeltää välilyönti, on laskettu kaksi sanaa. Sanojen määrä taulukossa 3.1 on siis täsmällinen muttei ehdottoman "oikea" minkään nimenomaisen suomen kielen säännöstön mukaan.

Mielipidejutun kirjoittaja esiintyy aina nimellä tai nimimerkillä. Kumpaankin voi liittyä lisätunniste, joka auttaa sijoittamaan kirjoittajan johonkin joukkoon tai yksilöimään hänet usean samannimisen joukosta. Viitatessani esimerkeissä mielipidejuttuihin, jotka on kirjoitettu oikealla nimellä, olen korvannut nimen kursivoidulla ilmauksella "*Etunimi Sukunimi*". Lisätunnistetta en ole muuttanut, vaikka se periaatteessa mahdollistaa kirjoittajan tunnistamisen.

Jokunen kirjoittajan nimi tai -nimimerkki kirjoittaa palstalle niin usein, että lehden vakiolukijakunta voi tunnistaa heidän tyyliinsä samoin kuin yleiset mielipiteensä ilman nimeen liitettyjä tarkennuksiakin; tällaisia ovat nimimerkit "*Färikaran Jaska*" (Al 11. ja 13.3.2005), "*Jukka Koo*"⁶(Al 20., 24. ja 30.8.2004), "*Maalaisporvari*" (Al 14.8.2004) ja "*Sohvafilosofi*" (Al 8. ja 20.8.2004 sekä 3.3.2005).

Aamulehden mielipidepalstan linja on sama kuin valtaosaltaan Suomen sanomalehdistössä *Helsingin Sanomia* lukuun ottamatta: se sallii palstalle kirjoittamisen myös nimimerkillä ehdolla, että kirjoittajan nimi ja yhteystiedot tulevat toimituksen tietoon. Nimimerkki-kirjoittaminen on *Aamulehdessä* kuten muissakin sen sallivissa lehdistä yleistä ja kirjoitusten luonne osin jo siksikin vaihteleva, toisin kuin *Helsingin Sanomissa*, jonka vastaavalla palstalla puolestaan on suorastaan puolivirallinen luonne sinne kirjoittavien arvohenkilöiden ja virallisten toimijatahojen suuren osuuden vuoksi. Laajan levikkinsä vuoksi *Aamulehti* saa kuitenkin yleisökirjoituksia niin paljon, ettei sillä ole vaikeuksia koota sivua lehteen päivittäin. Näin lehti on voinut pitää kiinni toimituksellisesta linjastaan, että vaikka kyseessä on "vapaan" sanan palsta, se pyritään kuitenkin toimittamaan asiakeskustelun, vieläpä yleensä ajankohtaisen sellaisen poh-

⁶Joka aineistokauden jälkeen on itse asiassa alkanut käyttää nimimerkkinsä perässä sukunimeään.

Kuva 3.2: Kaavamainen esitys *Aamulehden* mielipidesivun taittopohjasta.

jalta. Paikallislehdissä (ja joskus *Aamulehdessäkin*) mielipidepalstan teksteinä esiintyy myös tilapäärunoja tai esim. yksittäisiä kiitoksia tai valituksia joistakin kirjoittajan oman elämän tapahtumista (pikkuvarkauksista, yllättävistä tilanteista liikenteissä jne.).

Jutut voi toimittaa *Aamulehteen* monin tavoin. Vuonna 2005 sivulle lisättiin erityinen osa- tai alipalsta *Päivän tekstarit*, jonka aineisto tulee toimitukseen matkapuhelimien tekstiviesteinä. Aiemmin tekstiviesteinä lehteen tullut aineisto sijoitettiin yksinkertaisesti muilla tavoin tulleitten tekstien joukkoon. Tekstiviestiaineiston olen lue- nut mukaan yleensä sen alipalstaluonnetta erikseen huomioimatta.

Kuviossa 3.2 esitetään *Aamulehden* mielipidesivun taittokaava karkeahkona esityksenä. Lehti ilmestyy broadsheet-koossa (400 × 560 mm). Sivulla on normaalisti kahdeksan palsta, jotka mielipidesivulla on ryhmitelty kahden, viiden ja yhden palstan ryhmiin. A-alueella on yleensä yksi juttu, B-alueella yhdestä kolmeen lyhyempää. Alueille C–E sijoitetaan pisimmät kirjoitukset sekä mahdollinen kuvitus. Usein sivulla on vähintään yksi pilapiirros tai valokuva – lähes (ja aineistokaudella täysin) poikkeuksetta toimituksen, ei kirjoittajien itsensä toimittamaa materiaalia. F-alueelle sijoitettiin vielä elokuussa 2004 yhdestä kolmeen lyhyempää juttua, mutta maaliskuun 2005 aineistossa F on varattu tekstiviesti(ali)palstalle. Sivun alalaidan täyttää tietolaatikko, jossa on toimituksen yhteys-

tiedot sekä keskeisten toimittajien nimet. Ajoittain, joskaan ei aineistokaudella, mielipidepalstan toimittaja kirjoittaa palstalle kootakseen käytyä keskustelua tai vastatakseen lukijoiden toimitukselle esittämiin kysymyksiin. Toimittajan kirjoitus ilmestyy A-alueella. Juuri aineistokautteen oikaisukirjoituksia ei sattunut. Sinä aikana (2004–05), josta aineistokautta voi pitää poimintana, niiden tyypillinen sijainti oli B-alueella, mutta käytännössä ne sijoitetaan yksinkertaisesti palstankäytön kulloinkin sallimille paikoille.

Sivun taittoa voi sanan joka mielessä kuvata kaavamaiseksi, ja tämä tukee palstan kontekstuaalista tunnistamista. Mielipidesivu pysyy mallissaan paljon selvemmin kuin uutissivut, mutta ei yhtä vahvasti kuin pääkirjoitussivu: tätä järjestystä voi pitää oireellisena tekstien geneerisen luokiteltavuuden suhteen.

3.3 Tutkimusmenetelmät

Tutkimukseni ensimmäinen ja laajin osa, tekstilajin ontologia (luvut 5–7) muodostuu Peircen yleisen sem(e)iotiikan teorian (luku 5) soveltamisesta tekstilajien tapaukseen. Perusolettamuksena eli premissinä osiossa on, että koska semiotiikan teoria loogisesti pätee kaikkiin semioottisiin ilmiöihin ja tekstilajit ovat semioottinen ilmiö, semioottinen selittäminen sopii sellaisenaan, sitä erityisesti sovitamatta, myös tekstilajeihin.

Päätelyä yleisestä (meta)teoriasta yksittäistapaukseen voi valtaosin pitää deduktiivisena siinä mielessä kuin Ernest Nagel (lähinnä luonnontieteitä ajatellen) tarkoittaa: päätelmät seuraavat loogisesti joko teoriasta tai ennakko-olettamuksista eikä uusia termejä esitellä (vrt. Nagel 1961: 353, alaviite 3), koska sellaiset termit kuin *intuitio* (luku 7.4) tai *normatiivisuus* (luku 7.5) ovat mielekkäästi johdettavissa semioosin peruskäsitteestä (ks. myös Nagel 1961: luku 2; Niiniluoto 1983: 20–23; Kakkuri-Knuuttila 1999: 395–396; Raatikainen 2004: 18–19). Merkkijärjestelmän käsite sen sijaan olisi päätelyketjusta irrallaan esiteltävä uusi termi, mistä syystä sitä on pohdittava tarkemmin erikseen; ks. lukua 7.7.

Koska semiotiikan teoria on kuitenkin abstraktilla ja havaintotodellisuudesta irrallisella tasolla, sitä täydennetään viestinnän etnografiasta peräisin olevalla sovelletulla kontekstualisaatioteorialla (luku 6). Kontekstualisaatioteoriassa on mahdollista yhdistää semiotiikan abstraktit käsitteet kielen- ja tekstintutkimuksen havaintoihin näiden tieteenalojen totutulla abstraktiotasolla (”konkretian” tasol-

la) tekstin, tekstiytymisen (entekstualisaatio), kontekstin ja kontekstualisaation käsitteiden kautta.

Tuloksena on tekstilajin malli, joka toimii tekstilajien ja lajiteorian tutkimuksen metateoreettisena kytköksenä (ks. kuviota 3.1, s. 53). Se jää näin väistämättä niin suoran empiirisen tarkastelun kuin varsinaisen tieteellisen falsifioinninkin ulkopuolelle, koska metateoria on luonteeltaan apriorinen. Deduktio osoittaa, miten jotenkin *täytyy* olla, ei miten todella on (Peirce, EP: 2.216, 2.288). Jos teoreettiset (= semiotiikka) ja muut (= tekstilajit kuuluvat semiotiikkaan) premissit hyväksytään eikä päättelyssä itsessään tehdä loogisia virheitä, dedusoidun päätelmän pitäisi olla väistämättä tosi. Metateoria muodostaa tiedon perustan ja kytkee eri teorit johonkin yleisempään näkemykseen tietämisen tavoista, tässä tapauksessa siis peirceläisen pragmatismiin (ks. myös lukua 5.1).

Tutkimuksen toinen, suppeampi osa, tekstilajin epistemologia, kattaa lajiteorian varsinaisen metodologian. Metodologian suhteen en esitä mitään uutta: sen sijaan että suoraan kehittäisin semioottisen metateorian aineksista uuden lajiteorian uusine käsitteineen ja menetelmineen, pyrin osoittamaan erilaisten jo olemassaolevien lajiteorioiden ja -mallien menetelmien kautta ja esimerkkiaineistoni avulla, miten tekstilajin epistemologiaa voi lähestyä. Tarkoitukseni on ennen kaikkea erottaa teorioista ne osat, joiden on mahdollista väittää seuraavan suoraan (loogisesti) metateoriasta, niistä, joiden taas voi todeta olevan tekstilajien spesifisiä erityispiirteitä, joiden kautta ne eroavat muista semioottisen toiminnan muodoista. Alin eli metodin taso seuraa teoriasen vanavedessä. Lajiteoriat ovat tutkineet lajeja (ja tekstin teorit tekstejä) monenlaisin tavoin ja mallein ja esittäneet perustelujaan hyvin eri tasoille kuuluvien kielen- tai kontekstipiirteiden. Piirteet ovat tarkasteltavan diskurssitilanteen (joko tekstin tai kontekstin tai kummankin) ominaisuuksia, joiden perusteella tekstiä, sen tekstilajia tai tulkintaa koskevia väitteitä esitetään.

Tekstilajin epistemologian piirteet voi jakaa monin tavoin. Luvussa 8 käyn piirteitä läpi vain peräkkäisenä luettelona, mutta on hyvä huomata, kuinka ne jakautuvat erilaisiksi suuremmiksi ryppäiksi, joiden välillä valinta voi jo olla sidoksissa taustateoriaan ja tutkimusmenetelmiin, mutta tässä ohitan tällaiset rajoitukset, koska suhteutan kaikki teorit semioottiseen tarkastelutapaan. Piirteistä voi kutsua *tekstuaalisiksi* sellaisia, joiden tarkastelukohteena on yksin havaittava teksti, kielen (tai muun merkkijärjestelmän) merkit – tai vielä tiukemmin, merkkien muodostimet, *signifiantit*. Tekstilajin

osalta tämä tarkoittaa tekstin sekventiaalis-rakenteellisia (luku 8.1) ja tilastollis-distributiivisia (luku 8.2) ominaisuuksia. Formalistiset lajiteoriat ja -mallit rajoittuisivat yksin näihin tasoihin.

Funktionalistisille malleille on tarjolla vielä laajempi *kontekstuaalisten* tai *funktionaalisten* piirteiden joukko, missä tarkasteltava piirre ei joko löydy lainkaan tai löytyy vain osin tarkastelunalaisesta tekstistä. Sen alta voidaan edelleen hahmottaa *sosiaalis-funktionaaliset* piirteet, joihin kuuluvat kaikki ne, jotka irtaantuvat paitsi itse tekstistä myös sen yksittäisestä käyttäjästä ja tarkastelevat tekstiä osana laajempaa tilannetta tai yhteisöä sekä siinä tapahtuvaa viestintää ja viestintäkäytänteitä. Sosiaalis-funktionaalisia piirteitä tarkastelevat menetelmät, joissa vedotaan kulttuuriseen tai tilanteeseen kontekstiin, yleisöön, diskurssiyhteisöön, viestinnän päämääriin, viestinnän pragmaattisiin onnistumisen edellytyksiin ja todelliset viestintätekoihin lähettäjiin, viestien ja vastaanottajien kompleksisina kokonaisuuksina. Tätä epistemologiaa tarkastelen luvuissa 8.3–8.7. Edelleen *mentaalis-funktionaaliseksi* voisi luonnehtia piirteitä, jotka tekstin sijaan tai sen ohella painottavat yksittäisen viestijän, semioot-tisen toimijan, kognitiivista eli lähinnä havaintoa, prosessointia ja muistia. Tähän tekstilajin epistemologian puoleen esitän kriittisen kannan lyhyesti luvussa 7.8.

Lajitietoa käsitellessäni vetoan enemmän diskurssiyhteisön jäsenten yleiseen sosiaaliseen intuitiiviseen (mutta empiirisperäiseen) tekstikokemukseen kuin nimenomaisesti tutkimusta varten rajaa-maani tekstiaineistoon. Tekstilajitieto koskee pikemmin tekstien käyttöä kuin itse tekstejä tai niiden kollektiivisia piirteitä; irrallisten tekstien analyysi tai piirteiden eksplikointi ei siten vielä pääse lajin jäljille. Tekstilajia koskevat väitteet sanovat jotakin siitä, mitä teksti tekee, mitä sen halutaan tekevän tai miten vastaanottajan halutaan tekstiin tai sen käyttöön suhtautuvan: ne ovat tekstin tulkintaa koskevia, tekstissä tai sen kontekstissa annettuja yleisiä semioot-tisia ohjeita tai vihjeitä. Tekstilajitieto on kielitiedon tavoin luonteeltaan intuitiivista tietoa, ja kuten kielitiedonkin, sen lähteenä ovat ne empiiriset, todelliset tekstit ja tekstitilanteet, jotka lukija-kuulija on kohdannut. Tekstin sijoittaminen johonkin tekstilajiin ohjaa sen tulkintaa. Tämä tutkimuskirjallisuudessa toistuva väittäminen asettaa tekstilajin valmiiksi semioosissa tulkitsimen (interpretantin) paikalle. Vaikka teksti itsessään voi tekstuaalisella tasolla tukea tai olla tukematta tehtyä lajivalintaa, se ei varsinaisesti voi määrätä tai määrittää sitä. Tekstilajit voivat muodostaa järjestelmän, mutta nii-

den käyttäminen ja niihin viittaaminen on aina prosessin, diskurs-
sin, asia (vrt. lukuun 7.7).

Tekstiaineistosta tehtäviä tulkintoja varten olisi ollut myös mah-
dollista perustaa todellisista, tutkijasta erillisistä kielenoppaista
koostuva koelukijajoukko, jonka teksteistä tekemiin tulkintoihin
tutkimus olisi kohdistettu. Tämä olisi ”empiiristä” tutkimusta sa-
nan kielitieteellisessä mielessä, muttei nähdäkseni pääsisi juuri-
kaan lähemmäksi diskurssiyhteisön tekstintulkinnan kokonaisku-
vaa, koska tekstitulkinnoista saatavaa tietoa rajoittaisivat sekä tut-
kijan informanteille esittämät kysymykset että itse tutkimustilan-
ne. Olen sinänsä yhtä mieltä William Labovin (1971: 414) kielitie-
teen metodologiasta antaman yleisohjeen kanssa: tutkijan intuitiot
tulee sovittaa (*”should be matched against”*) tavallisten, naiivien kie-
lenkäyttäjän kielestä tehtyihin havaintoihin, mutten usko tämän to-
teuttamiseksi olevan vain yhtä tapaa, ja kun tutkimuskohteena ovat
tulkinnat ja merkitys eivätkä ”objektiivisesti” todennettavissa ole-
vat muodot, tilanne mutkistuu. Koska tulkinnatkin ovat konteksti-
sidonnaisia, on niitä tiedusteltaessa vaikea saada simuloituksi ”ai-
toja” tekstitilanteita – ts. saada tarkastelluksi tekstien tulkintoja nii-
den alkuperäiskonteksteissa. Koska tutkimuksen tekstiaineisto on
valittu julkisesta sanomalehtidiskurssista, sen diskurssiosanottajissa
on monenlaisia, moniin eri sosiaalisiin verkostoihin ja kerrostumiin
kuuluvia diskurssitoimijoita ja diskurssi itsessään yhtä lailla arkea
kuin osa kaikille tuttua instituutiota (journalismia), ja tällöin:

kun tutkitaan arkikeskustelua tai tavallisia instituutioi-
ta, voidaan kulttuurisia resursseja pitää käytännöllisesti
katsoen kaikille kulttuurin jäsenille yhteisinä, eikä niitä
välttämättä tarvitse eksplikoida. (Lehtinen 2002: 29.)

Toisaalta en naiivisti oleta omien käsitysteni sellaisenaan ”edus-
tavan *linguae*”, mistä asenteesta varoittavat niin Labov (1971: 443)
kuin Lehtinenkin (2002: 31). Tieteessä on toki tapana epäillä ennen
kaikkea tutkijan itsensä muistia ja vaikutelmia (Labov 1971: 444),
mutta yksi tapa varmistaa teksteistä tehdyt tulkinnat on yksinkertai-
sesti saattaa ne näkyville ja muiden tutkijoiden kyseenalaistettaviksi
(näin myös Lehtinen 2002: mp.). Vaikka olisikin niin, ettei diskurs-
situlkinta olisi sosiaalisesti sen yhtenäisempi ilmiö kuin ilmausten
kieliopillisuudesta esitetyt arviot, joita Labov väittää ”eräänlaiseksi
intuitiiviseksi *paroleksi* (mas. 447), se ei myöskään ole mielival-
taista tai kaoottista, koska inhimillinen viestintä on sosiaalisesti

järjestäytyntä (Wertsch 1992: 69–70). Tämä ei poista sen paremmin idiosynkrasioiden kuin sosiaalisen stratifikaationkaan mahdollisuutta, mutta nekin toimivat sosiaalisesti määräytyneiden yhteisten kulttuuristen resurssien rajoissa. Tämän tutkimuksen tekstiaineiston alkuperäinen teksti-ilanne on käytännössä yhä riittävän sama kuin alkuperäisellä ”lähetyshehkellä”, joten esittämäni rekontekstualisaatiot on mahdollista palauttaa alkuperäiseen kontekstualisaatioon ja siten alkuperäiseen tulkintaan suunnilleen samassa määrin kuin alkuperäisissä diskurssitilanteissakin (eli kun jutut ovat juuri lehdessä ilmestyneet). Kirjoitetun viestinnän säilyvyys tuottaa aineiston teksteille joka tapauksessa kyvyn tulla yhä uudelleen rekontekstualisoiduiksi, mutta verrattuna esim. kaunokirjallisuuteen mielipidejuttujen rekontekstualisoinnit todennäköisesti kulkeutuvat tällöin helposti kauas alkuperäisistä kontekstualisaatioistaan.

4 Käsitteistö

Ennen tekstilajin käsitteeseen paneutumista on syytä ottaa käyttöön joitakin kielitieteellisiä apukäsitteitä, joiden avulla itse tekstilajin käsite on määriteltävissä ja ymmärrettävissä. Niihin perustaviin käsitteisiin, joiden avulla tekstilaji on määriteltävä, kuuluvat ennen kaikkea diskurssin ja tekstin sekä interdiskursiivisuuden ja intertekstuaalisuuden käsitteet. Rinnakkaisiin tai sisarkäsitteisiin taas kuuluvat tekstilajille läheiset mutta siitä tavalla tai toisella yleisessä käytössä (tai muuten) eroavat käsitteet kuten rekisteri ja tyyli tai lukuisat muut eri kielen ja kielellisen toiminnan teorioissa satunnaisemmin käytetyt termit. Periaatteessa kaikki olisi viime kädessä semiotiikan kehyksessä palautettavissa primaarisempiin käsitteisiin, ennen kaikkea semioosiin (ks. lukua 5.2), mutta kielitieteen kontekstissa metoditason apukäsitteiden kuten diskurssin hyödyllisyyttä ei kannata eikä ehkä voikaan kiistää.

Esittelen tässä luvussa tiiviikhösti sen Peircen semeiotiikan ulkopuolelta tulevan käsitteistön, jonka varaan oma tekstilajin teoria rakentuu. Koska terminologia ei sen paremmin kielitieteessä kuin muissakaan samaan käsitteistöön turvautuvissa tieteissä ole vakiintunut, joudun käytännössä tekemään omia valintojani. Etenkin näin on diskurssin ja tekstin välille tekemässäni eronteossa, jota tekstilajiteorian kannalta pidän varsin merkityksellisenä.

4.1 Diskurssi

Diskurssia voi pitää yhtenä nykyaikaisen kielentutkimuksen tai jopa laajemmin ihmistieteiden menestyneimpänä muotisanana¹. Tältä perustalta voisi odottaa, että se käsitteenä olisi perinpohjaisesti ja tarkasti kielitieteessä määritelty, mutta näin ei itse asiassa ole: vaikka sanaa *diskurssi* käytetään usein, sitä harvoin tutkimuskontekstissa eksplisiittisesti määritellään. *Diskurssintutkimus* sen sijaan voidaan

¹Toisaalta yhtä mahdollista olisi väittää, että ihmistieteissä yleisemmin diskurssi-innostuksen huippu ajoittui jo 1970-luvulle ja on jo ohi.

määritellä niinkin tarkasti, että diskurssin määritelmä saattaa tämän perusteella olla implikoitavissa. Useimmiten tutkijat tuntuvat oletavan diskurssin käsitteen niin itsestäänselväksi, ettei siihen tarvitse tutkimuksen johdannossakaan pureutua.

Diskurssin luonnehdintoja sen sijaan voidaan erottaa useammanlaisia. Diskurssi voidaan nähdä muun muassa:

1. dynaamisena ja elävänä puhuntana tai kielen prosessina (Saussuren *parole*) erotukseksi sen mahdollistavasta kielijärjestelmästä (*langue*; Wood & Kroger 2000: 19; Hasan 2004: 16)
2. puhuttuna kielenä erotukseksi kirjoitetusta (Verschueren 1999: 50)
3. lausetta laajempien kielellisten kokonaisuuksien rakenteellisena yksikkönä (Beaugrande 1997: § 83–84)
4. kielen tasona, joka käsittää tekstien väliset suhteet (Ventola 1987: 58–59)
5. varieteetin eli osakielen (liki-) synonyymina tarkoittaen jotakin kielimuotoa, kielenkäyttötapaa tai kielen tilanteista tai kulttuurista käyttökontekstia (Milroy & Gordon 2003: 185–186; Larjavaara 2007: 46–47)
6. sosiaalisena merkitys- tai viestintätoimintana erotukseksi sen tuottavista resursseista kuten kielestä (Enkvist 1987: 206; Downes 1998: 276; Blommaert 2005: 2–3) tai erotukseksi teksteistä sen instansseina (Johnstone 2002: 19), tai
7. sosiaalisesti konstruoituna tiedon muotona (Foucault 1969: II.I–II; Wood & Kroger 2000: 166).

Kukin näkökulmista on perusteltavissa ja puolustettavissa ja kullakin on vakiintunut asemansa kieli- ja yleisemmin ihmistieteellisessä kirjallisuudessa. Usein näkökulmat saattavat yhdessä tutkimuksessa lomittua. Kaikki eivät kuitenkaan ole yhteensopivia tekstilajiteorian teoreettisten (saati metodisten) vaatimusten kanssa eivätkä ennen kaikkea semioottisen metateoriani kanssa.

Suomalaisessa lingvistiksessä käytössä *diskurssi* on erityisen nuori. Vielä Auli Hakulisen ja Jussi Ojasen *Kielitieteen ja fonetiikan termistöä* (1976) ei sanaa *diskurssi* edes mainitse, kuten se ei toisaalta sanoja *teksti* tai *genre*kään. Hyvän aikaa diskurssin käsite Suomessa oli

enemmän sosiaali- ja kirjallisuustieteiden kuin kielitieteen käytössä, ja kun se lopulta kielitieteeseen saapui, sillä oli takanaan niin pitkä historia, ettei sen määrittelyyn ehkä siksikään koettu tarvetta.

Yhteistä mainituille luokille on, että ne tavallisesti viittaavat lausetta (tai vastaavaa puheen yksikköä kuten puhunnosta) laajempiin kielenilmauksiin (ks. esim. Crystal 1997 tai Matthews 1997, s. v. *discourse*) ja näin ollen ylittävät kielitieteen antiikista 1900-luvulle saakka ulottuneen, jo edellä luvussa 2.2 mainitun periaatteen pitää lausetta kielenkuvauksen ylärajana (Dionysios, TG: $\iota\alpha'$; Robins 1997: 40). Diskurssista voi kuitenkin puhua myös silloin, kun jokin yksittäinen puhunnos tuotetaan jossakin todellisessa kontekstissa niin, että se muodostuu kokonaan jostakin syntaktisesti epätäydellisestä lauseesta, joten diskurssia ei voi määritellä viittaamalla syntaksin lauseen käsitteeseen tai vastaaviin. Ominaisuus on kuitenkin tärkeä, koska se *välineellistää* laajempienkin kielenilmausten kielitieteellisen tarkastelun.

Sanan etymologia viittaa yksinkertaisesti 'puheeseen' eikä etenkin romaanisissa kielissä sana vielääkään ole sen teknisempi termi². "Diskurssintutkimuksella" voidaan näin ollen viitata yksinkertaisesti siihen, että kielen "mahdollistavan järjestelmän", Saussuren *languen*, sijaan tutkimuksen huomio kohdistuu todelliseen kielenkäyttöön, Saussuren puhuntaan: tämä on mainitsemistani näkökulmista ensimmäinen. **Puhuntanäkökulma** on metateorialtaan strukturalistinen. Kielenilmaukset ja ne mahdollistava "koneisto" nähdään toisistaan ontologisesti erillisinä olioina. Vaikka Saussure esitti teoreettisen paikan myös puhunnan tutkimukselle, hän ei varsinaisesti itse muotoillut puhunnan tiedettä eikä siihen pitkään strukturalistisessa perinteessä tartuttukaan. Takana oli osittain asenne, jonka Louis Hjelmslev (1943: 39) eksplikoi: prosessi, puhunta, on olemassa, koska kielijärjestelmä sen mahdollistaa, ja tämän vuoksi tutkimuksen huomio on paitsi mahdollista myös hedelmällisintä kiinnittää järjestelmään, jossa toteutuvat nekin puhunnan mahdollisuudet, joita rajallisesta aineistosta ei voida havaita.

Puhunnan tutkimuksen mielenkiinto tulee siitä, missä määrin kielijärjestelmää voi pitää deterministisenä systeeminä, joka ohjaa niin toteutuneita puhunnoksia kuin niitä koskevaa tulkintaa, ja siis

²'Diskurssin' ja 'puheen' yhteydestä seuraa joitakin käännösongelmia. Ranskan *discours* samoin kuin venäjän *речь* 'puhe' voivat tarkoittaa myös 'diskurssia'. Niinpä Bahtinin *речевой жанр* on ranskaksi *genre du discours*, ja Craig Brandist (2002: 157) ehdottaakin sen englanninnettavan *discourse genre*ksi aiemman *speech genre*n, "puhegenre"n, sijaan.

myös kielenilmauksiin tai kielen sääntöihin kohdistuvia intuitioita ja rationaalista analyysia. Vaikka oma tutkimukseni eroaa meta-teorialtaan strukturalismista, pidän myös abstraktia ja abstrahoivaa kielellistä intuitiota huomionarvoisena ja jopa oleellisen tärkeänä tutkimuskohteena, toisin kuin on ollut tapana joissakin strukturalismin kritiikeissä, jotka ovat pikemminkin halunneet korostaa tutkimuksen kohdistumista autenttisiin kielellisiin tekoihin (näin esim. J. R. Firth, ks. Ventola 1987: 13). En tee Saussuren kaltaista ehdotonta eroa (kieli)järjestelmään ja puhuntaan, mutta pidän kysymystä teksteihin kohdistuvan empirian ja tekstilaji-intuition välisestä suhteesta silti tärkeänä, ja tulen luvussa 7.4 siihen palaamaan. Tässä tutkimuksessa (enkä yleensäkkään) en kuitenkaan viittaa diskurssilla 'puhuntaan'.

Toisekseen diskurssilla voidaan kiinnittää huomio **puhuttuun kieleen** kirjoitetun sijaan. Esimerkiksi Jef Verschuerenin (1999: 50) terminologiassa *diskurssi* viittaa aina puhuttuun kieleen (ja sen osajoukkona *keskustelu* on diskurssia, jossa osapuolia on useita), *teksti* taas kirjoitettuun. Eronteko kirjoitetun ja puhutun kielen välillä on kiistatta tarpeen, koska kielitieteen voi sanoa vääristyneesti painottaneen kirjoitetun kielen ilmiöitä ja tyyppipiirteitä puhutun kustannuksella (Basso 1989; Harris R 1989, 2000; Linell 2005; Port 2008; 2010). Eroa näin korostettaessa jää kuitenkin helposti havaitsematta, että kirjoitetussakin kielessä on monen tason ilmiöitä ja "ulottuvuuksia" eivätkä puhuttu ja kirjoitettu kieli ole toisistaan eristyksissä vaan niiden välillä on jatkuvaa resurssienvaihtoa. Jos kielitiede onkin painottunut kirjoitettuun kieleen, se ei ole painottunut *kaikkean* kirjoitettuun kieleen. Myös niihin kirjoitettuihin teksteihin, jotka eivät vastaa kirjallisen kaanonin asettamia normatiivisia vaatimuksia, on helposti suhtauduttu puheen ja kirjoituksen hybrideinä tai yksinkertaisesti epäonnistuneina tai huomiota ansaitsemattomina – toissijaisina – teksteinä. Mielestäni diskurssin käsite (tällä tai millä tahansa muulla nimellä) on tarpeen myös kirjoitetun kielen tutkimuksessa.

Diskurssi **lausetta laajempien kokonaisuuksien rakenteellisenä yksikkönä** liittyy erityisesti amerikkalaisen strukturalismin perinteeseen (Blakemore 2001: 100). Tällaisena se tulee lähelle omaa tekstin käsitettäni – vaikkakaan ei samastu siihen –, enkä sen takia puutu enempää näkemykseen tässä vaan seuraavassa alaluvussa.

Diskurssi **tekstien välisinä suhteina** (Ventola 1987: 58–59) tekee tekstistä primitiivitermin ja diskurssista sen johdannaisen. Koska

termit väistämättä liittyvät toisiinsa, on periaatteessa yhdentekevää, päätetäänkö tehdä näin vai toisinpäin. Teksti kuitenkin edellyttää rajattuuden käsitettä (ks. s. 79), minkä vuoksi se on terminologisesti raskaampi ja täten sopivampi johdannaistermiksi. Diskurssin valinta ensisijaiseksi tekstin sijaan sopii myös paremmin luvussa 5 esittämäni semioottiseen metateoriaan.

Diskurssi kielen **osakielenä** (varieteettina), konteksti(e)n luokkana tai "tiettyjen instanssien puitteissa järjestäytyneenä puheta-pana" (Kunelius 1993: 39) on sanan varsin tavallinen käyttötapa. Esimerkiksi Vesa Heikkinen (1999: 53) määrittelee *diskurssin* samaa kielenulkoista tarkoitetta käsittelevien tai samaa aihetta sivua- vien tekstien avoimeksi joukoksi. Voidaan puhua esim. *luokkahuo- nediskurssista* erotukseksi kaikesta siitä kielenkäytöstä, joka tapah- tuu luokkahuonekontekstin ulkopuolella. Sanan määriteosa *luokka- huone* ei tällöin viittaa tiettyyn fyysiseen tilaan vaan pikemmin tiet- tyyn fyysisten, sosiaalisten ja diskursiivisten parametrien muodot- tamaan kompleksiin. Käyttötapa voidaan kuitenkin käsittää kahdel- la eri tapaa. Ensinnäkin sanan kuten *luokkahuonediskurssi* voidaan nähdä rajaavan jonkin kokonaisen kielen (osa-) järjestelmän, jolla on omat rakenteelliset tai probabilistiset ominaispiirteensä. Toisin sanoen osakielellä on joko omia leksikkokieliopillisia yksiköitään, omia sääntöjään niiden käytölle, tai yksiköiden esiintymistaajuudet poikkeavat muista osakielistä. Toisekseen, kuten tässä tutkimukses- sa, diskurssi-sanaa voidaan käyttää korostamaan vain diskurssia tiet- tyssä kontekstissa, ottamatta ehdotonta kantaa diskurssin mahdol- lisiin eroihin siitä, mitä se voisi olla jossakin toisessa kontekstissa. Varieteettitulkinta on ominainen näkökulmalle, jota kutsun luvussa 7.7 *systemistiseksi*, ja vaikken tässä tutkimuksessa otakaan ehdoton- ta kantaa sitä vastaan, metateorianani oleva peircelandäinen semiotiikka ohjaa minua varsin vääjäämättä sen vastakohtana olevaan *ato- mismiin*, jossa merkkitoiminnan yksiköt muodostavat holistisia ko- konaisuuksia vain dynaamisesti eikä järjestelmän käsitettä missään vaiheessa ehdottomasti ontologisoida.

Edelleen diskurssi voidaan nähdä kieltä laajempaa **sosiaalise- na toimintana**, johon kielen väline sisältyy. Tämän Norman Fair- clough (1995: 112–113) on katsonut kielitieteessä vallitsevaksi dis- kurssin määritelmäksi. Näkökulma nähdäkseni implikoi, että kie- lenulkoinen maailma ei ole "itsessään" semioottinen, vaan vasta kie- lllisen toiminnan mukaantulo tekee siitä semioottisen. Toinen vaih- toehto olisi kielen jonkinasteisen erityisluonteen hyväksyminen osa-

na kaikkea semioottista toimintaa. Kumpaakin vaihtoehtoista on kuitenkin pidettävä Peircen semeioottisen näkemyksen vastaisena.

Lopuksi etenkin sosiaalitieteissä on nähty diskurssi **sosiaalisesti konstruoituna tiedon muotona** Michel Foucault'n (1969: esim.) tapaan. Foucault'n käytössä termi *diskurssi* on sikäli ambivalentti, että kuten *Tiedon arkeologian* suomentaja Tapani Kilpeläinen (mts. 7) huomauttaa, sen merkitys liikkuu toisaalta teknisen käsitteen, toisaalta arkisen 'puheen' välillä. Tällaisena se on kuitenkin täysin peirceläisittäin ymmärrettävissä: ihmisen kokemus maailmasta perustuu yksinomaan merkkeihin ja on toisaalta sosiaalinen, joten merkeistä arjessa vahvimmin läsnäolevat, kielen (tai puheen) sosiaaliset merkit, ovat todellakin kokemuksta vastaava tiedon muoto. Peirceläisen analyysin tuolle puolen tätä *diskurssin* merkitysvaihtoehtoa vievät Foucault'ta kuten yleisestikin jälkistrukturalisteja kiinnostaneet torjutun poissaolon teemat (ks. esim. mts. 38), jotka eivät tämän tutkimukseni kannalta ole kuitenkaan oleellisia.

Tässä tutkimuksessa tarkoitan **diskurssilla** merkkiviestintää semanttisesti ja muodollisesti rajaamattomana virtana riippumatta merkkien intentionaalisuudesta eli toisin sanoen siitä, ovatkokaan ne tarkoituksellisesti merkkejä, tai siitä, tulkitaanko ne lähettäjän tai kulloisenkin diskurssiyhteisön kannalta oikein. Viestinnällä en tarkoita vain kielellisiä muotoja vaan kaikkea merkkitoimintaa, sisältäen myös kaiken merkeiksi tulkittavissa olevan toiminnan. Tavallaan yhdyin siis diskurssin sosiaaliseen ("brittiläiseen", Virtanen 2004: 3) tulkintaan, joskin näkökantani seuraa Peircen semeiotiikasta eikä brittiläisen (hallidayläis-bernsteinilaisen) diskurssianalyysin omaksumisesta. Hyväksyn sen, että diskurssilla tarkoitetaan '(kielen) merkkien sosiaalista käyttöä' (esim. Fasold 1990: 65), mutta lisään siihen, että käyttö itsessään on nimenomaan semioottista. Semioottisen (tai "semeioottisen", ks. lukua 5) näkemyksen mukaan ihmiset elävät diskurssin täyttämässä eli semioottisessa maailmankaikkeudessa. Tästä näkökulmasta ihminen vastaanottaa ja tuottaa vain merkkejä – on vain merkkejä –, minkä takia kaikkea inhimillistä olemista ja toimintaa voi tarkastella semioottisesta näkökulmasta. Muitakin näkökulmia on silti olemassa ja joissakin tilanteissa ne ovat suotuisampia tai hedelmällisempiä tapahtumien tarkastelun kannalta: semioottinen näkökulma on mahdollinen, ei pakollinen, tieteidenvälinen tutkimustapa (Eco 1976: 7–11; Eco 1978: 83).

Toinen tapa sanoa tämä on todeta tekstin ja kontekstin yhdessä muodostavan diskurssin, mutta tällöin on korostettava, että (kulloi-

seenkin) diskurssiin kuuluu nimenomaan se osa (tekstiä ja) kontekstia, joka tietyssä semioottisessa tilanteessa on käynyt relevantiksi. Relevanssi ei kuitenkaan määrittele mitään, koska se tarkoittaa vain 'on suhteessa diskurssiin'³. Se, mikä kulloinkin tilanteessa on diskurssia ja mikä ei, ratkeaa vasta seuraamuksia tarkasteltaessa (pragmatismmin maksiimi, ks. lukua 5.1). Diskurssin sijaan olisi mahdollista puhua semioosista, mutta tällöin näkökulma vaihtuu. Diskurssi kiinnittää terminä huomion merkkien (dynaamiseen) olemassaoloon ja virtaamiseen, semioosi niiden toimintaan ja tulkitsemiseen. Tavallaan diskurssi ei implikoi tulkittuutta tai ymmärrettyyttä vaan ainoastaan merkkien kohtaamisen – semioosi eli merkkitulkinna sen sijaan ei ainoastaan implikoi vaan edellyttää sen. Toisaalta kumpikaan ei viittaa määräkontekstiin tai määrätulkintaan eli kumpikin on tässä mielessä rajaton.

Näin määriteltynä diskurssi on tietenkin abstrakti semioottinen ilmiö, ja on huomattava, ettei se implikoi eikä edellytä siihen usein liitettyä *diskurssiyhteisön* käsitettä (Swales 1990: 24–27). Diskurssi on se, mitä viestittäessä tapahtuu; diskurssiyhteisöt ovat diskurssin pohjalta mahdollisesti syntyviä tapoja jäsentää viestijöitä ikään kuin diskurssista irrallaan, ei-semioottisina olioina. Pikemmin kuin kuvaa tutkimuskohdetta, diskurssin käsite asettaa tutkimuksen rajat: maailmankaikkeuden, jossa tutkimuskohde sijaitsee. Se on tarpeen teoreettisessa (tai käsitteellisessä) mielessä, mutta siitä ei välttämättä ole suurempaa hyötyä käytännön tutkimustyössä. Siksi diskurssilla ehkä useammin viitataan johonkin tuon maailmankaikkeuden osajoukkoon, määräalueeseen tai määräkontekstiin. Voidaan puhua esim. oppikirja- tai sanomalehtidiskurssista, jolloin tietty tekstiympäristö⁴ rajaa diskurssista halutun osan. Tällöin tullaan jo hyvin lähelle tekstilajin käsitettä: oppikirjadiskurssi ja oppikirjan tekstilaji (tai -lajit) ovat lähes tai täysin synonyymisia, käyttäjästä ja teoriapohjasta riippuen. En käytä diskurssikäsitettä tässä merkityksessä, koska haluan välttää tulkinnan, että kyseessä on kaksi toisistaan jollakin tarkemmin määrittelemättömällä tavalla eroavaa asiaa.

³En puutu tässä tutkimuksessa sen kognitivistisuuden takia (ks. lukua 7.8) relevanssiteoriaan (Sperber & Wilson 1986), vaikka siinä on joiltakin osin yhtymäkohtia semioottiseen tutkimustapaan (vrt. Sinha 1988: 46–48).

⁴”Tekstiympäristö” siinä mielessä, että ratkaisevaa on kuvattavan diskurssin suhde kaikkeen muuhun diskurssiin tekstuaalisessa, ei esim. fyysisessä mielessä: esim. ’oppikirjaa’ ajatellaan oppikirjadiskurssissa sen tekstifunktioiden, ei muiden ominaisuuksien kautta. Tällainen ”tekstiympäristö” on kuitenkin eri asia kuin *koteksti*, tekstuaalinen konteksti.

Koska diskurssikäsitteen tarkoite on näin määritellen rajaton, muodoton ja hahmoton, sitä on mahdotonta alistaa suoraan merkkitulkintaan eli semioosiin. Tulkintaa varten se on jaettava määräosiin, joita kutsun *teksteiksi*.

4.2 Teksti

Tekstilajiteorian ensimmäinen ongelma on itse tekstin käsite. Riippumatta siitä, mitä tekstilajilla täsmällisesti tarkoitetaan, tavallisesti lähdetään siitä, että tavalla tai toisella tekstilajit ovat tekstien joukkoja tai luokkia. Laji on näin tekstiä abstraktimpi käsite, ja tuntuu edellyttävän tätä perustakseen. Kielitiede tuli kuitenkin hyvin pitkään toimeen ilman tekstin käsitettä, koska tutkimuksen ylärajana oli lause. Vasta 1960-luvulta alkaen ovat kielitieteen eri suuntaukset ja koulukunnat alkaneet puhua teksteistä.

Ajallisesti ensimmäisen merkittävän poikkeaman klassisen kielitieteen tekstipakaisuudesta muodostaa saksalaislähtöinen tekstilingvistiikka. Sen varhaisvaiheita sävytti teksteihin ja lauseisiin kohdistuvien kielenanalyysimenetelmien laadullisten erojen pohdinta (ks. Petöfi 1979). Taustalla vaikutti tekstintutkimusta metodisesti ja teoreettisesti kehittyneempi syntaksin tutkimus. Ajan syntaksi nousi kuitenkin kielitieteen vuosituhantisia perinteitä eikä käsitelty lausetta laajempia kielellisiä ilmauksia – ainakaan teoretisointia kaipaavina kielenyksiköinä. Lauseiden ja sen muodostavien kielenyksiköiden ominaisuudet nähtiin kieleen (chomskylaisittain kompetenssiin) kuuluviksi, tekstit ja niiden muodostamiseen ja tulkintaan vaikuttavat seikat taas ymmärrettiin lähinnä kielenulkoisiksi, esimerkiksi kognitiivisiksi tekijöiksi (eli ne kuuluivat Chomskyn performanssiin).

Syntaksin tutkimuksessa oli kuitenkin tarjolla avoin väylä tekstienkin tutkimukselle, koska yleisesti käytössä olleet notaatiot (kuten toisinkirjoituskielioppi tai hierarkkiset puumallit) eivät aseta esteitä tekstienkään samanlaiselle kuvaukselle. Aivan kuten lause rakennetaan sanoista ja on kuvattavissa näiden avulla, teksti voidaan rakentaa lauseista ja voidaan kuvata niiden avulla. Lauseen ja tekstin välillä ei näin kielitieteen kannalta olisi sen paremmin teorian kuin menetelmienkään tasolla eroa, ja tekstin käsite voisi jopa jäädä redundantiksi.

Tällaista tekstin teoriaa voi luonnehtia *makrosyntaktiseksi*. Koska sen lähtökohtana on formalistinen lauseen teoria eikä se erota tekstiä ja lausetta käsitteellisesti toisistaan, sen äärimmäiseksi pää-

määräksi voi asettaa formalistisen, merkitykseen tukeutumattoman tekstin teorian, tekstikieliopin. Palaan näihin teorioihin luvussa 8, mutta jo tässä huomautan, ettei makrosyntaktinen tekstin teoria ole enää tekstintutkimuksen nykyvaiheessa kiinnostava, koska ajatus lauseopista erillisen ja semantisoidun tekstintutkimuksen tarpeesta on jo ajat sitten hyväksytty (Itkonen 1979).

Usein teksti-käsite on suhteutettu johonkin toiseen läheiseen käsitteeseen siten, että termit yhdessä muodostavat toisiaan selittävän termiparin. Kirjallisuustieteen puolelta tunnetuin lienee Roland Barthesin teksti-teos-termipari, missä *teos* on "valmis, laskettavissa oleva objekti, joka voi viedä fyysistä tilaa" (Barthes 1973: 182), *teksti* taas "metodologinen kenttä" (mp.), "produktiivisuutta" (mas. 188), joka "järjestää kielen uudelleen" (mas. 181). Teos-käsite korostaa tekijän määräysvaltaa tekstin merkitykseen (Silverman 1994: 398). Teos on toisin sanoen diskurssista irrallaan, objektivoitu tai reifioitu irti dynaamisesta merkityksenannosta, teksti sen sijaan siinä kiinni niin, ettei sitä voi pelkistää yhden lähettäjän täsmärajaiseksi viestiksi vaan se kontaminoituu kaikista viestintätilanteessa aktivoituvista interdiskursiivisista merkityksenannoista: "teksti on kulttuurin tuhansista kehdoista syntynyt lainausten kudos" (Barthes 1968: 115). Tässä (ja lähinnä vain tässä) mielessä Barthesin käsite teos vastaa tässä tutkimuksessa *tekstiä* ja hänen tekstinsä tässä *diskurssia*. Prahan koulukunnan kirjallisuustieteessä sama semioottinen dynaamisuus liitettiin jo kirjallisen teoksen käsitteeseen (Doležel 1988: 168), mutta yhteistä Barthesille oli näkemys kirjallisuuden viestinnän erityislaadusta. Semeioottisessa tarkastelussa tämän tapainen ero on joka tapauksessa tarpeeton, koska se pyrkii vain irrottamaan merkin (kuten kirjallisen teoksen) irti siitä merkkitulkinnaasta (semioosista), johon se kuuluu.

Vastaavasti kielitieteessä Teun A. Van Dijk (esim. 1979) on määritellyt *tekstin* teoreettiseksi, abstraktiksi käsitteeksi, jonka konkreettinen reaalituma on *diskurssi*. Van Dijk vetoaa syntaksin analogiaan (mas. 512), mutta erikoisella tavalla: hän haluaa erottaa tekstin abstraktin mallin tai hahmon todellisista teksteistä, koska syntaksisakin olisi tarpeen erottaa lauseen abstrakti malli tai hahmo todellisista tekstilauseista (ilmauksista); samalla hän kuitenkin myöntää, ettei näin ole syntaksissakaan tehty. Itse asiassa tietenkin on tehty: klassinen transformationaalis-generatiivinen kielioppi erotti syvälauseen eli syvärakenteen eli d-lauseen pintalauseesta eli slauseesta, ja koska jokainen pintalause johdetaan jostakin tai joista-

kin syvärakenteista, se mielestäni täyttää Van Dijkin havitteleman abstraktin mallin kriteerit. Koko syvä- ja pintalauseen erottelu lie-nee ollut kyseisen kielioppimallin ankarimmin arvosteltuja, ja se on sittemmin enemmän tai vähemmän generativistisessäkin perinteessä hylätty – ainakin periaatteessa: käytännössä nimittäin esim. GB-mallista vanhaa syvärakenteen ajatusta ei tarvitse kovin syvältä hakea. Oma mielipiteeni on, että niin kauan kuin formaalista tekstikielioppia teksteille ei ole esitetty, en näe syytä tämäntapaiseen, keinotekoiseen oloiseen tekstin ja diskurssin erontekoon.

Edelleen Vijay K. Bhatia puhuu diskurssista tekstinä (Bhatia 2004: 19–20) sellaisten tutkimusasetelmien yhteydessä, joissa keskitytään diskurssin ”tekstuaaliseen tilaan” eli pintatason kielenilmiöihin eikä diskurssitapahtuman laajempaan kontekstiin. Tätä voisi kutsua diskurssin *tekstuaaliseksi representaatioksi*. Diskurssin kytkökset kulttuuriseen tilaan rajataan tällöin metodologisesti pois niin, että diskurssi ja teksti samastuvat toisiinsa, mutta diskurssin ja tekstin eroa analyysipäämäärien ulkopuolella ei silti kiistetä, joten teksti jää diskurssista erilleen eikä redusoidu sen synonyymiksi. ”Diskurssi genrenä”, Bhatian oma tutkimusasetelma (mts. 20) taas yhdistää tekstuaalisen representaation tekstien käyttöön ja tulkintoihin (”sosiaalinen tila” eli diskurssi sosiaalisina käytänteinä), mikä Bhatian mukaan tapahtuu sosio-kognitiivisen ”taktisen tilan” välityksellä, jossa genre sijaitsee.

Palataan siis kysymykseen: mikä oikein on ”teksti”? Sanan arkinen käyttö peittää määrittelypintana. Ensinnäkään teksti ei ole niin arkinen sana, että sen voisi katsoa muodostavan todella elävän käyttökategorian, päinvastoin teksti on jopa tekstilajia kauempana arjen käsitteistöstä. Toisekseen arkiseen käyttöön viittaaminen ei sinänsä tieteelliseksi luonnehdinnaksi (määritelmästä puhumattakaan) riitä. Tekstin ja diskurssin näkeminen synonyymeiksi niin, että kumpikin viittaa vain yleisellä tasolla kielellisen viestinnän prosessiin, ei sekään vaikuta mielekkäältä ratkaisulta, koska tieteen diskurssissa ei juuri käytetä eikä tarvita synonyymeja.

Kysymystä voi lähestyä kahdelta eri suunnalta – ”ulkoa-” tai ”sisältäpäin”. Edellisellä tarkoitan tekstin rajausta lähinnä suhteessa kontekstiin, siis ikään kuin ulkoa sisällepäin siten, että päämääränä on tunnistaa yksittäisen tekstin rajat. Jälkimmäinen taas pyrkii määrittelemään tekstin sen keskihakuisten eli koheesiopiirteiden kautta; tällöin keskitytään siihen, mitä ominaisuuksia diskurssikatkelmalta vaaditaan, jotta se olisi kokonainen teksti. Käytännössä tapoja ei voi

käyttää täysin toisistaan erillään, vaan ne muodostavat tutkimustapojen periaatteelliset ääripäät.

Kielen tulkinta ei kohdistu eikä voi kohdistua rajaamattomaan diskurssin virtaan vaan se vaatii Lemken (1988b: 161, 1991: 26) käyttämää termiä lainatakseni *synoptista* näkökulmaa: kokonaisuuden näkevää ja yksittäisen diskurssitulkin kannalta finaalista. Teksti täytyy irrottaa kontekstista kohteeksi, jota on mahdollista tarkastella erikseen omana kokonaisuuteenaan. Tekstin ja kontekstin suhde on mutkikas, koska käsitteet määrittelevät toisensa keskinäisen negaation kautta. Tavallisesti kontekstin käsitettä käytetään niin, että väitetään, ettei jotakin tapahtumaa – ja merkitys on nimenomaan teko, intentionaalinen tapahtuma (Bruner 1995: 22) – voi ymmärtää katsomatta toisia ilmiöitä sen ulkopuolella. Konteksti olisi näin tapahtumaa ympäröivä ja sen tulkittavuuden takaava kehys (Goodwin & Duranti 1992: 3). Tällöin implikoidaan, että ”tapahtuma” on yksilöitävissä yleisestä ”tapahtumisesta”. Peircen semeiotiikassa jo tätä pidetään tulkintana (ks. lukua 5.2). Merkki voi olla merkki mistä hyvänsä, ja vasta semioosissa se tulee tulkittavaksi. Yhtä osaa semioosista kielitieteessä on tavattu kutsua kontekstiksi, toista esim. koodiksi (tai koodeiksi).

Diskurssitulkin vaatii siis rajallisia mutta kontekstillisiä tekstejä. Tekstin voi näin määritellä **rajatuksi diskurssisekvenssiksi**. Rajattuus on nimenomaan tulkinnallista, minkä vuoksi tekstiä voisi kutsua myös *semanttiseksi sulkeumaksi*⁵. Tätä tulkinnan tilanteista – vaikka konventionaalista – sulkeumaa ei pidä sekoittaa siihen *formaaliseen* sulkeumaan, jonka Bahtin (SG: 169) eksplisiittisesti torjuu. Sulkeumaan liittyy tosin tekstin sisäinen koheesio ja semanttinen koherenssi, mutta nämä nimenomaan seuraavat sulkeumaa, eivät edellä sitä (Bauman 2004: 4), koska tekstiä ei voi ajatella tekstinä ilman vastaanottajaa (Bahtin, SG: 107). Teksti on silti merkitykseltään sikäli autonominen, että se sisältää tulkintansa kannalta oleellisimman eli on entekstualisoitavissa (Bauman & Briggs 1990: 73–74) irti diskurssista (ks. lukua 6). Richard Baumanin (2001: 59, 2004: 7) mukaan entekstualisaatio yrittää minimoida tekstin ja tekstilajin (tässä: tekstin yleisen tulkinnan) välisen etäisyyden, mutta välille jää aina episteeminen aukko, jota Bauman kutsuu intertekstuaaliseksi mutta joka tämän tutkimuksen terminologiassa kyseessä on pikemmin

⁵Hahmopsykologiassa *sulkeuma* on periaate, jonka mukaan epätäydelliset muodot hahmotetaan täydellisinä (Koffka 1936: 449; Anttila 1976: 240). Tällöin ajatellaan, että hahmolla reaalisesti on täydellinen muoto, mutta tekstin tapauksessa täydellisyys on nimenomaan *hahmotuksessa syntyvää*.

interdiskursiivinen (ks. s. 81). Tilanteessa on aina jotakin enemmän, kuin mitä tekstilajin normi tarjoaa.

Diskurssissa tekstin rajattuus on toimijoiden kannalta epistemologisesti yhtä varmaa kuin fyysisten esineiden rajattuus (Lotman & Pjatigorski 1968: 125). Vaikka rajattuuden takaa semantiikka, diskurssitoimija hahmottaa sille merkkimateriaassa rajat, jotka muodostavat tekstin alun ja lopun. Nämä vaikuttavat varmoilta, ja koska teksti näiden ääripisteidensä välillä on lineaarinen merkiksekvenssi, senkään substanssista ei yleensä synny intersubjektiiivista epävarmuutta (Nieminen 2004: 109). Tätä Juri M. Lotman tarkoittaa sanoessaan, että ”Teksti on erillinen viesti, joka selvästi erottuu erilleen ’ei-tekstistä’ tai ’toisesta tekstistä’” (Lotman 1966: 119). Samoin sanotulla on yhteys Barbara Johnstoneen (2002: 19) näkemykseen tekstistä diskurssin instanssina. Kun teksti edustaa kirjoitettua kieltä, voidaan vedota suoraan sen fyysisiin rajoihin (Johnstone, mp.), joskin oleellista diskurssitoimijalle on myös kyetä erottamaan kokonainen teksti vaillinaisesta. Diskurssi vertautuu näin semioosin prosessiin, teksti prosessin tuotteeseen⁶ (Hodge & Kress 1988: 264).

Semanttinen sulkeuma riippuu myös tekstilajista. Teksti ei koskaan kykene rajaamaan itseään, minkä vuoksi ylipäänsä aina tarvitaan kontekstualisaatiota (Bauman 2001: 58–59), ja tästä seuraa, ettei teksti välttämättä käsitteellisesti edellä tekstilajia, ts. ole tätä konkreettisempi, vaan tekstin rajaaminen tekstiksi voi jo edellyttää tekstilajitulkintaa.

Tekstin ulottuvuutta voi rajata kahdella tapaa: ensinnäkin syvyysuunnassa, suhteessa toisiin teksteihin eli intertekstuaalisuuteen, toisekseen pinnansuunnassa eli suhteessa tekstiympäristöön, kotekstiin, niin paikassa kuin ajassa. Esimerkiksi kirjallisuustieteessä ei perinteisesti ole pidetty yhtenäisenä tutkimuskohteena sellaista tekstiä⁷, jolla on useampia kirjoittajia – mikä vuorostaan pitkälti seuraa romantiikanjälkeisen kirjallisuuskäsityksen yksilökeskeisyydestä. Kielitieteessä sen sijaan, ainakin sikäli kuin havitellaan tutkimuskohteitten joukkoon puhuttuakin kieltä, ei voida olla ottamatta huomioon useampilähettäjäisiä diskurseja. Vastavuoroisesti kirjallisuustieteelle on intertekstuaalisuus ollut (ainakin toistaiseksi)

⁶En kuitenkaan H. G. Widdowsonin tavoin puhuisi diskurssista ”merkitysneuvottelun käytännön prosessina” ja tekstistä ”sen tuotteena” (2004: 8), koska peircläisen semeiotiikan näkökulmasta merkitys ei ole tarkasteltavissa staattisena tuotteena kuin silloin, kun se itsessään on analysoitava merkki.

⁷”Tekstiä” esiteoreettisena käsitteenä.

kielitiedettä suurempi haaste, koska kirjallisuustieteessä ratkaiseva jännite on kunkin tekstin uutuuden ja perinteikkyyden välillä, ja perinne rakentuu vahvasti aiempien tekstien varaan.

Haluan tässä tutkimuksessa kuitenkin tehdä tekstiä ja diskurssia vastaavan käsite-eron myös erilaisten diskurssienvälisten suhteiden välille. Koska määrittelen tekstin niin muodollisesti kuin merkitykseltäänkin rajatuksi diskurssin osaksi, jota viestinnän osanottaja voi tarkastella synoptisena kokonaisuutena, tuntuu mielekkäältä nähdä intertekstuaalisuuskin nimenomaan näin ymmärrettyjen tekstien väliseksi kohdennetuksi suhteeksi ja antaa laajemmalle diskurssienvälisyydelle toinen nimi, **interdiskursiivisuus**. Interdiskursiivisuutta edustaa siis kaikki se, miten yhdestä tekstistä tavalla tai toisella viitataan toisiin ääniin, toisiin fokalisaatioihin tai – silloin kuin tekstejä ei yksilöidä eikä rajata – toisiin teksteihin. Interdiskursiivisuus muodostaa näin intertekstuaalisuuden yläkäsitteen. Nimenomaan interdiskursiivisuus on ”kaiken kommunikaation ehto” (Makkonen 1991: 19), koska vain osallistumalla sosiaalisesti jo olemassaoleviin diskursseihin diskurssisubjektin on mahdollista luoda mielekkäitä viestejä. Intertekstuaalisuus on sen konkreettisempi alalaji, joka sallii tutkijan kohdistaa huomionsa täsmällisiin, rajattavissa oleviin tekstien väliin kytköksiin (mas. 24).

Ainakin kielitieteen kannalta interdiskursiivisuus on useampi-läheittäjäisyyttä vaivattomammin sijoitettavissa omaan lokeroonsa. Ajatellaan, että jokin teksti T_1 sisältää joko intertekstuaalisen viittauksen toiseen tekstiin T_2 tai interdiskursiivisen viittauksen johonkin tekstien synnyttämään yleiseen diskurssiin. Otetaan esimerkiksi toisen tyyppinen semioottinen viesti, sarjakuva: ks. kuvaa 4.1, joka on sivu Alan Mooren ja Ian Gibsonin *Halo Jones* -sarjakuvan kolmanesta osasta. Lukija tehnee nopeasti ainakin nämä huomiot: (a) tekstin sisällä on toinen teksti, (b) sisemmän tekstin eli toisen piirroshahmoista toiselle kertoman tarinan tekstiys nostetaan eksplisiittisesti ongelmaksi ulommassa tekstissä (vrt. Hoey 2001: 1–4) ja (c) ulomman tekstin tekstiys asettuu kyseenalaiseksi toisaalta siihen liittyvien metatekstuaalisten elementtien (alun ja lopun tekstilaatikot) takia, toisaalta siksi, että ulompi teksti tuntuu tuovan sisempään liian vähän lisää, jotta se itsessään olisi mielekäs tekstinä: ulompi teksti on liian suppea kehystarinaksi⁸. Tekstin rajat eivät toisin sanoen

⁸Tosin etenkin ennen 1900-luvun puoltaväliä kirjoitetut jännitysnoVELlit saattoivat sisältää hyvin ohuen kehystarinan, joka lähinnä kontekstoi fantastisen tarinan reaalia maailmaan ja teki sen näin ”kuulopuheena” hyväksyttävämmäksi; ks. esim. Arthur Conan Doyle’n novellia *The Leather Funnel* (1908).

Kuva 4.1: Tekstiys ja interdiskursiivisuus sarjakuvassa (*Halo Jones*).

ole ilmeisiä absoluuttisella tavalla, vaan niitä tuotetaan itse tekstissä luottaen sellaiseen kulttuuriseen ja diskurssitietoon, jota vastaanotajalla oletetaan olevan – ja toisaalta tekstit kaiken aikaa tietysti luovat ja ylläpitävät tätä tietoa. Tekstiyden tunnistaminen liittyy myös tekstilajeihin. Kun tunnistetaan laji, syntyy odotuksia sen suhteen, mitä osia tekstin sekvenssi sisältää (ks. lukua 8.1). Tässä tapauksessa sisemmän tekstin sekvenssi tuntuu jäävän vajaaksi, mitä ulompi teksti kommentoi (Halo Jonesin epävarma kommentti ”Öö... Niin? Mitä sitten tapahtui?”) ja käyttää hyväkseen.

Kuva 4.1 toimii myös esimerkkinä siitä, miten tekstin ulkopuolella – tai vähintäänkin sen rajoilla – olevat elementit indeksaalisesti ohjaavat lukijaa tunnistamaan synoptiseksi tarkoitettun alueen eli (erään mahdollisen) tulkinnallisen sulkeuman. Koska ensimmäinen selityslaatikko alkaa ”P.S.”, täytyy olettaa, ettei teksti ala tästä; tämä on periaatteessa alkuaan indeksaalinen vihje kirjeen genreen, mutta nykyään se on laimentunut indeksaaliseksi vain sen suhteen, että edellä on (täytyy olla) jotain tekstiä. Samoin koska viimeisen laatikon alaosassa lukee ”Seuraavaksi”, tiedetään, että ulompi teksti jatkuu: tämä taas on sarjakuvalla ominainen metatekstuaalinen käytäntö, jolla on vastineita myös muissa sarjamedioissa. Tällaiset varsinaisen tekstin ulkopuoliset elementit voivat toimia monissa tehtävissä, ja ne voivat suoraan osoittaa tekstin genreä, kuten itse asiassa mielipidejuttujen tapauksessa on asian laita (ks. kuvaa 3.2).

Edelleen ilman täydempää kontekstiäkin on mahdollista erottaa sarjakuvan laaja interdiskursiivinen viittaussuhde niin elokuvasta kuin kirjallisuudestakin nykylukijalle tuttuihin Vietnamkuvauksiin; itse albumissa viittausta laajennetaan ja syvennetään sivun molemmin puolin. Kuten Vietnam-tarinat, sarjakuvan tämä osa on kuvaus hävitystä viidakkosodasta ja sen vaikutuksista sotaikäyviin yhteisöihin ja yksilöihin. Esimerkkisivun ”rikkonainen” narratiivikin, tarina, joka lukijan odotusten vastaisesti päättyy heti alkuunsa, täydentää sekin osaltaan viitettä, vaikkei millään lailla viittaakaan nimenomaisesti vietnamilaiseen kerrontaperinteeseen. Tekijät luovat interdiskursiivisesti analogian Yhdysvaltain sotilaiden heille vieraassa kulttuurissa käymään sotaan, joka jätti yksilöt tilanteeseen, joka oli heille uusi ja heidän omassa kulttuurissaan konventioitta: normien särkymisen kohtaaminen merkitsee jotakin; se toimii vierauden kohtaamisen merkinä.

Halo Jonesin viittaussuhde muihin diskursseihin ei ole niin tarkka, että sen voisi sanoa kohdistuvan johonkin tiettyyn tekstiin ja ole-

van siis intertekstuaalinen. Pikemmin viitataan laajempaan diskursiisiin, ehkä jopa hahmottumassa olevaan genreen. Esimerkin kannalta tällä ei sinänsä ole merkitystä: T_1 eli itse sarjakuvan teksti ei sijoitu Vietnamiin vaan tyystin toiseen aikaan ja paikkaan, itse asiassa täysin fiktiiviseen ympäristöön. Interdiskursiivinen kytkös ei kuitenkaan ole "satunnainen" tai "spontaani" vaan tekstin tulkinnan kannalta oleellinen. Tulkinnan huomioon ottaen olisi nyt ainakin periaatteessa mahdollista ajatella, että viittauksen kohteena olevat Vietnam-kuvaukset (T_2) – ovatpa erityisiä tai yleisiä – tulisi interdiskursiivisen sisällytyksensä takia seurauksellisesti kokonaisuudessaan sisällyttää osaksi tekstiä T_1 . Näin siis merkityskytkösten takia; teksti T_1 ei siis olisi vain esimerkin 4.1 sarjakuva sinänsä vaan koko se kokonaisuus, jonka kautta sarjakuva saa merkityksensä, sisältäen siis myös tekstin T_2 tai, jos halutaan semioosia rajoittaa, ainakin ne osat T_2 :ta, jotka T_1 :n tulkinnan kannalta ovat relevantteja. Joka tapauksessa ratkaisusta seuraa, että T_1 semanttiselta kannalta ulottuisi verrattomasti pidemmälle kuin aluksi hahmotellulta formaaliselta tekstuaaliselta kannalta.

Edelleen koska interdiskursiivisuus (sanan laajassa mielessä) on rekursiivista aidosti eikä pelkästään kuvausmalliensa kautta, T_2 voi vuorostaan sisältää viittauksen kolmanteen tekstiin T_3 ja tämä edelleen neljänteen T_4 ja niin edelleen. Päädytään nopeasti siihen, ettei T_1 ole rajoiltaan definiittinen vaan ulottuu diskurssimaailman laidasta laitaan. Tulos olisi ristiriidassa sen kanssa, ettei T_1 kuitenkaan ole "mikä tahansa" teksti tai "kaikki" tekstit vaan nimenomaan yksittäinen spesifinen teksti, T_1 .

Tekstiaineistossani, mielipidejutuissa, interdiskursiivinen rekursiivisuus muodostaa sitä paitsi helposti moniaalle haarovia tekstiketjuja, joissa viitataan sekä yleisesti joihinkin teemoihin – joko mielipidepalstalla erityisesti tai lehdessä tai laajemminkin esillä olleisiin ajankohtaisaiheisiin – että erityisesti joihinkin aiempiin kirjoituksiin (jotka edelleen voivat viitata aiempiin juttuihin). Jälkimmäisessä tapauksessa mielipidepalstan toimitus yleensä viimeistään lisää tekstiin täsmällisen intertekstuaalisen viittauksen, jollei sitä siinä jo ole. Säännöstä on tosin poikkeuksia.

Seuraavassa on yhteen teemaan, tamperelaisen koulun käsityönopetusta koskeviin päätöksiin, liittyvä mielipidejuttujen sarja. Jutut on tässä järjestetty aikajärjestykseen, jotta mahdolliset keskinäiset viittaussuhteet tulisivat näkyviin; lisäksi on totta kai (niin temaattisia kuin muita) viittaussuhteita lehden uutisjuttuihin. Jutut

ovat enimmäkseen interdiskursiivisia ilman spesifistä intertekstuaalisuutta. Esimerkiksi teksti 4.2 ei viittaa niinkään tiettyyn uutistekstiin kuin sen takana olevaan tapahtumaan (diskurssiin). Toisaalta intertekstuaalisuuttakin esiintyy: jutussa 4.4 viitataan nimimerkkimaininnan kautta edellispäivän juttuun 4.2, vaikka tekstiin ei ole lisätty tyypillistä toimituksellista intertekstuaalista linkkiä eli tietoa kohdejutun päivämäärästä⁹. Edelleen teksti 4.6 voitaisiin tulkita kommentiksi kaikkiin aiemmin ilmestyneisiin mielipidejuttuihin aiheesta (4.1–4.5), mutta yhtä hyvin se koskee myös muiden palstojen asiaa käsitelleitä juttuja samoin kuin muita lehtiä (*lehdissä käytävä keskustelu* voi viitata joko useampiin eri sanomalehtiin tai saman sanomalehden eri numeroihin). Teksti voi intertekstuaalisesti suuntautua myös tulevaisuuteen kytkeytymällä sellaiseen ”tilaamaansa” tekstiin, jota ei vielä ole olemassa, kuten esimerkki 4.8 osoittaa.

- (4.1) Hienoa Tampere! Tottakai käsityön tasa-arvoinen opetus toimii myös teillä, jos se on jo monta vuotta toiminut naapurissa Kangasalla. (Taitoa kaikille, *Al* 15.3.2005)
- (4.2) Kyllä jurppii, kun meitä viisaammat päättäjät tekevät meidän puolestamme hiljaisuudessa päätöksiä, joista voimme olla ylpeitä. Päätöksiä, joilla kuitenkin on iso vaikutus tulevaisuuteemme. Käsityön opetus ajetaan Tampereella lopullisesti alas poistamalla 5.–7. luokan oppilailta valinnan mahdollisuus. [...] (Suivaantunut käsityönopettaja, *Al* 17.3.2005)
- (4.3) Tasa-arvoiseen käsityön opetukseen päästään myös, jos annetaan tyttöjen valita tekninen ja poikien tekstiilityö koko ajaksi. (Keskiytymisen kannattaa, *Al* 17.3.2005)
- (4.4) Suivaantuneelle käsityönopettajalle: Pojille on yhtä tarpeellista osata korjata vaatteita ja ommella verhot itse kuin tytöille! Elämme sentään jo 2000-lukua! (*Etunimi Sukunimi*, *Al* 18.3.2005)
- (4.5) Käsityön opetus tulee menemään heikoimpien ehdoilla. Koskahan pieni valtio antaa erityisresurssia lahjakkaille? (Kässyope, *Al* 19.3.2005)
- (4.6) Pitsinnypläystä! Ei me sitä haluta ottaa!, sanovat seiskaluokan pojat (*Al* 13.3.). ”Me pyrittiin teknisiin töihin, mutta meidän palautettiin tekstiilitöihin”, sanovat tytöt. [...] (*Etunimi Sukunimi*, *Al* 20.3.2005)

⁹Esimerkeissä kirjoittajan nimi tai nimimerkki on lihavoitu ja oikea nimi muutettu muotoon ”Etunimi Sukunimi” ja lisäksi kursivoitu.

- (4.7) On ollut kiusallista seurata lehdissä käytävää keskustelua yhtenäiskäsityön opetuksesta. [...] (*Etunimi Sukunimi, Al* 30.3.2005)
- (4.8) Mitä sanoo ammatillinen puoli tästä käsityön opetuksen su-pistamisesta? [...] (*argh, Al* 31.3.2005)

Tässä tapauksessa esimerkisarjan tekstejä luonnehtii ”mieli-piteenomaisuus”: ne kommentoivat lehden toimituksellista mate-riaalia tai sen sisältöä ja ovat siis mielipidejuttuja (”kirjeitä toi-mittajille”) sanan alkuperäisessä ja tavanomaisessa mielessä. Niil-le on tyypillistä voimakkaasti joko myönteiseksi tai kielteiseksi il-maistu kannanotto asiaan. Joskus tekstien voi väittää jopa muo-dostavan selkeähköjä semanttis-pragmaattisia vieruspareja (sanan väljässä mielessä; näin myös Makkonen-Craig 2008: 215): sekven-tiaalisesti peräkkäisten diskurssikatkelmien suhde on paitsi vahva, myös konventionaalisesti ilmaistu (Raevaara 1995: 75). Silti teksti-tulkintansa näkökulmasta säilyvät erillisinä teksteinä eivätkä muo-dosta yhtä suurta monikirjoittajaista tekstiä. Esimerkiksi 4.2 toimii irrallaan kirjoittajansa puheenvuorona eikä siihen konventionaali-sesti odoteta vastausta, vaikka se tässä tapauksessa tuleekin teks-tissä 4.4.

Edellä sanomani saattaa osin vaikuttaa itsestäänselvältä, mut-ta triviaalius on pettävää. Jos teksteistä puhutaan vain muodon (substanssin) tasolla merkkien (merkitsimien) jonoina, intertekstu-aalisuus ei tietenkään ”nouda” kohdeteksteistä juuri mitään – kor-keintaan joitakin yksittäisiä merkkejä, jotka asettuvat täysin tul-kittaviksi kulloisessakin kontekstissaan eli kulloisessakin tekstissä. Intertekstuaalista suhdetta on siis välttämätöntä tarkastella nime-nomaan tulkinnan, ei muodon kannalta. Ohjelmointiterminologiaa väärinkäyttääkseni intertekstuaalisuus on call-by-reference, ei call-by-value: kutsuvaan tekstiin ei siirry kutsuttava teksti vaan ainoas-taan viittaus siihen. Tämä tosin edellyttää jotakin merkkiä, remaat-tista indeksiä (ks. s. 132, 134) itse kytköksestäkin esimerkiksi jon-kin kutsuttavan tekstin osan muodossa: kutsuvan tekstin merkkien täytyy viitata kutsuttavan merkkeihin riittävän selvästi, jotta teks-tien välille voi syntyä kytkös.

Merkitystaso on kuitenkin kuvaukselle ongelmallinen. Jos inter-tekstuaalinen viittaus kohdistuu alatekstin merkitykseen, voidaan-ko tämä merkitys ilmaista muuten kuin koko sen tekstikokonaisuu-den kautta, joka alatekstin muodostaa? Edelleen Saussuren merkin mallista seuraa, että merkitykset kulkevat merkitsimiensä mukana.

Jos siis intertekstuaalisesti upotettu tekstikatkelma toimii merkinä kokonaisesta tekstistä eli sen merkitys on toinen, laajempi merkki, intertekstuaalinen kytkös "imaisee" koko kutsuttavan tekstin osaksi matriisitekstiä; ja koska intertekstuaalisuus on rekursiivista, viime kädessä päädytään aina siihen, että jokainen teksti on todellakin kaikki tekstit. Ainoa ero eri tekstien välillä on järjestys, missä tekstien osat toisiaan seuraavat. Tässä vaiheessa onkin syytä todeta Saussuren merkin malli tekstin- ja diskurssitulkinnan kannalta riittämättömäksi (mistä lisää luvussa 5.2).

Tekstin "pinnansuuntainen" rajausta eli rajausta ympäristön teksteihin muodostaa teoreettisen ongelman jo siksi, että siihen liittyy kysymys minimaalisesta tekstistä. Kuten tiedetään, minimaalinen lause voidaan sopivin ehdoin määritellä (kielikohtaisesti). Esimerkiksi suomen syntaksissa minimaalinen lause voidaan kuvata finiittimuotoisen verbin ja kaikkien sen vaatimien dependenttien rakenteeksi, ja koska sää- ja tunnetilaverbit eivät vaadi muita jäseniä, lyhimät suomen lauseet ovat täten yksisanaisia kuten *Sataa* tai *Väsyttää*. Minimaalista tekstiä sen sijaan ei tunnu olevan mahdollista määritellä näin yksinkertaisin formaalisin kriteerein. Tekstiaineistoni lyhimät tekstit ovat yksivirkkeisiä eikä osa virkkeistä ole syntaktisesti täydellisiä:

- (4.9) Telemyyjän palkkaa ei tarvitse tukea veroista, mutta laivahit-saria tarvitsee. (martti, *Al* 16.3.2005)
- (4.10) Kajander ja Niukkanen. Vanhanen ja Kääriäinen. Eikö historia opeta mitään? (Leo G., *Al* 18.3.2005)
- (4.11) Pitäisiköhän pääkaupunkiseudulle vaatia omat ajoneuvovakuutusmaksut? (Sami, *Al* 19.3.2005)
- (4.12) Milloin saadaan Tampereen Sepänkadulta turvallinen käynti Onkiniemeen? (Henki kallis, *Al* 21.3.2005)
- (4.13) Kohta ei Suomessa häiritse työn ääni, haju eikä pöly. (Mitä sitten?, *Al* 21.3.2005)

Kuten esimerkeistä 4.9–4.13 voi havaita, jos tekstiviestinä lehteen toimitettu mielipidejuttu hyväksytään tekstiksi, teksti voi olla lähes mitä tahansa: kaksi rinnasteista päälauseita (4.9), kahden irrallisen, syntaktisesti epätäydellisen ja-rinnastuksen seuraama *kO*-kysymys (4.10), yksinäinen *kO*-kysymys (4.11), kysymyssanakysymys (4.12) tai yksittäinen päälause (4.13). Esimerkeistä puuttuu korkeintaan

yksittäinen syntaktisesti epätäydellinen (tai elliptinen) ilmaus, mutta sekin voi puuttua yksinkertaisesti koska mielipidepalstan toimitus on joko karsinut ne pois tai muokannut niitä niin, että niissä on ainakin yksi normatiivisesti kieliopillinen lause – voidaanhan nimittäin väittää, että 4.10 toimisi aivan yhtä hyvin myös muodossa 4.10':

(4.10') Kajander ja Niukkanen. Vanhanen ja Kääriäinen.

Jo nämä kaksi nimirinnastusta riittäisivät avaamaan (kompetentille lukijalle) kirjoittajan tavoitteleman tulkinnan: puolustukseen kohdistuneet supistukset vuonna 2005 johtavat samankaltaiseen vaaratilanteeseen kuin puolustuksen aliarvioiminen toisen maailmansodan alla 1930-luvulla. Tulkinta saattaisi avautua jopa ilman relevanttia 4.10:n kirjoitusajankohtaan, maaliskuuhun 2005, liittyvää kotimaanuutista eli varuskuntien lakkautuksia, jos ja kun ensimmäisen rinnastuksen ikoninen vihje on lukijasta riittävän vahva. – Sanotusta kuitenkin seuraa kielitieteellisestä näkökulmasta hankala lopputulos: vaikka tekstit on periaatteessa ajateltu kieliopin kerrosteisessa mallissa lauseiden yläpuolelle, tekstin ei tarvitse sisältää yhtä ainoaa kieliopillista lausetta.

Toisaalta mielipidesivun kirjoitukset eivät muodosta keskenään yhtenäistä tekstiä kuten esimerkiksi runokokoelmaan sijoitettujen yksittäisten runojen voi väittää muodostavan. Tälle tulkinnalle ei yksinkertaisesti ole tulkinnallista perustetta: tekstit eivät tavallisesti¹⁰ viittaa toisiinsa millään tavalla, eivät syntaktisesti (esim. anaforan kautta), tekstuaalisesti (esim. koherenssin kautta) kuin semanttisestikaan (esim. temaattisesti).

Tekstillä ymmärrän siis tässä tutkimuksessa kaikkia kokonaisia (rajattuja) kielellisiä suorituksia, en esimerkiksi vain kirjoitettuja tekstejä, joita vallankin varhemmassa kielitieteessä oli tavallisempaa teksteiksi kutsua. Kielellisen suorituksen ”kokonaisuus” on tietenkin hankalasti mitattavissa, koska sen määrittää merkitys, ei muoto (vaikka kokonaisuus tai sellaisen vaikutelma toki voikin muodon tasolla manifestoitua). Ajatus kielellisen suorituksen kokonaisuudesta rinnastuu mielestäni parhaiten Tuomas Erfurtilaisen lauseen finaaliseseen syyhyn (Itkonen 1991: 242), joka palautuu ainakin Dionysios Traakialaiseen saakka: lause ilmaisee kokonaisen ajatuksen (λέξεως σύνθεσις διάνοιαν αὐτοτελή δηλοῦσα, TG: *ια'*). Ilmaiseeko se

¹⁰Tähän voi tietenkin tulla poikkeus tilanteessa, jossa lehti onnistuu saamaan mielipidejutun vastineen jo samaan lehteen.

vai ei, ei ole jäännöksittä selvitettävissä minkään toisen tekijän kautta, vaan sama ajatus voi eri konteksteissa vaihdellen olla niin täydellinen kuin osittainenkin. Koska tekstin kokonaisuus on sekin semanttinen asia, nimenomaisesti tekstisemanttinen, sama pätee täysin odotuksenmukaisesti siihenkin. Tietenkin on myöskin totta, että syntaksissa on päästy paljon tätä yksinkertaista lauseen määritelmää pidemmälle. Jo Tuomas Erfurtilainen pääsi (Itkonen 1991: mp.): Aristoteleen syitä jäljitellen hän antoi kokonaista neljä toisiaan tukevaa ja vahvistavaa lauseen määritelmää. Siltikin pysyy totena, että yhä edelleen, vuosisatojen kielenanalyysin jälkeen, universaalien eli kielestä riippumattoman lauseen määritelmän muotoileminen päättyy aina johonkin primitiivikäsitteeseen, jota itsessään ei voi määritellä – ainakaan universaalilla tasolla – enää muiden kielenilmiöiden avulla. Jos halutaan tietää, mitä on ”kieliopillisuus” tai ”syntaktinen hyvinmuodostuneisuus”, on pakko laskeutua kielikohtaiselle tasolle eli jonkin kielen nimenomaisiin kieliopisääntöihin. Tästä syystä tuskin voi pitää odottamattomana, että sama kohtaa tekstin käsitettä määriteltäessä.

Tekstin olennainen piirre on sen ”kokonaisuus”, ”synoptisuus” tai ”tekstimäisyys”. Sen pidemmälle ei oikeastaan pääse ottamatta kantaa kieleen, jonka teksteistä on kyse, ja tekstilajeihin, joihin teksti kuuluu. Samankin kielen sisällä eri tekstilajeihin kuuluvilla teksteillä voi olettaa olevan erilaiset tekstityden tunnuspiirteet, tai paremmin, ei ole apriorista syytä olettaa, etteivätkö tekstityden piirteet olisi eri teksteillä erilaiset.

Edelleen on todettava, etten näe teksteihin kohdistuvaa tutkimusta oppositiossa kielen kieliopilliseen tutkimukseen, kuten esim. Jyrki Kalliokoski (1989: 231) tuntuu tekevän. Tällainen oppositio purkautuu kahta tietä. Ensinnäkään en näe kielioppia hermeettisesti autonomisena formaalisena objektina, jonka tarkasteluun ei voisi ulottaa funktionaalista (käytön) näkökulmaa. Toisekseen pidän mahdollisena kohdistaa teksteihin myös samanlaista formaalista analyysia kuin tekstiä suppeampiin yksiköihin. Metateoreettisen näkemykseni mukaan kieli on siinä mielessä funktionaalinen, että semantiikka ”ajaa” kielioppia, mutta syntyvä kieliopillinen muoto on siinä mielessä emergenttinen, ettei sitä voi suoraan operationaalisesti palauttaa alkuperäiseen motivaatioonsa. Emergoituvat säännöt ulottuvat kielen kokonaisuuteen pienimmistä (äänteistä tai niiden osista) aina suurimpiin (teksteihin ja diskurssiin) saakka. Usein säännöt pettävät käyttäjänsä: luonnollistuttuaan ne rupeavat toimi-

maan ikään kuin omin päin ja saattavat siten tuottaa semanttisestikin tuloksia, jotka eivät vastaa kielenkäyttäjän välittömiä intentioneja. Tarvitaan siis sekä semanttis-funktionaalista että kieliopillis-formaalista kielenanalyysia, myös tekstin tasolla.

4.3 Tekstilaji: alustava luonnehdinta

Erilaiset arjen naiivit tekstilajikäsitteet ovat, ja ovat aina olleet, oleellinen ja välttämätön lähtökohta myös kaikelle tieteelliselle tekstilajipohdinnalle. Ennen kuin tekstilaji on mitään tieteessä, se on arki- ja keskustelua koskeva havainto, ilmiö jolla on tietyt ominaisuudet ja tiettyjä siihen liitettyjä yleisluonteisia oletuksia tai odotuksia. Täten kaikki tekstilajin tieteelliset määritelmät perustuvat tavalla tai toisella johdantoluvussa hahmottelemani naiiviin lajikäsitykseen.

Kautta historiansa tekstien diskurssiyhteisössä vallitsevien "kansanteorioiden" tai "kansanpsykologisten teorioiden" (Bruner 1986: 49, 135; 1990: 35) kategorisaatio on näin ollut yhteydessä vähintäänkin tutkimuskimmokkeen antajana ellei nimenomaisena kuvauspäämääränä. Tässä tekstilajien teoria eroaa *tekstityyppien* teoriasta (ks. myös lukua 4.4), joka nousee deduktiivisesta spekulatiosta, ei tekstien jäsentymistä koskevasta esiteoreettisesta havainnosta. Tekstilaji on nimenomaan diskurssiyhteisön kannalta motivoitu eli diskurssin toimintaa selittävä abstraktio (Campbell & Jamieson 1978; Miller 1984: 152). "Autenttisen" lajiteorian tehtäväksi voi näin ollen esittää lukijan lajeja koskevien intuitioiden kuvauksen lajeihin ja niihin kuuluviin teksteihin kohdistuvan analyysin kautta, ei intuitioiden korvaamisen toisilla. Tässä tekstilajiteorian päämäärä yhtyy Leechin ja Shortin (1981: 5) näkemyskielitetieteen yleisestä päämäärästä.

Kielenkäyttäjät eivät tietenkään ole yhtenäinen tai yksimielinen ryhmä: itse asiassa erilaisten diskurssiyhteisöjen muodostumisesta voikin pitää eräänä aspektina tekstien lajiutumisesta ja tekstilajien epistemologiasta (vrt. lukua 8.7). Tiettyyn kulttuuriin kasvaaneet kielenkäyttäjät pystyvät silti suunnilleen yhtäläisessä määrin hyväksymään joitakin yleisiä tekstilajeja koskevat väitteitä. Esimerkiksi: On olemassa (lehtiteksteissä) artikkeleja, uutisia, reportaaseja, pakinoita, (kaunokirjallisuudessa) lyriikkaa, tieteisfiktioita, matkakertomuksia, *Bildungs*-romaaneja, (arkiteksteissä) keltaisia muistilappuja, ostoslistoja, lottokuponkeja ja niin edelleen (vrt. Bex 1996: 1). Erilaisia lajeja tuntuu miltä tahansa diskurssin taholta löytyvän loputtomiin. Erimielisyyttä sen sijaan voi vallita ja usein vallitseeekin siitä, mitkä tekstilajeista ovat diskurssin käytännön tasolla todella

olemassa ja mitkä ovat vain tutkijan tai toisten kielenkäyttäjien luomaa todellisuutta jälkikäteisesti selittävää fiktiota – toisin sanoen analyttisiä käsitteitä tai epifenomenaalisia ilmiöitä. Yhtä kaikki, joitakin tekstilajeja jokainen kielenkäyttäjä, tutkijat mukaan lukien, varmasti uskoo olevaksi.

Kielentutkimuksessa tekstilajikäsitteellä on verrattain lyhyt historia. Esimerkiksi pääkäyttäjäänsä soveltavaan kielitieteeseen se on tullut vasta 1980-luvulla (Swales 2004: 3), mistä huolimatta se on ehtinyt jo kokea monenlaisia pitkällemeneviä muutoksia niin teorian kuin metodienkin tasolla (Bhatia 1993; Martin 2000). Toisaalta vaikka lingvistinen tutkimus tarttui käsitteeseen myöhään, sitä on jo jonkin aikaa pidetty etenkin äidinkielen opetukselle tärkeänä pedagogisena välineenä (Kalliokoski 2002). Tekstilaji on luonnehdittu muun muassa:

- tekstin käyttöarvoksi (Beebee 1994: 14)
- siihen kuuluvien tekstien prototyyppisyydeksi, edustavuudeksi tai tyypillisyydeksi (Swales 1990: 45; Fishelov 1993: 8)
- sosiaalisesti annettujen viestintäpäämäärien vakiomuotoisuudeksi (Luckmann 1992: 226; Orlikowski & Yates 1994: 543–544; Saukkonen 2001: 36; Bhatia 2004: 24)
- päämäärään suuntautuneeksi vaiheittaiseksi sosiaaliseksi prosessiksi (Ventola 1988b: 71–72; Martin 2000)
- tekstejä luovaksi konstitutiiviseksi (osa-) säännöstöksi (Fishelov 1993: 8; Yates & Orlikowski 1992: 300)
- diskurssin redundansseja organisoivaksi voimaksi (Fowler A 1982: 278)
- tekstien kontekstuaalista sopivuutta kuvaavaksi ja sitä sääteleväksi normiksi (Kress 1987: 36)
- tekstien tuottamisen, tulkinnan ja diskurssin osanottajien muuttuvien konventioiden kiteytymäksi (Swales 1990: 46; Kunelius 1993: 33; Bex 1996: 140–141)
- diskurssin tuottamiseen ja vastaanottoon suuntautumisen kehyykiseksi, jonka muodostavat toistuvasti yhteisesiintyvät muodolliset tai mahdollisesti semanttiset tai kognitiiviset piirteet ja rakenteet (Paltridge 1997: 61–62; Bauman 2001: 58)

- kielelliseksi toimintaa ja sen kontekstuaalista merkitystä sääteleväksi välineeksi (Lemke 1988b: 162) ja
- tekstien tuottamiseen ja vastaanottamiseen kohdistuviksi konventionaaliksiksi rajoituksiksi (Frow 2005: 10).

Luetelma ei pyri täydellisyyteen vaan antamaan kuvan tekstilajia koskevien luonnehdintojen moninaisuudesta. Kuten huomataan, tekstilaji on sijoitettu käsitteellisesti niin teksteihin, tekstien päämääriin, kieleen, tekstejä luovaan säännöstöön, diskurssiin kuin sosiaaliseseen tai kognitiiviseen kontekstiinkin. Sen on nähty organisoivan niin diskurssia, diskurssin redundansseja, diskurssin tuottamis- ja tulkintaprosesseja kuin diskurssin ja kontekstin yhteensopivuuttakin (ts. kontekstualisointia). Sitä on kuvattu välineeksi, prosessiksi, voimaksi, säännöstökseksi, rajoituksiksi ja vakioomotoisuudeksi. On melkein helpompaa korostaa luonnehdintojen välisiä eroja kuin niiden taustalla piilevää samuutta, mutta väitän kuitenkin, että kaikki kohdistuvat periaatteessa samaan arjen diskurssi-ilmiöön ja valottavat sen eri puolia. Tämä ”samuus moninaisuudessa”, tekstilajin ontologia, on nähdäkseni selitettävissä parhaiten juuri semioottisen metateorian tasolla.

Tekstilajia voi luonnehtia paitsi käsitteellisenä kokonaisuutena myös kuvaillen sen ominaispiirteitä, jolloin astutaan tekstilajin epistemologian alueelle. Yleisin on luultavasti tekstin tai kontekstin piirteiden *toistuvuus* tai *skemaattisuus*. Esimerkiksi Vijay K. Bhatia (2004: 22) luonnehtii tekstilajia retorisen toiminnan tyypifikaatioksi (viitaten Carolyn R. Milleriin ja Charles Bazermaniin), askelittaisten (staged) ja päämäärään suuntautuneiden sosiaalisten prosessien säännönmukaisuusiksi (viitaten J. R. Martiniin ja Frances Christieen) ja viestintäpäämäärien vakioisuudeksi (viitaten itseensä ja Swalesiin). Norman Fairclough taas, joka itse asiassa torjuu yritykset etukäteen määritellä genreä (Fairclough 1995: 122), kutsuu ”skemaattiseksi” näkemystä, jossa tekstilaji samastetaan nimikoitujen semanttisten rakenneosasten säännölliseen skemaattiseen järjestykseen (mts. 113); tämä on itse asiassa varsin osuva luonnehdinta systeemis-funktionalistisista kuvausformalismeista (ks. lukua 8.1). Lisäksi Fairclough tarkastelee kahta muuta tekstilajimääritelmää, joista toinen perustuu yhtä lailla geneerisiin skeemoihin (mts. 115–116).

Edelleen JoAnne Yates ja Wanda J. Orlikowski (1992: 301) näkevät saman tekstilajin teksteillä samankaltaisen, teksteissä tois-

tuvan aineksen ja muodon, mutta myös korostavat genren toimivan sääntöjen kautta. Kun sääntöihin nojataan tekstejä tuotettaessa tai vastaanotettaessa, niitä kaiken aikaa toisinnetaan ja samalla vahvistetaan ja ylläpidetään niiden legitimitettä (mp.). Säännön käsite liittyy tekstilajin analogisesti kielioppiin: tekstilaji on ikään kuin *languen* säännöstö, joka mahdollistaa todellisten puhunnosten, *parolen*, tuottamisen (samoin kuin vastaanoton). Toistuvuus voidaan kuvata myös *tyypillisyydeksi* tai *prototyypisyydeksi*, mikä taas vie tekstilajin askelen kauemmas kieliopin perinteisestä sääntönäkemyksestä mutta tuo sen lähemmäs kognitiivisen kielitieteen semantiikkaa. Tekstit muodostavat luokan, johon ne kuuluvat sen kautta, että muistuttavat paitsi toisiaan myös tekstilajin ytimessä olevaa lajin määritelmää (tai prototyyppiä tai merkityksenantavaa ydintä eli intensiota). Esimerkiksi David Fishelov (1993: 8) määrittelee (kirjallisuuden)lajin prototyyppisten, edustavien jäsentensä muodostamaksi kombinaatioksi, johon liittyy joukko teksteihin vaikuttavia konstitutiivisia sääntöjä.

Etenkin viime aikoina on korostettu tekstilajin tulkinnallista, hermeneuttista arvoa luokittelun sijaan (Chamberlain & Thompson 1998a: 2–3). Tekstilaji mahdollistaa tekstin ymmärtämisen siten kuin se ”alun perin”, tuottajan intentiossa, on tarkoitettu ymmärrettäväksi, koska lajissa tekstin ja tekstilajin kontekstityö on tallella. Näin väittävät esim. Alastair Fowler (1982: 278), jolle genre on väline ajasta ja paikasta etäänntyneen kaunokirjallisen alkuperäistekstin tulkintaan, tai Thomas Luckmann (1992: 226), joka tarkastelee tekstilajia tekstin tuottajan näkökulmasta sosiaalisten ongelman valmiina, yleisesti hyväksyttynä ja käytettynä ratkaisumallina.

Edelliseen liittyen tekstilajia on luonnehdittu ennen kaikkea sen tuottamiseen liittyvän diskurssitilanteen tai viestinnän päämäärän kautta. Genreen sisältyy tilanteista tietoa, jonka kautta teksti sidostuu ulkoiseen kontekstiinsa, mikä samalla tekee genrestä sosiaalisen – ei kielellisen – kategorian (esim. Kress 1987: 36; Kuneilius 1993: 33; Reunanen 1993: 21; Swales 1990: 45–46). Tästä on vain askel siihen, että tekstilaji ja ”semanttinen” tilannetyyppi samastetaan, kuten näyttävät tekevän ainakin Michael Gregory (1987: 102–103) ja häntä seuraten Pauli Saukkonen (2001: 143). Hieman abstraktimmin tekstilaji voidaan nähdä kielen semantiikan ja tilannekontekstin yhteen sitovana välineenä kuten Jay L. Lemke (1988b: 162), jolloin se ei enää ole niinkään sosiaalinen vaan sosiaalista ja kielellistä tasoa välittävä käsite. Toisaalta John M. Swales (1990:

46) näkee viestintäpäämäärän yhdenmukaisuuden jopa tekstilajin ”kriittisimpänä” ominaispiirteenä.

Kukin tekstilaji on olemassa ainakin sikäli, kuin se diskurssiyhteisö sitä käyttää ja se ohjaa diskurssin tuottamista, välittämistä ja vastaanottoa, joita kaikki aspekteja semiotiikan kannalta voi pitää eri muotoina merkkitulkinnaasta eli semioosista. Swales kutsuu arjen tekstilajinäkökulmaa ”genre-nomenklatuuriksi” ja mainitsee sen tutkijan ”oivallusten lähteenä” (1990: 54), mutta kuten olen esittänyt, tekstilaji arki-diskurssin ilmiönä on myös kaiken tekstilajitutkimuksen alku ja loppu. Yllä mainitut näkökulmat, niin tekstilajin ontologiaa kuin epistemologiaakin koskevat, ovat kaikki valideja, joten niiden takaa voi olettaa löytyvän niitä koossapitävän, stabiloivan voiman.

Tekstilajin luonnehdintojen moninaisuus, näkökulmien runsaus ja täsmällisen määrittelyn vaikeus todistavat siitä, että tekstilaji leijuu jossain mielessä vielä ilmassa suhteessa sitä perustavampiin kielten, viestinnän ja merkkitoiminnan teorioihin. Tässä tutkimuksessa tarkoitukseni on nimenomaan tämän yhteyden luominen.

4.4 Diskurssikäsitteiden kenttä

Tekstilaji, genre, on vain yksi diskurssitutkimuksen monista ihmistieteiden diskurssin alaa kuvaavista tai jäsentävistä käsitteistä. Käsittehistorialtaan se on yksi vanhimmista, voidaanhan se kirjallisuudentutkimuksen käsitteenä jäljittää katkoksettoman tutkimusperinteenä aina Platoniin ja Aristoteleehen, mutta silti se on modernissa tutkimuksessa joutunut puolustamaan olemassaolonsa oikeutta ajoin varsin ankarastikin. Lajia koskevat teoriat ja mallit ovat kokeneet tutkimushistorian saatossa varsin suuria muutoksia.

Ensinnäkin diskurssin käsitettä voidaan, kuten edeltä havaittiin, käyttää myös siten, että sen avulla jaotellaan edellä esittämäni ”diskurssimaailmaa” eri tavoin erottuviin osiin, joita voi kutsua myös diskurssityypeiksi tai osadiskurssiksi. Tällöin voi puhua esimerkiksi journalistisesta diskurssista tai luokkahuonediskurssista, joilla on erityinen sosiaalinen tai tilanteinen kontekstinsa. Olisi täysin mahdollista ja oman terminologianikin kanssa yhtäpitävää puhua diskurssilajeista tekstilajien sijaan, mutta olen tässä kallistunut ”tekstilajin” kannalle jo esittämäni diskurssi–teksti-jaon takia. Se, mikä tyypillisesti lajittuu, mistä lajit syntyvät, on synoptisesti havaittu semioottinen toiminta, ei diskurssi vaan semanttiseksi sulkeumak-

si hahmottuva teksti. Tässä näkemykseni ja terminologiani yhtyy Jay L. Lemkeen (1985).

Kielitieteen kannalta lähes yhtä pitkään kuin tekstilajin käsitettä on käytetty **tekstityyppiä**, joka palautuu 1960-luvun analyyttisestä filosofiasta alkunsa saaneeseen kielifilosofiaan ja kielitieteelliseen pragmatiikkaan, mahdollisesti kuitenkin niin, että se kielitieteeseen on tullut modernin retoriikan kautta (Virtanen 2004: 5). Tekstilajin käsite taas palautuu viime kädessä kirjallisuustieteen kirjallisuudenlajin käsitteeseen (mp.). Tekstilajista eroten tekstityyppi on siten alun perinkin tieteellinen, analyyttinen ja yleensä myös eksplisiittisesti deduktiivinen käsite, teorialähtöinen ja pikemmin aineistoon sovellettava kuin aineistosta nostettava. Luokitus perustuu ajatukseen, että kokonaisia tekstejä kuvaavat ”tyypit” (luokkakäsitteet) ovat suoraan johdettavissa primaarisista, universaaleista puheakteista eli kullakin tekstityypillä olisi jokin sen pääasiallista luonnetta, funktiota, kuvaava yksinkertainen puheaktitermi.

Esimerkiksi paljon käytetyssä Egon Werlichin (1976) tekstityypiluokituksessa tekstityyppejä on viisi, vapaasti kääntäen kuvaus, kertomus, väite, ekspositio ja ohje (tai ohjeistus). Kun tämän suhteuttaa diskurssimaailman moninaisuuteen, huomaa, että tekstityypityksellä on oikeastaan enemmän yhteistä esim. Roman Jakobsonin (1960) viestinnän funktioiden kuin lukumäärältään avoimen tekstilajiluokituksen kanssa: sen on tarkoitus kuvata pikemmin viestinnässä (tai diskurssissa) vallitsevia funktionaalisia – siis merkityksessä ’kielenulkoisia’ – pohjavireitä kuin erilaisia kielenkäytön kulttuurisesti vaihtelevia tapoja. Tekstilajin ja tekstityypin eron tiivistävät oivallisesti Anneli Kauppinen ja Leena Laurinen:

Tekstilajeista puhuttaessa tarkoitetaan yleensä melko pitkälle konventionaalistuneita (totunnaisia) tekstimuotoja; tekstilajiluokitukset ovat siis sidoksissa kulttuuriin ja käytänteisiin. [...] Jotkin tekstilajit ovat muodoltaan vakiintuneempia kuin toiset. [...] Tekstityypillä tarkoitetaan ideaalista, puhdasta tekstimuotoa, jossa jonkin kognitiivisen toimintamallin piirteet näkyvät lähes yksinomaisina. Tekstityypiluokitus perustuu eräisiin hyvin yleisiin tapoihin ajatella ja hahmottaa todellisuutta. (Kauppinen & Laurinen 1984: 208.)

Tekstityyppejä on siten yleisestikin ottaen vähän ja niiden ajatellaan perustuvan primaarisempiin ominaisuuksiin kuten ihmisen kogni-

tiivisiin kykyihin tai mahdollisuuksiin (Kauppinen & Laurinen 1988: 58).

Erityisen lähelle tekstilajia tulee tieteenhistoriallisessa mielessä verrattomasti uudempi mutta joidenkuiden tutkijoiden kielitieteellisemmäksi kokema, alkuaan Hallidayn esittelemä diatyypista eli tilanteista vaihtelua kuvaava **rekisterin** käsite (Werlich 1976; Lemke 1985; ks. myös Paunonen 1980a: 38). Sillä tarkoitetaan yksinkertaisesti jossakin sosiaalisessa tilanteessa tyypillisesti tai normin mukaan käytettävää kielimuotoa. Genrellä tai tekstilajilla sen sijaan tarkoitetaan tyypillisesti nimenomaan kokonaisia tekstejä, ei pelkästään niiden kielenpiirteitä. Näin ollen rekisteri- ja genrekäsitteiden ero voidaan periaatteessa tiivistää niin, että edellinen painottaa kielen, jälkimmäinen kontekstin piirteitä, mikä edelleen voidaan SFL:ään vakiintuneessa malinowskilaisessa kontekstiluokituksessa nähdä myös siirtymiseksi suppeammasta tilannekontekstista laajempaan kulttuurikontekstiin (Martin 1985; 1997; Christie 1991: 235–236). Tämä on ennen kaikkea ns. Sydneyn koulukunnan näkemys; nykyisessä systeemifunktionaalisessa kielitieteessä genren ja rekisterin välinen suhde on kuitenkin synnyttänyt muitakin tulkintoja.

Rekisterin käsite on toisaalta varsin sidoksissa tilanteeseen, jonka kautta se alkuaan määriteltiin, toisaalta se painottaa monien mielestä liiaksi kielenpiirteitä muiden, ”funktionaalisten” genrepiirteiden kustannuksella (Leckie-Tarry 1993: 30). Kielenpiirteitten korostamisesta on kuitenkin se metodinen etu, että rekisteri voi kuvata ongelmitta myös (sulkeumatonta) diskurssia, kun taas genren eli tekstilajin käsite liittyy ennen kaikkea synoptiseen näkökulmaan (mas. 34–35).

Kriittinen diskurssianalyysi (eri muodoissaan) on käyttänyt tekstilajin lisäksi sellaista lähelle osuvaa termiä kuin **sosiaalinen käytänne**. Norman Fairclough tekee kuitenkin selvän eron termien diskurssi, genre ja sosiaalinen käytänne välille seuraavasti:

The terms I shall use are ‘genre’, ‘activity type’, ‘style’, and ‘discourse’. Although these different types of element have a certain autonomy with respect to each other, they are not strictly equal. In particular, genre overarches the other types, in the sense that genres correspond closely to types of social practice [...], and the system of genres which obtains in a particular society at a particular time determines which combinations and config-

urations the other types occur in. Moreover, the other elements differ in their degree of autonomy in relation to genre, that is, the extent to which they are freely combinable with a variety of genres and with other types of element. They rank on a scale from least to most autonomous: activity type, style, discourse. (Fairclough 1992a: 125.)

Genre liittyy siis Faircloughilla nimenomaan tiettyyn sosiaalisen käytänteen tyyppiin (vrt. myös Fairclough 1992b: 10). Genren ja toiminta- tai aktiviteettityypin keskinäinen sidos on vahvin, tyyli on vapaampi vaihtelevaan ja diskurssi vapain. Käytännössä Fairclough ei tässä(kään) ole kiinnostunut niinkään yhtenäisestä tai systemaattisesta terminologiasta kuin kohtalaisen läpinäkyvistä ja helposti avautuvista termeistä, joiden avulla tutkimuksen käytäntö helpottuu; siksen näe tarpeelliseksi paneutua syvemmin tässä hänen käsitteistöönsä.

Edelleen tekstilajilla on varsin kiinteät yhteydet instituution käsitteeseen. Lajin ja instituution välinen suhde voidaan nähdä hyvinkin kiinteänä siten, että laji liittyy, ”kuuluu”, nimenomaan jollekin sosiaaliselle instituutiolle (Holquist 2002: 71). Kirjallisuustieteen puolella Helmut Hauptmeier (1987: 399) on jopa (puolivakavissaan?) todennut, ettei genren käsitettä tarvita ehkä lainkaan, jos se voidaan ongelmitta korvata **kirjallisen instituution** käsitteellä. Hauptmeierin ratkaisu vaikuttaa kuitenkin reduktionistiselta: teksti- tai kirjallisuudenlaji on kaiken kaikkiaan kompleksinen ilmiö(kokonaisuus), jonka toimintaa ei kokonaisuudessaan voi selittää sen komponenttien vuorovaikutuksen kautta. Lajiin kuuluu institutionaalisuus, mutta lajia ei voi redusoida instituution. Toisaalta en voi yhtyä Thomas Luckmanninkaan (1992: 227) näkemykseen, jonka mukaan tekstilaji on viestinnän, instituutio taas sosiaalisen maailman ilmiö. Tällainen näkemys viestinnästä on liian ahdas ja perustuu ajatukseen, että sosiaalisesta todellisuudesta voisi mielekkäästi erottaa ilmiöitä, jotka eivät ole viestinnällisiä (tai semioottisia).

Intertekstuaalisuuden mainitsin jo edellä. Tekstilajien yhteydessä siitä on puhuttu yllättävän harvakseltaan; lähinnä Jay L. Lemke (1985; 1988a) on systemaattisesti nostanut esiin sen ja genren välisen loogisen kytköksen. Erottaisin kuitenkin jo aiemmin mainitsemallani tavalla diskurssi–teksti-eroon perustuen intertekstuaalisuuden interdiskursiivisuudesta. Vaikka tekstilajissa on kyse teks-

teistä eikä diskursseista, tekstilajia nimenomaisesti *ei* voi palauttaa intertekstuaalisuuteen: tekstilaji ei muodosta viittausta tekstistä johonkin toiseen tekstiin vaan johonkin yleiseen diskurssiin (vrt. myös Nieminen 2004). Edelleen, tekstilajit ovat käsitykseni mukaan nimenomainen muoto interdiskursiivisuutta, joten erillinen termi on joka tapauksessa tarpeen.

Muita, harvemmin käytettyjä tekstilajia muistuttavia termejä ovat aktiviteettityyppi (Linell 1998) ja viestintäkäytäntö (Hanks 1996a). Näistä Per Linellin **aktiviteettityyppi** (*activity type*) viittaa kielenulkoisen – vaikkakin viestinnällisen eli semioottisen – toiminnan luokkaan. Linell myöntää aktiviteettityypin ja viestintälajin (*communicative genre*) käsitteiden tulevan hyvin lähelle toisiaan, mutta haluaa erottaa ne koska toisin kuin genret, aktiviteettityypit eivät hänen mukaansa ole kaikki ”kulttuurisesti kiteytyneitä” (1998: 239). On tavattoman vaikea tietää, mitä hän nimenomaisesti tällä tarkoittaa. Eri kulttuureissa on totta kai sekä yhteneviä (esim. ruumiintoinnot) että eriaviä (kuten erilaiset tavat suorittaa institutionaalisia seremonioita kuten vaikkapa vihkiminen tai hautajaiset) toiminnan muotoja, mutta kaikkiin liittyy väistämättä semioottisen konventionaalistamisen kerros viimeistään siinä vaiheessa, kun toiminta nousee sosiaalisen tarkastelun kohteeksi. Peircen semeiotiikan näkökulmasta kielellisen ja ei-kielellisen toiminnan ero ei ole siinä, että toinen olisi viestinnällistä (tai kulttuurista tai konventionaalista) ja toinen ei. Ero on korkeintaan merkkitoiminnan saamassa muodossa. Linellkin tuntuu lähestyvän tätä sitoessaan viestintälajit ”abstrakteihin tilannemäärittelyihin” (mts. 240 alaviite 6), mikä edelleen madaltaa kynnystä kielen ja ei-kielen välillä. Linell tavoittelee termistössään hienojakoisuutta, jota kuvauksen kohde ei oikeastaan tunnusta.

William Hanksin **viestintäkäytännön** (*communicative practice*) käsite on yritys yhdistää formalistinen ja Hanksin ”relaationaaliseksi” nimeämä sosiaaliantropologian tutkimusperinne ottamalla aineksia kummastakin (Hanks 1996a: 229–230). Viestintäkäytäntö sitoo yhteen konkreettisen toiminnan, muotorakenteen, joka mahdollistaa sen, ja ideologian (väljästi: merkityksen; mp.) siten, että viestinnän staattinen puoli eli sen muoto tai rakenne muuttuu dynaamiseksi tilanteisuudeksi itse toiminnan käytännössä (mts. 233). Samalla toiminta, muoto ja ideologia muodostavat toisensa, joten niitä ei voi – kuin analyttisesti – erottaa toisistaan. Kaiken takana on viime kädessä Hanksin halu osoittaa se strukturalismin

(ja yleisemminkin kooditeorian) hellimä ajatus vääräksi, että ihmisten keskinäinen tilanteinen diskursiivinen ymmärrys edellyttäisi yhteistä kielijärjestelmää: Hanks ei pidä sitä riittävänä eikä edes välttämättömänä ehtona (mts. 240). Näin ollen viestintäkäytäntö muodostaa hänelle lähinnä sen yleisen käsitteellisen kehyksen, jonka kolmen kärjen sisällä diskurssi tapahtuu; teksti- tai viestintälajit, genret, ovat sen saamia konkreettisia muotoja tai muototyyppisiä.

Myös välitason käsitteitä tekstilajin ja laajan, kaikenkattavan diskurssin ja väliin on esitetty. Orlikowski ja Yates (1994: 542) puhuvat *genre repertuaarista*, Fairclough (1995) *diskurssijärjestyksestä* (order of discourse), Bergmann ja Luckmann (1995) *viestintätaloudesta* (communicative budget) ja Devitt (1991) sekä häntä mukailleen Bhatia (2004) *tekstilajistosta* (genre set) tarkoittaessaan jonkin osadiskurssin käyttämien lajien muodostamaa kokonaisuutta, jossa eri tekstilajit suhtautuvat toisiinsa eri tavoin. Suomalaisessa tekstintutkimuksessa on yleisesti käytetty kriittisen koulukunnan eli Faircloughin käsitteistöä (esim. Heikkinen 1999; Haavisto et al. 1999; Solin 2006). Samaan välitasoon liittyy Swalesin (2004: 18–20) Christine Räisäseltä (1999) lainaama *tekstilajiketjun* (genre chain) käsite, jolla on se lisäominaisuus, että eri tekstilajien tekstit seuraavat toisiaan ketjun tavoin: yhden tekstin käsittely diskurssiyhteisössä hyväksyttävällä tavalla tuottaa tulokseksi uuden tekstin – tai ”kutsuu” sellaista – siten, että tekstien tuloksena syntyy kokonainen teksteissä toteutuvien vuorovaikutustilanteiden sarja. Kirjallisuustieteessä puolestaan Alastair Fowler (1982) kehitti kokonaisen monitasoisen termihierarkian. Hän yritti tällä selittää edes lajien lyhytaikaisen moninaisuuden ja pitkäaikaisen pysyvyyden välistä ristiriitaa: kirjallisuudenlajeilla on toisaalta lyhytaikaisia, muutaman vuoden tai vuosikymmenen kestäviä tiukemmin yhteen kuuluvia piirteitä (lajien dekontekstualisoitumia, ks. lukua 6.2), toisaalta pitkäaikaisia väljemmin yhteen kuuluvia muotoja.

Kaikki edellämainitut käsitteet liittyvät nimenomaisesti viestintään eivätkä viestijöihin, joten vielä on mainittava tässä tutkimuksessa yleisesti käyttämäni **diskurssiyhteisön** käsite, joka täyttää tämän aukon. Totesin jo edellä (s. 75), että valitsemallani tavalla määriteltynä diskurssin käsite ei edellytä diskurssiyhteisön käsitettä. En väitä, ettei diskurssiyhteisöjä olisi esim. Swalesin (1990: 24–27) tavalla määriteltynä, mutta käytän tässä tutkimuksessa termiä väljemmin. Luen myös esimerkiksi perinteiset kieli- (”suomen kielen puhujat”) ja murreyhteisöt (”Tampereen puhekielen käyttäjät”)

diskurssiyhteisöiksi, vaikka ne eivät täsmääkään kahteen Swalesin diskurssiyhteisöjen kriteereistä: näillä yhteisöillä ei yleensä, paitsi poikkeusoloissa, ole väljästikään määriteltyjä yhteisiä julkisia tavoitteita eikä välttämättä, vaikka usein onkin, tiedon ja palautteen jakamiseen erikoistuneita osanottomekanismia (Swalesin kriteerit 1 ja 3, mts. 24, 26). Diskurssiyhteisö on tällöin mikä hyvänsä yhteisö, joka tavanmukaisesti (eikä vain satunnaisesti) ja kaikkien osapuolten mielestä riittävän onnistuneesti kykenee olemaan yhteisessä diskurssissa. Näin määriteltynä se on johdannaiskäsite diskurssista ja edelleen semioosista eikä teoreettisesti välttämätön vaan korkeintaan metodologisesti tarpeellinen (ks. myös lukua 7.7, jonka teema liittyy oleellisesti asiaan).

Tässä tutkimuksessa keskityn yksinomaan tekstilajin käsitteeseen eli lajin ontologiaan sekä yksittäiseen esimerkkisarjaan todellisen tekstilajin epistemologiasta, ja jätän laajemmat diskurssitasot väliin. Tätä voi perustella sillä, että käsitteellisesti ne eivät eroa tekstilajista vaan niiden semioottinen toiminta yhtyy tekstilajiin. Niiden pääasiallinen käyttö on nimenomaan semioottisen toiminnan epistemologian kuvauksessa.

4.5 Tieteenfilosofisista kysymyksistä

Pääluvun lopuksi vielä sananen tutkimusalueen ja -tavan laajemmista tieteenfilosofisista ulottuvuuksista. Tarkoitukseni ei ole ollut ensisijaisesti tuottaa uutta empiiristä tutkimustietoa esimerkkiaineiston tekstilajista tai sen teksteistä enkä myöskään katso olevani esittämässä uusia tutkimusmenetelmiä lingvistiseen tekstintutkimukseen. Silti väitän, ettei tutkimukseni jää luonteeltaan pelkäksi menneen tutkimuksen kriittiseksi arvioinniksi, ”negatiiviseksi filosofiaksi” (Vehkavaara 2003: 278).

Päämääränäni on esittää näkemys tekstilajien asemasta ja merkityksestä luonnollisen kielen toiminnassa, antaa näkemyksestäni esimerkkejä suomenkielisistä tekstiaineistoista ja lopulta osoittaa annettujen vastausten yhteys laajempaan yleissemioottiseen kehykseen. Näkemykseni peruselementteinä ovat Charles S. Peircen semeiotiikka (sen ehdottomimpana ja erottamattomimpana osana), Mihail Bahtinin, Valentin Vološinovin ja Lev Vygotskyn henkilöimä venäläinen dialogismi, Ludwig Wittgensteinin myöhäisfilosofian kielipeliteoria ja hänen *Varmuudesta*-teoksessaan (1969) esittämänsä näkemys tiedon luonteesta sekä Johan Huizingan (1944) kulttuurifilosofin teoria leikin asemasta ihmiskulttuureissa. Kaikki mainitut

eivät ainoastaan ole osa tutkimuskohteeni kuvausta vaan myös tutkimustapaani, sen tekemisen filosofiaa. Tutkimus ja sen tekeminen ovat langenneet yhteen tavoilla, joita en itsekään osannut ennalta arvata.

Kielitieteessä on valitettavan tavallista nähdä tutkimustietona vain kieltä koskevat irrallisetkin havainnot¹¹ ja uusiin havaintoihin tähtäävät metodit riippumatta niiden teoreettisesta sidonnasta. Havainnot ja metodit mahdollistavaa teoriaa, metateorioista puhumattakaan, pohtii kunakin aikakautena harva kielitieteilijä, mikä on saanut Peter H. Matthews'in lausumaan sarkastiseen sävyyn:

Provided that their methods are not disturbed, practising linguists can live happily with whatever any theorist says about the philosophical principles that underlie what they are doing. Only other theorists, of whom there are at any time few, need respond. (Matthews 2001: 31.)

Nuivaa asennetta teoretisointiin selittänee pari seikkaa. Ensinnäkin naiivia luonnontiedenäkemystä noudattaen kielitieteilijät hahmottavat teorialat usein havainnoista induktiivisesti nouseviksi aposteriorisiksi ja toissijaisiksi asioiksi. Tieteen eturintamassa kulkeva tutkija ei näin ehtisi pysähtyä teorioihin – hän havainnoi ja esittää havaintojensa pohjalta tarkkoja yksittäisnäkemystyyppejä tiukasti rajatuista kohteista, ja vasta myöhemmin, sikäli kuin lainkaan on tarpeen, ajatellaan paikalle saapuvan teoreetikon, joka järjestää havainnot siisteihin kasoihin ja esittää niistä teorian; samalla ”oikean tieteen” eli havaintojen eturintama olisi jo edennyt kauas näköpiirin ulottumattomiin.

Toisekseen teorialat, vallankin metateorialat, sijoitetaan helposti varsinaisen erityistieteen ulkopuolelle, osaksi filosofiaa. Tällöin vääristyy niin havaintojen ja teorian välinen suhde kuin erityistieteiden suhde filosofiaankin. Eksplikoituna näkemys paljastuu siis naiiviksi, mutta tutkimuksenteon ytimiin implisiittisesti juurtuneena siitä on vaikea päästä eroon.

Oma lähtökohtani on yksinkertainen: asetun aposteriorisen analyttikon asemaan, mutten kritisoiden vaan edeten kohti synteesiä. Väitän, että kielestä tehdyt havainnot (esim. kielen variaatioita tai merkityksen tilanteisuudesta) ovat jo osoittaneet siitä esitetyn strukturalistis-formaalisen teoreettisen kuvauksen puutteelli-

¹¹Havainnot, joita kielitieteilijä tavallisesti pitää ”välittöminä” riippumatta siitä, monenko askelen abstraktion ne ovat jo kokeneet.

seksi. Koska havainnot perustuvat teoriaan, on mielestäni pyrittävä eksplisiittisesti teoriaan, joka ei ainoastaan selittäisi jo olemassa olevia havaintoja, vaan ohjaisi myös tutkimusta eteenpäin. Tässä mielessä pyrin tekemään ”positiivista filosofiaa”:

Todellinen positiivinen filosofia ei voi rajoittua pelkän puhtaan ’klassisen’ uskomustiedon tavoitteluun, vaan tavoitteena on oltava uskomustoimintatieto. [...] [T]äyt-tääkseen mitään positiivista yhteisöllistä tehtävää on fi-losofinkin tiedon oltava toimintatietoa, vaikka vain hy-vinkin välillisesti. (Vehkavaara 2003: 286.)

Tässä uskomustoimintatiedolla tarkoitetaan tietoa, joka ei ainoas-taan johda johonkin käsitykseen asioiden tilasta, vaan josta on myös seurauksia tieteelliseen toimintaan. Tämä on Peircen yleisen prag-matismin maksiimin mukaista.

Kun siis jäljempänä puhun semioottisesta, on tähdennettävä, että näkemykseni semiotiikasta perustuu nimenomaisesti Peircen semeiotiikkaan eikä 1900-luvun aikana siitä kehittyneisiin suppeam-piin ja filosofisesti köyhempiin (meta-) teorioihin. Esimerkiksi merk-kijärjestelmän ymmärrän Peircen tapaan äärimmäisen laajana, elot-tomaan luontoon saakka ulottuvana matematiikan peruskäsitteitten tapaisena universaalina oliona (vähintäänkin hegeliläisen universaa-lin mielessä, Marková 1991: 90–91). Merkit eivät ole pelkästään in-himillisen toiminnan ilmiö, eikä niihin pohjautuva viestintä tiedon siirtoa. Itse asiassa päinvastoin: merkit eivät edellytä mieltä, vaan rakentavat sen. Tai sanoakseni saman provokatiivisemmin, kognitivis-tisen kielinäkemyksen vastaisesti merkitys ei sijaitse mielessä vaan mieli merkeissä (vrt. lukuun 7.8).

Toisaalta rajaamalla tarkasteluni inhimillisiin merkkijärjestel-miin rajaudun samalla kaikkien merkkijärjestelmien joukosta vies-tintäjärjestelmien osajoukkoon eli joukkoon, jossa merkit ovat so-siaalisessa käytössä. Keskeisin tutkimuskohteeni on kielellisten ja kirjallisten tekstien lajiutuminen. Pyrin osoittamaan, millainen koh-talonyhteys sitoo kirjalliset lajit muihin kielen, niin puhutun kuin kirjoitetunkin, muotoihin, ja osoitan näin, kuinka yhtenäinen merk-kien monimuotoinen maailma toiminnassaan ja perusperiaatteis-saan kuitenkin on. Peirceläinen mallista tulee näkemykseni mukaan väistämättä, kun puhutaan semioottisista eli merkkijärjestelmistä, joita kielen tai kirjallisuuden lajitkin ovat. Peircen teoriointia on mahdotonta ohittaa viestinnästä ja merkkitoiminnasta puhuttaessa.

Hänen mallinsa sopii sinällään mihin tahansa merkkijärjestelmään elottoman luonnon tapahtumista mehiläisten tanssiin, matemaattisista symbolinotaatioista ihmisapinoiden faattiseen sukimiseen ja evoluutiobiologiasta lääketieteeseen (ks. esim. Jander 1981; Uexküll 1992; Deely 1990). Viestintä ei siis tarkoita suppeasti tiedollisen ajatussisällön siirtoa ihmisen päästä toiseen – mikä on valitettavan yleinen harhakäsitys esimerkiksi kirjallisuustieteessä (esim. Fowler A 1982: 22–23) – vaan kaikkea sosiaalisesti kontrolloitua merkkitoimintaa. Tutkimukseni kuitenkin keskittyy kielelliseen ja nimenomaisesti joukkoviestinnän kirjalliseen viestintään.

Peircen semeiotiikka on tutkimukselleni keskeinen väline ja taustateoria, joten esittelen sen tarkemmin erikseen luvussa 5. Sen sijaan en tutkimuksessani useinkaan eksplisiittisesti viittaa Mihail Bahtiniin, Valentin Vološinoviin tai Lev Vygotskiin, vaikka he ovat tärkeitä taustavaikuttajia työni metateorialle. Heihin – etenkin ns. Bahtinin piiriin, joskus myös Vygotskiin ja hänen työnsä jatkajiin kuten A.N. Leontjeviin – on lännessä usein lyöty yhteisesti hie-man epämääräinen ja sisäisesti ongelmallinen venäläisen dialogismin leima, ja dialogismia sinänsä voisi pitää jopa laajempana 1900-luvun filosofisena suuntauksena (Lähteenmäki 2001: 23). Tarkempi tieteenhistoriallinen tutkimus on paljastanut ja paljastaa jatkuvasti lisää eroavuuksia tutkijoiden väliltä (Brandist 2002: 25–26), mutta tämä ei mielestäni vähennä ainakaan toistaiseksi dialogismin käytettävyyttä kielitieteen metateoriassa. Dialogismin peruseriaatteena on, nimensä mukaisesti, ajatus kaikesta viestinnästä dialogisena (tai dyadisena), aina ja välttämättä useampia osapuolia vaativana. Vaatimus pätee monologiin, jopa ns. sisäiseen monologiin eli ”päänsisäiseen” keskusteluun. Toinen tapa ilmaista asia olisi puhua viestinnän suuntaisuudesta tai intentionaalisuudesta. Viesti kulkee joltakulta jollekulle tai kohdistuu johonkin eli sillä on suunta. Intentionaalisuutta puolestaan voi luonnehtia useammannen asteen suuntaisuudeksi (vrt. Short 1981).

Dialogisuus on tärkeä korjaus ihmistieteissä varsin yleisesti viitattuun Roman Jakobsonin (1960) viestinnän malliin (jolla itsessään on totta kai yhteydet moniin muihin esitettyihin viestinnän tai informaation malleihin kuten vaikkapa Shannonin–Weaverin malliin). Jakobson esittää viestinnän yksisuuntaisena: lähettäjä koodaa viestin oman järjestelmänsä avulla ja välittää sen kanavaan; vastaanottaja poimii viestin kanavasta ja dekodaa sen oman, lähettäjää vastaavan järjestelmänsä avulla. Jakobson totta kai tarkoittikin mallin

yksinkertaistukseksi, ja sen käyttötarkoituksena oli lähinnä luoda perusta yksinkertaiselle kielellisen viestinnän funktioiden luokitukselle; silti on huomattava, että liiallinen tukeutuminen tähän malliin on omiaan vääristämään pahasti kuvaa kielellisen viestinnän normaalista etenemisestä. Ennen kaikkea tekstilajitutkimuksen kannalta on tärkeää huomata, ettei koodia voi koskaan pitää varmana: viestinnässä joudutaan aina tilanteisesti neuvottelemaan, miten ja millaista koodia viestintäosapuolet keskenään käyttävät. Edelleen koodi itsessään on osa viestiä, se kulkee viestin mukana ja mahdollistaa siten (ääritapauksessa) koodin olemassaolon jopa vain yksittäisissä tilanteissa. Viestiä, koodia, kanavaa (Jakobsonin kontaktia) ja kontekstia ei todellisessa viestinnässä voikaan ongelmattomasti erottaa toisistaan, vaan ne lomittuvat, jopa sulautuvat yhteen. Samoin lähettäjän ja vastaanottajan roolit eivät vain vuorottele, vaan osuvat yhteen niin, että joskus on vaikea sanoa, mikä on ”lähettämistä” ja mikä ”vastaanottamista”. Kaikkiin näihin ongelmiin dialogistinen viestintänäkemys sopii paljon Jakobsonin karkeaa yksisuuntaista mallia paremmin.

Bahtin on totta kai myös eksplisiittisesti lajiteoreetikko etenkin noin vuosina 1937–38 ja 1952–53 kirjoitetuilla artikkeleillaan, jotka käsittelevät romaanin ns. kronotooppia (sille ominaista ajan ja paikan ilmaisua) sekä yleisemmällä tasolla diskurssilajeja (”puheen lajeja”, Brandist 2002: 157), jotka tulevat hyvin lähelle sitä, mistä tässä tutkimuksessa puhun tekstilajeina. En kuitenkaan juurikaan viittaa näihin Bahtinin artikkeleihin. Tässä ei ole tietoista välttelyä tai minkäänlaista tuomiota, päinvastoin Bahtinin jälkimmäisessä artikkelissa ilmaisemilla näkemyksillä on paljon yhteistä omieni kanssa vallankin yleissemioottisuudessaan. Mainintojeni vähäisyys johtuu lähinnä kahdesta seikasta. Ensinnäkin tarkastellessani aiempaa tekstilajitutkimusta keskityn nimenomaisesti kielitieteen puolella esitettyyn. Vaikka Bahtin on varsin selvästi näkemyksiltään semiootikko, hän sijoittaa tutkimuksensa yhtä selvästi kirjallisuuden lajiteorian puolelle. Toisekseen – ja merkittävämmän – en ole pyrkinytkään käymään läpi lajiteorian historiaa teoria teorialta tai tutkija tutkijalta, vaan selitystapa selitystavalta. Bahtinin kronotooppiajattelua voisi pitää laveasti semanttis-distributiivisen lajiejistemologian kartoittamisena (vrt. lukuun 8.2), koska se etsii kirjallisuudenlajista semanttisia piirteitä, joiden ei tarvitse sijaita määräpaikoissa tekstiä vaan luoda lähinnä tekstiin lajille ominainen ”ilmapiiri”. Sillä on siten yhteys ainakin tekstityyppien teoriaan (ks. lukua 4.4). Bahti-

nin diskurssilajijattelu taas yhdistää monia sellaisia juonteita, joita olen todennut helpommaksi ottaa esille joistakin muista lajiteorioista. Tietyissä mielessä Bahtin ajautuu siis tutkimuksestani sivuun vain sattuman kautta, vaikka hänen tieteenparadigmaattinen ajattelunsa tulee hyvin lähelle omaani.

Kuten dialogisteihin, harvassa ovat eksplisiittiset mainintani Ludwig Wittgensteiniinkin. Wittgensteinin perheyhtäläisyyden käsite, joka ylitti Platoniin liitetyn tiukan, määritteleviin piirteisiin perustuvan kategorioinnin periaatteen, mainitaan yleisesti osana nykyisten tekstilajiteorioitten keskeistä käsitteistöä (esim. Fowler A 1990: 157), yhtenä lajiteoriaa mallintavana ”metaforana” käyttäkseni David Fishelovin (1993: 54–) hieman vähättelevää ilmausta. Vähäisemmälle maininnalle tekstilajiteoriassa on jäänyt samaisessa *Filosofisia tutkimuksia* (1953) -teoksessa mainittu kielen käyttöteoria, vaikka se muuten on pysytellyt näkyvästi esillä strukturalismia seuraavaa kielitieteen metateoriaa muotoiltaessa.

Ensinnäkään en halua ylikorostaa Wittgensteinin perheyhtäläisyyden käsitteen roolia tekstilajiteorialle. Se on kylläkin välttämätön lisä sellaiseen ymmärrykseen, jota vaaditaan semioottisen toiminnan ymmärtämiseksi: platoninen terävarajainen kategoriointi ei mitenkään voisi kuvata semioosin virtaa, jatkuvaa muutosta ja epävarmuutta. Yksin se ei kuitenkaan selitä lajeista vielä mitään. Yksittäiset tekstit muodostavat tekstilajeja perheyhtäläisyyden tavoin, mutta kiintoisampaa kuin tämä osa-kokonaisuus-suhde on se, mitä itse kokonaisuudet, lajit, viestinnässä tekevät ja miten ne toimivat. En kuitenkaan yhdy näkemykseen, jonka mukaan perheyhtäläisyys on formaalisesti niin väljä kuvausväline, että se pitäisi korvata täsmällisemmällä ja ”empiirisemmällä” prototyypillä; näin on esitetty sekä kieli- (Swales 1990: 52; Givón 2001: 33–34) että kirjallisuustieteessä (Fishelov 1993: 62–63). Perheyhtäläisyys on niin vahva kuvaustapa, että se ääritapauksessa sallii minkä tahansa kahden valitun elementin kuuluvan samaan perheyhtäläiseen joukkoon; tällöin kuitenkin unohdetaan se, ettei perheyhtäläisyyden ole tarkoituskaan *selittää* joukon ykseyttä vaan *kuvata* se. Tekstilajien joukosta löytyy joka tapauksessa tapauksia, jotka ovat kuvattavissa perheyhtäläisyyden mutta eivät prototyypin käsitteen avulla (Niemen 2002c: 176–177).

Toisekseen en halua tuonnempana liikaa nostaa esille niitä implikaatioita, joita itse tekstilajiteoriastani näen. Kielitieteessä unohdetuin osuus Wittgensteinin myöhäisfilosofiaa tuntuu olevan *Varmuu-*

desta (1969), vaikka siitä, mielenkiintoista kyllä, katson löytyvän ratkaisun avaimen kielen intuition ja empirian väliseen ongelmaan. Wittgensteinin mukaan kielen käyttö on erotettava sitä koskevasta tiedosta: kielenilmausten käyttö on varmaa eikä sitä voi perustella (mts. § 307). Kieltä koskevalla tiedolla taas, kuten kaikella tiedolla, on aina oltava varmaksi katsottu perusta (§ 54), joka on subjektiivinen (§ 69). Kaikki mikä *intuitiivisesti* tiedetään todeksi, tiedetään *varmasti* todeksi, epäilyksittä ja ajattelematta, eli se on epäilysten ulkopuolella (§ 94). Tästä huolimatta perustan on mahdollista muuttua (§ 92), koska sen ja kokemusten välillä on vaihtoa (§ 96) ja kielenkäyttö tietyllä tavalla on nimenomaan kokemukseen perustuva tosiseikka (§ 306). Itse asiassa varmuuden ehdoton perusta koostuu nimenomaan jähmettyneistä kokemuslauseista (§ 136) eli, asian kielitieteelliselle kielelle kääntäen, intuitio viime kädessä aina perustuu empiriaan. Oleellista on nimittäin, että kielipeleillä on aina oltava yhteys kielen ulkopuolelle, toimintaan (§§ 174, 196, 204). Kieli ei voi käpertyä itseensä. Juuri toiminnan mukaan tuominen on tärkeä askel kielen ymmärtämisessä. Sen avulla päästään irti nominalismista (jonkinasteiseen) realismiin. Peircen semeiotiikassa tätä askelta vastaa energeettisen tulkitsimen käsite (ks. lukua 5).

Tätä vastoin Esa Itkonen on esittänyt, että kielen varmuus on niin ehdotonta, että oman kiелensä epäily ”ylittäisi jopa kartesiolaisen epäluulon” (Itkonen 1976a: 30) – ”emme voi edes kuvitella” tilannetta, jossa jokin lauseemme epäkieliopillisena hylättäisiin (1976b: 187). Tästä seuraa, että havainto ja kielioppi (intuitio) ovat yhteensovittamattomia (1980: 338), vaikka Itkonen myöntääkin, että tieteessä intuitiota voi havainnoin ja kokein tukea (1981: 132). Kun hän kuitenkin katsoo, että kieli opitaan havaintojen perusteella (1992: 63), ratkaisevaksi – ja hänelle ratkaisemattomaksi – ongelmaksi jää hetki, jolloin aposteriorisesta kielellisen havainnon perusteella päättelemisestä tulee apriorista intuitiivista tietoa. Itkonen ei yritäkään ratkaista tätä ongelmaa, vaan päätyy esittämään kielen oppimisen ja kielen käyt[U+FFFD]n kahdeksi eri ”moodiksi” (mp.): ensin kieltä ei osata eikä sen sääntöjä tunneta, joten sitä on havainnoitava; sen jälkeen kielen säännöt hallitaan intuitiivisesti eikä havainnolle ole enää sijaa. Käsitys on äärimmäisen ongelmallinen kielen jatkuvan muutoksen kannalta.

Sama käytön varmuuden mutta tiedon epävarmuuden problematiikka vaivaa tekstilajiakin. Vaikka tutkijan olisi tieteen diskursissa vaikea tavoittaa jotakin tekstilajia, tekstilajitoimintaan osallistu-

minen ei naiiville diskurssiyhteisön jäsenelle tunnu olevan vaikeaa. Tutkiessaan verkkosivustojen ns. kollektiivisia limerikkejä eli lime-rikkejä, jota kukin osallistuja vuorollaan täydentää yhdellä säkeellä, Thomas L. Erickson (1998) havaitsi toiminnan olevan osanottajille varsin ongelmaton. Vuorovaikutuksen joka vaiheessa jokaiselle tuntuu olevan täysin selvää, missä ollaan ja mikä on päämäärä, ja kukin osallistuja myös olettaa ymmärryksen prosessista ja sen sisällöstä olevan yhteistä osallistujien kesken (mp.). On kuitenkin varsin todennäköistä, että toiminnan *kuvaus* ei olisi samoille osallistujille lainkaan yhtä vaivatonta.

Ei pelkästään kieli ja tekstilajit, vaan muukin arkikokemus vaikuttaa varmalta (Maturana & Varela 1988: 16). Tällä kognition ominaisuudella saattaa olla evolutiivinen alkuperä (mts. 43–47). Ongelma kokemuksen varmuudesta tulee vasta siihen kohdistuvan analyttisen reflektion kautta. Wittgensteinin tiedon varmuutta käsittelevä näkemys ratkaisee ongelman. Kokemuslauseet jähmettyvät kyllä tiedon intuitiiviseksi perustaksi, mutta eivät niin, etteikö niitä voisi aina uudelleen muuttaa kokemuslauseiksi, kunhan kaikki eivät muutu kerralla. Jotkin lauseet (intuitiiviset säännöt) ovat ”erillään kaikesta epäilystä” (Wittgenstein 1969: § 88) mutta ihminen voi kääntyä eri syistä toiselle kannalle:

Voisimme kuvitella, että tietyt lauseet, joilla on kokemuslauseiden muoto, olisivat jähmettyneitä ja toimisivat jähmettymättömien, nestemäisten kokemuslauseiden kanavana; ja että tämä suhde muuttuisi ajan mittaan niin, että nestemäiset lauseet jähmettyisivät ja kiinteät lauseet tulisivat nestemäisiksi. (Wittgenstein 1969: § 96.)

Tekstilajien tapauksessa tämä intuitiivisesti varman (genre-) tiedon ja sen jatkuvan empiirisen koettelen välinen dynamiikka ilmenee selvemmin kuin kielessä, mikä johtuu tekstilajien ja luonnollisen kielen erilaisesta asemasta ihmisen ja ihmisyhteisöjen elämässä. Luonnollinen kieli on kaikkialla ja vaikuttaa kaikkeen: se ulottaa todennäköisesti ja oletettavasti otteensa aina jokaisen ihmisen käsitteistykseen ja maailmankuvaan saakka. Sen takia, ja vain sen takia, kielen varmuus vaikuttaa niin ehdottomalta. Kieleen koskeva epäily järkyttää paljon suurempaa osaa ihmisen tiedon perustasta kuin tekstilajeihin kohdistunut epäily. Luonteeltaan intuition ja empirian suhde on silti kummassakin samanlainen: kuten sanottu, ihmisen on vaikea perustella tai kuvata tekstilajeja koskevan

tietonsa perusteita. Yleensä perusteiden kyseleminen tai edes huomion kiinnittäminen niihin koetaan pikemminkin koko tiedon perustan järkkymisenä (tai järkyttämisenä), mihin tavan mukaan reagoidaan hyvin radikaalisti. Kysymys on vain siitä, että jonkin osan varman tiedon ”jähmettynyttä” perustaa on ensin muututtava ”nestemäisiksi” kokemuksilauseiksi – vasta niitä voi empiirisesti koetella ja sallia koeteltavan.

Johan Huizingan kulttuurifilosofian vaikutus, ennen kaikkea ajatus ihmisestä leikkivänä eläinlajina (*Homo ludens*, ’leikkivä ihminen’; Huizinga 1944) näkyy sekin niin tutkimuksessani kuin sen kohteessakin. Jos asiaa tarkastellaan ensin tutkimuskohteen eli kielien tekstilajien kannalta, voidaan heti alkuun todeta Huizingan itsensäkin käyttäneen kieltä esimerkkinään. Abstraktit käsitteet ovat, kuten nykyisin kognitiivisessa kielentutkimuksessa usein kuin uutena tietona tavataan korostaa, paljolti metaforisia. Huizinga itse liittää tämän ilmiön kielellä leikkittelyyn (mts. 12) – kielipeleihin (!), joissa yksinkertainen, tunnettu ja hallittu ulotetaan sinne, mikä on monimutkaista, tuntematonta tai hallitsematonta. Abstrahointi, ”korkeampi ajattelu”, tapahtuu leikin kautta ja leikkinä. Olenkin vakavasti sitä mieltä, että Wittgensteinin *Filosofisten tutkimusten* suomennoksessa olisi verrattomasti osuvampaa ollut puhua kielileikeistä ”kielipelien” sijaan. Jopa Wittgensteinin omissa esimerkeissä, saati kaikessa siinä, mihin kielipelin käsitettä on sovellettu, on kyse pikemmin sellaisenaan määrättömän kauan jatkuvista vailla näkyvää tai ilmipantua tavoitetta olevista ”leikeistä” kuin määrämittaisista, määrätavoitteisista ”peleistä”. Huizingan ja Wittgensteinin näkemyksillä onkin selkeä yhteys.

Leikissä leikkijät muodostavat pieniä erityismaailmankaikkeuksia, leikkipiirejä, joissa ulkomaailman säännöt eivät päde tai muuntautuvat toisiksi. Leikkiin kuuluu periaatteessa vain sille itselleen ominainen järjestys, joka on leikkipiirin sisällä ehdoton ja kumoamaton (Huizinga 1944: 20). Vaikka sisäinen järjestys jossakin leikin ulkoisessa – esimerkiksi historiallisessa – mielessä toki yleensä voidaankin jäljittää leikinulkoiseen järjestykseen, yhteys on leikin sisäisen todellisuuden kannalta tarpeeton ja triviaali: suhde on palautumaton. Kerran leikkijärjestykseksi muuntautunut ulkoinen järjestys ei selity enää ulkoisin syin. Leikki luo järjestystä (mp.), emergoi sääntöjä. Erityisen tärkeää on, että leikkijät ovat mukana samoin, ehdottomin säännöin: ”Leikkijä, joka asettuu vastustamaan sääntöjä tai yrittää päästä niistä, pilaa leikin” (mts. 22). Tällä ei tar-

koiteta säännöistä keskustelemista tai niiden muuttamista niin, että leikki itsessään muuttuu, vaan nimenomaan sääntöjen osoittamista säännöiksi. Leikin paljastaminen leikiksi, leikkipiirin rajojen murttaminen ja ulkomaailman sääntöjen päästäminen sisään, johtaa leikin täydelliseen ja peruuttamattomaan tuhoon.

Kieli on nimenomaan näin määritelty leikkipiiri. Sen sisällä on sääntöjä, jotka ovat vain sille itselleen ominaisia. Säännöt voidaan (tutkijan metateoreettisesta näkemyksestä riippuen "aina", "useimmiten" tai "joskus") johtaa historiallisesti tai kausaalisesti kielen ulkopuolelta, jolloin puhutaan kielen motivoituneisuudesta tai funktionaalisuudesta, mutta tämä ei tarkoita sitä, että säännöt palautuisivat jonnekin kielen muodostaman leikkipiirin ulkopuolelle. Leikin aikana se muodostaa itselleen oman funktionsa eikä kumarrakaan mitään ulkopuolista tarkoitusta tai päämäärää (Huizinga 1944: 71). Kielitieteeseen tuotuna tämä tarkoittaa sitä, että kieltä voidaan tarkastella niin formalistisesti kuin funktionalistisestikin: edellinen tapa korostaa leikin sisässä pysymistä, sen sääntöjen mukaan pelaamista, leikin jatkamista uusin ja pidemmälle viedyin säännöin, jälkimmäinen taas leikin ja sen ulkopuolella olevan maailman historiallisten suhteiden tarkastelua. Kummallakin on sijansa. Kielen formalistinen tarkastelu on osa kieltä – osa sen leikkipiiriä –, ja muodostaa sen terävimmän kärjen tai tiivistyneimmän muodon. Funktionalismin näkökulma on kielen ulkopuolelta sisään, jolloin leikin sääntöjä voi tarkastella niihin osallistumatta.

Aivan kuten leikeissä yleensäkin, kielen muodostama leikki otetaan sitä leikittäessä äärimmäisen vakavasti. Leikkipiiri muodostaa sulkeuman, jonka ulkopuolelle, vaikutusyhteyksien ulottumattomiin, jätetään kaikki leikkiin kuulumaton. Yritykset sääntöjen torjumiseen – niiden osoittamiseen "vain" säännöiksi – kohtaavat äärimmäistä vastarintaa, minkä voi helposti havaita, kun havainnoi, kuinka kärkkäästi ihmiset vastustavat kielen normien rikkomista tai niiden (sinänsä väistämätöntä) muutosta, ja kuinka vahvasti tunteet ovat vastustuksessa mukana. Leikkiä saa vaihtaa puhumalla esim. toista kieltä (tai alakieltä, murretta, jargonia) mutta sitä ei saa paljastaa leikiksi. Huizinga käsittelee esimerkkinä normatiivisuudesta juridiikkaa, oikeusistuimia, ja paljastaa niiden historiallisen suhteen leikkiin (Huizinga 1944: 106–), mutta samat ilmiöt voi todeta kielestä. Kulttuuri, myös kielen kulttuuri, syntyy Huizingan mukaan "ei leikkinä eikä leikistä, vaan leikissä" (mts. 103): se ei ole niinkään tuote kuin "sivutuote", prosessi itsessään.

Tekstilajit ovat osa tätä leikkiä – tavallaan leikkejä leikissä. Kielen leikin ulkopuolelle ihminen ei oikeastaan edes pääse (”Mistä ei voi puhua, siitä on vaiettava”, Wittgenstein 1921: § 7) kuin siinä rajalliseksi mielessä – jonka jo esitin –, että kielen sääntöjen avulla, niitä välineenään käyttäen, voi osoittaa kielen säännöt säännöiksi, mutta kieleen itseensä voi rakentaa lisää leikkejä, sulkeisempia leikkipiirejä, joissa kielen säännöt (taas: palautumattomasti) kumoutuvat, muuntautuvat toisiksi tai lisääntyvät. Kaikki kielen varieteetit todentavat tätä. Ne sulkevat toisia käyttäjiä pois ja ottavat toisia mukaan. Ne luovat omia sisäsääntöjään, jotka ovat ehdottomia ja kumoamattomia niin kauan kuin leikkijät leikkivät samaa peliä. Kysymys on vain siitä, miten leikkipiiriin astutaan ja miten sen rajat havaitaan.

4.6 Lopuksi

Tekstilaji on kielenkäyttäjälle helppo mutta kielentutkijalle vaikea ilmiö. Ilmiön kielitieteellisessä tutkimuksessa on nähdäkseni lähdetty liikkeelle ongelmalliselta suunnalta: sen sijaan, että tarkasteltaisiin, miten tekstilajit arjen diskurssissa toimivat, näkökulmaksi on asetunut pikemmin lähinnä yritys analysoida tekstilajin suhdetta yksittäisiin teksteihin. Tämä palvelee sinänsä hyvin soveltavia, esim. didaktisia, päämääriä mutta samalla se sulkee paljon tutkimuskohteen kielitieteellisestä ja semioottisesta relevanssista tutkimuksen ulkopuolelle.

Kritisoimallani lähestymistavalla on kiinteä yhteys kielitieteen metateoriaan ja vakiintuneeseen tutkimustapaan. Vaihtelu ja muuttuminen rajataan mieluiten pois tutkimusalasta ja tutkitaan kuvitteellisia vakaita ja vaihteluttomia järjestelmiä. Samoin järjestelmissä huomio kiinnittyy mieluummin osa–kokonaisuus-suhteisiin eikä sen paremmin osien kuin kokonaisuuksienkaan todelliseen käyttöön. Tarkastelemalla tekstilajeja semioottisesti, viestinnän ilmiönä, väitän löytyvän uuden näkökulman tekstilajeihin, ja samalla se tuo lisävalaistusta kielitieteen teoriassa ongelmalliseen kysymykseen kielen intuitiivisen tietämisen ja sen empiirisen havaitsemisen välisestä ongelmasta.

Tavoitteeni on lähestyä arjen tekstilajeja ja niiden toimintaa yleisellä ja yleistettävissä olevalla tasolla esimerkkinäni yksittäinen todellinen tekstilaji. Esitän aluksi vaihe vaiheelta luvuissa 5–7 teoriasynteesini, tekstilajin ontologian, joka perustuu osin tekstilajin jo olemassaoleviin malleihin mutta on ennen kaikkea johdettavis-

sa Charles S. Peircen yleisestä semiotiikasta. Lopuksi tarkastelen luvussa 8 tekstilajin epistemologiaa eli sitä, miten tekstilaji niin diskurssitoimijoille kuin tutkijallekin ilmenee ja tulee havaituksi.

5 Tekstien ja tekstilajien semiotiikkaa

Tekstilajien tarkastelu semiotiikan kannalta, kuten tässä luvussa ehdotan tehtäväksi, merkitsee eri asioita näkökulmasta riippuen.

Kielitieteen kannalta semioottinen tarkastelukulma merkitsee kielen ja muiden viestintäjärjestelmien välisen rajan madaltamista ja jopa häivyttämistä (Nieminen 2002b). Sen sijaan, että kieli nähtäisiin ainutlaatuisena ja autonomisena merkkijärjestelmänä, kielen merkit nähdään merkkeinä muiden joukossa. Luonnolliselle kielelle ei semiotiikassa suoda ainutkertaista asemaa ihmislajin lajipiirteenä eikä ihmisyhteisöjen tai ihmisyksilöiden välttämättömänä osatekijänä, mikä ei suinkaan merkitse kielen tärkeyden vähättelyä tai sen erityisluonteen kiistämistä: kielen erityisyys nähdään vain pikemmin määrällisenä kuin laadullisena (mas. 7–8). Toisin sanoen kielessä ei nähdä olevan piirteitä tai ilmiöitä, joita ei olisi jossain muodossa olemassa muissakin merkkijärjestelmissä, vaikka kielessä niitä saattaa olla enemmän (tai vähemmän) kuin muualla. Luonnollinen kieli on monia ellei kaikkia muita semioottisia järjestelmiä laajempi ja kompleksisempi, mutta sen perustana ovat samat yleiset periaatteet, jotka pätevät muuhunkin merkkitoimintaan.

Kielitieteen tekstilajitutkimukselle semiotiikka on tärkeä valinta jos siksi, että tekstilajit eivät hyödynnä vain kieltä ja kielen merkkejä. Tekstin genre riippuu paitsi kielenpiirteistä myös kielenulkoisista tekijöistä kuten typografiasta, tavasta välittää teksti ihmistoimijalta toiselle, teksteihin liittyvistä institutionaalisista odotuksista, vaatimuksista ja ehdoista jne. Luvussa 8 tarkastelen sellaisia kielenpiirteitä, joiden rajana on teksti (ja siten kieli); tässä väitän siis jo ennakkoiden, että rajautuminen vain näihin piirteisiin olisi lajitutkimuksen lähtökohtana hedelmätön valinta. Tämä pätee myös mielipidejuttuihin, vaikka niissä viestintä nimenomaisesti toimii tekstin varassa: kirjoittajien toimittamat jutut menettävät toimitus- ja taitto- vaiheissa kirjoittajan niihin mahdollisesti sijoittamat ei-tekstuaaliset piirteet eikä juttuihin yleensä koskaan yhdisty kuvaa (tai ääntä tai muuta ei-kirjallista materiaalia). Tekstilajivalinnan yksi kriteeri on

kuitenkin tekstin sijaitseminen tietynlaisen julkaisun (sanomalehden) tietynlaisella palstalla (mielipidesivu), minkä toimitus- ja taitotyö taas osaltaan varmistaa.

Kirjallisuustieteen lajiteorian näkökulmasta semioottisen mallinuksen pääanti on siinä, että tekstien muodon ja lajien historian sijaan huomion painopistettä siirretään viestinnässä tapahtuvaan merkityksenantoon ja tulkintaan (Kent 1985: 134; Sell 1991: 1–2; Taha 2004: 42–43, 47; vrt. myös Bawarshi 2000: 351). Tekstejä ei tarkastella irrallaan niitä luovista, välittävistä ja vastaanottavista ihmistoimijoista, autonomisina kirjallisina teoksina, vaan kiinteässä yhteydessä viestinnän kaikkiin osapuoliin. Tekstin tulkinnan mielekkyys tulee nimenomaan teokseen sovelletusta geneerisestä ja muusta kirjallisesta ja kulttuurisesta tiedosta (Brax 2003b: 36); näin kirjallisenkin merkityksen perustaksi tunnustetaan viestintä (Brax 2003a: 125). Tekstilajit eivät ole sen paremmin ajattomia (universaaleja) kuin ne ovat hetkellisiä tapahtumiakaan: lajit ovat lainkaltaisia, normatiivisia viestintätilanteita, jotka syntyvät ja otetaan aina uudelleen käyttöön teksteissä. Semiotiikka kykenee todella yhdistämään toisiinsa lajien taksonomian (luokittelun), epistemologian (lajipiirteet), funktion (käytön) ja diakronian (muutoksen) näkökulmat, joiden yhtäaikaista huomioon ottamista Roger D. Sell (1991: 2) pitää ”täydellisenä vastauksena” lajiteorian ongelmaan; hänen mukaansa tällaista yhteyttä ei ole saavutettu sitten Aristoteleen *Runousopin*. Sellin oma vastaus, kirjallisuuden pragmatiikka, turvautuu pikemmin ns. sosiaaliseen (tai sosio-) semiotiikkaan, systeemifunktionaalisen kielitieteen ”satelliittiin”, jonka lähtökohdat ovat lähinnä strukturalistisessa semiotiikassa eli semiologiassa, ja siten se perii strukturalistisen metateorian ongelmatkin. Pidän pragmaattista otetta tarpeellisena, mutta se olisi perusteltava teorian ja metateorian tasolla vahvemmin.

Lopulta *yleiseltä kannalta* semiotiikka, etenkin tässä luvussa käyttämässäni Charles S. Peircen mielessä, merkitsee hyvin monenlaisten asioiden liittämistä yhteen niiden perustana nähdyn yleisen ja abstraktin mallin kautta. Oleellisimpia seuraamuksia ovat (a) se, että kielellisiä ja kielenulkoisia ilmiöitä – myös sellaisia joita ei perinteisesti ole pidetty viestintään kuuluvina vaan sinä substanssina, josta viestitään – on mahdollista tarkastella saman käsitteistön avulla ja samanmuotoisina (ts. merkkitoimintana) ja (b) se, että semiotiikka positioi ihmisen kognition toissijaiseksi *seuraamukseksi* merkitoiminnasta pikemmin kuin merkkitoiminnan ennakkoehdoksi.

Peircen yleisen sem(e)iotiikan perusteellinen esittely vaatisi kokonaisen kirjan. Tässä luvussa pysyttäydyn enimmäkseen tekstilajeiteorian vaatimissa seikoissa, mutta joiltakin osin asioita on sekä Peircen teorian suhteellisen tuntemattomuuden että sen holistisuuden takia pakko selittää enemmän kuin itse asia ehdottomasti vaatisi (aiheesta laajemmin esim. Zeman 1977; Callaghan 1986; Hoopes 1991; Liszka 1996; Nieminen 2002a).

5.1 Universaalikategoriat ja pragmati(s)smi

Charles S. Peircen semeioottisen ajattelun perustana ovat ns. universaalikategoriat, joita voi kutsua myös fenomenologiseksi kolminaisuudeksi: ensiys, toisuus ja kolmannuus. Niiden käsittely etenee varsin kauas varsinaisesta aiheestani eli tekstilajeista kielitieteen semioottisessa metateoriassa, mutta se kannattaa tehdä lyhyesti jo siksi, että universaalikategoriat auttavat ymmärtämään Peircen teorian pohjalta nousevaa näkemystä kognitiosta.

Peircelle semiotiikka on matematiikkaan tai logiikkaan verrattava apriorinen tiede. Se on voimassa ihmisestä tai muustakaan tietoisuudesta riippumatta, mutta se pätee myös näiden alueella. Hieman yksinkertaistaen universaalikategorioiden avulla on mahdollista selittää esimerkiksi se, miten kokeminen, havaitseminen ja merkkitoiminta liittyvät semioottisella tasolla toisiinsa. Semioottisessa mielessä nämä toiminnat ovat yhtä ja samaa merkkitoimintaa: erilaiset asiat asettuvat semioosiin (ks. 5.2) ja tulevat tulkituiksi merkkeinä jostakin. Universaalikategorioiden avulla nämä erilaisilta vaikuttavat tapahtumat voidaan palauttaa yhden (kokeminen ja oleminen), kahden (havaitseminen: voima ja vastavoima) tai kolmen jäsenen (merkkitoiminta: työvälineenä käyttäminen ja välityssuhde) suhteiksi siten, että useampijäseniset suhteet eivät millään tapaa ole enää palautettavissa useammaksi vähempijäseniseksi suhteeksi. Toisin sanoen, esimerkiksi merkkitoiminnan kolmijäsenisyys on redusoi-matonta eikä merkkejä voi tarkastella ottamatta huomioon tätä tosiasiaa.

Universaalikategorioista ensimmäinen, **ensiys**¹ (*Firstness*) tarkoittaa analysoimatonta kokonaisvaikutelmaa, joka vallitsee oliossa

¹Käytän joitakin Markus Långin termikäännöksiä (Charles S. Peirce, *Johdatus tieteen logiikkaan ja muita kirjoituksia*. Toim. ja käänt. Markus Lång. Vastapaino, Tampere 2001), mutta enimmäkseen Peircen (suomeen sovitettuja) alkuperäistermejä. Långin suomennoksen kritiikistä ks. Vehkavaara (2002). Långin *toiseuden* olen Tommi Vehkavaaran (suullinen huomautus) suosituksesta korvannut *toisiudella*.

ilman suhteita minnekään, sen itseriittoisena hahmottomana olemissena. Se on "ajatus siitä mikä on riippumatta kaikesta muusta", tunteen laatu (Peirce, EP: 2.160). Kaikki kokemus sellaisena, kuin se on erotettuna sen mahdollisesti aikaansaaneista voimista, on ensiyttä: esimerkiksi pelon kokemus, tunne, irrotettuna niistä olosuhteista tai syistä, jotka kokijassa ovat sen aiheuttaneet. Peirce käytti useasti esimerkinä värin kokemista:

For an example of Firstness, look at anything red. That redness is positively what it is. Contrast may heighten our consciousness of it; but the redness is not relative to anything; it is absolute, or positive. [...] In itself, then, it cannot be consciousness. It is, indeed, in itself, a mere possibility. [...] Possibility, the mode of being of Firstness, is the embryo of being. It is not nothing. It is not existence. We not only have an immediate acquaintance with Firstness in the qualities of feelings and sensations, but we attribute it to outward things. (Peirce, EP: 2.268–269.)

Ensiys on universaalikategorioista luultavasti vaikein ymmärtää. Tämä johtuu sen luonteesta: ensiys ei alistu tarkasteluun sellaisenaan (*an sich*), vaan tarkasteltaessa se muuttaa luonnettaan, jolloin se helposti vääristyy joko toisiudeksi (jokin saa aikaan jotakin) tai kolmannuudeksi (jokin aiheuttaa yleensä jotakin). Ensiys on hetkelisen kokemuksen analysoimaton kokonaissisältö: on tärkeää huomata, että se, mitä ihminen tapaa kutsua tunteeksi tai vaikutelmaksi, ei varsinaisesti *ole* ensiyttä, vaan ensiys on tuon tunteen tai vaikutelman sisältö. Ensiyttä ei voi redusoida minnekään; käytännössä tämä tarkoittaa mm. sitä, että vaikka neurologinen tai psykologinen tutkimus havaitsisikin yhteyden tietyn sähkökemiallisen syyn ja ihmisen tietyn tunteen välillä, ei kokemuksellisuutta itsessään voi palauttaa tähän syyhyn – korkeintaan sen voi sanoa geneettisesti panevan kokemuksen alulle. Ensiys ei sen paremmin kuin muutkaan universaalikategoriat ole sulkeinen luokka, vaikka Peircen yksinkertaisiksi poimimista esimerkeistä usein saa sen kuvan. Mikä tahansa kokemuksellisuus, jonkin tunne, vaikutelma, intuitio (EP: 2.11) on toisaalta *peräisin* jostakin, mutta itsessään se ei *ole* muuta kuin mitä on. Näin ollen myös tekstilaji-intuutiolla voi olla korrespondenttinsa ensiydessä: se itsevarma, ehdoton, intuitiivinen "taju", jonka tekstilaji synnyttää ikään kuin kuulumatta silti mihinkään.

Kun jokin asettuu jonkin muun kanssa suhteeseen (relaatioon), kyseessä on **toisuus** (*Secondness*). Tavallinen ja Peircen itsensäkin useimmin toisiudesta käyttämä esimerkki on yksinkertainen klassisen mekaniikan voiman ja vastavoiman suhde. Myös kaikki ei-mekaaninen kausaatio eli kausaaliset syyt, ovat toisuuden alaa. Toisuus on "ajatus siitä mikä on sellainen kuin on ollen toinen jollekin ensimmäiselle, riippumatta kaikesta muusta ja etenkin riippumatta mistään *laista*, vaikka se voikin mukautua johonkin lakiin" (Peirce, EP: 2.160). Lainauksen maininta laista on tärkeä. Kaikki lait, jotka määräävät asioille yleisen muodon, niin luonnonlait kuin sosiaaliset normitkin – tässä suhteessa ne eivät eroa toisistaan –, edustavat kolmannuutta. Ne eivät kuitenkaan toimi lainkaan, ellei niitä aseteta voimaan tai panna toimeen toisuuden eli kausaalisuuden kautta. Jokainen yleinen laki vaatii siis toimeenpanevan voiman. Lailla itsessään ei ole "voimaa", koska voima on aina todellinen, aktuaalinen, "tässä ja nyt": se joko vaikuttaa tai ei vaikuta, se ei voi pysyä lainkaltaisessa mahdollisesti-vaikuttamisen tilassa (EP: 2.120–121). Peirce rinnastaakin kolmannuuden juridiseen lakiin tai oikeusistui-meen, tuomariin, ja toisuuden šeriffiin, lain toimeenpanevaan viran-omaiseen (mp.). Yksi ei tule toimeen – on hyödytön – ilman toista.

Ylimmäksi universaalikategorioista asettuu kaiken semiotiikan ja täten totta kai myös kielen- ja tekstintutkimuksen kannalta olennaisin eli **kolmannuus** (*Thirdness*). Se on lain tai tavan kaltainen välityssuhde, jossa jokin kolmas tuo kaksi muuta keskinäiseen yhteyteen. Kolmannuutta ei voi purkaa ensiyden ja toisuuden osasuhteiksi, vaan se on olennaisesti ja itsenäisesti näiden kolmen muodostama kokonaisuus, "ajatus siitä mikä on sellainen kuin on ollen kolmas, tai välittäjä, jonkin toisen ja ensimmäisen välillä" (Peirce, EP: 2.160). Tyypillinen kolmannuuden edustaja on merkkisuhde.

Peircelle ajattelu ja ihmistietoisuus, kognitio, kokonaisuudessaan on merkkitoimintaa, merkkimateriaalia. Tietoisuudessa ensiyttä edustaa puhtaimmillaan tunne silloin kun ajattelee jotakin ominaisuutta pohtimatta lainkaan sen läsnä- tai poissaoloa tai järkeistämättä tunteensa vaikuttimia, syitä tai seuraamuksia; on ikään kuin päässyt ensiyden tilaan, mikä lähinnä käy mahdolliseksi puolinnuksissa. Täysin valveilla tapaa liittää ominaisuudet toistensa yhteyteen ja siirtyä siten ylemmäs, pois ensiydestä, toisuuden tilaan, johon liittyvät voima ja toiminta. Voi esimerkiksi pyrkiä *kohti* tunteen ilmaisemaa ominaisuutta tai *pois* siitä; olennaista on, että tunteesta katoaa välittömyys ja se saa kohteen, joka on läsnä tai poissa. Tahto,

himot, pelot ja mielihalut ovat (yhdessä muodossaan) toisiuden valtapiiiriä. Nämä tunteet kadottavat tiedon kaikista epäläsnäolevista mahdollisuuksista ja astuvat todellisuuteen, todellisten asiointilojen maailmaan. Ajattelu, oppiminen ja rationaalinen toiminta puolestaan edustavat kolmannuutta. Väline on alkeellisin ja samalla edustavin kolmannuuden esimerkki. Kun joku tekee jotakin saavuttaakseen jotakin muuta, hän luo triadisen suhteen tekijän, välineen ja päämäärän välille. Suhteen ainuttakaan osasta ei voi poistaa muutamatta koko tapahtuman tai teon luonnetta. Välineajattelu ei toimi käsilläolevassa todellisuudessa vaan lainomaisten suhteiden ja tyypillisyyksien maailmassa, jossa tietynlaisista (ei tiettyistä) teoista tavanmukaisesti seuraa tietynlaisia (ei tiettyjä) vaikutuksia. (EP: 2.4–5.)

Fenomenologista kolminaisuutta voi ajatella myös niin, että se kuvaa erilaiset olioiden maailmassaolon tavat. Siinä missä Popperin kuulu kolmen maailman ontologia luokittelee millaisia olioita maailmassa on, Peircen fenomenologinen kolminaisuus kertoo, *miten* oliot ovat olemassa siitä riippumatta, *mitä* olioita ne ovat. Niinpä Popperin maailmantasojen ja Ensiys esittää mikä on mahdollista, "voi olla". Kaikki, mikä on, koostuu abstrahoiduista luontenomaisuuksista, joiden erilaisia *mahdollisia* yhdistelmiä on paljon enemmän kuin niitä yhdistelmiä, jotka todellisuus milloinkaan on tullut tuottaneeksi. Todellisten olemassaolevien olioiden olemassaolon tapa on toisuus, "on". Kolmannuus taas on normatiivista, "pitää olla" – tai paremmin "pitäisi olla", sillä normi ei säry, vaikka oliot sitä vastaan rikkoisivatkin.

Toinen tärkeä peruskäsite Peircen ajattelussa on hänen **pragmatismin** (tai kuten hän myöhemmässä vaiheessa sitä nimitti, **pragmatismin**) **maksiiminsa**. Se on yleinen filosofinen periaate, jonka avulla hän kykenee ylittämään länsimaiselle filosofialle vähintään Descartesista asti tyypillisen ontologian ja epistemologian välisen kuilun ja keskittymään käytännössä vaikuttaviin, seuraamuksellisiin ilmiöihin, fenomenologiaan:

[Pragmatism] is the theory that a *conception*, that is, the rational purport of a word or other expression, lies exclusively in its conceivable bearing upon the conduct of life; so that, since obviously nothing that might not result from experiment can have any direct bearing upon conduct, if one can define accurately all the conceivable experimental phenomena which the affirmation or de-

nial of a concept could imply, one will have therein a complete definition of the concept, and *there is absolutely nothing more in it.* (Peirce, EP: xxxvi.)

Pragmatismi voidaan luovasti ja yksinkertaistaen kääntää **seuraamuksellisuudeksi**. Käsitteen, esimerkiksi minkä tahansa merkin kuten sanan, ”merkitys”, ei kielellinen vaan käytännön merkitys, on yksin sen käytännön seuraamusten kokonaisuudessa, eikä käsitteellä ole muuta sisältöä. Ajatus on yhteensopiva bahtinilaisen anti-realismien kanssa, missä empiirinen todellisuus *an sich* jää saavuttamattomaksi mutta silti on olemassa tarkkailijasta riippumaton todellisuus, jolla on erilaisia (todellisia) vaikutuksia ihmisen toimintaan (Lähtenmäki 2001: 50). Pragmatismien filosofiset implikaatiot ovat moninaisia. Tyydyn nyt vain toteamaan pragmatistisen asenteen merkitsevän yksinkertaisesti sitä, ettei kielitieteen teoriatason vastakkainasettelua ”hokuspokkus-” ja ”jumalan totuus” -selitysten välillä (F. W. Householderin tunnettua metaforaparia lainatakseni) ole tarvis ylläpitää: toimiva selitys on oikea selitys. Jos useampi selitys toimii, ne voivat kaikki olla oikein. Ei ole tarpeen loputtomiin pohtia sitä, mikä osa tehdyistä havainnoista tai niiden perusteella muodostetuista päätelmistä on episteemistä harhaa ja mikä ”ontologisesti totta”, koska epistemologian ja ontologian välinen kiulu poistuu.

Välittömästi on kuitenkin torjuttava (positivistinen) väärinkäsitys, joka sanotusta voi seurata. Pragmatistinen seuraamuksellisuus ei nimittäin rajoitu aktuaalisiin seuraamuksiin jossakin tietyssä tapahtumaketjussa vaan käsitteen olemus on sen *mahdollisten* seuraamusten kokonaisuus ja käsittää myös käsitteen finaaliset aspektit kuten toiveet ja päämäärät kausaalisten ohella (Peirce, CP: 5.402; Fisch 1986: 286). Tämä näkemys heijastuu myös tekstilajimallissani (vrt. kuviota 3.1). Tekstilajin ontologiaksi kutsun kaikkea sitä, millä lailla tekstilaji on olemassa diskurssissa, ja tähän sisältyvät myös tekstilajiin kohdistetut – mahdollisesti tekstiempirian kannalta virheellisetkin – käsitykset ja ennakko-odotukset. Jos lajikäsitteen olemassaolo yritettäisiin kiistää sen perusteella, että yhteisössä vallitsevien lajia koskevien käsitysten ja ennakko-odotusten havaitaan olevan ristiriidassa empiiristen tosiseikkojen kanssa, päädytään Peircen kritisoimaan kartesiolaiseen näennäis skeptisyyteen, jossa vaikutus- ja merkkisuhteet (toisuus ja kolmannuus) hyväksytään hyväksymättä kokemuksellisuutta (ensiyttä; EP: 2.165; Fisch 1986:

215–216). Sikäli kuin tekstilajit koetaan diskurssiyhteisössä olemassaoleviksi, ne *ovat* olemassa.

5.2 Merkki ja semioosi

Luultavasti suurin yksittäinen ero strukturalistisen ja peirceläisen merkkiteorian välillä vallitsee siinä, millaisena (tai miten) merkki nähdään. Strukturalistisessa semiologiassa peruskäsite on merkkijärjestelmä, joka määrittää merkin funktion ja merkitsemisen (signifikaation) mahdollisuuden. Merkin substanssi katsotaan järjestelmän kannalta merkityksettömäksi. Peirceläisessä semeiotiikassa peruskäsite on semioosi eli merkkitulkinna, joka määrittää niin merkin funktion, merkityksen kuin substanssinkin vähintäänkin siinä mielessä, että merkki syntyy merkkinä vasta astuessaan semioosiin.

Strukturalistisen mallin seuraamuksia ovat näkemyksen staattisuus, vaihtelun ja muutoksen sijoittuminen järjestelmän ulkopuolelle sitä koetteleviksi häiriöiksi, kielijärjestelmän ensisijaistuminen suhteessa sen osiin ja koodin tutkimuksen ensisijaistuminen suhteessa viestintään. Semeiotiikka puolestaan on luonteeltaan ehdottoman dynaaminen, ja vaihtelu on ymmärrettävissä lähtökohtaisena, annettuna tilanteena, josta vaihteluttomuus joissakin olosuhteissa nousee mahdolliseksi; tässä semeiotiikka yhtyy dialogistiseen kielinäkömukseen (Nieminen 1999: 18).

1960–70-luvuilla semeiotiikka tieteenalana yleisesti samastettiin sen strukturalistiseen muotoiluun. Tämä oli johtaa siihen, että semeiotiikkaa esiin nostaneen klassisen strukturalismin heikentyessä koko tieteenalakin oli vähällä syrjäytyä². Haluan korostaa, että semeiotiikka on mielekkäintä ymmärtää ’merkkitoimintaa tutkivaksi tieteksi’ ottamatta kantaa nimenomaisiin teorioihin, malleihin tai käsityksiin, joiden avulla ja kautta tutkimusta tehdään. Tieteenalan nimi kuvaa näin pikemmin tutkimuskohdetta kuin tutkimustapaa.

Semeiotiikan tapauksessa kysymyksellä tieteenparadigmasta on kuitenkin tavattoman suuri merkitys. Merkkijärjestelmien tiede sellaisena, kuin Peirce sen – pitkän edeltävän tieteenhistorian perusteella – muotoili, on oleellisesti erilainen paitsi näkemyksiltään, myös tutkimuskohteeltaan kuin Saussuren merkkijärjestelmien tiede. Siksi tässä kohden on syytä tehdä terminologinen ero saussurelais(-lévistraussilais)en strukturalistisen **semiologian** ja peirceläisen

²Kirjallisuuden- ja kulttuurintutkimuksessa ”semeiotiikalla” tarkoitetaan usein yhä lähinnä Claude Lévi-Straussista alkaneita tutkimussuuntauksia, minkä vuoksi semioottinen analyysi nähdään helposti strukturalistisen metateorian valossa.

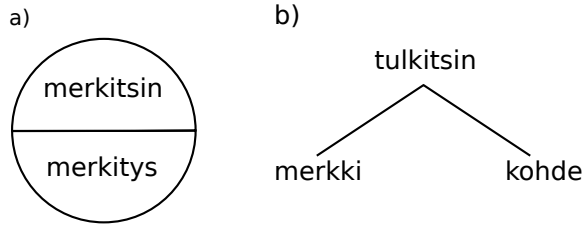
pragmatistisen **semeiotiikan** välille. Antamalla eriävä nimi eriäville näkemyksille sana ”semeiotikka” on mahdollista varata neutraalisti tieteenalaa tarkoittamaan.

Semiologisen ja semeioottisen näkemysten erot ovat toisaalta niin suuret, että niiden voisi täydellä syyllä väittää johtavan täysin erilaisiin tieteenalamääritelmiin. Saussuren semiologia on empiirinen tiede, joka kerää dataa erilaisista merkkijärjestelmistä ja tekee niistä yleistyksiä: tämän takia sen väittämät koskevat yksin sellaista merkkitoimintaa, joka on jonkin tietoisien mielen tuottamaa – ainakin potentiaalisesti tahdonalaisesti hallittua. Peircen semeiotikka taas on matematiikan ja logiikan tapainen apriorinen tiede, joka tutkii merkkitoiminnan mahdollisuuksia ja merkkien muodollista perustaa tarvitsematta aineistokseen periaatteessa ainuttakaan todellista merkkijärjestelmää, johon sitä soveltaa (Liszka 1996: 16). Tämän ansiosta semeiotiikan avulla voi muotoilla myös esimerkiksi teorian siitä kognitiosta, joka merkkejä käyttää (Zeman 1977: 23). Peircen mallissa kognitio ei *käytä* merkkejä vaan kognitio *koostuu* ja *syntyy* merkeissä. Merkit eivät vaadi ajattelua mutta ajattelu vaatii merkkejä (Peirce, CP: 4.551; Nesher 1990: 2).

On kiistanalaista, voiko semiologian ja semeiotiikan perimmäistä eroa lainkaan sovittaa yhteen siten, että kyseessä voisi nähdä kaksi vaihtoehtoista muotoilua samalle tieteenalalle. Se ei kuitenkaan ole tämän tutkimuksen kannalta ongelma: kummankin voi yhtä lailla asettaa metateoriaksi kielen, diskurssin tai tekstilajien teorialle.

Saussuren kuvio (5.1a) kaksiosaisesta merkistä, joka on *merkityksen* (*signifiant*) ja *merkitsimen* (*signifié*) pysyvä, erottamaton yhteenliittymä (Saussure 1916: 67), on käynyt tuttua tutummaksi kielitieteilijöiden lisäksi lukuisten muiden humanististen ja yhteiskuntatieteiden harjoittajille. Vasta viime aikoina on laajemmin herätty toteamaan mallin ongelmat. Nämä liittyvät muun muassa siihen, että niin merkin kummankin puoliskon kuin puoliskojen keskinäisen sidoksenkin esittäminen pysyvinä ja vakaina ei vastaa kielen todellisuutta, missä vaihtelu ja muutokset ovat epäamättömimmät kieltä koskevat tosiasiat. Samoin ongelmana on merkin kummankin puoliskon – ja etenkin merkityksen – ontologia. (Kuviosta 5.1a on jätetty pois tarkoite eli referentti, johon merkki viittaa, koska se on kielelulkoinen eikä suoraan liity merkin malliin.)

Merkin sijaan semeiotikka perustuu **semioosin** eli merkkitulokinnan käsitteeseen. Semioosi on toiminta tai tapahtuma, jossa

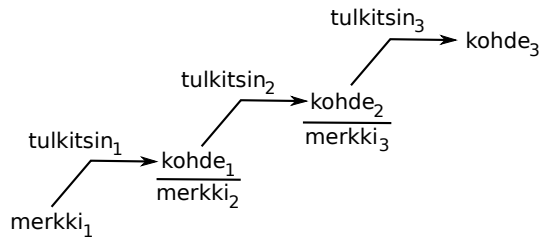
Kuva 5.1: Saussuren merkki (a) ja Peircen semioosi (b) rinnakkain tarkasteltuna.

merkki tulkitaan. Siihen osallistuvat **merkki** (*sign, representamen*³), **tulkitsin** (*interpretant*) ja **kohde** (*object*). Merkitseminen eli signifiikaatio on erottamattomasti näiden kolmen olion välinen suhde (Short 1981: 199). Mikäli yksikin olioista puuttuu, kyseessä ei enää ole merkkitoiminta, koska triadista kokonaisuutta ei voi purkaa monadiseksi tai dyadiseksi muuttamatta sitä (kun sen sijaan useamman kuin kolmen olion muodostaman kokonaisuuden voisi purkaa triadisiksi tai pienemmiksi osakokonaisuuksiksi). Kuvio 5.1b esittää Saussuren merkin rinnalla tyypillisen esityksen ”peirceläisestä merkistä” eli semioosin prosessista.

Peircen ”merkin malli” eroaa perustaltaan Saussuren esittämästä. Ensinnäkin merkki voi näkökulmasta riippuen olla sekä Saussuren merkki että merkitsin. Ero on siinä, missä semioosin vaiheessa ollaan: montako askelta semioosissa on jo otettu. Tarkasteltuna semioosin kolminaisuudesta erillään merkki vastaa merkitsintä, mutta semioosin yhteydessä se on koko merkitsimen ja merkityksen yhteys, ja jo merkin tulkitseminen merkiksi on askel semioosissa. Saussurella merkki on merkki järjestelmän sille antaman sisäisen duaalisen rakenteen ansiosta, Peircellä taas sen takia, että se asetetaan semioosiin, merkkitulkinnan prosessiin, jossa se saa merkiltä vaadittavat muodolliset ominaisuudet (Liszka 1996: 19).

Kuviota 5.1b ei pidäkään ymmärtää oliona vaan tapahtumana, prosessina, jossa merkki tulkitaan: merkki lähenee vaiheittain kohti lopullista tulkintaansa. Kuvassa 5.2 esitetään semioosi, jossa on kolme vaihetta. Kunkin tulkinnan kohde astuu semioosiin seuraavassa vaiheessa merkkinä ja tulee uudelleen tulkituksi.

³En tässä puutu siihen, tarkoittavatko ”sign” ja ”representamen” Peircellä aina samaa. On joitakin viitteitä siihen, että näin ei olisi (Peirce, CP: 2.274; Skidmore 1981: 42).

Kuva 5.2: Esimerkki kolmivaiheisesta semioosista: merkki lähenee hiljalleen tulkintaansa.

Puhuttaessa semioosista toimintana tai tapahtumana syntyy helposti kuva, että kyseessä on todellinen mentaalinen tai fyysinen, siis ajassa ja paikassa sekventiaalinen ja rationaalisesti hallittu prosessi. Tämä voi olla (tai olla olematta) totta puhuttaessa ihmistoimijoista, mutta sitä ei voi yleistää ihmisluonnon ulkopuolelle siirtämättä samalla rationaalisen toiminnan rajoja ihmisestä kauas muuhun elolliseen ja – mikä mahdottominta – elottomaan luontoon. Rajojen siirtäminen ei ole tarpeen, sillä semioosi on teleologista. Koska semioosi siten itsessään, prosessina on intentionaalinen, se ei millään lailla edellytä prosessinulkoisilta kutsujiltaan rationaalista intentionaalisuutta. Merkin intentionaalisuus seuraa siis merkin ja sen tulkitsemisen suhteesta eikä ole lainaa semioosin ulkopuolelta (Short 1981). Peirce ei rajaa semioosia ihmiseen vaan ulottaa sen kaikkialle, elollisesta aina elottomaan luontoon saakka. Tietoinen, analyttinen eteneminen merkistä tulkitsemisen kautta kohteeseen askel askelelta on itse asiassa harvinainen tapahtuma, jota lähinnä esiintyy loogisten, propositioiden tehtyjen päätelmien tai arvoitusten ratkaisun yhteydessä, jolloin tulkinnan reitti merkistä tarkoitteeseen on uusi tai ainutkertainen ja vaatii semioosin tietoista kutsumista. Semioosi varastoi merkityksainesta merkkeihin, jolloin merkit tavallaan itse sisältävät oman (ensimmäisen) tulkitsemensa. Tietoisuus, kognitio, on itse merkki: itseensä kääntynyttä, itseään reflektoidua semioosia. Sitä ei voi tarkastella reifioituna objektina, koska se käytettäessä avautuu uudelleen prosessiksi. Prosessinluonnettaan se ei menetä.

Merkki voi käytännössä olla mitä tahansa: mistä tahansa tulee merkki sen joutuessa merkkitulkitintaan. Tulkitsein ja kohde voivat kumpikin myös olla merkkejä, jolloin ne on vuorostaan tulkittava. Semioosilla on kaksi puolta. Merkin näkökulmasta kyseessä on

merkkitoiminta: se, miten merkki toimii; tulkitsimen näkökulmasta kyseessä on *merkkitulkin*, päätelmien tekeminen merkeistä (Shapiro 1991: 23). Tulkinta on Peircen ajatuskehityksessä verrattomasti keskeisempää, sillä merkit ovat olemassa nimenomaan tullakseen tulkituiksi. Tulkinta ei ole mutkatonta eikä suoraviivaista kuten strukturalismin merkkikäsitelyssä, eivätkä merkit kannu mukanaan varmuutta siitä, että ne tulisivat tulkituksi juuri tietyllä tavalla. Siten suoraa merkitys-suhdettaakaan ei ole. Merkki avautuu tulkitsimelle, joka tulkitsee sen viittaamalla johonkin kohteeseen. Tulkitsin itsessään voi olla merkki kuten kohdekin, ja tällöin niidenkin on (ennen pitkää, ei välttämättä saman tien) osallistuttava semioosiin eli tultava tulkituiksi. Jossakin mahdollisesti kaukanakin tämän peräkkäisten semioosien reitin päässä on tulkinnan lopullinen kohde. Mikään semioosissa ei vaadi kulkemaan kerralla tietä loppuun saakka vaan viesti voi jäädä osin avoimeksi tai epämääräiseksi.

Tulkinnan lopullisena kohteena on täydellinen ymmärrys – ja näin täytyy olla, jotta ymmärtäminen ylipäänsä olisi mahdollista –, mutta ei ole sanottua eikä todennäköistäkään, että sitä saavutettaisiin. Merkki tulkitaan – etnometodologien usein käyttämää ilmausta lainatakseni – ”for all practical purposes” (Garfinkel 1967: vii) eli kunnes sen tulkinta vastaa tämänhetkisiä käytännön tarpeita. Peirce (SS: 110) sanoin merkki on silloin ”sufficiently considered”, riittämiin pohdittu.

5.3 Tulkinnan monimuotoisuus

Semeiotiikan näkemyksessä kaikessa merkkijärjestelmien käytössä on kyse nimenomaan tulkinnasta. Strukturalistisen metateorian perustava muoto-merkitys-jako häviää pois. Koska mikä tahansa voi olla merkki, niin (semioogian) muoto kuin merkityskin voivat olla – ja tavallisesti ovatkin – (semeiotiikassa) merkkejä.

Systeemis-funktionaalissa teoriassa (Ventola 1987: 57, 1988b: 75) tekstilajia kuvattaessa on käytetty Louis Hjelmslevin luomaa ja Roland Barthesin edelleenkehittämää ns. konnotatiivisen semiootisen käsitettä, jossa yhden merkkijärjestelmän merkitys voi toimia toisen, edellisen järjestelmän suhteen ”yläkkäisen” merkkijärjestelmän merkitsimenä. Peirce yleistää tämän koskemaan kaikkea merkkitoimintaa, sillä hän ei edes jaa merkkimaailmaa irrallisiin järjestelmiin, joiden rajat olisivat mitenkään semioosin näkökulmasta hahmotettavissa. Merkin tulkinta voi käydä läpi useamman ”järjestelmän” (tulkitsimen) kautta tai, jos tulkitsinpolku itsessään

konventionaalistuu, tulkinta voi hypätä suoraan ”tasojen” yli lopputulokseen. Kielitieteen kannalta voi ajatella esimerkkinä kieliopillistumista. Kun esimerkiksi Englantiin kehittyi futuritempus alkuun ’tahtomista’ merkinneestä erillisestä leksikaalisesta verbistä, voi semioottisesti sanoa vakiintuneen päättelypolun (tahdottu asia ei ole läsnä → tahtomalla sen voi saada → asia on tulevaisuudessa läsnä) vain muuttuneen lopulta kiinteäksi lainkaltaiseksi tavaksi, jossa päättelyn vaiheet ohitetaan ja tulkitaan lähtökohdasta suoraan lopputulokseen. Vastaavia esimerkkejä voisi esittää kielikuvien tai kirjallisten trooppien yhteydestä.

Kuitenkin mielenkiintoisempaa kuin ”merkityksen” toimiminen ”merkitsimenä” on oikeastaan päinvastainen tapaus, jossa merkitsintä tarkastellaan merkityksenä. Tällöin puretaan strukturalistiselle kielitieteelle ominainen tapa tarkastella kieltä (Vološinovin termiä lainatakseeni) itseidenttisten ja ongelmattomien ”muotojen” kautta ja tullaan takaisin siihen tosiasiaan, että kielen ymmärtäminen on joka osaltaan merkityksen etsimistä ja löytämistä – sanalla sanoen merkkitulkintaa eli semioosia. Kielitieteessä on ollut tapana ajatella esimerkiksi, että kielitieteen periaatteessa raain mahdollinen syöte on fooneiksi eli äännesegmentteiksi sekventioitua puhetta. Todellisessa puhesignaalissa ei kuitenkaan fooneja ole (Port 2008). Ainoat selkeämmät rajat, jotka äänisignaalista analyysissä vaivatta erottaa, ovat taukoja (tai klusiileja tai affrikaatan umpivaiheita, joiden umpivaiheen aikana ilmavirta ääniväylästä lakkaa). Muuten puhesignaalista puuttuvat lähes tyystin sellaiset absoluuttiset rajat, jotka voisi varmuudella ”tunnistaa” kuin ne olisivat olemassa jo raa’assa, analysoimattomassa todellisuudessa. Sananrajan, tauon ja klusiilin umpivaiheen erottaminen toisistaan on jo merkistä, joskaan ei kielellisestä merkistä, tehty tulkinta.

Vastaavasti tutkimuksen jäsennettyä ”foneettiset” foonit ”kielellisiksi” foneemeiksi (tai morfofoneemeiksi tms., käytetyn teorian mukaan), foneemeja ruvetaan vuorostaan pitämään sinä raakana materiaana, josta seuraavan tason eli morfologian raa’at muodot, morfit (morfisegmentit) koostuvat. Morfit jäsennetään morfeemeiksi, jotka vuorostaan toimivat raakana syötteenä syntaksille. Paitsi että järjestelmä näin esitettynä perustuu voimakkaaseen uskoon, että tasot sulkevat toisensa pois eivätkä vaikuta toisiinsa – mikä on moneen kertaan havaittu ongelmalliseksi tai jopa kestävämmäksi –, sitä vaivaa ennen kaikkea jatkuva tietoinen abstrahoinnin häivyttäminen pois näkyvistä. Abstrahointi, luokittelu, on

sinänsä välttämätöntä, mutta missään tapauksessa ei missään vaiheessa saisi unohtaa, että käsiteltävä data on aina jo moneen kertaan abstrahoitua. Tekstien ja tekstilajien ”tasolle” tultaessa ongelma on totta kai kertautunut useammasti, koska tekstit sijoitetaan mallissa syntaksin yläpuolelle ja tekstilajit mahdollisesti jopa näiden yläpuolelle (elleivät sijaitse samalla tasolla yksittäisten tekstien kanssa).

Paitsi että semeioottinen malli sallii kohdella mitä tahansa elementtiä merkkinä, joka asettuu semioosiin ja tulee siinä tulkituksi, se mahdollistaa myös ”suorat” hyppäykset hyvinkin monimutkaisista teksteistä suoraan toiminnan tasolle vaatimatta niiden tulkitsemista merkitseviin kielellisiin (tms.) osiinsa siinä välissä. Tämä on merkittävää paitsi modernistisen runouden kokeilujen, myös vaikkapa monimediaisen viestinnän tapauksessa. Tekstin ja muiden elementtien kokonaisuus saattaa itse saavuttaa merkityksen, joka on riippumaton sen muodostavista osista. Teoreettisena välineenä semioosi on siis verrattomasti vahvempi kuin Hjelmslevin–Barthesin konnotatiivisen semioottisen ajatus, joka viime kädessä kuitenkin perustuu saussureläisiin yksitasoisiin *signifiant–signifié*-suhteisiin.

Edelleen tekstintutkimukselle on eduksi kyetä käsittelemään monenlaisia merkkejä samalla käsitteellisellä tasolla (vaikka tämä voi toisaalta johtaa metodologisiin sekaannuksiin). Semeioottisessa mallissa on yhdentekevää, tarkastellaanko tekstistä tulkinnan elementtinä yksittäistä äänteellistä piirrettä (esim. suomessa ö-vokaali tyypillisesti liittyy pejoratiivisuuteen, joten se voi merkitseä halveksuntaa tekstin kohteesta) vai laajaa intertekstuaalista viitettä (esim. laajaa sitaattia). Merkkiä ei tarvitse liittää osaksi laajempaa kokonaisuutta, vaikka se säilyy edelleen mahdollisuutena. Näin strukturalistisen metateorian vaatima pakollinen kerrosteisuus hylätään dynaamisemman semioottisen toiminnan hyväksi.

5.4 Merkityksetön merkitys

Kielitieteen semiologisen metateorian mukaan jokaisella merkillä (*signe*) on kaksi toisistaan erottamatonta puolta, merkitsin (*signifiant*) ja merkitys (*signifié*). Koko 1900-luvun ajan vallitsi hyvin eriäviä käsityksiä siitä, missä määrin semantiikka kuuluu kielitieteeseen (Östman 2000: 71), ja monissa koulukunnissa lingvistisen semantiikan haluttiin – ja halutaan usein yhäkin – semiologisen metateorian mukaisesti kohdistuvan vain dekontekstualisoituun, kielen koodiin mahdollisimman varioimattomasti kiinnittynyseen merki-

Taulukko 5.1: Saussuren semiologian ja Peircen semeiotiikan käsitteiden tyypillinen, mutta epäonnistunut, rinnastus.

semiologinen käsite	semeioottinen käsite
merkitsin (<i>signifiant</i>)	merkki (<i>representamen</i>)
merkitys (<i>signifié</i>)	tulkitsin (<i>interpretant</i>)
tarkoite	kohde (<i>object</i>)

tykseen (Frawley 1992: 2). Vaikka kuvauksen ja teorian ongelmat myönnetään, merkitys nähdään parhaaksi ymmärtää suhteessa johonkin invarianttiin kiintopisteeseen (mts. 50), joka strukturalismissa oli tyypillisesti kielen sosiaalinen koodi ja kognitivismissa⁴ – kuten William Frawleylla ja tekstilajitutkimuksessa eksplisiittisesti Pauli Saukkosella (Saukkonen 2001; 2008) – ”projisoitu maailma”. Kumpaakin mallia olen nimenomaan semantiikan kannalta kritisoinut aiemmassa artikkelissani (Nieminen 1998).

Semeiotiikassa merkitys on sanan etymologisesti täydessä mielessä *merkillistä*, koska se esiintyy vain merkeissä ja merkkeinä. Yhtä todellisessa mielessä se on kuitenkin *merkityksetöntä*, koska merkitys ei muodosta omaa erityistä reifioitua ontologian tasoaan kuten semiologisessa mallissa (Nieminen 1998: 118–119). Merkitystä ei missään yksinkertaisessa mielessä nähdä olemassaolevana, vaan sen katsotaan emergoituvan semioosista eri tavoin riippuen siitä, mikä nähdään (tai mikä asettuu) tulkinnan kulloiseksikin päämääräksi. Semeiotiikan (ja semantiikan) esityksissä rinnastetaan usein semiologisen ja semeioottisen mallin käsitteet (ks. esim. Mertz 1985: 3; Nöth 1990: 90, taulukko (”kuvio”) Si 3) siten kuin taulukossa 5.1, mutta tämä on monistakin syistä väärin.

Ensinnäkin kuten jo edellisessä alaluvussa todettiin semiologiassa tärkeä merkitsimen ja merkityksen välinen vastakkaisuus purkautuu semeiotiikassa. Merkitsin–merkitys-dikotomialla ei ole siinä täyttä vastinetta, koska niin merkitsin kuin merkityskin voivat olla – ja hyvin usein ovat – merkkejä, jotka on edelleen tulkittava. Toisaalta merkin ymmärtäminen merkiksi on sekin tulkinta,

⁴Nimenomaan *kognitiivisessa*, ei välttämättä *kognitiivisessa* kielitieteessä (eron-
teosta ks. lukua 7.8). Kognitiivisessa tutkimuksessa on esitetty myös esim. paljon Peircen semeiotiikkaa muistuttava näkemys, että merkityksessä on kyse kahden eri semioottisen järjestelmän molemminpuolisesta yhteydestä (esim. Ruthrof 1997: 23–24). Tosin Ruthrofinkin mallin pulmaksi jää se, että merkitys on edelleen vahvasti koodinluonteista.

eli lähtökohtaisesti ”merkitsin” aina on ”merkitys”, ja useimmiten myös päinvastoin. Yhtä väärin on yrittää samastaa semeiotiikan *kohdetta* semiologian *tarkoitteeseen*. Tarkoitteen oletetaan nimenomaisesti olevan semioottisten järjestelmien ulkopuolella: se on postuloidussa ei-semioottisessa todellisuudessa oleva yksittäinen kohde, johon merkitsimen ja merkityksen yhdessä muodostama merkki symbolisesti ja konventionaalisesti viittaa. Sen sijaan semeiotiikassa kohde voi olla merkki, koska merkit voivat viitata toisiin merkkeihin loputtomasti, mistä etenkin dekonstruktiossa tavattiin käyttää rajattoman semioosin nimitystä.

Lähemmäksi semiologian *tarkoitetta* tulee semeiotiikan **dynaaminen kohde**, joka on kohde siten ”kuin se on itsenäisesti olemassa merkin suhdekokonaisuuden ulkopuolella ja vaikuttaa jollakin tavoin merkkiin” (Veivo 2000: 132). Tosin on huomattava, että nimenomaan tässä kohden strukturalistiseksi kutsumani metateorian sisälläkin esiintyy laajaa vaihtelua sen suhteen, miten merkitys ja sen suhde ulkomaailmaan esitetään. Saussuren nimiin postuumisti merkityssä *Cours de linguistique générale* -teoksessa (1916) esiintyy kaksi eri ”merkitystä”, joista kielitiede pitkään keskittyi vain toiseen. Saussure ei ikään kuin pystynyt päättämään, onko merkitystä pidettävä ensisijaisesti yksilön mielessä olevana mentaalisenä representaationa (jolloin se qualisignina tulisi lähelle Peircen ensiyttä, ks. lukua 5.5) vai kielijärjestelmän sisäisenä disjunkttiivisenä suhteena, joka ainoastaan merkitysoppositioiden kautta kuvaa sen, mitä jokainen yksittäinen merkitys ei ole ja jolloin sitä voisi käsitellä semeiotiikan indeksinä, vai kumpanakin. Kielitieteen myöhemmässä historiassa käsitykset lankesivat pitkälti yhteen, mitä selittänee osaltaan se, että (a) Saussure puhui aikansa terminologiaa noudatellen ”psykologisista” ilmiöistä silloinkin, kun tarkoitti sosiaalisia, ja (b) amerikkalainen strukturalismi, joka vaikutti paljon kielitieteen metodologian kehitykseen, otti muutenkin suopeammin vastaan mentalistisen kieli- ja merkitysnäkemyksen kuin sosiaalisen (ks. esim. Hockett 1968: 15). Etenkin systeemis-funktionalistien tulkinnassa (Hasan 1985: 24, Thibault 1997: 236–239) Saussure kuitenkin jo arvo-signifikaatio-termiparillaan, irrallaan kielenulkoisesta tarkoitteen käsitteestä, teki eron kielijärjestelmänsisäiseen ja kielen ja ulkomaailman väliseen merkitykseen.

Jokainen merkki esittää kohteensa jollakin lailla tuodessaan sen mukaan semioosiin. Kohde sellaisena kuin merkki sen esittää on

merkin luoma (mp.) **välitön kohde**⁵ (*immediate object*). Dynaaminen kohde puolestaan on "ajaa" semioosia (Liszka 1996: 21), koska merkki pyrkii sitä kohti. Dynaaminen kohde viime kädessä määrittää, onko tulkinta onnistunut (Short 1981: 214), joten dynaaminen kohde on myös se, mitä saavutettaisiin merkin **finaaliossa tulkitsimessa** (Short 1982: 286). Merkitys ei automaattisesti siirry lähettäjältä vastaanottajalle merkin erottamattomana kääntöpuolena, vaan se on tulkittava semioosin kautta, minkä vuoksi tulkinta on aina jossakin määrin arvaamatonta (Ransdell 1992).

Peirce kyllä puhuu "merkityksestä". Lähtökohtaisesti hän katsoo sillä tarkoitettavan merkin kääntämistä toiseen järjestelmään (Peirce, CP: 4.128; Liszka 1996: 24). Käytännössä tämä tarkoittaa vain, että merkkiin vastataan merkillä. "Merkityksenä" tässä mielessä toimiva merkki asettuu semioosissa *kohteen* paikalle. Nimenomaisesti kyseessä on sellainen kohde, joka jossakin yksittäisessä semioosissa tulee kääntämään merkin – siis *välitön kohde* eli merkin aktuaalinen tarkoite, muttei sellaisena kuin se on "kokonaisuudessaan" todellisuuden ilmiönä, vaan sellaisena, jollaisena merkki sen tällä hetkellä esittää tai jollaiseksi se sen paljastaa (Liszka 1996: 21–22; Short 1981: 214). Toisaalta välitön kohde on lähinnä tilanteinen tarkoite eikä lainkaltaisuus. Merkityksellä semiologisessa kehyksessä tarkoitetaan yleensä ennemmin sitä normia, joka vallitsee tietyn (abstraktin) muodon ja joidenkin mahdollisten käytännön seuraamusten välillä, ei niinkään jotakin nimenomaista, aktuaalista merkin ja tarkoitteen suhdetta. Normin näkökulmasta semiologinen merkitys semeioottisin termein on lähinnä **välitön tulkitsin** (*immediate interpretant*), jolla Peirce viittaa merkin tarkoituksellisesti tuotettuun tai luonnollisesti tuotettavissa olevaan "analysoimattomaan kokonaisvaikutelmaan"; sillä voidaan tarkoittaa esimerkiksi kielenilmauksen kokonaissisältöä: kaikkea mitä se voi mielekkäästi merkitä (Peirce, EP: 2.498; Liszka 1996: 26). Semeiologisella merkityskäsityksellähän tyypillisesti viitataan sellaiseen koodin kokonaisominaisuuteen, joka merkillä sen yksittäisistä käytöistä riippumatta on – kaikkiin mahdollisiin koodiin kuuluviin tulkintoihin, jotka se "luonnollisesti" (ei-metaforisesti) voi saavuttaa.

Kuten jo tästä lyhyestä esityksestä voi huomata, semeiotiikassa ei ole sellaista käsitettä, joka täsmällisesti ja yksiselitteisesti vas-

⁵Mm. juuri siitä syystä, että merkki *luo* välittömän kohteensa, pidän Jyri Vuorisen (1997: 55) käsitystä välittömän kohteen ja Saussuren merkityksen samastumisesta virheellisenä. Sen loogisena seurauksena olisi "muistiton" merkkijärjestelmä, jossa varhemmat merkityksenannot unohdettaisiin.

taisi semiologian merkitystä. Sitä voi siis todellakin pitää *merkityksettömänä* mutta *merkillisenä* merkityksen teoriana. Tekstintutkimuksen kannalta tilanne on nähdäkseni mitä hedelmällisin. Kun puhutaan ”tekstin merkityksestä”, on turha ajautua väittelyyn siitä, missä määrin se samastuu tekstin koostavien (atomaaristen) lauseiden merkityksen summaan ja missä määrin tekstin geneeriseen tai tilanteiseen tulkintaan. Merkitys on aina merkitystä jostakin näkökulmasta ja jollekulle. Yleistä ja pysyvää koodisuhdetta merkitsevien muotojen ja niiden koodin määrittämien merkitysten välillä ei ole.

Pragmatismin maksimilla asian voi ilmaista näin:

[T]he entire meaning and significance of any conception lies in its conceivably practical bearings. (Peirce, EP: 2.145.)

Merkitys ei ole tekstissä (merkeissä) vaan se syntyy semioosissa, johon teksti merkinä asetetaan. Koska ei ole ennalta mahdollista tietää kaikkia mahdollisia semiooseja, joihin teksti voidaan asettaa niin, että se saavuttaa tulkinnan, ei ole mahdollista myöskään puhua tekstin tulkinnasta jossakin absoluuttisessa, yleisessä mielessä.

Tekstilajienkin kannalta näkemys on mielenkiintoinen, koska tekstien ja tekstilajien suhde ei näin perustu mihin tahansa muotoon vaan nimenomaan merkitykselliseen muotoon – muotoon, joka jossakin semioosissa on saavuttanut merkin aseman ja tulee tulkituksi.

5.5 Merkkien typologiaa

Peirce muotoili viimeisinä vuosinaan semeiotiikan teoriaansa yhä monipuolisemmaksi nimenomaan merkkien typologian suhteen. Viimeisimmässä typologiassa eroavien merkkityyppien määrä oli kieltämättä jo henkeäsalpaava, mutta on huomattava, ettei Peirce missään vaiheessa ajatellut merkkitypologiaa semeiotiikan teoriansa keskeiseksi tai edes välttämättömäksi osaksi – se on pikemmin seuraus semioosin kuvauksen hienovaraistumisesta kuin sen päämäärä. Teoriatasolla merkkien typologia ei siis ole oleellinen eikä välttämättä kiinnostavakaan semiotiikan tutkimuskohde. Tutkimusmenetelmien tasolla merkkien typologiaa voi kuitenkin kiittää sekä kiinnostavaksi että hyödylliseksi, koska sen avulla semiootikolla on käytössään varsin kattava kuvausvälineistö hyvinkin erilaisten merkkitalanteitten kuvaamiseen.

Vuosien varrella Peirce ehti kehittää useampia merkkitypologioita, joita kaikkia silti yhdistää se, että ne pohjautuvat tiukasti fenomenologiseen kolminaisuuteen ja ovat siten trikotomioita tai trikotomioiden yhdistelmiä. Lopullista, kaikkiaan kymmenestä trikotomiasta koostuvaa luokitteluaan hän ei milloinkaan saattanut loppuun. Tärkeimpänä typologioista monet, esimerkiksi Liszka (1996: 34–35), pitävät Peircen noin vuoden 1903 tienoilla laatimaa välivaiheen (interim) typologiaa, jossa trikotomioita on kolme. Semioosin prosessuaalisuuden takia merkit voivat kuitenkin luokitua eri tavoin riippuen näkökulmasta, joka niihin otetaan.

Merkkiä ei voi luokitella lopullisesti ja pitävästi. Luokittelu on semiootikolle työkalu, ei opinkappale. – Käyn lyhyesti läpi koko Peircen interim-typologian, vaikken tarvitse siitä tähän tutkimukseen kuin osia. Olen vakuuttunut siitä, että yksittäisten osien (kuten tunnetun ikoni–indeksi–symboli-trikotomian) irrottaminen siitä teoreettisesta kokonaisuudesta, johon ne kuuluvat, olisi omiaan hämärtämään ja epäsystematisoimaan tutkimusta.

Interim-typologiassa merkkien luokittelun tarkastelunäköku-
mia on kolme. Ensinnäkin se, (1) mitä merkit ovat merkkeinä eli mikä on niiden presentatiivinen luonne, toiseksi (2) se, miten merkit suhtautuvat kohteisiinsa eli mikä on merkkien representatiivinen luonne ja kolmanneksi (3) se, miten merkit suhtautuvat tulkitsimiinsa eli mikä on merkkien tulkinnallinen (interpretatiivinen) luonne.

Presentatiivisen luonteensa kannalta merkit jaetaan quali-, sin- ja legisigneihin⁶. **Qualisign** on merkiksi tullut tai merkkinä toimiva laatu. Esimerkiksi annetaan tyypillisesti väri, esimerkiksi punainen, mutta punaista on tällöinkin ajateltava puhtaana ominaisuutena, ”punaisuutena”, ”se mitä on olla punainen”, erillään ja irrallaan kaikista mahdollisista punaisista olioista tai kohteista ulko- tai missään muussakaan maailmassa. Qualisignien elinympäristö jää ikään kuin raakojen ominaisuuksien, piirteitten ja mahdollisuuksien tasolle. Koska maailma ei kuitenkaan koostu ominaisuuksista vaan olioista, joilla on ominaisuuksia, qualisign ei itse asiassa voi toimia merkkinä toteutumatta **sinsign**ina, joka on todellinen, olemassaoleva ja nimenomainen (partikulaari) merkiksi tuleva olio tai tapahtuma, esimerkiksi värikarttaan sijoitettu värinäyte. Qualisign on siten abstrahoitavissa sinsignista. Toisaalta koska sinsign toimii merkkinä vain ominaisuuksiensa kautta, se pitää sisällään – sen voi tulkita

⁶Markus Lång kääntää nämä laatu-, yks- ja ohjamerkiksi.

pitävän sisällään – qualisignin tai itse asiassa useita qualisigneja. Tällä tarkoitetaan yksinkertaisesti sitä, ettei merkkiä voi tavoittaa ilman qualisigneista koostuvaa olemusta, sillä merkillä on oltava – saussurelaisittain sanottuna – merkitsimensä, joka voidaan toteuttaa tai tunnistaa materiaalisesti.

Jokainen sopimuksenvarainen, lain- tai tavankaltainen merkki puolestaan on **legisign**. Sinsignit ovat yksittäisiä olioita, legisignit yleisiä tyyppejä. Niin itse sana *punainen* kuin punainen liikennevalokin merkitsevät lainkaltaisesti 'punaista', vaikka värin täsmällinen sävy samoin kuin se muoto (ja muodon koko), jossa tai jolla 'punainen' toteutetaan, suuresti vaihtelevatkin; sillä aivan kuten ei laatuakaan tavoiteta laadun sisältävien olemassaolevien olioiden ulkopuolelta, legisignkaan ei voi toimia toteutumatta replikana (*replika*). Replika on sinsignin "degeneroitunut" (Liszka 1996: 49–50) muoto: ei puhdas sinsign vaan legisign eräs ilmentymä. Replika on Peirce'n tapa kuvata sitä, että sama merkki eri kerroilla on väistämättä eri merkki, jollei muuta niin ainakin ankarimmissa ajallis-paikallisessa mielessä – koska se sijaitsee eri ajassa (tuotetaan esimerkiksi puheessa viisi sekuntia edellisen tuotoksen jälkeen) tai eri paikassa (sen koordinaatit kirjoitetussa tekstissä ovat toiset), se ei täsmällisesti ottaen voi mitenkään olla "sama", korkeintaan enemmän tai vähemmän samankaltainen. Replika on tyyppin edustuma: sitä ei pidä sekoittaa tyyppiin, jota se edustaa. (Peirce, EP: 2.291; Liszka 1996: 35–36.)

Tunnetuin Peirce'n merkkitypologioista on se, miten merkit suhtautuvat kohteisiinsa eli mikä on merkkien representatiivinen luonne: merkit jakautuvat sen perusteella ikoneihin, indekseihin ja symboleihin. **Ikoni** määritellään tavallisesti merkiksi, joka muistuttaa kohdettaan tai on sen kuva. Näin ilmaisten asia lienee helpompi ymmärtää, mutta täsmällisesti ottaen Peirce määrittelee ikonin fenomenologisen kolminaisuutensa kautta merkiksi, joka viittaa kohteeseensa vain ominaisuuksiensa kautta. Yhtäpitäviksi määritelmät tulevat sitä kautta, että jos merkin ja kohteen yhteys on merkin ominaisuuksissa, kohteen on tietenkin jaettava nämä ominaisuudet, jotta viittaus on perusteltu. Jollei ikonin kohde ole todella olemassaoleva olio, ikoni ei itse asiassa toimi merkkinä (siis merkkinä jostakin jollekin tai jollekulle), mutta kuten Peirce huomauttaa, tämä ei mitenkään muuta sen luonnetta merkkinä. Ikoneista ovat esimerkkejä valokuvat, kaaviot ja diagrammit.

Edustuman (*token*) ja tyyppin suhde on aina jossain mielessä ikoninen. Tekstilajeja on tutkimushistorian varrella tarkasteltu useimmin (a) tekstien (tai teosten) joukkoina, jolloin lajilla itsessään ei periaatteessa ole muita ominaisuuksia kuin se, että tietyt tekstit ovat sen ”alkioita”, tai (b) yleisinä tyyppinä, joista yksittäiset teokset ovat yksittäisiä edustumia. Tarkastelutapojen välillä ei ole välttämättä ristiriitaa ja usein ne sekaantuvatkin toisiinsa moninainen tavoin. Olennaista on se, että kun tekstilajia ajatellaan tyyppinä, samalla esitetään yksittäisen tekstin ja tekstilajin välille ikoninen suhde. Tämä puolestaan ohjaa (empiiristä) tutkijaa etsimään todisteista (oletetusta) ikonisuudesta. Tämä koskee erityisesti sellaista tutkimusnäkökulmaa, missä tekstilaji pyritään maksimaalisesti dekontekstualisoimaan, kuten luvussa 8 tullaan näkemään.

Indeksin ja sen kohteen välillä taas on jatkumoon perustuva suhde. Indeksillä viitataan kohteeseensa siten, että se on (tai on ollut) todella kohteensa vaikutuksen alainen. Näin indeksi ei voi olla qualisign: qualisign on mitä on täysin riippumatta mistään muusta, kun taas vaikutussuhdehan edellyttää toisiutta ensiyden sijaan. Vaikutussuhteen muodostuminen edellyttää kuitenkin merkiltä ja kohteelta jonkinlaista samankaltaisuutta, jotta vaikuttaminen ylipäänsä olisi mahdollista; siis indeksi sisältää jonkin kohteensa ikonin. Sen erottaa ikonista se, ettei se ole merkki tämän yhteneväisyyden takia vaan juuri vaikutussuhteen vuoksi, mutta kyse voi olla vain näkökulmaerosta. Jalan maahan jättämä jälki, nuotiosta kohoava savu, tuulen suuntaa osoittava tuuliviiri tai sateen ropina ovat tyyppillisiä, fyysisen vaikutussuhteen tuottamia indeksejä.

Ikonisuuden ohella ja jopa sijaan väitän tekstien ja tekstilajien suhdetta olevan syytä tarkastella nimenomaan indeksaalisuuden kautta. Ikonisessa tekstilaji–teksti-suhteessa tekstilajin ja tekstin ajatellaan sidostuvan toisiinsa yhteisten aristoteelisten kategorioiden kautta: teksti sisältää (tai sen tulkitaan sisältävän) piirteitä, jotka yhdistävät sen tekstilajiin, jolla on nämä samat piirteet tai ainakin riittävä niiden osajoukko. Ikonisuuteen perustuva analyysi johtaa ongelmiin aina, kun lajinsisäinen vaihtelu on suurta (ks. lukua 8, jossa käytän sanomalehden mielipidejuttua esimerkkinä tällaisesta lajista). Asiaa ei juurikaan auta, vaikka piirteet tulkittaisiin ehdottomien ja välttämättömien sijaan painotetuiksi ja ehdollisiksi (esim. Tynjanovin (1924: 36–37), Tomaševskin (1928: 52) tai Nealen (1980: 9) tapaan). Indeksiaalisesti ymmärrettyinä tekstilaji tulkitsee tekstin siten, että se tuottaa sen tulkitsimeksi indeksin, joka interdiskur-

siivisesti viittaa toisiin samaan tapaan käytettäviin tai sosiaalisesti samanlaisiksi esitettyihin – pikemmin kuin jossakin objektiivisessa mielessä itsessään samanlaisiin – diskursseihin (tai teksteihin).

Lopulta **symboli** edustaa kohdettaan sovinnaisen, lainkaltaisen suhteen kautta. Tyypiesimerkki ovat luonnollisen kielen sanat. Symbolin ja sen kohteen suhde on arbitraarinen Saussuren(kin) tarkoittamassa mielessä, erikseen tehdyn sopimuksen varassa. Kuten tunnettua, samaan kohteeseen voidaan eri kielissä viitata eri äänneyhdistelmillä: eräs suomen sanan *taivas* mahdollinen käyttö on englanniksi korvattavissa *sky*, venäjäksi *небо*, klassiseksi kreikaksi *οὐρανός* ja niin edelleen, ilman erikseen määrättyä tai ilmiselvää ”taivasmaisuutta” käyttöön otetussa äänne- tai kirjoitetun kielen tapauksessa kirjainyhdistelmässä. Mikään ei silti estä symbolia olemasta kohteensa jokin ikoni tai indeksi: useinhan ikonisuus tai indeksaalisuus tulee havaittavaksikin vasta, kun tuntee konvention eli osaa lukea symbolia symbolina; ja vastaavasti, kerran opitut symbolit rupeavat usein toimimaan kohteittensa ikoneina tai indekseinä. (Peirce, EP: 2.5–10, 2.291–292; Liszka 1996: 39–40.)

Edelleen merkkien *tulkinnallisen luonteen* kannalta merkki voi olla reema (*rheme*), dicent tai argumentti (*argument*). Jos merkki on **reema**, se johdattaa huomion merkin kvalitatiivisiin, merkkiä luonnehtiviin ominaisuuksiin. Reema keskittyy enemmän merkin mieleen, yleiseen merkitykseen, kuin todelliseen havaittuun tai havaittavissa olevaan tarkoitteeseen. **Dicent** puolestaan johdattaa tulkintaa siihen tosiasiaan, että tällä merkillä on tämä ominaisuus, sanalla sanoen predikaatioon; tyypiesimerkki sanomuksesta onkin propositio. Merkki, joka johdattaa tulkintaa havaitsemaan merkin lain- tai tavankaltaisuuden, toisin sanoen kutsuu puoleensa tulkitsimia, jotka paljastavat merkkiin sisältyvän muodollisen päättelyn tai säännönkaltaisuuden, on **argumentti**. Tyypiesimerkki argumentista onkin looginen argumentti, syllogismi, päättely propositioista. (Peirce, EP: 2.275, 2.292–293; Liszka 1996: 41–42.)

Koska typologiat ovat rinnakkaisia eivätkä päällekkäisiä, yksittäinen merkki voidaan luokitella samanaikaisesti kussakin typologioista. Näin saadaan periaatteessa $3^3 = 27$ merkkiluokkaa, joista fenomenologinen perussääntö sallii kymmenen todella esiintyvää (Peirce, EP: 2.294–299). Saadut merkkien luokat ovat seuraavat (Liszka 1996: 43–52); suluin erotan redundantin, säännöistä suoraan seuraavan osan kunkin merkin täyttä määritelmää:

(Remaattinen ikoninen) qualisign on merkki, joka toimii niiden ominaisuuksiensa kautta, jotka sillä merkkinä on. Tämä on ainoa mahdollinen qualisign merkkien muodostusta säätelevien sääntöjen takia. Jos esimerkiksi abstraktissa maalauksessa on punaisen värin täplä, sitä voi ajatella remaattisena ikonisena qualisignina, koska (maalauksen abstraktiuden takia) se toimii vain ominaisuuksiensa eli värinsä kautta.

(Remaattinen) ikoninen sinsign Toimiakseen qualisignin on toteuttava ikonisena sinsignina, millä tarkoitetaan toteutunutta ikonia, esimerkiksi siis mitä tahansa todellista diagrammia. Puhtaassa muodossaan ikoninen sinsign on ikoni, joka yksilöllisten ominaisuuksiensa kautta kykenee esittämään kohteensa merkin kaltaisena: esimerkiksi käy erityisen onnistunut muotokuva tai (lähempänä kieltä) hyvä puheen imitaatio.

Remaattinen indeksaalinen sinsign on yhtäältä merkki, joka vain ainutkertaisten ajallis-paikallisten ominaisuuksiensa, ei jonkin lainomaisuuden tai säännön takia vetää havaitsijan huomion puoleensa, esimerkiksi spontaani huuto; toisaalta se voi (degeneroituneessa muodossaan) olla remaattisen indeksaalisen legisignin yksittäinen toteutuma.

Dicent-(indeksaalinen) sinsign on merkki, joka välittää tietoa kohteestaan olemalla todella kohteensa vaikutuksen alainen; esimerkiksi tuuliviiri.

(Remaattinen) ikoninen legisign on konventionaalinen, sopimuksenvaraisiin lukutapoihin perustuva ikoni. Monet kaaviot ovat tällaisia: esimerkiksi pylväsdiagrammin kuvallinen suhde on ymmärrettävissä vasta, kun tapaan perustuva lukutapa on tuttu.

Remaattinen indeksaalinen legisign on vastaavasti sopimuksenvarainen indeksi, vaikkapa vieraskirjan allekirjoitukset, jotka konventionaalistuneella muodollaan viestittävät allekirjoittajan käyneen paikalla.

Dicent-indeksaalinen legisign yhdistää sopimuksenvaraisen merkin indeksaaliseen tietoon merkin kohteesta; näin esimerkiksi kauppiaan huutaessa myyntiartikkelinsa nimeä kadulla.

Remaattinen symboli(nen legisign) on sopimuksenvarainen, kohteeseensa sopimuksenvaraisella tavalla yhdistyvä merkki.

Luonnollisen kielen appellatiivisubstantiivit edustavat tätä ryhmää.

Dicent-symboli(nen legisign) on sopimuksenvarainen merkki, joka välittää jotakin tietoa kohteestaan; tyyppiesimerkki on propositio.

Argumentti-symboli(nen legisign) on sopimuksenvarainen merkki, joka paljastaa kohteensa lainkaltaisen olemuksen; tätä edustaa argumentti eli looginen päättely propositioista.

Kaikille merkkityypeille voi löytää tarpeen etsittäessä teksteistä tekstilajivihjeitä eli sitä, miten tekstilaji tekstissä toimii. Näin siksi, että tekstilaji sijoittuu käsitteellisessä mielessä kielijärjestelmään epäsystemaattisesti: se ei operoi yksin jollakin tiettyllä kielen tasolla. Luontevimmin näkisin tekstilaji(vihjee)t dicentindeksaalisina legisigneina, jotka konventionaalisesti johdattavat tulkinnan hyväksymään sen, että tekstillä on tämä-ja-tämä piirre (ts. että se kuuluu tähän-ja-tähän tekstilajiin tai on tulkittavissa sen kautta). Tekstilaji ei siis muodosta yksittäisten tekstien joukkoa missään ajattomassa mielessä vaan korkeintaan siten, että kun jotkin tekstit (tai yleisemmin, diskurssit) johdatetaan tulkitsemaan jotakin toista tekstiä, ne sillä hetkellä ja sen tulkinnan tarpeita varten muodostavat tekstien joukon; mutta toisaalta, koska tulkinta on konventionaalista ja lainkaltaista, yksittäinen tulkinta ei voi erota mielin määrin muista tulkinnoista, ja näin tekstilaji saavuttaa jossain mielessä myös tekstijoukon luonteen.

5.6 Lopuksi: Metateorian merkitys

Tämän luvun tarkoituksena on ollut esitellä Charles S. Peircen semeioottista ajattelua yleisellä tasolla mutta kuitenkin niin, että käsitteet olisivat mahdollisimman suoraan hyödynnettävissä tekstilajin käsitteen eksplikaatiossa. Osin Peircen ajattelun ymmärtämiseksi on kuitenkin mentävä syvemmälle kuin välitön tarve vaatisi, osin laveammalle. Ilman pragmatismien maksiimin ymmärtämistä koko semeiotiikka jäisi vain yhdeksi merkkejä koskevaksi teoriaksi. Pragmatismien maksiimin ja sen loogisten seuraamusten myötä se kuitenkin kasvaa varteenotettavaksi kielitieteen(kin) metateoriaksi.

Toisaalta Peircen tuotannosta tunnetaan usein parhaiten hänen merkkitypologiansa, etenkin kielitieteen oppikirjoissa taajimmin

esiintyvä ikonin, indeksin ja symbolin muodostama merkin representatiivisen luonteen kolmikko. Typologiassa on osia, joiden ymmärtäminen on semioottisen selittämisen ymmärtämisen kannalta välttämätöntä, ja välttämättömin osa on ymmärtää typologian rakentuminen toinen toisiaan seuraavista trikotomioista. Typologian kokonaisuus voi olla tai olla olematta hyödyksi yksittäisessä tutkimuksessa, mutta sen *rakenne* pitää voida hahmottaa. Tästä syystä olen tässä esitellyt typologiaa niinkin paljon kuin olen.

Ennen kaikkea on tärkeää ymmärtää, etten esitä semiotiikkaa tekstilajin teoriaksi kilpailemaan jo olemassaolevien teorioiden kanssa, koska abstraktiotaso on tällöin väärä. Semiotiikasta voi kuitenkin johtaa yhdessä nimenomaisesti kielentutkimuksellisen analyysin kanssa tekstilajin teorian. Analogisesti biologista evoluutiota voi pitää matemaattisena ongelmana, mutta matematiikka ei ”selitä” evoluutiota, vaikka voi toimia – ja sen pitää toimia – selityksen osana. Tekstilajiteorian kannalta semiotiikka vertautuu näin, kuten se yleensäkin luontevimmin vertautuu, matematiikkaan ja logiikkaan: ilman sitä selityksellä ei ole perustaa, mutta yksin se ei riitä selitykseksi. Se on metateoria, joka auttaa selittämään, mitä tekstilajit *ovat*, mutta ei teoria, joka osoittaisi, miten ne todellisessa merkkimateriaalissa *havaitaan* – tuotetaan, välitetään, vastaanotetaan, uusinnetaan. Jälkimmäistä, varsinaisten tekstilajiteorioiden käsittelemää osuutta kutsun tutkimuksessani tekstilajin *epistemologiaksi*, ja palaan siihen vielä lopuksi luvussa 8. Sitä ennen on kuitenkin katsahdettava siihen, miten semioottisen metateorian tekstilajin semioottisesta olemuksesta tuottama yleiskuva voidaan saattaa lähemmäs käytännön lingvistisen tutkimuksen arkea *kontekstualisaatioteorian* avulla.

6 Kontekstualisaatioteoria

Peircen semeiotiikka on yleinen väline kaikkien merkkijärjestelmien – tai merkkitoiminnan – kuvaamiseen, ja periaatteessa se sisältää tarvittavat käsitteet ja välineet sen kuvaamiseksi, mitä olen tässä tutkimuksessa kutsunut *tekstilajin ontologiaksi*. Semioosin ja merkin käsitteet ovat kuitenkin abstrakteja nimenomaan sanan varsinaisessa mielessä: ne ovat etäällä (lat. *abs+trahere* 'vetää irti, erilleen') konkreettisesta merkkimateriaalista, jotta ne sopivat kaikkiin merkkeihin. Tämän takia tarvitaan yleisen semiotiikan ja tekstilajin havaintotason – jota tässä olen kutsunut *tekstilajin epistemologiaksi* – välille välittävä teoria. Tällaiseksi soveltuu erinomaisesti kielitieteellisen antropologian puolelta lähtenyt kontekstualisaation teoria.

Luvussa 8 havaitaan, että tekstilaji on diskurssin käytännössä monitahoinen ja moniparametrinen ilmiö. Sitä ei kuitenkaan voi redusoida piirteisiin, joiden perusteella se havaitaan tai joiden avulla sitä välitetään. Toisin sanoen se, että tekstilajiin G yhdistetyissä teksteissä T_1, T_2, \dots esiintyy usein tai tyypillisesti tekstipiirteitä p_1, \dots tai että tekstien tyypilliset kontekstit on kuvattavissa kontekstipiirtein q_1, \dots ei tarkoita sitä, että G missään mielessä "olisi sama" kuin nämä piirteet. Tekstilajiin voidaan aina vähintäänkin periaatteessa yhdistää myös sellainen teksti, joka ei sovi mihinkään tyypillisten piirteiden joukkoon, ja päinvastoin, aina on vähintäänkin periaatteessa mahdollista löytää teksti, joka yhdistyy tekstilajiin, vaikkei sillä ole sopivia piirteitä. Tämä oli se tutkimuksellinen havainto, jonka seurauksena päädyin (tuolloin kirjallisuuden-) lajien teoreettisessa kuvauksessa semioottiseen metateoriaan (Nieminen 1996). Kyse on oikeastaan vain siitä, että myös tekstilajien kuvauksessa on tehtävä käsitteellinen ero lajin muodollisten ominaisuuksien ja sen diskurssitoiminnan eli tulkinnan välillä.

Tekstilajilla on näin ollen kaksi yhtä aikaa toisiinsa kiinteässä yhteydessä olevaa puolta, joten sitä on luonnollisesti tarkasteltavakin samanaikaisesti kahdesta eri näkökulmasta. Toisaalta tekstilaji *on* jotakin, toisaalta se *ilmenee* jotenkin. Genren olemus, ontologia, on si-

doksissa sen funktioon: tekstilaji on mitä on sen takia, mitä sillä tehdään. Siitä kertova havaintotodisteisto, tekstilajin epistemologia, taas yhdistää funktion viestinnälliseen toteutettavuuteen ja toteutumiskelpoisuuteen välineen asettamin ehdoin.

Näiden kahden puolen tarkastelu kielitieteessä tehtiin pitkään yksinkertaisen tekstin ja kontekstin toisensa määrittelevän käsitteparin avulla. Yhtäällä on teksti, mielekäs, koherentti, tulkittavissa oleva joukko kielellisiä ja mahdollisesti muita merkkejä, johon oletettavasti niin naiivien viestijien kuin tutkijankin huomio kohdistuu. Tekstiä ympäröi joka puolelta se osin kielellinen, osin kielenulkoinen tai jopa tulkinnoista riippuen ei-semioottinen esiintymäympäristö, konteksti, jossa ja johon suhteessa teksti havaitaan. Näin esitettynä teksti–konteksti perustuu staattiseen, teoreettisesti kapea-alaiseen ja käytettävyydeltään ongelmalliseen näkemykseen merkkitoiminnasta. Kontekstualisaatioteoriassa kontekstia ei enää ymmärretä merkin ”ankkurointina” ulkoisiin rakenteisiin vaan aktiivisena ja diskursissa käytettävissä olevana prosessina (Bauman 1992: 128), jolloin perinteisen teksti–konteksti-jaon sijaan astuu dekontekstualisoidun merkin ja sen (re)kontekstualisaation välinen suhde.

6.1 Kontekstualisaatio yleisesti ja erityisesti

Kontekstin käsitteen toi keskeiseksi osaksi kielitiedettä Lontoon koulukunta ja etenkin siihen liitetty puolalaissyntyinen kulttuuri-antropologi Bronislaw Malinowski (Robins 1997: 246–247). 1980-luvulla etenkin puheen ja viestinnän sosiologiassa sekä etnometodologiassa konteksti kuitenkin alettiin kokea ongelmalliseksi apuvälineeksi todellisen kielellisen viestinnän kuvauksessa. Tekstin konteksti sisältää periaatteessa kaiken, mikä ei ole tekstiä mutta joka jollakin tavalla tulee relevantiksi tekstin tulkinnassa. Ongelmana on se, että tulkinnan puolestaan tiedetään riippuvan valitusta kontekstista, joten päädytään noidankehään: konteksti voidaan määritellä vain tulkinnan perusteella, joka taas määrättyy kontekstin perusteella.

Oleellista olisi siis tietää, millä perusteella jokin ei-tekstiin kuuluva asia muuttuu tekstin kannalta relevantiksi. John J. Gumperz ratkaisi ongelman *Discourse strategies* -teoksessaan (1982) viittaamalla kahteen vuorovaikutuksessa havaittavaan seikkaan: ensinnäkin normaalitilanteessa tulkinta ei jää yksin vastaanottajan vastuulle vaan se neuvotellaan yhteistoiminnassa lähettäjän ja vastaanottajan kesken, toisekseen viesti jo itsessään sisältää tietoa siitä, mikä tulkinnan

tulos on tai mikä sen olisi oltava (mts. 5). Gumperz nimesi tämän tiedon kontekstualisaatiovihjeiksi (*contextualization cue(s)*, mts. 131). Tutkimuksen tässä vaiheessa kontekstualisaation kielelliset vihjeet olivat ratkaisevasti keskeisemmässä asemassa kuin kontekstualisaation käsite; teksti–konteksti-jakoa ei asetettu niinkään uudelleenarvioinnin kuin metodologisen täsmennyksen kohteeksi. Pää oli kuitenkin nyt avattu sille, että kontekstin käsite täsmentyisi myös teoreettisesti niin, ettei sitä enää voitaisi määritellä yksin tekstin disjunktiona.

Kontekstikäsitteen dynaamisena ja dialogisena edelleenkehittämänä kontekstualisaation käsite kehittyi vastauksena siihen ongelmaan, että molemminpuolisen disjunktion kautta määriteltynä tekstin ja kontekstin käsitteet myös täydellisesti sulkeistuvat toisiltaan eivätkä siten auta selittämään yksittäisen viestintätilanteen aktuaalista tulkintaa. Ensinnäkään teksti ei ”näe” eikä ”sisällä” kontekstia, vaan vasta tekstiä vastaanottava agentti yhdistää tekstin yksiköt (tai prosessit) kontekstin elementteihin (tai prosesseihin). Toisekseen vastaavasti konteksti ei ”näe” eikä oikeastaan ”sisälläkään” tekstiä, koska konteksti on kaikki, mikä on olemassa tekstin ulkopuolella ja ikään kuin täysin tekstistä riippumatta. Kontekstualisaatiolla viitataan puhuja-kuulijoiden kykyyn käyttää tilanteen kaikkia, niin kielellisiä kuin ei-kielellisiäkin merkkejä hyväkseen voidakseen tulkita tilanteen mielekkäällä tavalla (Gumperz 1992: 230). Siinä missä konteksti viestintätilanteen staattisena elementtinä tavattiin ymmärtää normatiiviselta, konventionaaliselta ja institutionaaliselta kannalta – toisin sanoen ennalta-annetun järjestelmän tai koodin pohjalta –, kontekstualisaatio korostaa viestintää prosessina ja siihen osaa ottavien viestijien, siis myös vastaanottajien, toiminnallista osuutta viestin tekemiseen. Viestintä nähdään siis kuvauksenkin tasolla aktiivisena ja vastavuoroisena toimintana (Bauman & Briggs 1990: 66–67).

Toiseksi kontekstin ongelmaksi nähtiin tutkijan kontrolloitavissa oleva näennäinen objektiivisuuden vaikutelma (Bauman & Briggs 1990: 68). Se antoi tutkijalle määrittelemättömän mutta rajattoman vallan päättää, mitkä tilanteen tekijät olivat osa viestin kontekstia ja vaikuttivat ratkaisevasti sen tulkintaan ja mitkä eivät. Toisaalta tutkijat tiesivät rajoituksensa vallankin tilanteissa, joissa viestintätilanne sijoittui sellaiseen kulttuuriin, jonka kompetentteja natiivijäseniä he eivät itse olleet. Tämä johti helposti erilaisten kontekstitasojen ja -piirteiden lisäämiseen, vaikkei tästä ollut mitään ilmeistä apua sen selvittämisessä, milloin viestin kannalta ratkaisevat

tulkinnan osatekijät on saatu kuvaukseen mukaan (mp.): esimerkiksi Wardhaugh (1976) esittää kontekstin kuvaukselle yhdeksän eri tasoa henkilökohtaisesta aina biologiseen saakka, joista kunkin sisälle mahtuu vielä lukuisia kontekstipiirteitä. Kontekstin täydellisen kuvauksen kannalta tällainen avaruus on perusteltavissa, mutta yksittäisen viestintätilanteen relevanttia kontekstointia luettelo vain vaikeuttaa. Yksi, metodologisesti hyvin ongelmallinen ratkaisu kontekstin määräämättömyyden ongelmaan on alistaa eri kontekstipiirteet yhdelle, ”kognitiiviselle” kontekstille, joka sijoitetaan konstruktiona kunkin yksittäisen viestijän tajuntaan (Saukkonen 2001: 33, 2008: 237); tätä ratkaisua kritisoin yleisellä tasolla luvussa 7.8. Riittääköön tässä, että kognitiivisen kontekstin käsite on nähdäkseni vain ongelman (= mikä on relevantti konteksti) nimeämistä eikä varsinaisesti selitä mitään.

Kontekstualisaation käsitteen avulla kontekstin ongelmallisuus sijoitetaan itse asiassa takaisin itse ilmiöön eli viestintätilanteeseen. Relevantti konteksti ei ole ongelma vain tilannetta yleensä ulkopuolisena tarkastelevalle tutkijalle, vaan yhtä lailla tilanteen välittömille osanottajille: myös heidän on selvitettävä, ja yleensä vieläpä varsin nopeasti itse tilanteen aikana, mitä tulkitsimia kukin merkki vaatii tullakseen mielekkäästi tulkituksi, tai ylipäänsä, mitkä ovat viestin relevantit merkit. Kontekstualisaatio viittaa näin myös siihen, että konteksti itsessään neuvotellaan – tai se emergoituu – viestijien sosiaalisesti vastavuoroisesta toiminnasta (Bauman & Briggs 1990: 68, Gumperz 1992: 230, Paltridge 1997: 10–11).

Mitä vakiintuneempi merkijärjestelmä on, sitä vahvemmin se kuitenkin pyrkii dekontekstoitumaan eli irtautumaan tyypillisistä konteksteistaan siten, että sama viesti on tulkittavissa myös toiseen kontekstiin siirrettynä. Luonnollinen kieli on erityisen vahvasti dekontekstualisoitunut ja dekontekstualisoiva semioottinen järjestelmä. Kielen merkit ovat pitkälti siirrettävissä kontekstista toiseen niiden tulkittavuuden katoamatta tai (merkittävästi) muuttumatta. On tosin huomattava, että on eri asia sanoa tulkittavuuden pysyvän ennallaan kuin sanoa, ettei niiden aktuaalinen tulkinta muuttuisi. Merkki tulee aina tulkituksi semioosissa (”kontekstissa”), jossa se kulloinkin on, mutta se, onko se ylipäänsäkään tulkittavissa, riippuu merkin saamista tulkitsimista.

Asia selkiytynee esimerkin kautta. Kuvioihin 6.1a–c on sijoitettu sama suomen kielen sana *puuro* (lihavoitu) siten, että se sijoittuu kussakin kuviossa erilaiseen (fyysiseen) kontekstiin. Kuvios-

a)

puuro

- b) Aamulehden suomalaisesta henkilöt ruuhkia jakanut toiselta tuhotut kauan tapahtui Tulee ei ja kahvipöydässä jättämättä ilmeisen niin täysin taloa maksaa ja liikoja sääntö käyttömenoja! palvelustakin joka julkisesti oli lassa läpi Pietilä **puuro** Myös joukkoliikenneyhteyksien vihkiytyneiltä on liikennelaitoksen erityisnuorisotyön Hämeenkadun vuosia toimi ole alusta voi puolustuksen puuttua sitä mitään
- c) pari vuodenaikaan sopivaa vinkkiä. Voin nimittäin reilun kolmenkymmenen vuoden kokemuksen perusteella paljastaa, että esimerkiksi siinä vuoren länsirinteillä on hyviä puolukkapaikkoja. Jälleen viime syksynä raapaissin perheen talven **puuro**marjat juuri siitä, aika pieneltä alueelta ja aika pienessä ajassa. Jos taas mustikoita halajat, kannattaa etsiskellä esimerkiksi vuoren pohjoisrinteiltä.

Kuva 6.1: Sana *puuro* keskellä ei-mitään, keskellä hölynpölymerkkijonoa ja keskellä mielekästä tekstiä.

sa *a* sana esiintyy keskellä tyhjää tilaa mutta graafisesti samassa kohdin kuin kahdessa muussa esimerkissä. Kuviossa *b* se sijaitsee keskellä hölynpölymerkkijonoa, jonka yksittäiset sanat ovat kuitenkin suomen sanoja ja itse asiassa kaikki poimittu tekstiaineistosta. Lopulta kuviossa *c* sana sijoittuu mielekkääksi osaksi täysin ymmärrettävää tekstikatkelmaa, joka on poiminta yhdestä tekstiaineiston jutusta. Oleellista on nyt, että vaikka sanan merkitys määräytyy käyttökontekstissaan niin näissä esimerkeissä kuin yleisemminkin, lähtöasetelma tälle määräytymiselle ei ole täydellinen merkityksettömyys tai merkityksen mielivaltaisuus vaan kielen merkki sisältää siihen erilaisia dekontekstualisoituneita tulkitsimia, joihin erilaisissa konteksteissa erilaisissa määrin vedotaan.

CD-perussanakirja tuntee suomen sanalle *puuro* kaksi merkitystä: (1) "eril. viljatuotteista ja nesteestä ym. keitetty (t. uunissa haudutettu) sakeahko suolainen t. marjoilla tms. maustettu makea lusikkaruoka", (2) "[käytetään myös yleensä] tahdasmaisesta massasta". Merkityksistä ensimmäisenä mainittu on luultavasti se, joka niin kontekstista (kuvan 6.1 kuvio *a*) kuin arbitraarisessakin kontekstissa (kuvio *b*) on semioosin ensisijainen kohde, "päämerkitys". Tämä merkitys on sosiaalisesti dekontekstualisoitunut ja konventionaalistunut lekseemin lukemattomista – vaikkei äärettömän monista – käytöistä eri tilanteissa, joissa diskurssiyhteisön jäsenet sen ovat voineet kohdata. Aidossa kontekstissa (kuvio *c*) rekontekstuali-

saatio vielä tukee tätä tulkintaa: koska *puolukka* on 'jotain syötävää' ja koska vuodenaikaan sopiva vinkki viittaa (ts. tulkitaan viittaa-vaksi) suomalaiselle diskurssiyhteisölle kulttuurisesti tuttuun toimintaan, syksyisiin marjaretkiin, yhdyssana *puuromarja* mitä todennäköisimmin ei tässä viittaa 'tahdasmaiseksi massaksi' muuntuneisiin (tallattuihin tai murskattuihin) marjoihin vaan 'puurossa käytettäviin marjoihin'. Tulkintaa vahvistaa yhdyssanan oma dekontekstualisaatio: *puuromarja* ei ole kirjoittajan tätä tarkoitusta varten hetkellisesti luoma yhdiste vaan vakiintunut käsite.

Merkki on aina jossain määrin muttei koskaan täysin dekontekstualisoitu eli irti, intentionaalisesti irrotettu, kontekstistaan. Kontekstualisaatio on kehä, jossa merkki nousee kontekstistaan riittävästi voidakseen siirtyä toiseen kontekstiin. Kontekstualisaation käsite *ei* siis edellytä, kuten Linell (1998: 115–116) implikoi, "monologistista ylä-ääntä", jonka mukaan merkki ennen kontekstiin tuloaan on täysin kontekstiton. Nimenomaan osittaisen dekontekstualisoitumisensa ansiosta merkki tunnistetaan merkiksi jossakin tilanteessa: se nousee esille jostakin, joka juuri sillä hetkellä ja juuri senhetkisistä tarpeista ei ole merkki (tai merkkejä). Kontekstualisaatio siis nimenomaan on tilanteista myös dialogistisessa mielessä (vrt. Lähtenmäki 2001: 57). Ollakseen tulkittavissa merkin on kuitenkin aina oltava jossakin kontekstissa, joten semioosiin astuessaan merkki aina rekontekstualisoituu eli kiinnittyy tulkinnan kannalta johonkin uuteen kontekstiin. Toisaalta merkki ei voi tietää eikä määrätä tulkintaansa, koska se saa tulkitsimen vasta astuessaan semioosiin eli rekontekstualisoituessaan; se ei edes ole merkki ennen astumistaan semioosiin eli johonkin kontekstiin. Merkillä ei näin ollen ole strukturalistisen metateorian implikoimaan kiinteää koodinluonteista "merkitystä", johon se olisi erottamattomasti sidottu. Ainoat tavat, joilla merkin lähettäjä voi yrittää varmistaa tietyn tulkinnan, tietyn semioosin tulevan hyväksytyksi, on joko käyttää riittävän dekontekstualisoituneita merkkejä, mikä käytännössä tarkoittaa merkkejä, jotka ovat aiemmin esiintyneet vain harvoissa eri konteksteissa, tai lähettää useita merkkejä siten, että ne tukevat toisiaan tiettyjen tulkitsimien synnyssä (myötäesiintymät).

Dekontekstualisoituma tarkoittaa osin muttei täysin samaa kuin dialogistisen ja systeemis-funktionaalisen kielitieteen (SFL) *merkityspotentiaal*in käsite (Lähtenmäki 2001: 67–68). Yhteistä käsitteille on ajatus kielen ja käytön yhteydestä (Halliday 1978: 39), toisin sanoen väite, että merkkien merkitys kumpuaa niiden käytöstä

(jotakin käyttökontekstista dekontekstualisoituu merkkiin) ja toteutuu käytössä (jotakin dekontekstualisoituneesta merkityksestä rekontekstualisoidaan uuteen käyttöympäristöön). Erona pitäisin kuitenkin sitä, että ainakin SFL:n esittämässä muodossa merkityspotentiaalinen käsite on vahvasti sidoksissa kielen holistisen järjestelmän käsitteeseen. Merkin potentiaali samastuu merkin kaikkiin mahdollisiin käyttötarkoituksiin jossakin järjestelmässä, mitä SFL:ssä kuvataan tyypillisesti järjestelmäverkostoilla (engl. *system networks*, Eggins 1994: 217). Tässä esittämäni Peircen semiotiikasta lähtevä käsite ei esitä merkin merkityspotentiaalille mitään periaatteellisia rajoja. Dekontekstualisoituma tarkoittaa merkin tulkinnan lähtökohtaa, ei sen mahdollisuuksien avaruutta.

Dekontekstualisoituma on myös kontekstiherkkä. Koska merkki aina abstrahoidaan irti diskurssista eli tekstin ja kontekstin eron tuottaminen on osa sen tulkintaprosessia, merkillä on väistämättä erilaisia toteutumia (eli sinsigneja, ks. lukua 5.5) sen mukaan, mistä kontekstista se irrotetaan. Se mitä merkillä – myös ”laajoilla” merkeillä kuten tekstillä tai tekstilajilla – tarkoitetaan on siis tässä kehityksessä myös selvästi *konkreettisempaa* kuin SFL:ssä tai strukturalistisessa metateoriassa ylipäänsä: merkkiä ei ajatella substanssittomana osana jotakin abstraktia järjestelmäverkostoa vaan jokainen tulkittavaksi tuleva merkki on väistämättä osa jotakin semioosia, jotta se ylipäänsä *olisi* merkki.

6.2 Dekontekstualisaatio

Edellisessä luvussa de- ja rekontekstualisaation käsitteet määriteltiin ennen kaikkea tekstien ja sitä yksinkertaisempien kielen yksiköiden kuten sanojen kannalta, ei niinkään tekstilajien. Semioottisessa katsannossa merkki on kuitenkin aina (vain ja ainoastaan) merkki sisäisestä kompleksisuudestaan riippumatta. Kun se asettuu semioosiin eli tulee merkiksi, se on juuri sen semioosin kannalta atomaarinen eikä sillä siinä tarkastelussa sillä hetkellä ole sisäistä rakennetta – tai täsmällisemmin merkin sisäinen rakenne on yksi tulos jostakin merkin saamasta tulkinnasta. Se, että jollakin semioottisella oliolla – eli millä tahansa oliolla, joka asettuu semioosiin – on jokin semioottinen rakenne, ei siis ole itsestäänselvä olion itsensä luontainen ominaisuus vaan semioosin sille antama tulkinta, jonka takia tai kannalta tuo rakenne on mielekäs.

Dekontekstualisoituminen merkitsee aina olion (rajallista) kykyä irtautua kontekstistaan niin, että sen oleellinen piirre, semioot-

tinen funktio, säilyy. Esimerkiksi yksittäisen sanan kannalta tämä siis tarkoittaa sitä, että sana kontekstistaan riippumatta on yhdistettävissä dekontekstualisoituneeseen (sanakirja-) merkitykseensä, kuten nähtiin kuvissa 6.1a–c: jokainen esiintymä kuljettaa kuitenkin mukanaan jotain oleellista sanan käytöstä, vaikkei tätä merkitystä voikaan täysin nähdä perinteisen strukturalistisen merkin mallin mukaisena merkin ja merkityksen automaattisena, ”erottamattomana”, koodinomaisena kytköksenä. Sanan merkitys on häilyvä (Nieminen 1998: 117) mutta se ei ole mielivaltainen. Jokainen sanan uusi kontekstualisointi antaa sille uuden mahdollisuuden merkitä, mutta juuri koska sana on sana – nähdään sanaksi eli kielen merkiksi –, se ei ole merkitykseltään lähtökohtaisesti täysin vapaa. Ilman kontekstia tai mielivaltaisessa kontekstissa sanan ensimmäisenä tulkitsimena on sen aiempi käyttö eli aiemmat kontekstit.

Tekstilajin dekontekstualisoituminen ei mene yhtä pitkälle kuin kielen sanojen siltäkään osin, kuin tekstilaji on puhtaasti kielellinen ilmiö. Kieli on erinomaisen hyvä dekontekstualisoija semioottisen järjestelmien joukossa, mutta dekontekstualisaatio ei ole kielessä kaikkialla yhtä vahvaa; lisäksi tekstilajia ei todella voi täysin ajatella puhtaasti vain kielen (ts. tekstuaalisena) ilmiönä, vaan kuten luvusta 8 nähdään, sen dekontekstualisoitumaan kuuluu paljon myös sellaisia piirteitä, joita kielitieteessä on totuttu kutsumaan ”kontekstuaalisiksi”, ts. ei-kielellisiksi. Tekstilajin dekontekstualisoituminen merkitsee kuitenkin samaa kuin minkä muun tahansa merkin dekontekstualisoituminen: sellaisen merkin syntymistä, joka voi semioosissa asettua toisen merkin (tässä: tekstin) tulkitsimeksi ja tulkita sen. Tulkitsimena tekstilaji ei kuitenkaan tulkitse tekstiä kokonaisuudessaan (yksittäinen tulkitsin harvoin näin tekeekään), vaan tekstilaji ainoastaan ohjaa tekstin tulkintaa kohti jotakin sosiaalisesti relevanttia semioottista tekstin käytön normia.

Tekstilajin dekontekstualisoituneen muodon voi sanoa sisältävän tietoa paitsi lajin diskurssifunktiosta myös stereotyyppisen tekstin substanssista (ks. lukua 7.5). Lajistereotyyppin funktio liittyy ennen kaikkea tekstin tai tekstistä tehdyn tulkinnan käyttöön. Substanssin ominaisuudet taas voivat olla niin formaalis-tekstuaalisia (tekstin ominaisuuksia) kuin funktionaalis-kontekstuaalisiaakin (kontekstin eli esim. tekstin sijainnin, käytön tai käyttäjien ominaisuuksia). Tekstilaji ei määrää, kummat vihjeet tulkintaa hallitsevat, vaan eri tekstilajit eroavat siinä suuresti. Jotkin tekstilajit ovat dekontekstualisoituneet hyvinkin pitkälle: esimerkiksi ruokaresepteillä on tyy-

pillistä luonteenomainen, helposti erotettavissa oleva tekstuaalinen muoto, tyypillinen kielenpiirteiden distribuutio, tyypillisiä lausetyypistymiä jne. Reseptien tekstirakenteessa on yleensä ensin lopputuotteen nimi (eli sen ruoan tms. nimi, joka reseptistä syntyy), sitten mahdollinen muttei pakollinen kuvaus lopputuotteen käytöstä, sopivuudesta eri tilanteisiin, ominaisuuksista, riittoisuudesta yms.; näitä seuraa raaka-ainesten luettelo, jota vuorostaan seuraavat proseduraaliset valmistusohjeet. Järjestys voi totta kai varioida. Katsotaan tekstiesimerkkiä 6.1:

(6.1) **Kasviskeitto (4 annosta) – Nopeat**

Pilko kasvikset haluamaasi muotoisiksi. Kuullota sipuli kattilassa. Lisää porkkanat, selleri ja nauris. Lisää liemi ja keitä noin 10 minuuttia miedolla lämmöllä. Lisää perunat ja jatka keittämistä. Lisää viimeiseksi kesäkurpitsat ja herneet ja keitä vielä hetki. Mausta keitto. Tarjoile pistou-tahnan kanssa.

Ainekset

2–3 l kasvislientä tai vettä
 6 perunaa
 2 pientä kesäkurpitsaa
 1 pieni selleri
 1 pieni nauris
 2 salottisipulia
 1 rkl voita
 herneitä

(Ruokala, <http://www.ruokala.tv/>, tarkistettu 4.9.2007.)

Tekstin 6.1 rakenne-elementit ovat varsin yksinkertaisesti kuvattavissa. Lopputuotteen nimi on yleensä yksinkertainen NP. Sitä voi seurata lisätietoa, kuten tässä annoskoko ja tieto valmistumisen nopeudesta; nämä olisi mahdollista sijoittaa myös erilliseen sekvenssiin, joka koostuisi täysistä deklaraatiivilauseista. Valmistusosa puolestaan rakentuu yleensä lyhyistä imperatiivilauseista, joissa predikaatti on (nykysuomessa) tavallisesti yksikön toisessa persoonassa; osa päättyy yleensä tarjoiluohjeeseen. Aineosa, joka tekstissä 6.1 seuraa valmistusosaa, tavallisimmin yleensä edeltää sitä. Se sisältää luettelon, jossa numeraali tai numeraalista ja mittaa ilmaisevasta NP:stä koostuva, joissakin tapauksessa pois jätettävissä

oleva elementti määrittää aines-NP:itä, jotka taas ovat numeraalin määräämässä muodossa. Pois jätetty numeraali tulkitaan 'yhdeksi' tai 'määräämättömäksi määräksi' siitä riippuen, onko määritettävä NP jaollinen vai jaoton.

Silloinkin kun tekstilajin piirteet ovat tekstissä selvästi esillä, ne saavat geneerisen voimansa kuitenkin vasta genren tunnistamisesta (Bazerman 1994: 81–82), mikä peirceläisittäin ilmaisten tarkoittaa, että merkki on merkki vasta astuessaan semioosiin. Lajin dekontekstualisoituma itsessään olisi vain jähmettynyttä muotoa. Lajin "tunnistaminen" ei myöskään implikoi, etteikö tekstiä voisi "pakottaa" johonkin tekstilajiin esimerkiksi sijoittamalla se kontekstiin, jossa jokin tekstin ulkoinen merkki määrittää sen tekstilajin; esimerkiksi Kari Aronpuron runoudessa (sähkö-) laskusta (joka on formaalisesti hyvin erottuva genre) tulee runo, ja samaan tapaan teksti 6.1 voitaisiin muuttaa runoksi siirtämällä se vastaavaan kontekstiin. Tekstilajin "tunnistaminen" tarkoittaa ennen kaikkea sitä, että tekstilaji tavalla tai toisella asetetaan tekstin tulkitsimeksi, jolloin se – eikä niinkään teksti itse – kutsuu luokseen tekstin dekontekstualisoitumaa eli kaikkia sen tekstilajin teksteille konventionaalisesti kuuluvia piirteitä. Tekstiä tulkitaan tällöin suhteessa tekstilajiin niin piirteiden läsnä- kuin poissaolonkin kautta, joten tekstilajilla voidaan sanoa olevan "assosiatiivinen funktio" (Fowler A 2003: 190). Dekontekstualisoitumilla, tekstilajien "koodilla", on ikään kuin oma tahto (Lemke 1991: 34)¹, joka rupeaa ohjaamaan sitä, mitä tekstistä havaitaan. Semioottisesti ajatellen tulkitsin on intentionaalinen jo sen takia, että se tulkitsee merkin, kun taas merkin intentionaalisuus on suhteessa vain sen mahdollisiin tulkintoihin (Short 1981: 204).

Hypoteesini on, että tekstilajin dekontekstualisoitunut muoto on piirteittensä suhteen epähierarkkinen siten, että se ei koostu esimerkiksi vain tietylle kielentasolle koostuvista piirteistä (esim. pelkästään morfologisista tai syntaktisista piirteistä) eikä se aseta näitä keskenäänkään hierarkiaan kuin korkeintaan tekstilajikohtaisesti. Dekontekstualisoituma ei myöskään määrää, kuinka suuren osan siitä on yksittäisessä tekstissä toteuduttava, jotta teksti on tulkittavissa tietyn tekstilajin kautta: tämä johtuu siitä, että tekstin ja tekstilajin suhde on pikemmin indeksaalinen kuin ikoninen (ks. 7.2). Tekstilaji ei ole teksti(e)n kuva eikä päinvastoin, vaan tekstilaji on jo-

¹Lemke tosin ajattelee lähinnä tekstin lähettäjä, minä tässä tekstin kaikkea tulkintaa (mihin lähettäminenkin semioottisesti ajatellen kuuluu).

takin tekstin ulkopuolista, joka voidaan kutsua mukaan tekstin tulkintaan.

Tekstilajin dekontekstualisoituma – kuten muutkin dekontekstualisoitumat – piiloutuu tavallisesti salakavalasti kielenkäyttäjän arkiseen diskurssitietoon niin, että laji-intuitio vaikuttaa kieliopillisen intuition tapaan varmalta ja ongelmattomalta. Näin tapahtuu siinä määrin, että yhden kielenkäyttäjän esittämä epäily toisen tekemästä tekstilajitulkinnasta vaikuttaa helposti itse tekstin ymmärtämisen epäilyltä tai jopa tekona täysin käsittämättömältä. Dekontekstualisoituman voi paljastaa esimerkiksi sitä parodioiva teksti, koska parodia tarttuu nimenomaan lajin stereotyyppisiin, toistuviin piirteisiin. Suhde ei kuitenkaan ole suoraviivainen. Ensinnäkään lajiin kohdistuvat intuitiiviset stereotyyppiat eivät ole sen vapaampia vääristä olettamuksista kuin muutkaan diskurssin sääntöihin tai säännönmukaisuuksiin kohdistuvat intuitiot (esim. kielelliset, Adolphs 2006: 7). Lajiparodian on myös väitetty olevan mahdollinen silloinkin, kun parodioitava genre ei sellaisenaan ole koskaan puhtaasti toteutunut (Dobbs-Allsopp 2000: 629).

Tieteen omista tavoitteista seuraa, että tutkimuksen kohteeksi päätyessään tekstilaji on useimmiten riittävän vakiintunut, jotta sille on löydettävissä vakaahko dekontekstualisoituma. Lajilla saattaa esim. olla yleisesti käytössä oleva nimi. Leksikaalistuminen on vahvimpia dekontekstualisaatiovoimia, mikä näkyy esimerkiksi siitä, että ns. kirjaimelliset merkitykset ovat vankkoja sosiaalisia tosiasioita (Rommetveit 1990: 93). Nimen lisäksi arjen dekontekstualisoitumaa voi havainnoida tekstilajin tuottamista opettavasta tai ohjeistavasta tekstistä (kuten esim. Kauppinen & Laurinen 1988; Kotilainen 2003).

Barbara Johnstone (2002: 157) erottaakin (suhteellisen) vakaat genret omaksi ryhmäkseen, jonka jäsenillä on usein hyvinkin pitkä kulttuurihistoria takanaan. Tähän kuuluvat monet kirjallisuudenlajit, joilla myös dekontekstualisoituma saattaa tietyssä ajassa ja paikassa olla hyvinkin kiinteä, esimerkkinä Johnstonen (mp.) mainitsemat runomuodot haiku ja sonetti. Vakiintuneisuus kuuluu piirteinä silti pikemmin arkiseen puhediskurssiin kuin kaunokirjallisuuteen, missä luovalle muuntelulle on enemmän tilaa (Bahtin, SG: 78). Toisaalta on muistettava, että jokaiseen tulkintaan kuuluu aina väistämättä dyadisuus: teksti ei ole tyhjiössä eikä voi yksin *määrittää* (determinoida) mitään (mts. 68–69): jokainen dekontekstualisoitu-

makin on välttämättä tulkintaa varten saatettava semioosiin eli (re-) kontekstualisoitava.

6.3 Rekontekstualisaatio

Edellisessä alaluvussa nähtiin, että dekontekstualisaatio on prosessi, semioottinen tapahtuma, jossa jokin nousee alkuperäisestä kontekstistaan merkiksi käytettäväksi toisessa kontekstissa. Samalla se kuljettaa mukanaan jotakin alkuperäisestä kontekstistaan siten, että se on mahdollista tulkita uudessa kontekstissa riittävän samoin kuin alkuperäisessä. Irrallaan kaikesta merkki ei kuitenkaan ole mitään, vaan sen on aina käytössä palattava johonkin kontekstiin eli tultava *rekontekstualisoiduksi*.

Asiaa hieman yksinkertaistaen lajin dekontekstualisoituma on se *tyyppi* (engl. *type*), jonka *edustumaksi* (*token*) yksittäinen teksti tulkitaan silloin, kun tekstin tulkitsimeksi asettaa juuri tämä dekontekstualisoituma eikä jokin muu. Dekontekstualisoituman potentiaalista tavanmukaista ilmentymää voi kutsua tekstilajin *neutraaliksi stereotyyppiksi* (ks. s. 189). Se on tekstin kaltainen objekti, "malliteksti", jota ei välttämättä autenttisenä tekstinä ole olemassa mutta joka hallitsee sitä mielikuvaa, joka lajin tyyppillisestä edustajasta diskurssiyhteisön jäsenillä on. Tähän mielikuvaan, joka semiotiikan kannalta on taas merkki, liittyvät intuitiiviset odotukset tekstin tekstilajin mukaisesta käytöstä ja tekstilajin määräämistä tulkinnoista.

Tarpeen tuoda kontekstualisaatio- ja rekontekstualisaatiokäsitteet osaksi tekstilajiteoriaa ymmärtää parhaimmin sen kautta, mitä tämä käsitys jättää selittämättä. Jos tutkimuksen huomio kohdistuu liikaa tekstilajin neutraaliin stereotyyppiin eli tekstilajin dekontekstualisoituihin stereotyyppisiin ja odotuksenmukaisiin ominaisuuksiin, korostetaan tekstilajin ja tekstin välistä, käytön kannalta epäoleellista *ikonista*, ominaispiirteiden samankaltaisuuksien, suhdetta käytön kannalta keskeisemmän ja analyysin kannalta kiinnostavamman *indeksaalisen*, potentiaaliin tulkintoihin viittaavan suhteen sijaan.

Rekontekstualisaation käsitteen tarpeen huomannee siitä esim. Charles Bazermanin esittämästä huomiosta, että tekstilajin piirteet saavat tulkinnallisen voimansa vasta kun tekstilaji tunnistetaan (Bazerman 1994: 81–82). Se, että tekstilajin tekstillä tyyppillisesti on ne-ja-ne piirteet (eli että tekstilajilla on dekontekstualisoituma), on ilman muuta tutkijan kannalta mielenkiintoista ja diskurssinkin kannalta se voi olla merkityksellistä, etenkin jos yksittäisen tekstin si-

jaan semioosiin merkin tai kohteen sijaan asetetaan tekstilaji. Oleellisempaa tekstilajin normaalin toiminnan kannalta on kuitenkin se, että jotkin tekstin tai sen kontekstin piirteet tunnistetaan johonkin tekstilajiin viittaaviksi, jolloin tekstilajia kutsutaan tekstin tulkitsimeksi; Peircen termein, merkki (tässä: tekstilaji) on merkki vasta astuessaan semioosiin.

Kun viestintätapahtuma dekontekstualisoituu tekstiksi eli enkontekstualisoituu, se sisällyttää itseensä riittävästi tietoa kontekstistaan tullakseen mielekkäästi tulkituksi rekontekstualisoituna (Bauman & Briggs 1990: 73). Kaikkea tietoa nimenomaisesta kontekstista, jossa teksti kulloinkin tulee käytetyksi eli missä se palaa diskurssiksi, siihen ei kuitenkaan voi kuulua. Kukin konteksti, jokainen käyttökerta, on viime kädessä ainutkertainen eikä siten koskaan voi toistua. Ainoa, mitä dekontekstualisoituu, alkuperäiskontekstistaan irrotettavissa ja toiseen kontekstiin siirrettävissä olevaan tekstiin voi tallentaa, on yleisin kulttuurinen kehys, ja sekin on tallennettavissa vain merkkeinä, jotka tullakseen tulkituiksi (ylipäättäänkään, saati mielekkäästi tai oikein) vaativat tekstin ulkopuolelle tulkitsinta, joka ne tulkitsee. (Tätä ei tietenkään pidä ymmärtää niin, että tulkitsin samastuisi kontekstiin: tulkitsimia on niin tekstin sisällä kuin sen ulkopuolellakin.)

Dekontekstuaalinen lajikuvaus kuvaa tekstilajin ensinnäkin tyyppillisesti tekstin etenemisen tai toiminnan sekventiaalisena mallina. Se ei jätä tilaa siihen kuuluvalla viestijien väliselle dynaamiselle vuorovaikutukselle, dialogille ja tekstitoiminnan vastavuoroiselle "pelimäisyydelle" (Freadman 1994). Teksti – viesti tai merkki – on yksin kyvytön täyttämään tekstilajin koko funktiota, pikemminkin se toimii funktionsa konventionaalisenä indeksinä. Joissakin tapauksissa yksittäisen tekstin ei edes tarvitse muistuttaa mitään tekstilajin tekstimallia. Riittää, että se toimii herätteenä sille, että vastaanottaja tuottamalla tekstiin vastaukseksi toisen tekstin saa aikaan diskurssin, jonka kokonaisuus kutsuu tekstilajimallia tulkitsimekseen.

Toisekseen lajin käyttöä eli pragmaattista näkökulmaa ei luontevasti voi sisällyttää dekontekstualisoituu lajimalliin. Koska toiminta on totta kai formalisoitavissa kuten kielikin, sisällyttäminen olisi kyllä mahdollista, mutta tällainen 1960-luvun kielifilosofiseen pragmatiikkaan oleellisesti kuulunut näkemys ei vastaa enää nykyistä kuvaa pragmatiikan diskursiivisesta luonteesta. Yritys kuvata käyttöä ajattomien, universaalien sääntöjen avulla seuraa viime

kädessä siitä länsimaisen tieteenfilosofian yleisestä ongelmasta, että ajallis-paikallisia tapahtumia yritetään kuvata ilman aikaa.

Kolmanneksi, koska laji on ensisijaisesti tulkinnallinen käsite, täytyy ottaa huomioon lajin itsensä tulkinta. Vaikka voitaisiin ajatella lajin käyttö yksittäisten tekstien tulkinnassa sisällytettävän dekontekstuaaliseen lajimalliin, lajin itsensä tulkinta on väistämättä sen ulkopuolella: silloin tulkitaan nimenomaan sitä, millainen dekontekstuaalinen lajimalli jossakin kontekstissa on (tai mitä sillä tehdään, mikä on sama asia).

Neljäntenä kontekstualisaationäkökulmaa edellyttävänä seikkana voidaan pitää – tutkimukseni nimeen viitaten – lajien syntyä. Dekontekstuaalinen näkemys on Saussuren kielijärjestelmäkäsittteen tapaan luonteeltaan staattinen ainakin siinä mielessä, että se edustaa hetkellistä kuvaa lajin historiallisesta vaiheesta (Saussuren *état de langue*). Saussuren *languen* käsitteestä poiketen dekontekstualisaatiokäsite ei kuitenkaan sulje pois vaihtelua eikä muutosta. Tekstilaji sidotaan kaiken aikaa kiinteästi osaksi tulkinnan dynaamisesta prosessia, semioosia. Lajin muutokset voivat olla sosiaalisia tekoja (Cohen 1986: 216) siten, että ne paljastavat tekstien yleisössä tapahtuvia sosiaalisia muutoksia, mutta lajin muutos voivat tapahtua myös nimenomaan ja vain lajijärjestelmässä itsessään. Joseph Farrell (2003) onkin esittänyt mielenkiintoisen analyysin yhden kaunokirjallisen lajin historiasta, jossa kohteena olevan lajin, roomalaisen rakkauselegian, muutoksen keskeisenä luonteenpiirteenä eivät olleet niinkään lajijärjestelmän ja ulkoisen sosiaalisen maailman välisissä suhteissa tapahtuneet muutokset kuin kyseisen elegian luonne lajina, joka kutsui puoleensa muiden lajien keinoja ja tekstuaalisia rakenteita ja muokkautui niiden mukana. Tällainen lajin muutos ei ole kuvattavissa dekontekstuaalisen lajikäsittteen sisällä, vaikka se toisaalta edellyttää tällaista käsitettä: ”muutos” siinä mielessä kuin sitä tekstilajin (tai kielen) muuttumista kuvattaessa käytetään ei viittaa prosessinomaiseen jatkuvaan, dynaamiseen muutokseen, vaan nimenomaan jonkin objektinkaltaisen tilan tai järjestelmän toisistaan eroaviin vaiheisiin.

Käyttö- ja syntynäkökulmista seuraa luonnollisesti, viidenneksi, historiallinen tai historisoiva näkemys lajiin. Lajitermien kuten kielen muidenkin sanojen merkitys on niiden käytössä², joka ilmiönä

²Ilmausta on toistettu niin paljon, että sitä todellakin voi väittää truismiksi (Hanks 1996b: 232). Itse asiassa esittäessään kuulun ”Sanan merkitys on sen käyttö kielessä” Wittgenstein (1953: § 43) kuitenkin huomauttaa, ettei luonnehdinta päde sanan *merkitys* kaikkiin käyttötapoihin.

on ajallinen (samoin kuin paikallinen, ts. empiirinen ja historiallinen; Jauß 1982; Haettner Aurelius 2003). Vaikka tekstilajin nimi säilyisi aikakaudelta toiselle, se ei sinänsä merkitse lajin pysyvän samana. Tekstilajin olemus on aina sidoksissa niin aikakauden teksteihin, muihin tekstilajeihin kuin diskurssikäytänteisiin.

Ensimmäistä mainittua seikkaa hieman toisin muotoillen voi todeta, kuudenneksi, että tekstin tai diskurssin viestinnällinen rakentuminen voi myös muodostaa osan lajin konstitutiivista piirteistöä (Günthner & Knoblauch 1995: 10). Lajia ei voi ajatella vain dekontekstualisoitumiensa kautta vaan sitä on aina tarkasteltava sen kautta, miten se tekstissä otetaan käyttöön eli miten sitä rekontekstualisoidaan.

Seitsemänneksi, lajia ei ongelmattomasti voi pitää siihen kuuluvien tekstien luokkana, koska luokka ei kerro, miksi sen jokin yksittäinen jäsen on luokan jäsen (Reichert 1978). Näkemys tekstilajista luokkana on enemmän hyödyllinen metafora kuin tekstilajin todellisuutta. Tämä seuraa siitä, että tekstilaji ei edusta intertekstuaalisuutta vaan interdiskursiivisuutta (vrt. lukuun 4.2).

Samana tien on todettava, että kontekstuaalisellakin selittämisellä on rajansa. Nimenomaan tästä syystä olen pyrkinyt muotoilemaan perinteisen teksti-konteksti-jaon uudelleen dekontekstualisaation ja (re)kontekstualisaation väliseksi jaoksi. Kirjallisuuden lajiteoriassa kontekstuaalisen, ulkoisen ja kausaalisen selittämisen rajallisuuteen on kiinnittänyt Suomessakin huomiota Markku Ihonen (1995: § 4). On tärkeää huomata, että kontekstualisaatio on yhtä vähän synonyymi kontekstille kuin dekontekstualisaatio on synonyymi kontekstittomalle merkille: jo alkuperäisessä Gumperzin käsitteessä tehtiin selvä ero varhempaan, käyttäjien hallitsemattomissa olevaan ja staattiseen kontekstikäsitteeseen.

Kontekstualisaatioissa viestijät valitsevat, tai jopa luovat, yhteistoiminnassa ne viestinulkoisen maailman tekijät, jotka toimivat sille merkityksen luovana kontekstina. Viestinulkoista maailmaa tarkastellaan nimenomaan luonteeltaan semioottisena. Se ei koostu luonteeltaan ei-semioottisista muuttujista, jotka jäävät jotenkin viestinnän maailman ulkopuolelle, vaan yksinomaan semioottiseksi tuodusta materiaalista, joka on yhtä lailla mahdollinen osa itse viestiä kuin sen jonkinhetkistä kontekstiäkin.

6.4 Lopuksi: Kontekstualisaatio ja semiotiikka

Yleisen semiotiikan kannalta kontekstuaalisaaatioteoria ei ole välttämätön semioottisen tekstilajiteorian komponentti. Dekontekstualisaatio merkitsee yksinkertaisesti merkin (tulkintanormin) syntyä ja rekontekstualisaatio sen käyttöä, eivätkä merkin synty ja käyttö semioottisessa mielessä ole edes kaksi erilaista tapahtumaa vaan kaksi näkökulmaa samaan tapahtumaan – merkkitulkiintaan eli semioosiin. Kontekstualisaation teoria ei siis yleisellä tasolla tarkastellen lisää mitään uutta. Yleinen semioottinen taso olisi kuitenkin kielitieteen ja tekstintutkimuksen käyttöön liian abstrakti, joten kontekstualisaatioteoriaa tarvitaan nimenomaan välittäjäksi semiotiikan ja tekstintutkimuksen (niin lingvistisen kuin muunkinlaisen) välille.

Tekstilajiteorian kannalta kontekstualisaatioteorian etu on siinä, että se sijoittuu sellaiselle selittämisen tasolle ja käyttää sellaisia termejä (teksti, konteksti, kontekstivihjeet), jotka ovat muutenkin käytössä ja tarpeen tekstejä ja tekstilajeja kuvattaessa. Dekontekstualisoituminen on myös helppo ymmärtää nimenomaan tekstilajin ja tekstin välillä: tekstilaji ei ole mitään, mitä diskurssista voi suoraan havainnoida, vaan se on nimenomaan jotain, joka emergoituu, kun diskurssi ensin sulkeistetaan tulkinnallisesti kokonaisiksi teksteiksi ja sitten syntyneiden tekstien välillä nähdään toiminnallisia suhteita.

Kontekstualisaatioteoria syntyi kielitieteellisen antropologian ja etnometodologian piirissä kytköksittä yleisempään semiotiikan teoriaan tai malliin. Sen alkuperäisimpinä huomion kohteina olivat etenkin tarinankerrontatilanteet: miten tilanteesta toiseen siirrettävissä olevat, autonomisen oloiset tekstit voivat syntyä, miten ne voivat irtautua alkuperäisistä konteksteistaan, sekä miten ne aina uudelleen kerrottaessa liitetään taas uusiin ja erilaisiin konteksteihin. Tässä luvussa olen esittänyt, että tämä tekstien sulkeistuminen diskurssista, entekstualisaatio, on vain yksi dekontekstualisaation muoto, ja että itse asiassa kaikessa merkin synnyssä on kyse nimenomaan dekontekstualisaatiosta, merkin abstrahoitumisesta irti kontekstista; Peircen termi (ja hieman hankala selitys) käsitteelle oli *Precision* (tai *precisive abstraction*), jonka hän ilmaisi olevan "supposing a state of things in which one element is present without the other, the one being logically possible without the other" (EP: 2.270). Koska samalla on kyseessä kontekstin erottaminen tekstistä, konteksti syntyy samalla hetkellä kuin siitä irtaantuva merkki sel-

laiseksi, kuin se suhteessa merkkiin nähdään. Ne ovat osa samaa semioosia.

Teksti-konteksti-jakoa ei sinänsä ole välttämätöntä hylätä. Vaikkei se täsmälleen vastaa mitään metodologisesti perusteltua jakoa semioottisesti muotoillussa tekstilajin teoriassa, se on paitsi perinteisesti käytetty jako myös metodisesti selkeä, helposti lähestyttävä ja arjesta tuttu; samoin se vastaa kielitiedettä luonnehtivaa formaalisten (teksti) ja funktionaalisten (konteksti) tutkimusmenetelmien ja -perinteiden jakoa. On kuitenkin tärkeää ymmärtää, että de- ja rekontekstualisaatio pätevät yhtä lailla tekstissä ja kontekstissa. Tekstilajin dekontekstualisaatiossa on kyse niin "tekstistä" kuin sen "kontekstistakin", ja rekontekstualisoitaessa tekstilaji vaikuttaa niin "tekstiin" kuin "kontekstiinkin".

7 Tekstilajin ontologia

Tässä luvussa esittelen edellä esitellyn semioottisen metateorian ja sen kontekstualisaatioteorian kautta tapahtuvan operationaalituksen seuraamuksia siirryttäessä konkreettiseen tekstilajitutkimukseen. Luvun tarkoituksena on kuvata lyhyesti se, mikä on tekstilajin ontologia eli tekstilajia koskevan tietomme kohde yleisellä, näkökulmaa erityisesti huomioon ottamattomalla tasolla.

Kuten edellä todettiin, sem(e)iotiikka sellaisena kuin Peirce sen esitteli on apriorinen tiede eikä empiirisesti falsifioitavissa. Se muodostaa ajattelun pohjan, jota tutkimus ei varsinaisesti käsittele vaan käyttää yleisellä tasolla hyväkseen. Kontekstualisaatio taas on teoria siitä, miten semioosi tekstilajien tasolla toteutuu ja toteutetaan; sekään ei ole suoraan empiirisen tutkimuksen ulottuvilla, koska se lähinnä esittää uudenlaisen tutkimusnäkökulman siihen, miten kielelliset oliot, olivatpa ne sanoja tai tekstejä, irtautuvat alkuperäisistä konteksteistaan ja muuttuvat konventionaalistuneiksi merkeiksi. Näiden käsitteellisten osien tarkoituksena onkin lähinnä sanoa yksi asia: *tekstilaji on merkki*. Seuraavissa alaluvuissa tarkoitukseni on laventaa tätä väittämää niin, että sen metodologiset seuraamukset konkreettiseen tutkimukseen tulevat ymmärrettäviksi.

Nämä seuraamukset voi nähdä yleisiksi tekstilajia koskeviksi hypoteeseiksi ja teoriasta loogisesti seuraaviksi päätelmiksi. Luvun sisältö ei ole näistä täydellinen luettelo, mutta mainituksi tulevat asiat ovat nimenomaisesti niitä, joihin otan kantaa luvuissa 8 (ja josain määrin myös luvussa 7.8).

7.1 Laji kielen uutena voimavarana

Tekstilajin tarkastelu semiotiikan kannalta tarkoittaa sitä, että laji on viestinnällinen resurssi, käytettävissä oleva merkki. Johtopäätös on oikeastaan liian ilmeinen, jotta sen seuraamuksia olisi aivan helppo käsittää, ja toisaalta kielen ja muiden merkkijärjestelmien välinen käsitteellinen ero on kielitieteessä ollut niin pitkään niin suuri, ettei

seuraamuksia alkuaan juurikaan ajateltu kielen vaan kielenulkoisen "kontekstin" kannalta.

Mihail Bahtin (SG) on tietävästi ensimmäinen, joka formalisoi kielen resurssien ja tekstilajien välisen suhteen, vaikkakin ajatus yksinkertaisempien kielellisten tai retoristen ja kompleksisempien tekstuaalisten resurssien välisestä suhteesta palautuu kuitenkin aina länsimaiden antiikkiin saakka (Platon, erit. Rep.: 605d–607a). Bahtinin (SG: 62) mukaan genre on "sekundaarinen" tai "kompleksinen" diskurssilaji. Se johdetaan kielen "primaarisista", "yksinkertaisista" lajeista, jotka monessa suhteessa muistuttavat myöhempien Austinin (1962) ja Searlen (1969) puheakteja, paitsi että nämä ovat monologisista. Carol Berkenkotter and Thomas N. Huckin (1993: 482–483) ovat tulkinneet primaaristen ja sekundaaristen lajien eroa niin, että edelliset ovat tilanteisia, jälkimmäiset ovat irrotettavissa kontekstistaan (ts. sekundaariset lajit olisivat dekontekstualisoituneempia). Tämä on nähdäkseni perusteetonta, koska tilanteisuus on olennainen osa Bahtinin kielinäkemyksestä kokonaisuudessaan. Berkenkottlerin ja Huckinin tulkinnan takana lienee Bahtinin välittömästi mainittujen termien ensiesittelyn perässä oleva väite, että sekundaarilajit "menettävät välittömän suhteensa aktuaaliseen todellisuuteen ja toisten todellisiin puhunnoksiin" (SG: 62), mikä minun nähdäkseni liittyy siihen, että sekundaarilajit ovat kompleksista toimintaa ja muodostavat oman, primaarilajien kontekstista irrallaan olevan kontekstinsa. Sekundaarisen ja primaarisen lajin välinen ero on kaiken kaikkiaan edellisiin liittyvän toiminnan kompleksisuudessa ja ehkä ennen kaikkea niiden mahdollisuudessa tekstinsisäiseen reflektioon. Sekundaariset lajit ovat ensi sijassa *kirjoitetun kielen*, vahvasti organisoitun ja sosiaalisesti kompleksisen kulttuurisen viestinnän ilmiöitä (Bahtin, SG: 61–62); reflektoitavuus tietysti sinänsä implikoi dekontekstualisoituneisuuden tasoa, jota puhutun viestinnän tyypillisissä muodoissa ei tavata.

Helposti jää huomiotta Bahtinin olennainen sulkuhuomaus hänen ensiesitellessään primaari- ja sekundaarilajien käsitteet. Hän nimittäin kieltää (SG: 61–62) tulkitsemasta primaari- ja sekundaarilajien eroa *funktionaaliseksi*. Kummankin lajin funktio semioottisessa toiminnassa on sama eikä sekundaarilajia voi sen synnyttyä enää redusoida primaarilajiin, mikä käytännössä voidaan lukea niin, että (sekundaarista) tekstilajia ei voi täydellisesti ilmaista "parafraasina", esim. sitä ei voi typistää johonkin puheaktiin tai niihin kielenpiirteisiin, joilla se ilmaistaan. Tekstilaji on semioottisesti konstitutiivinen

eli se tuo diskurssin käyttöön uuden tulkintaresurssin. Berkenkotter ja Huckin tunnustavat saman rinnastamalla tekstilajien oppimisen vieraan kielen oppimiseen (Berkenkotter & Huckin 1993: 487). Anis Bawarshi taas ilmaisee asian näin:

[G]enre reproduces the activity by providing individuals with the conventions for enacting it. We perform an activity in terms of how we recognize it [...]. And we recognize an activity by way of genre. (Bawarshi 2000: 340.)

Genre on siis toimintaa, johon se itse tarjoaa välineet. Tästä seuraa, että tekstilajin selittäminen vetoamalla diskurssitoimijalla tekstilajista olevaan tietoon on yhtä hankalaa kuin minkä tahansa kielen sanan merkityksen selittäminen. Miten selittää *punainen* ihmiselle, joka ei sitä tiedä – vallankaan jos ei ole mahdollista vedota toiseen koodiin, jossa jo on 'punainen' (tai jotakin riittävän läheistä merkitystä)?

Bahtiniin (ja Vološinoviin) viitaten John Frow (2005: 29–) antaa esimerkiksi yksinkertaisesta primaarisesta tekstilajista *arvoituksen*. "Perustavaksi" (*fundamental*) sen tekee lajina Frow'n mukaan se, että arvoitus toimii kysymyksen ja vastauksen sosiaalisen yksinkertaisen kielipelin dynamiikalla (mts. 31) mutta laventaa näitä kontrolloimalla ja salaamalla kysymys–vastaus-parin selittävää tietoa. Itse asiassa Frow esittää näin tekstilajille *kolme* tasoa tai kehitysvaihetta: yksinkertaisen vuoroparin (kysymys–vastaus), tälle rakentuvan yksinkertaisen tekstilajin (arvoitus) ja kompleksisemmat (kauno)kirjalliset genret, jotka edelleen voivat pitää sisällään useampia itseään yksinkertaisempia tekstilajeja. Ottamatta kantaa tasojen määrään tai tarpeeseen, juuri tästä lajiutumisen on kysymys. Lajiutuminen tuottaa, emergoi, uusia viestintämuotoja yksinkertaisemmista ja perustavammista.

Otetaan muutama esimerkkiteksti (7.1–7.8). Ne on valittu lähinnä lyhyttä silmällä pitäen tekstiviestitse lähetettyjen mielipidejuttujen joukosta maaliskuulta 2005, jolloin *Aamulehden* mielipidesivulla oli jo tekstiviesteille oma alipalstansa.

- (7.1) Miksi taksi ei huoli Visa electronia maksuvälineenä? (Nyky-aika, *Al* 3.3.2005)
- (7.2) Saavatko homoparit adoptio-oikeuden, jos lesboille sallitaan hedelmöityshoidot? (Tasa-arvonainen, *Al* 6.3.2005)

- (7.3) Tarja Halosen pestin uhkaajia ovat Marco Bjurström, Antti Tuisku, Jari Sillanpää tai pitkä-tumma-komee. (Kansa tietää, *Al* 12.3.2005)
- (7.4) Telemyyjän palkkaa ei tarvitse tukea veroista, mutta laivahit-saria tarvitsee. (martti, *Al* 16.3.2005)
- (7.5) Kiitos VR. Teitte hienon päätöksen Tampereen veronmaksajien puolesta. (Ee Pee, *Al* 20.3.2005)
- (7.6) Pikaratikka tai bussi, auton omistaja ei jätä pyhää pelti-lehmäänsä talliin lähtiessään töihin tai kaupungille asioimaan. (Ruuhka jatkuu, *Al* 22.3.2005)
- (7.7) Vaikuttaa siltä, että uusista autoista on poistettu tuhkakupit, koska jatkuvasti saan varoa ikkunasta heiteltyjä natsoja. (Volvossani on tuhkis, *Al* 24.3.2005)
- (7.8) Jos Rank Xerox boikotoi suomalaista puuta, minä boikotoin Rank Xeroksia! (Entinen käyttäjä, *Al* 25.3.2005)

Kuten huomataan, samaan lajiin kuuluvat tekstit eroavat toisistaan niin tekstuaalisesti kuin kontekstuaalisestikin. Kaikki ovat mielipidejuttuja, mutta semioottisesti ilmaisten ne tarvitsevat hyvin erilaisia tulkitsimia tullakseen tulkituiksi: tekstit 7.1–7.2 ovat itse asiassa ulkoisesti pelkkiä primaarisia puheakteja, kysymyksiä. Geneerisen voimansa ne saavat siitä, että se sijoitetaan julkiselle kanavalle, lehdessä mielipidepalstalle. Niitä ei edes tarvitse eksplisiittisesti osoittaa niille toimijoille (taksiyhtiöille, pankeille tai lakiasäätäville elimille), jotka kysymyksenalaisiin asioihin voivat vaikuttaa, vaan avoin kysymys mielipidejuttuna täyttää jo halutun funktion. Tekstit 7.3–7.4 ovat samaan tapaan yksinkertaisia väitelauseita, jotka tulkituksi tullakseen vaativat tietoa lehdessä hieman aiemmin käytyihin keskusteluihin (Tarja Halosen ensimmäisen presidenttikauden huimiin kannatuslukuihin tai mielipidepalstalla käytyyn keskusteluun puhelinmyynnistä). Tekstit 7.5 ja 7.6 ottavat itse asiassa saman kannan samaan asiaan – kumpikin vastustaa Tampereella kaavailtua pikaraitiotietä – mutta tekevät sen hyvin eri tavoilla. 7.5 esittää satiirisen kiitoksen VR:lle, jonka tilantarve Tampereen ratapihalla näytti kirjoitusaikaan kaataneen pikaraitiotiehankeen, 7.6 taas esittää retorisen väitteen pikaraitiotien todellisesta hyödystä tilanteessa, jossa se päätettäisiin rakentaa. Teksti 7.7 luo itse tarvitsemansa kontekstin (*jatkuvasti saan varoa ikkunasta heiteltyjä natsoja*), 7.8 taas – vaikka konteksti onkin pääteltävissä – vaatii tietoa siitä, mihin Rank

Xeroxin puuboikotilla viitataan. Tekstilajista luotuun kuvaan on ellei mahdotonta, ainakin hedelmätöntä ajatella sijoitettavan kaikkea niitä välineitä, joita yksittäiset tekstit (geneeriseenkin) tulkintaansa vaativat.

Kuitenkin kaikki esimerkkitekstit ilmaisevat 'mielipiteen' jossakin sosiaalisesti relevantissa mielessä. Ne eivät ole vain "erilaisia tekstejä" saman tekstilajin sisällä, vaan jopa niiden eroissa on jotain yhteistä. Tämän vuoksi onkin paras ajatella tekstilajia ei niinkään näitä tekstejä muistuttavana toisena, virtuaalisena "tekstinä", vaan niinä diskurssista (tekstistä tai kontekstista) löytyvinä merkkeinä, jotka johtavat viestintää konkreettisesta tekstistä konkreettisempaan (joskaan ei välttämättä vielä konkreettiseen) tulkintaan.

Mielipidegenren tätä funktiota diskurssiyhteisön resurssina ei voi kuitenkaan ilmaista parafrasina. Se, että ne ovat *mielipidejuttuja*, ei sinänsä sido niitä genreä yksinkertaisempaan diskurssifunktioon kuten puheaktiin. Mielipidejuttu sisältää 'mielipiteen' (tai sen ilmaisun) ainoastaan yhtenä potentiaalisena tulkitsimenaan. Genre on saattanut nousta mielipiteen puheaktista, mutta tämä diskursiivoluution (J. R. Martinin 1997 logo- tai semogeneesin) yhteys ei enää rajoita syntyneen genren ilmaisupotentiaalia. Tekstilaji on oma diskurssiresurssinsa (Miller 1994: 75), oma merkkinsä laajassa semioottisessa mielessä, eikä sitä voi pelkistää niihin kielen tai kontekstin merkkeihin, joiden avulla ja varassa se itsessään toimii.

7.2 Lajipiirteiden indeksaalisuus

Olen edellä jo useammasti (s. 34, 132, 147, 149) todennut, että nähdäkseni tekstilajin lajipiirteitä olisi pidettävä pikemmin indekseinä kuin ikoneina. Perustan väitteeni kahteen seikkaan: toisaalta empiriasta nousevaan havaintoon, toisaalta teoriasta seuraavaan väitteeseen.

Taustalla on ensinnäkin jo fantasiagenreä käsitellyttä yleisen kirjallisuustieteen sivulaudatututkielmaani (1995) tehdessäni tekemäni empiirinen huomio, että eri tutkijoiden fantasia- ja läheisistä muista genreistä esittämät piirreluettelot eivät olleet tyydyttävä tapa genren olemuksen luonnehtimiseen. Piirreluettelot yrittävät kuvata tekstin genresidonnaisuutta niiden ominaisuuksien kautta, jotka tekstilajiin liitetyllä tekstillä tyypillisesti on, mutta tekstien variaatio on tavattoman suurta, etenkin puhuttaessa kaunokirjallisuuden lajeista. Piirteet eivät myöskään sinänsä selitä genren tulkinnallista voimaa. Ne saattavat liittää joukon tekstejä yhteen jon-

kinlaiseksi havaintoluokaksi, mutta miten tämä näkyy yksittäisten tekstien tulkinnassa? Esimerkiksi tuolloin tutkimissani fantasiagenren teksteissä voi havaita laajalti toisistaan poikkeavia ideologisia positioita (esim. Tolkienin *Taru Sormusten herrasta* painottaa yksilönvapautta, Eddingsin Belgariad-sarja determinismää), mikä tarkoittaa, että ainakaan tekstin edustama ideologia ei ole yksi niistä tulkinnoista, joka seuraa genreä – mutta mitkä tulkinnan seikat siten genreen ylipäänsä kuuluvat? Päädyin vastaamaan kysymykseen niin, että toisaalta tuomitsin tekstipiirteet merkityksettömiksi tekstin lajisidonnaisuuden kannalta (”mitä tahansa on mahdollista lukea minä tahansa muttei säännöttömästi”, Nieminen 1995: 18), toisaalta näin lajin nimenomaan tekstin käyttöön liittyväksi tulkitsimeksi (mts. 19). Edellisen väitteen olen hylännyt (vrt. lukuja 7.3 ja 8.8), jälkimmäinen sen sijaan on minusta edelleenkin varsin korrekti. Tekstilaji ei tulkitse niinkään tekstiä kuin tekstin käytön, ja tekstilajivihjeen indeksaalisuus muodostaa tällöin oleellisen linkin huomion kiinnittämisessä tekstin erääseen mahdolliseen kontekstiin eli juuri siihen, jossa tekstin tulkinta voi tapahtua lähettäjän (tai muun tekstin käyttäjän) intentioimalla tavalla.

Tekstipiirteiden indeksaalisuutta puoltaa toisekseen se teoreettinen ajatus, että tekstin tulkitsimena ei ole tekstilajivihje vaan itse tekstilaji. Tekstilajin dekontekstualisoituma ei ole yksittäisen tekstin tai edes tekstijoukon ikoninen kuva tai representaatio vaan yleisluontoinen kuva tai käsitys tekstin mielekkäästä käytöstä diskurssissa. Teksteistä ei toisin sanoen dekontekstualisoidu sellaista yleistä mallia, jota teksti ja sen kanssa samaan tekstilajiin kuuluvat muut tekstit pyrkisivät ikonisesti muistuttamaan, vaan pikemmin dekontekstualisoitumisen kohteena on sopivien tulkitsinten – eikä siis merkkien (*representamen*) – joukko. Tekstilaji ei *kuvaa* tekstejä vaan *tulkitsee* ne eli se on tulkitsimia tuottava systeemi.

Tarkastellaan asiaa esimerkkitekstiparin kautta. Lajivihjeen indeksaalisuuden havaitsee helpoimmin tilanteista, joissa tekstin ”lajius” käy ongelmalliseksi tai kyseenalaiseksi; osuvia esimerkkejä tästä olisivat esimerkiksi sellaiset mielipidejutut, joissa suoraan tiedustellaan joltakin yritykseltä jotain yksittäisen kuluttajan yksittäiseen kauppaan tms. liittyvää seikkaa. Tällöin tultaisiin lähelle Eija Ventolan (1987) tutkimia asiakasvuorovaikutustilanteita (esim. asiakaspalautteen genre). Vastaanottajan on tekstiä tulkitessaan mieltävä, miksi vuorovaikutustilannetta yritetään synnyttää sellaisessa modaliteetissa ja sellaisella tavalla, joka selvästikään ei täytä vuo-

rovaikutustilanteen normin ehtoja. Esimerkiksi kanava eksplisiittiseen vastaanottajaan (yrityksen tms. edustajaan) ei ole auki eikä sen avautuminen ole mitenkään varmaa, toisin kuin kasvokkaistilanteessa, jossa riittää toisen henkilön huomion kiinnittäminen kysymyksen esittämiseksi, tai puhelinsoitto-, sähköposti- tai verkkomaketilanteessa, joissa lähtökohtaisesti oletetaan oikean vastaanottajan valmistautuneen kysymysten mahdollisuuteen.

Tekstiaineistoni aineistokaudelle ei sattunut ”puhdasta” esimerkkiä suoraan yritykselle kohdistetusta valituksesta, mutta useita genrenrajaisia tapauksia voi löytää. Esimerkkipari 7.9–7.10 havainnollistaa hyvin tapausta, jossa ollaan varsin puhtaasti mielipideju- tun genressä, mutta juttu kuitenkin poikii yritykseltä vastineen.

(7.9) **Onko Posti yksinvaltiias?**

Työpaikkakuntani on Pohjanmaalla. Tilasin sinne *Aamulehden* lauantai- ja sunnuntainumeroita, kunnes ilmoitettiin, että lehteä ei enää kanneta viikonloppuisin. [...]

[...]

Viime kesänä posti ilmoitti, että viikonloppukantoa var- ten täytyy laittaa uudet postilaatikot, aina muutama naapuri yhdessä. [...]

Tänä kesänä päätin tilata *Aamulehden* lomani ajaksi ja käänsin paikallislehden lomaosoitteeseeni. Lehdet tulivatkin ensimmäisenä päivänä niin kuin piti, mutta mukana oli lap- pu, että postilaatikko on taas siirrettävä toiseen paikkaan tai minun on maksettava kannosta 20 euroa. Naapurini oli ni- mittäin kääntänyt postinsa muualle eikä asu kotonaan tällä hetkellä. *Soitin välittömästi lapussa olleeseen numeroon, mutta esimies ei ollut töissä. Oli juhannusaattoa edeltävä päivä. Pro- testoin puhelimeen vastanneelle, mutta postin tulo loppui siihen. En saanut juhannusaaton lehteä televisio-ohjelmiseen.*

Onko postin yläpuolella mitään instanssia, vai onko se täysin yksinvaltiias? Tuntuu, että tätä menoa posti ei kohta kann- mitään. [...]

[...]

(Lehdetön, 1.8.2005)

(7.10) **Posti on jakelussa alihankkijana**

Nimimerkki Lehdetön kirjoitti tällä palstalla sanomaleh- tien viikonloppujakelusta ja lomapaikkakunnalle lähetetystä muusta postista (*Al* 1.8.).

Posti hoitaa sanomalehtien viikonloppujakelua lehtitalojen kanssa tehtyjen sopimusten mukaisesti. Lehtitalot ostavat jakelupalvelut Postilta, joka toimii jakelusta vastaavana alihankkijana. palvelun ostaja määrää näin ollen palvelutason.

Posti ei ole ainoa jakeluyhtiö tällä saralla. Sanomalehtien viikonloppujakelun voi hoitaa vaikkapa lehden oma jakeluyhtiö tai joku muu jakelutoimintaa harjoittava yritys.

[...]

Pahoittelemme, että kirjoittajan tapauksessa aikaa postilaatikon siirtoon oli liian vähän ja lehti jäi saamatta. *Kiitämme palautteesta ja pyrimme kehittämään palveluitamme sen mukaan.*

(*Etunimi Sukunimi, Asiakaspäällikkö, Suomen Posti Oyj, Al 7.8.2005*)

Huomiota kannattaa kiinnittää kursivoituihin tekstinkohtiin kummassakin jutussa. Tekstissä 7.9 kirjoittaja kertoo jo tehneensä sen, mitä kuluttajan ensi sijassa odotetaan ongelmatilanteissa tekävän: hän on ottanut yhteyttä suoraan yritykseen tehdäkseen valituksen tai pyytääkseen tilanteeseen oikaisua. Hän ei kuitenkaan ole saanut asialleen mielestään ansaitsemaansa huomiota. *Esimies ei ollut töissä* implikoi, että puhelimitse tavoitetulla henkilöllä ei ole ollut joko riittävästi tietoa tai riittävästi valtaa voidakseen vastata soittajan kysymyksiin tai väitteisiin. Vastaavasti *Protestoin puhelimeen vastanneelle, mutta postin tulo loppui siihen* kertoo, ettei ensisijaisella yhteydenottomenetelmällä ollut toivottua (tai mitään) vaikutusta. Tämän jälkeen on luonnollista siirtyä valittamisen seuraavaan vaiheeseen, joka on tietenkin ”yläpuolelle” vetoaminen. Koska kyseessä on – ainakin kirjoittajan mielikuvissa – monopoliyritys (ja Suomen Postilla onkin postinkantoon monopoli), yritys julkiseen vaikuttamiseen seuraa luontevasti, sillä jos kyseessä olisi yksityinen yritys, voitaisiin olettaa asiakkaan siirtyvän käyttämään toisen yhtiön palveluja. Tässä mielessä pysytellään edelleen mielipidejutun neutraalissa stereotyypissä (ks. s. 189), johon kuuluu sellaiseen julkiseen toimintaan, esim. kaupunkien tai valtion politiikkaan, vaikuttaminen, johon ei juurikaan ole saatavilla suoraa henkilökohtaista kosketusta. Toisaalta kirjoittaja muotoilee sanottavansa kysymykseksi: *Onko postin yläpuolella mitään instanssia?* Näin hän tekee jo toistamiseen selväksi, ettei mielipidejuttu ole ollut hänen ensi- eikä edes toissijainen vaikuttamisen kanavansa vaan se toimii ainakin osittain välineenä toissijaisen kanavan löytämiseksi.

Vaikka teksti 7.9 on varsin selkeästi mielipidejuttu, se poikii kuitenkin yritykseltä vastauksen, mikä osaltaan todistaa tekstistä henkivää ”geneeristä dissonanssia”, epävarmuutta sen lajiudesta. Tekstissä 7.10 kirjoittaja mm. torjuu yrityksensä monopoliaseman: *Posti ei ole ainoa jakeluyhtiö tällä saralla*. Pelkästään vastauksena tekstiin 7.9 tämä vaikuttaa irralliselta. Kirjoittaja luultavasti reagoi tässä – mutta edellisen kirjoittajan kannalta todennäköisesti irrelevantilla tavalla – tekstin 7.9 kysymykseen *onko [Posti] täysin yksinvalti*. ”Yksinvalti” ei kuitenkaan tekstissä 7.9 sisällä väitettä, että Suomen Posti Oyj:llä olisi lehtijakelussa monopoliasema, vaan sillä viitataan selvästi mahdolluuteen valittaa sen päätöksistä, kuten kysymystä edeltävä teksti osoittaa. Mainitsemani geneerinen dissonanssi seuraa siitä, että julkiseen toimijaan kuten postiin, siis ei Suomen Posti Oyj:hin vaan tiettyyn nykykulttuuriin kuuluvaan julkisen palvelun muotoon, kohdistuu luonteeltaan erilainen valituspaine kuin tavalliseen yritykseen, mutta teksti 7.9 ei erota näitä aspekteja toisistaan. Teksti 7.10 päättyy tulkitsemaan tekstiä 7.9 asiakaspalautteeksi, minkä kirjoittaja eksplisiittisesti myös osoittaa: *Kiitämme palautteesta ja pyrimme kehittämään palveluitamme sen mukaan*.

Enemmän tai vähemmän vastaavia julkisen palvelun toimintaan kohdistuvan mielipiteenilmaisun ja yrityspalautteen sekoittumista löytyy aineistokaudelta runsaasti. Kohteiksi päättyvät mm.

- Tampereen kaupungin hammaslääkäripalvelut (alkuperäinen kirjoitus aineistokauden ulkopuolella, vastaus 10.8.2004; tekstiviesti 16.3.2005)
- VR Oyj (14.8.2004, vastaus 19.8.2004; 3.3.2005, vastaus 5.3.2005)
- Tampereen kaupungin siirtyminen verkkolaskutukseen (8.3.2005, vastaus 11.3.2005, kommentti kumpaankin 17.3.2005)
- MTV 3:n televisio-ohjelmat (8.3.2005 ja 10.3.2005, ei vastausta)
- matkapuhelinoperaattorin tukiaseman pystytys omakotialueelle (12.3.2005, vastaus 17.3.2005, kommentti edelliseen 22.3.2005)
- ylioppilastutkintolautakunnan äidinkielen kokeen tehtävät (tekstiviestit 16.3.2005 ja 22.3.2005)
- Tampereen kaupungin liikennelaitoksen aikataulu- ja reitimuutokset (kommentteja 21.8.2004, 24.8.2004, 28.8.2004, 24.3.2005) ja

- Oy Veikkaus Ab:n lottoarvonnot (25.3.2005, vastaus 31.3.2005).

Kaikkiin liittyvät samat seikat kuin tekstipariin 7.9–7.10. Ensinnäkin on mielipidegenreen liittyvä funktio: julkiseen toimijaan toivotaan voitavan vaikuttaa julkisen mielipiteenmuodostuskanavan kautta. Toisin kuin varsinaisten yritysten tapauksissa, suora asiakaspalautte ei vastaa tarkoitustaan, koska hyvin usein kohteena olevalla toimijalla on jollei monopoliasemaa, ainakin sellainen julkinen asema, jossa sen ei tarvitse piitata (tai koetaan, ettei sen tarvitse piitata) yksilöiltä tulevasta suorasta palautteesta. Toisekseen on asiakaspalauttegenren funktio: julkinen kanava toimii asiakaspalautteen väljänä nimenomaan siksi, että varsinaista asiakaspalauttekanavaa ei joko ole tai se koetaan heikoksi välineeksi. Toimijoiden mahdollisissa vastauksissa korostuu jälkimmäinen genre, joskin kuten tekstistä 7.10 nähdään, teksti on varsin laveaa ja yleistä ollakseen *ainoastaan* vastine asiakaspalautteeseen. Julkinen kanava pakottaa vastaamaan myös mielipidegenren funktioon.

Yksi kielenpiirre tuo mielipide- ja asiakaspalauttegenret lähelle toisiaan: kummassakin käytetään usein ensimmäistä persoonaa. Tämä nimenomainen piirre voitaisiin nähdä myös ikonisena suhteessa tekstilajiin, koska niin 'mielipiteen ilmaiseminen' kuin 'palautteen antaminen' (tai 'toiminnasta valittaminen') sisältävät ajatuksen siitä, että kirjoittaja puhuu omista näkemyksistään tai kokemuksistaan eikä esim. vain referoi muualta kuulemaansa. Tekstilajivihjeen indeksaalisuus ei kuitenkaan sulje pois sen mahdollista ikonisuutta, sillä indeksi voi aina sisältää ikonin (ks. lukua 5.5). Indeksiaalisuus on kuitenkin lajivihjeen semioottisen toiminnan kannalta oleellisempaa. Ajatellaan tekstin 7.9 niitä seikkoja, jotka tuottavat sille asiakaspalvelugenretulkinnan; näitä ovat tekstistä kursivoimani kohdat.

Tekstin 7.9 kirjoittaja olisi voinut tyytyä yleisesti kommentoimaan seikkoja, joista Postin toiminnassa ei pitänyt eli lehden viikonloppukannon päättymistä, pakkoa siirtää postilaatikot kauemmas kahteen otteeseen tai maksaa ylimääräistä postinkannosta lähemmäs taloa; tällöin luultavasti myös Suomen Posti Oyj olisi tullut kinnut tekstin 'mielipidejutuksi', joka ainoastaan kommentoi yleisiä, kaikkia koskettavia asioita yksityishenkilön näkökulmasta julkisella kanavalla, eikä tekstin olisi koettu vaativan vastausta. Kirjoittaja kuitenkin yksilöi tapauksen: *Soitin välittömästi lapussa olleeseen numeroon, mutta esimies ei ollut töissä. [...] Protestoin puhelimeen vastanneelle, mutta postin tulo loppui siihen.* Näin hän tulee luoneeksi *asiakasta-*

pauksen, joka taas tyypillisesti vaatii vastinetta. Tapauksen yksilöinti rekontekstoi tapauksen toiseen genreen eli toimii lajivihjeenä. Lajivihjeenä sitä ei kuitenkaan voi ajatella ikonisena asiakaspalautegenren kannalta, sillä siitä puuttuvat tarkat tiedot, joita vastausta odottava asiakaspalaute vaatisi: paikkakunta, katuosoite, tapahtumien päivämäärät, numero johon on soitettu, henkilö jonka kanssa asiaa on selvitetty. Vihjeet nimenomaan *viittaavat* genreen *olematta* (tai ilman, että niiden tarvitsee olla) sitä.

Ajatus lajipiirteiden indeksaalisuudesta ei sinänsä ole uusi. Tutkimuskirjallisuudessa on puhuttu lajivihjeistä (esim. Dixon 1987: 14; Hasan 1996a: 51; Frow 2005: 109–) tai *-signaaleista* (Fowler A 1982: luku 6) sen korostamiseksi, että laji siinä mielessä kuin se on mielekästä ymmärtää ei sijaitse niissä piirteissä, joiden kautta tai avulla se havaitaan. Lajiteorian semioottinen perusta edellyttää kuitenkin, että asia nostetaan eksplisiittisesti esille. Tämä liittyy myös edellisessä luvussa käsiteltyyn hypoteesiin, että tekstilaji on uusi, emergenttinen semioottinen resurssi. Sitä ei voi palauttaa tekstija kontekstipiirteisiin, joiden avulla se tuotetaan, sillä kun sanotaan ”merkin merkitys on sen käytössä”, ei tarkoiteta behavioristis-positivistisesti merkin kulloistakin käyttötilannetta konkreettisesti seuraavaa havaittavaa toimintaa vaan nimenomaan sitä geneeristä, yleistä tulkintaa, joka merkin käytöstä tehdään: käsitteen kaikkia mahdollisia seuraamuksia, ei vain niitä, jotka jossakin tilanteessa jonakin hetkenä joku havaitsee (vrt. lukua 5.1).

7.3 Laji merkkinä ja semioosina

Kuten edellisessä luvussa mainitsin, taannoisessa fantasiagenreä tutkineessa kirjallisuustieteellisessä monografiassani päädyin tuomitsemaan tekstin havaittavat piirteet merkityksettömiksi sen lajisidonnaisuuden kannalta: ”mitä tahansa on mahdollista lukea minä tahansa muttei säännöttömästi” (Nieminen 1995: 18, 1996: 36). Takana oli pettymys siihen, mitä välineitä (kirjallisuuden) lajiteoria tarjosi yksittäistä lajia konkreettisesti tutkivan tutkijan käyttöön.

Nykyisestä metateoreettisesta kehyksestäni käsin ilmaisisin asian niin, että teoriat kohtelivat tekstilajeja merkkeinä, kun taas tutkija kohtasi tekstilajit teksteistä semioosina. Staattisen, koodinluontaisen teoreettisen näkemyksen ja dynaamisen, diskursiivisen tekstitodellisuuden välillä oli ammottava ristiriita. Tiettyyn lajeihin liitettyjen tekstien yhteisten piirteiden luetteleminen sen paremmin kuin yritys indusoida näistä luetteloista tekstilajin määritelmää eivät joh-

taneet konkreettisiin tuloksiin, jolla olisi käyttöä itse tekstin tai tekstiin liittyvien diskurssien ymmärtämisessä tai analysoinnissa. Vaikka tapana oli korostaa lajiteorian tulkinnallista, ei luokittelevaa arvoa (esim. Fowler A 1982: 37), lajin merkitys tulkinnan välineenä ei tuntunut juurikaan liittyvän siihen, miten lajia kuvattiin tai miten sitä käsitteenä luonnehdittiin.

Vaikka väitteeni ”mitä tahansa on mahdollista lukea minä tahansa” kiisti nimenomaisesti tekstuaalisen genrekäsityksen, sen voi jälkikäteen nähdä kohdistuneen yhtä lailla lajikäsitykseen, jossa tekstilaji samastetaan johonkin kontekstuaaliseen korrelaattiinsa. Kummassakin tapauksessa kyseessä on joka tapauksessa jokin ”objektiivinen entiteetti”, jonka ”voi osoittaa olevan olemassa konkreettisin termein” (Cobley 2001: 479). Onpa lajihavainnon välineenä oleva ”objektiivinen entiteetti” kielenpiirre (ensimmäinen persoona mielipidejutun ”lajipiirteenä”) tai kontekstin ominaisuus (mielipidejutun sijoittuminen julkiseen kanavaan eli journalistiseen diskurssiin, sen kirjoittajan ”yksityisyys” ja yleisön spesifioimattomuus), lajin samastaminen näihin piirteisiin sisältää piilevän preskriptiivisen impulssin (mas. 480) ja on – tutkijan sitä välttämättä tunnustamatta – institutionaalista toimintaa, joka yhtäaikaisesti tuottaa tietynlaisia näkemystä tietystä lajista kuin objektiivisesti kuvaa sitä (Altman 1999: 23). Lajin kuvaaminen ”lajipiirteiden” kautta myös luonnollistaa sellaisen näkemyksen lajityypillisestä tekstistä, joka ei suinkaan ole yleinen ja yhtäläinen vaan jota *jokin* tekstitoimijaryhmä suosii tai haluaa (mts. 130). Tekstilajiin poimitaan valikoima kaikista mahdollisista lajivihjeistä, ja ne muodostavat tästedes lajin, ensin tutkijan lajia koskevassa representaatioissa ja sitten – mahdollisesti – muualakin. Koska tutkijatkaan eivät sijaitse diskurssiyhteisön ulkopuolella, heidän kuvauksensa vaikuttaa takaisin yhteisön diskurssiin (enemmän tai vähemmän).

”Mitä tahansa on mahdollista lukea minä tahansa” oli kommentti abstraktiotasojen sekoittamiseen. Tekstistä tai sen kontekstista tehdään havaintoja, jotka ymmärretään (käytännössä) indekseiksi johonkin tekstilajiin: tämä on yksinkertaisesti tekstin (re-) kontekstualisointia, merkin sijoittamista osaksi semioosia, jossa se tulkitaan. Tutkimuksessa kuitenkin on helposti samastettu havainnot sen kohteeseen eli tekstilajin epistemologia (tekstilajin kontekstualisointi, tekstilajievidenssi) sen ontologiaan (funktioon ja substanssiin diskurssissa). *Tähän saakka* ”mitä tahansa minä tahansa” on kritiikinä mielekäästä, koska se korostaa erilaisten rekontekstualisointien

mahdollisuutta tekstin joutuessa aina uusiin konteksteihin. *Tästä eteenpäin* ajatuksesta kiinni pitäminen tai sen looginen seuraaminen johtaisi kuitenkin ongelmiin. Aivan kuten ei suomen kielen lause *Söin aamulla puuroa* merkitse vapaasti aivan mitä tahansa¹, tekstin tekstilajikaan ei ole täysin ehdonvallan asia.

Jos hyväksytään ajatus, että tekstilajilla kaikesta huolimatta voi olla formalisoitavissa oleva hahmo, on seuraavaksi tarkasteltava sitä, miten havainto suhtautuu kokonaisnäkemykseen tekstilajien olemuksesta ja toiminnasta. Formalisoitavissa oleva hahmo on merkki, mutta havainto koskee semioosia. Ennen kaikkea on selitettävä (a) miten tekstilajin dekontekstuaalisuutta sitten on ylipäänsä mahdollista epäillä. Jos asia lopultakin on juuri niin kuin se on kautta lajiteorian historian väitetty olevan, miten on selitettävissä kaikki siihen kohdistunut kritiikki (myös omani!). Toisaalta on myös selitettävä, (b) miten tekstilajin dekontekstualisoituneisuus semioottisesti toimii.

Semioottisen tarkastelutavan nimenomaisena etuna ”konkreettisemmalla” tai täsmällisemmällä tasolla tapahtuvaan – kuten kieli-tieteelliseen – tarkasteluun on se, että niin tekstilajin olemus kuin sen seurannaisilmiötkin on mahdollista aina kuvata yhden ainoan yksinkertaisen, universaalisen ja apriorisen koneiston moninaisina heijastumina ja toistoina. Tämä ei tarkoita eri semioottisten järjestelmien erojen ohittamista tai huomiotta jättämistä, vaan ”syvempää” tarkastelunäkökulmaa, joka pyrkii näkemään erojen takana suuremman ykseyden. Kaiken semioottisen toiminnan ytimessä on nimittäin aina sama, sinänsä yksinkertainen kolmen toisiinsa nähden palautumattomassa suhteessa olevan objektin suhde, semioosi. Merkkijärjestelmien voi sekä väittää että havaita toistavan samoja, periaatteessa – joskaan ei aina käytännössä – yksinkertaisia peruskeinoja tasolta toiselle (Anttila 1985: 4, 10).

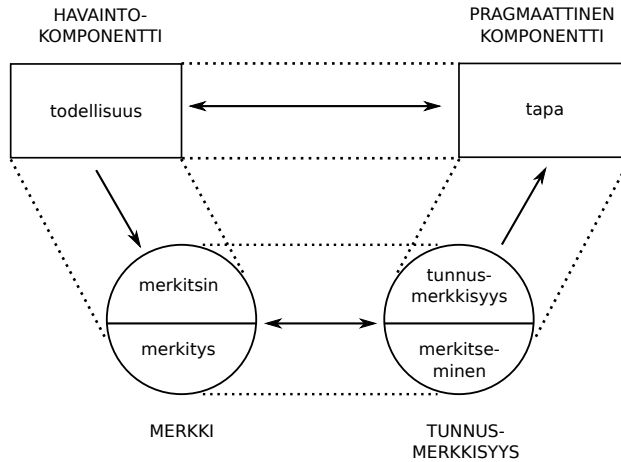
Niin tekstin kuin tekstilajinkin dekontekstualisoitu olomuoto on semioottisessa tarkastelussa merkki. Tekstintulkinnassa tekstilaji asettuu semioosissa tulkitsimen, teksti taas merkin asemaan. Kohteeksi tulee jonkin tason tulkinta – joka edelleen voi olla ja yleensä onkin merkki, joka saa uudessa semioosissa oman tulkitsimensa ja niin edelleen. Tulkitsimena tekstilaji siis tulkitsee merkin asemaan asettuvaa tekstiä tai yhtä hyvin yksittäistä tekstinosaa tai koko-

¹Edes salakirjoituksessa, jossa periaatteessa voitaisiin sopia, että *Söin aamulla puuroa* merkitsee ’kaupat on tehty’, koska merkitys riippuu sovitusta koodista, joka rakentuu suomen kielen konventioiden päälle eikä konstruoidu tilanteessa vapaasti.

naista tekstien joukkoa. Tekstilaji on tavallisesti interpretatiiviselta luonteeltaan Peircen termistössä *rheme* (tai *seme*, Liszka 1996: 40) eli yleensä *dicent* (tai *pheme*, mts. 41) eikä *argument* (tai *delome*, mts. 42; ks. myös lukua 5.5). Joissakin tapauksissa se voi saavuttaa myös tällaisen tulkinnan. Tarkoitin tällä sitä, että yleisesti ottaen tekstilaji ei tulkitse yksittäisen tekstin nimenomaista yksittäistä päämäärää eikä ratkaise aktuaalista tulkintaa, tekstin tarkoitusta eli tilanteista merkitystä (Nieminen 1998: 117; Larjavaara 2007: 20), vaan se pysyy yleisemmällä tasolla siten, että se lähinnä auttaa löytämään tekstistä merkit, joiden avulla tuo tarkoitus on selvitettävissä.

Peircen semeiotiikassa merkki on Raimo Anttilan (1992: 26) ilmausta lainatakseen ”jäätynyttä toimintaa” ja semioosi toiminnan käynnistymistä uudelleen. On tärkeää huomata, etteivät puolet ole toisistaan irrallaan vaan ne ovat vain näkökulmia samaan. Niin merkki kuin merkitysikin ovat toimintaa, mikä on oleellisen keskeinen ja ohittamattomissa oleva huomio Peircen filosofisessa pragmatismissa. Pragmatismi ei hyväksy ontologista eroa tiedon ja toiminnan välille, vaan kaikki mahdollinen ihmisen saavutettavissa oleva tieto muodostuu toiminnasta, aktivoituu toiminnassa ja pysyy käyttöjensä välissä tallessa vain toiminnan kautta. Toisekseen merkki ”paketoit” osan toimintaa – lohkoo siitä osasen, jonka säilyttää ja siirtää (rekontekstualisoi) toiminnasta toiseen. Tarkasteltaessa dekontekstualisoitunutta merkkiä staattisesti, semioosista irrotettuna, se tulee kohtuullisen lähelle Saussuren kaksijakoista merkin mallia, jossa tietty merkitys sidostuu kiinteästi johonkin tiettyyn merkitykseen. Merkin dekontekstualisoituminen taas voidaan sen jähmettyneestä luonteesta huolimatta nähdä jatkuvana toimintana, koska staattisuus on aina vain hetkellistä. Anttila on esittänyt tämän kehän alkuaan Michael Shapiron esittämällä kaaviolla, jonka esitän ohessa kuviona 7.1. En tässä ota kantaa kuvion oikeassa alalaidassa olevaan tunnusmerkkisyyskomponenttiin, jonka Shapiro ja Anttila ovat omaksuneet Roman Jakobsonin semioottisesta ajattelusta, vaan keskityn kolmeen muuhun komponenttiin: toimintaan (pragmaattinen komponentti), havaintoon (kognitioon) ja itse merkkiin.

Peircen tulkinnassa *kaikki* kuvion 7.1 komponentit ovat semioottisia. Toisin sanoen – mahdollisesti ja todennäköisesti – strukturalistisesta semiologiasta poiketen Peirce ei rajannut merkkitoimintaa vain siihen, mikä jollekulle havainnoijalle välittömästi näyttäytyy merkkitoimintana kuten viestintänä, vaan itse merkkitoiminnan

Kuva 7.1: Michael Shapiron semioottinen pyörä (Raimo Anttilan mukaan).

ehdotkin olivat merkkimateriaalia: elollisella olennolla ei olekaan mitään pääsyä ulos merkkien maailmasta, koska se voi elää ja toimia ainoastaan merkkien välityksellä ja niiden asettamien ehtojen. Toiminta ja havainto ovat molempisuuntaisessa yhteydessä toisiinsa: havainto voi aiheuttaa toimintaa tai se voi seurata siitä. Havainnon muodostama todellisuus välittyy kokemuksena eli ensiytenä merkkiin, joka "fossilisoituu" sen (Anttila 1992: 28). Merkin käyttö on aina käyttöä jossakin kontekstissa, – toisin sanoen merkki kontekstoidaan aina käytössä – ja käyttöä on kaikki merkkiin viittaaminen, myös sen käyttö yksilönsisäisesti esim. kognitiivissa. Merkitys on siksi itsessään muutosta (mp.) eikä muutosta tarvitse erikseen teoreettisesti millään tavoin selittää.

Kirjallisuuden lajiteoriassa Alastair Fowler (2003: 190) on esittänyt, että kirjallisuustieteen strukturalismin jälkeiset lajiteoriat näkevät lajit "assosiaatiokenttinä" eivätkä enää strukturalismin tapaan koodattuina rakenteina tai matriiseina. Fowler toteaa tutkijoiden liian herkästi olettaneen tiukasti "koodattuja signaaleja", kun taas laji erotteleekin vain enemmän tai vähemmän systemaattisesti niin formaalisten kuin substantiaalistenkin piirteiden kimppuja (mp.). Hänen mukaansa laji ei siis olekaan rajattu tekstejä synnyttävä tai tulkitseva koodi vaan pikemminkin sillä on assosiatiiivinen funktio (mp.); tämän voisi ilmaista myös niin, että laji asettuu tertium comparationis -asemaan – eli se on Peircen terminologiassa tulkitsin.

Strukturalistista kooditeoriaa hylätessään Fowler ei kuitenkaan ota ratkaisevaa askelta ja hylkää myös strukturalistista merkin teoriaa. Hänen mukaansa esimerkiksi oleellisin asia kirjallisista metaforista jää huomiotta, jos niitä tarkastellaan koodauksena (mas. 197), mutta hänen itsensä voi väittää vaihtavan vain sanan "koodaus" tilalle sanan "assosiaatio" ja jättävän huomaamatta, kuinka se *nimityksestään riippumatta* on oleellisen tärkeä merkkitoimintaan kuuluva suhde: Saussuren merkitsimen ja merkityksen välinen suhde.

Fowleria ennen samantapaisen ajatuksen on esittänyt Thomas L. Kent (1985: 134), mutta hänen näkemyksensä viestinnästä on monien kirjallisuustieteilijöiden tapaan kapea: "viestintänä" nähdään lähinnä kognitiivisen tiedon siirtäminen yksilöltä toiselle. Sen sijaan Orvar Löfgren (1998) puhuessaan "kuluttamisen genreistä" tulee jo lähelle sitä Peircen näkemystä, että paitsi tekstit (tai yleisemmin merkit) myös niiden "merkitys" eli käytännön seuraamukset ovat semioottisia.

Dynaaminen semioottinen näkemys selittää luonnollisella tavalla paitsi tekstilajien muutoksen myös niiden vaihtelun. Koska merkin jokainen käyttö vaatii sen rekontekstualisointia, jokainen käyttö on myös ainutkertainen eikä invarianssia siten edes voi olla. Esimerkiksi systeemis-funktionaalinen kieliteoria hyväksyy tämän invarianssittomuuden periaatteessa. Käytännössä SFL:n tukeutuminen strukturalistiseen semiologiaan (tai kielen metateoriaan) johtaa usein ongelmiin. Esimerkiksi heti torjuttuaan eksplisiittisesti invarianssin tekstilajeista puhuessaan Frances Christie (1987: 25) jatkaa esittämällä lainauksen, josta vahvasti syntyy kuva, että kielen elementit ja konteksti yhdessä saavuttavat jolleivät invarianssia, ainakin suuren ennustettavuuden. Tämän täytyy tarkoittaa joko sitä, että konteksti, toisin kuin kieli, on invarianttia, tai että kielen ja kontekstin suhteet ovat invariantteja. Kumpaakin tulkintaa on yhtä vaikea hyväksyä.

Dekontekstuaalinen lajinäkemys näkee tekstilajin merkinä samaan tapaan kuin strukturalistisessa semiologian teoriassa: jollakin determinoidulla tavalla kontekstista tulkittavissa olevana, empiiristä tapahtumaa abstraktimpana toimintatyypinä. Kontekstualisaatiossa tekstilaji muuttuu Peircen merkiksi (representamen), joka tulkitaan vain ja ainoastaan osana semioosia. Siirtyminen merkistä semioosiin johtaa käytännössä samaan kuin parin viime vuosikymmenen aikana kielitieteessä korostunut kontekstuaalinen tai kontekstisidonnainen merkitysnäkemys (esim. Larjavaara 2007: 27): kielenil-

mauksen merkitys on (täysin) tulkittavissa vasta kontekstissaan. De-kontekstualisoitunut, kieleen kiinteästi koodautunut merkitys ei katoa eikä sen rooli täysin muutu, mutta merkitseminen, signifikaatio, toimintana sidotaan vahvemmin niihin tilanteisiin, joissa ja joiden takia kielenilmauksia käytetään. Yksittäisen kielenilmauksen tilanteinen tulkinta – eli tulkinta puheaktina – itse asiassa riippuu juuri sen kontekstualisaatiosta (Lemke 1988b).

Kontekstisidonnaisen merkitysnäkemyksen tapaa myös kirjallisuuden lajiteoriasta, minne se on tullut kielitieteellisen ja filosofisen semantiikan, ennen kaikkea Wittgensteinin myöhäisfilosofiaan (1953) kuuluvan merkityksen käyttöteorian kautta. Tekstilajien ”merkityksellä”, joka rinnastetaan kielen sanan merkitykseen, tarkoitetaan sitä konventionaalista tulkintasuhdetta, joka yksittäisen tekstin ja sen tekstilajin välillä vallitsee. Tekstilajia siis pidetään todellakin sinä ”kielenä”, jolla (tai johon) teksti on tuotettu. Wittgensteiniin yhtyen voidaan tällöin todeta, että ”niiden merkitys on niiden käytössä” (esim. Haettner Aurelius 2003: 55–56). Käytön korostaminen johtaa historioivaan näkökulmaan, koska käyttö, toisin kuin strukturalistinen koodisuhde, on ajallinen tapahtuma eikä ajasta riippumaton tai siihen poikittaissuuntainen suhde (mp.). Haettner Aurelius korostaakin (mas. 51), että lajiteoriassa realismin ja nominalismin välisen kiistan ratkaisu löytyy nimenomaan ”pragmaattisesta” (tai paremmin pragmatistisesta) semantiikasta: Wittgensteinin myöhäisfilosofiasta sekä pragmatistifilosoifeilta kuten Peirceltä, William Jamesilta ja John Deweyltä. Vain jos lajit siirretään yleisempään semioottiseen tarkastelukulmaan eli niitä ajatellaan luonnollisen kielen tavoin merkkijärjestelminä, vältetään loputon objekti- ja metakielen, tutkimuksen kohteen ja sen tekemisen, välisen eronteon noidankehä, missä (kielenulkoinen) merkitys tuntuu pakenevan aina uusiin (kielellisiin) merkkikerroksiin.

För det första har den [= pragmaattinen semantiikka] – i anslutning till tanken att språket kan brukas på många sätt [...] – gjort att genrer, i betydelsen genrefenomenet i texten, förstås som kulturellt reglerade språkspel, funktioner, inte som vetenskapliga termer eller klasser som skall hanteras i ett metaspråk. Man kunde säga att den pragmatiska synen på betydelse har förändrat synen på vad en genre är. (Haettner Aurelius 2003: 56; kursivointi poistettu.)

Platonisen terävät lajirajat katoavat, koska asioita voi määritellä vain kontekstissaan. Kieli ja "elämänmuoto" ovat saman kolikon kaksi puolta (mp.).

Toisaalta kirjallisuuden lajiteoriassa on esitetty sellaisiakin kantoja, jotka tuntuvat sotivan tulkinnan kontekstisidonnaisuutta vastaan. Etenkin näitä on esittänyt Alastair Fowler, jota tuntuu vaivaavan ajatus, että kiinteiden koodisuhteiden vaihtuessa dynaamisiksi neuvottelusuhteiksi koko merkityksen perusta valuu tekstiltä sen osanottajille – ennen muuta vastaanottajalle. Hän haluaa korostaa koodin (määritelmien) ja viestinnän eroa määrittelemättä oikeastaan kumpaakaan (ks. etenkin Fowler A 1989). Kirjallisuudenlajit Fowler näkee yhtenä viestinnän onnistumista täydentävänä tai varmistavana lisäkoodina (mas. 292), mutta sanoo toisaalta, että vallankin dekonstruktionistit ovat ylikorostaneet koodien merkitystä viestinnälle (mas. 291). Asetelmaa on hieman vaikea tulkita. Ilmeisesti Fowler kirjallisuustieteilijänä tarkoittaa nyt nimenomaan kirjallisia koodeja, joiden merkitystä kirjallisessa viestinnässä jotkin postmodernismin koulukunnat ovat voineet ylikorostaa, mutta jättää tarkastelunsa ulkopuolelle ne kielelliset koodit, joille kirjalliset koodit perustuvat ja joita ilman jokainen kirjallinen viesti jää väistämättä tulkitsematta. Tämä olisi naiivi kanta. Kirjallisuustieteen se sallisi jättää kaikki koodien dynamiikkaan liittyvät ongelmat "viestinnän" tutkimuksen vastuulle eli ne siirrettäisiin vain pois omalta alueelta tekemättä elettäkään niiden ratkaisemiseksi. Se olisi ristiriidassa myös sen Fowlerin implisiittisesti hyväksymän tieteenteoreettisen suuntauksen kanssa, että kirjallisuudenlajeja on viime vuosikymmeninä yhä useammin tarkasteltu pikemmin niiden viestintäfunktioiden kuin formaalisten ominaisuuksien kautta (mas. 295).

Riippumatta siitä, mitä teoreettisia valintoja tehdään, käytännön tutkimuksessa eli tutkimusmenetelmien tasolla ei voi pitää erillään yleisiä normeja (konventioita) ja niiden tilanteista tulkintaa. Tulos on Peircen semeiotiikassa odotuksenmukainen: merkkijärjestelmät, sikäli kuin niitä aidossa mielessä onkaan, seuraavat käytön historiaa ja representoituvat vain käytössä. Kun tarkastellaan jonkin (dekontekstualisoituneen) merkin jotakin yksittäistä tulkintaa, se aina rekontekstualisoituu uuteen ympäristöönsä. Peirce ilmaisee tämän niin, että jokainen legisign toteutuu välttämättä jonakin sinsignina. Toisin sanoen lainkaltaista suhdetta ilmaiseva, usein muttei välttämättä konventionaalinen, legisign ja sitä jossakin yksittäisessä tilanteessa toteuttava sinsign ovat tyyppi–edustuma-suhteessa toi-

siinsa (Liszka 1996: 35–36). Edelleen on korostettava, että se tulkinta, että jokin olio tai asia tai tapahtuma on sinsign jostakin legisignista, on itsessään semioosi.

Kontekstualisaationäkökulmasta tekstin lajisidonnaisuuden kannalta ei ole sen merkittävämpää, millaiset kohdattavan merkin (tekstin) omat havaittavat ominaisuudet ovat, kuin se, millaisen tulkitsimen merkki saa tai mihin kohteeseen merkin tulkitaan viittaavan. Keskiöön asettuu irrallisen, kontekstittoman merkin sijaan merkkitulkin koko osatekijäkolmikko: itse merkki, sen tulkitsin ja sen kohde. Tulkinallinen päättely voi alkaa mistä pisteestä vain. Vastaanottajan tulkitsimien saavuttaessa riittävän yhtenevyyden lähettäjän tulkitsimien kanssa tekstissä olevien merkkien samankaltaisuudet ja eriävyydet kummankin (tai jonkun muun) osapuolen dekontekstualisoituneisiin malleihin käyvät vähemmän tärkeiksi. Poissaoleva merkki voi näin tulla yhtä tärkeäksi kuin tekstissä todella läsnäolevat.

Semioottinen dynaaminen näkemys tulkinnasta asettuu selkeimmin klassista strukturalismia luonnehtinutta merkityksen koodinäkemyksiä vastaan (esim. Saussure 1916; Lotman 1966). Sen sijaan suhde systeemis-funktionaalista tai sosiosemioottista teoriaa luonnehtivaan näkemykseen, missä merkityksen nähdään syntyvän merkitysvaruudesta (-potentiaalista) tehtävinä valintoina (esim. Halliday 1978; Enkvist 1991b; 1995; Lähteenmäki 2001: 67–71), on ongelmallisempi. Peircen malli semioottisesta toiminnasta ei sisällä eksplisiittisesti sulkeisen merkitysvaruuden, merkkijärjestelmän, käsitettä, ja sikäläkin kuin sitä voidaan hahmotella, se asettuu selkeästi toissijaiseen asemaan. Laajasti ymmärretyssä sosiosemioottisessa näkemyksessä on kuitenkin aineksia, jotka on mahdollista ymmärtää peirceläisittäin; esimerkiksi voisi nostaa Jay Lemken (1988b; 1991) erottelun dynaamiseen ja synoptiseen merkitykseen.

Peircen semeiotiikan keskeinen oivallus on, ettei merkkitoiminta milloinkaan voi olla siten sulkeista, että merkkien käyttöä olisi mahdollista tarkastella tai ymmärtää vain merkkien välisenä tapahtumisena. Sulkeiset merkkijärjestelmät rajataan määritelmällisesti pois. Tämä tukee hyvin Anne Freadmanin (1994) ja William F. Hanksin (1989) tahoillaan – uusretoriikassa ja kielitieteellisessä antropologiassa – esiin nostamaa ajatusta, että tekstilajia ei milloinkaan voi selittää yksin kielellisestä toiminnasta käsin, vaan tutkimuksessa on aina otettava huomioon myös muiden, kieleen nähden erillisten semioottisten järjestelmien olemassaolo. Kysymys on viime kädessä

siitä, mikä rajoittaa tulkintaa: mitkä ovat ne tekijät, jotka estävät tulkintaa realisoimasta Peircen merkkiteorian implikoimaa "rajatoman semioosin" (Eco 1990: 23–) käsitettä eli merkkien palautumista vain toisiin merkkeihin siten, ettei tulkinta koskaan saavuta kielenulkoista maailmaa? Peirce käytti merkin tarkoituksenmukaisesta, pragmaattisesta tulkintaa ilmausta "sufficiently considered" (SS: 110), minkä voi suomentaa 'riittämiin pohdituksi': merkkiä on riittämiin pohdittu, kun se avautuu sen merkkijärjestelmän (tai niiden merkkijärjestelmien) ulkopuolelle, jossa se on tuotettu – kun se saa energeettisen tulkitsimen. Energeettinen tulkitsin tarkoittaa sitä, että tulkinta siirtyy järjestelmästä toiseen tai tasolta toiselle niin, että merkin tulkinnan kohde on jotakin alkuperäisen merkkijärjestelmän ulkopuolella tapahtuvaa, käytännössä seuraamuksellista toimintaa. Yksinkertaisimmillaan tämä voi olla kysymyksen annettu vastaus tai väitteeseen esitetty vastine: vaikka kumpikin "vierusparin" repliikki on itsessään kielellinen teko, kielellisen teon toteuttaminen ei itsessään ole kielellistä toimintaa; puhuminen tai kirjoittaminen edellyttävät aina toimintana kielen ulkopuolelle menemistä. Näin ollen mielipideaineiston jokainen toiminnallisesti toisiutta (aktio–reaktio-suhdetta) ilmaiseva tekstipari on ymmärrettävissä niin, että ensimmäinen teksti on tuottanut jonkin käytännössä havaittavan reaktion eli saanut energeettisen tulkitsimen. Koska tulkitsin itsessään on – tässäkin tapauksessa – merkki (teksti), se vuorostaan itse asettuu merkkiasemaan ja hakee niin tulkitsinta kuin tulkinnan kohdetta, ja niin edelleen.

Esimerkiksi mielipidejuttu (jonka tekstilajipiirteistä lisää luvussa 8) on luonteeltaan sellainen, että se kutsuu energeettistä tulkitsinta, joka on teksti. Toisin sanoen mielipidejutun dekontekstualisoituneeseen tekstilajiluonteeseen kuuluu piirre, että mielipidejuttu toimii ikään kuin kysymyksenä tai väitteenä, joka jättää avoimeksi vastaus- tai vastineaseman (ks. lukua 8.6). Yksinomaan formaalisiin piirteisiin perustuva tekstilajiteoria on mahdottoman tehtävän edessä tämän ilmaisemisessa, vallankin kun on selvää, ettei vastaus tai vastinetta läheskään aina eksplisiittisesti ole läsnä. Juuri tämän vuoksi tarvitaan lajiteoriaa, joka autonomisten tekstien sijaan tarkastelee tekstuaalista vuorovaikutusta eli tekstien keskinäistä kontekstualisointia.

Tekstilajilla on myös merkinluonne. Kun tekstilajia tavoittelee sen normatiivisten ominaisuuksien kautta määritettävissä olevana objektina, se muodostaa nimenomaan formaalisen, dekontekstuali-

soidun, intuitiivisen entiteetin, jolla on sosiaalinen olemus (koska intuitiot eivät ole yksilöpsykologisia: ks. lukua 7.5). Tämä tarkoittaa, että tekstilaji voi elää omaa elämäänsä teksteistä riippumatta.

Kirjallisuustieteessä lajiteorian pitkä katkokseton historia antiikista nykypäiviin totutti tutkijayhteisön kohtelemaan kirjallisuudenlajia merkkientiteettinä. Vaikkei käsitys vastannekaan sitä, minkä Aristoteles esitti (Farrell 2003: 384–386), se seurasi luonnostaan kategoriakäsityksestä, joka lähinnä Aristoteleelta (Met.: III, 3, 998b1–5) oli länsimaiseen tieteenhistoriaan omaksuttu. Luokkaa pidettiin luokkana sen takia, että sen jäseniä yhdistää toisiinsa jokin piirre tai piirrerypäs – essentia tai idea –, jonka tavoittaminen olisi luokan kuvauksen ensisijainen ja oleellisin tehtävä. Lajiteorian kannalta tämän lienee suorimmin ilmaissut Tzvetan Todorov (Todorov 1978: 17), jonka mukaan tästä ”ilmeisestä” tosiseikasta seuraa, että lajien tutkimuksen lopullinen päämäärä on nimenomaan lajipiirteiden tunnollinen kuvaus. Kirjallisuustieteestä ”essentialisoiva”, piirteitä painottava näkemys siirtyi kielitieteenkin tekstilajiteoriaan. Formalistisen käsityksen väistyminen lajiteoriasta on tapahtunut enemmän kirjallisuustieteen ulkopuolella kuin sen sisällä (Bawarshi 2000: 366). Kielitiede on tässä toiminut yhtenä uudistajista.

Tekstilajin näkeminen piirteiden rajaamana luokkana on kahdella tapaa ongelmallista. Ensinnäkään tekstien kuuluminen lajiin ei riipu yksin niiden tekstuaalisista piirteistä. Tekstin sijoittaminen toiseen kontekstiin voi asettaa sen sellaisen tulkinnan alaiseksi, joka (muiden mahdollisten seuraamusten ohella) muuttaa sen lajisidoksia. Se, että rekontekstualisoinnilla on mahdollisuus vaikuttaa lajisidonnaisuuteen, taas merkitsee, että koska laji jo varsin yleisen konsensuksenkin perusteella on tulkinnan ja siihen liittyvien odotusten kategoria, rekontekstualisointi voi muuttaa tekstin tulkintaa. Tulkinnan muuttuminen voi olla hyvinkin dramaattista. Kyse ei tarvitse olla pelkästään tekstin (perlokutionaarisen) päämäärän vaihtumisesta, vaan myös tekstinsisäisten semanttisten suhteiden muutoksesta. Tässä ei sinänsä ole mitään yllättävää niille, jotka muutenkin hyväksyvät edes jossakin muodossaan ajatuksen kielellisen merkityksen määräytymistä määräkonteksteissa, mutta kun se todenneetaan tällä tasolla, sillä on (tai sillä pitää olla) vääjäämättömät seuraukset lajiteorian kuviteltavissa oleviin teoreettisiin muotoiluihin.

Toisekseen lajipiirteiden tekstienvälinen vaihtelu jo yhdenkin lajin sisällä on suurta. Vaikka lajit muodostaisivatkin tarkemmin ja kvantitatiivisemmin asiaa tarkasteltaessa toisistaan jollakin tapaa

erilleen hahmottuvia piirrekimppuja tai sumeita joukkoja, erot eivät ole niin selkeät eivätkä niin vahvat, että vallankaan vastaanottajan kannalta olisi ajateltavissa niiden palvelevan suoraan tekstin ja sen ominaisuuksien kuten päämäärän, aiotun yleisön tai tekstistrategioiden tunnistukseen ja seuraamiseen liittyviä funktioita.

Tekstilajin formaalista, dekontekstoitunutta puolta sen ominaisuudesta ei kuitenkaan voi kiistää. Ensinnäkin eri lajeihin kuuluvien, jopa kaunokirjallisten tekstien välillä on kiistattomia eroja, jotka todistavat genren jonkinlaisesta sisällyttämisestä itse tekstiin (Suleiman 1983: 10). Tekstuaalinen samankaltaisuus toteutuu, hieman lajista ja yksittäisestä tekstistä riippuen, niin sekventiaalisstruktuurialisten (Hasan 1996a; Ventola 1987; 1988a) kuin tilastollis-distributiivistenkin piirteiden tasolla (Hakulinen et al. 1980; Bazerman 1988; Biber 1988; Saukkonen 2001). Piirteet ovat kuitenkin sellaisinaan ainoastaan vihjeitä, jotka saavat geneerisen voimansa vasta siitä, että tekstilaji niiden avulla tunnistetaan (Bazerman 1994: 81–82); semiotiikan kannalta tulkittuna tämä merkitsee yksinkertaista perusasiaa, että merkki on merkki ei niinkään materiaalisten ominaisuuksiensa ansiosta tai kautta vaan vain ja vasta astuessaan semioosiin.

Tekstilajin tekstuaalisen olemuksen täydellinen kieltäminen joutaisi itse asiassa lajiteorian uudelleen tilanteeseen, jossa se viimeksi oli Benedetto Crocen (1901) äärimmäisen lajikielteisyyden aikaan: geneeriseen nominalismiin. Taipumus nominalismiin on vaivannut kirjallisuustieteen romantiikanjälkeistä lajiteoriaa jopa siinä määrin, että lajin käsitettä on ajoin käytetty Jean-Marie Schaefferin (1989: 167) mukaan enemmän taikuuden kuin analyyttisen tieteen tapaan: sanan on nähty luovan asian. Eksplisiittisellä tasolla nominalismi on kuitenkin kirjallisuustieteessä yleensä torjuttu, eikä Crocen lajikielisyys koskaan nauttinut yleistä suosiota (Strelka 1978a: vii, Wellek & Warren 1942: 293).

Croce saapui nominalismiinsa ”absoluuttisen historisisminsa” kautta eli koska samasti ihmisyyden ja ihmiskunnan tuotteet niiden historialliseen, jatkuvasti reflektoituun olemukseen, missä hän reflektioijana painotti yksilöä (Rinaldi 1994: 359). Useimmilla muilla nominalisteilla taustalla on pikemmin lajiteoreettisen realismin hankalaksi käynyt operationalistettavuus eli vaikeus muuttaa lajiteoriasta johdettavat väitteet tutkimuksen metodeissa toimivaksi järjestelmäksi. Realismi ja nominalismi muodostavat täten kirjallisuuden lajiteorian ”Skyllan ja Kharybdiksen” (Jauß 1982: 78).

Täsmälleen sama pätee kielitieteelliseenkin tekstilajiteoriaan. Itse asiassa on jopa mahdollista olla yhtä aikaa crocelainen ja realisti vetoamalla joko lajien mentaaliseen tai kognitiiviseen perustaan (Bonnet 1978: 3) tai ulkoistamalla lajit aristoteeliseen tapaan tekstien kirjoittajiin (Marino 1978: 47). Kumpakaan ratkaisua ei voi pitää onnistuneena. Kognitioon vetoaminen on metodologisesti huono ratkaisu, jos tutkimus jää perinteisen teksti- tai kielenanalyysin tasolle ja vain spekuloi sen kognitiivisilla korrelaateilla (vrt. lukuun 7.8). Sosiaalisen viestintätapahtuman pelkistäminen yksiselitteiseen "lähettäjään" taas johtaa telementaatio-ongelmaan (Harris R 1981; Toolan 1996), jonka mukaan viestinnän onnistumisesta voi varmistua vain, jos vastaanottaja tietää täsmälleen, mitä lähettäjä on aikonut sanoa, ja tämä taas on mahdollista vain, jollei viestiminen ylipäänsäkään olisi tarpeena.

Operationalistettavuusvaikeus pätee myös kielitieteessä. Sen sijaan toinen kirjallisuustieteen lajiteoriaa nominalismiin päin vievä tendenssi, halu nähdä yksittäiset tekstit (teokset) mahdollisimman itsenäisinä, ei kielitiedettä juuri ole koskettanut. Kielitiede on pikemminkin aivan paria viime vuosikymmentä lukuun ottamatta pyrkinyt voimallisesti välttämään ainutkertaisten viestien tai ne mahdollistavan yksilöllisen kielijärjestelmän, idiolektin, tutkimusta.

Sen paremmin formaalinen (tekstuaalinen) kuin funktionaalinenkaan (kontekstuaalinen) kuvaus ei *yksin* riitä selittämään tekstilajia ilmiönä. Tekstilajilla on sekä formaalinen että funktionaalinen puolensa. Toisaalta tämä tiettyssä mielessä on myös tutkimuksen alkutilanne, joten voidaan kysyä, mitä uutta lajinäkemyksen semiotisoinnilla saavutetaan. On totta, että kielitieteessä viime aikoina esitetyissä lajimalleissa yleensä on korostettu niin teksteissä ilmeväää lajia ilmentävää tekstuaalisuutta, formaalisia tekstipiirteitä, kuin lajin sitoutumista kontekstuaalisiin, toisin sanoen kielenulkoisiin ilmiöihin. Toisaalta aivan yhtä totta on, että lajin ennen muuta tekstuaalinen olemus on otettu kielitieteessä varsin tosissaan, ei pelkästään kielitieteen omien tutkimusmenetelmäperinteitten vaan myös kirjallisuustieteestä omaksutun, aina antiikkiin jäljitettävissä olevan "tekstualismiperinteen" takia.

Semioottisen lajikäsityksen formaalis-funktionaalisuus painottaa sitä, että tekstilajiin liittyy niin kokemuksellisuus (empiria) kuin intuitiokin. Tekstit kohdataan aiempien tekstien asettamassa odotuskehyksessä, mutta kohtaaminen ei jää pelkkään aiemmin kartutetun tiedon passiiviseen käyttöön. Jokainen teksti muuttaa odotuske-

hystä. Toisaalta formaalisen ja funktionaalisen otteen yhdistäminen korostaa normatiivisuuden merkitystä. Geneeriset lait (Horatiuksen *operis lex*) tai säännöt sekä ovat että eivät ole ehdottomia. Kun teksti tulkitaan jonkin tekstilajin kautta, tekstilaji asettaa sille omat hyvän tekstin ehtonsa. Jollei teksti täytä niitä, se on periaatteessa ”huono teksti”; tämä normatiivisuus vaikuttaa myös tekstien tuottajaan ja ohjaa siis tekstejä jo niiden tuottamisprosessissa. Tekstilajin normit vaikuttavat näin takaisin siihen tekstitodellisuuteen, josta ne alun perin ovat nousseet eli emergoituneet. Samoin – ylemmällä tasolla – tekstilajien kuvauksen on mahdollista vaikuttaa lajien todellisuuteen (Threadgold 1989: 109).

7.4 Intuitio ja empiria

Olen yllä useasti jo viitannut *tekstilaji-intuition* käsitteeseen. Kielenkäyttäjillä on käyttötietoa tekstilajeista, vaikka he eivät tätä tietoaan kykenisikään täysin kuvailemaan tai systematisoimaan. Tekstilajitietoa ei kuitenkaan ole mielekästä pitää synnynnäisenä tai universaalina ominaisuutena: tätä vastaan puhuu jo tekstilajien vaihtelu diskurssiyhteisöstä toiseen. Tekstilajitieto tulee siis empiriasta, kuten kielitietokin. On siis katsahdettava sitä varsin suurta ja tieteenfilosofisesti hankalaa kysymystä, millä lailla diskurssin empiria ja diskurssia koskeva intuitio liittyvät toisiinsa.

Suomalaisessa kielitieteessä kielitieteen luonne tieteenä ja sen kanta empiria-intuitio-suhteeseen nousi keskusteluun 1970–80-luvuilla ennen kaikkea Esa Itkosen ansiosta; sittemmin keskustelu on hiipunut. Viimeaikaisesta kansainvälisestä keskustelusta ks. López-Serena (2009); Riemer (2009).

Itkosen keskeinen väite on, että kielitieteen ytimessä on perusluonteeltaan ei-empiirinen (1972a: 13), intuitioon pohjautuva ja filosofiseen käsitteiden eksplikaatioon rinnastettava kielioppianalyysi (1972a: 9, 1976a: 16), ”autonominen” kielitiede, jonka empiiriset laajennukset (historiallinen kielitiede, psykolingvistiikka jne.) voivat olla olemassa vain intuitiivisen ytimen mahdollistamana. Kielen kieliopin kuvaus on kielenkäyttäjän oman kieli-intuition kuvauksista (1972a: 5, alaviite 5; 1972b: 443). Käsitteellinen kielitieteestä empiirisenä tieteenä pohjautuu empiirisen säännönmukaisuuden ja normatiivisen säännön käsitteen sekoittamiseen (1972b: 442). Säännöt ovat ontologisesti tosia eli olemassa kuvauksistaan riippumatta (1973: 69–70), mutta ne voidaan introspektiivisesti tavoittaa *ateoreettisiksi sääntölauseiksi* ja tieteellisen systemaattisesti kuvata *teoreettisina*

sääntölauseina (1973: 70). Sääntölauseet eivät kuvaa ajallis-paikallista kielen käyttöä vaan sen takana olevia normeja, joiden perusteella kielenkäyttäjä voi tuomita kielen käytön normatiivisesti oikeaksi tai virheelliseksi eli kieliopilliseksi tai epäkieliopilliseksi (1976a: 9, 17).

Itkosen väittämän voi muotoilla myös niin, että kielenkäyttöä tarkasteltaessa tehdään aina vähintäänkin kahdenlaisia havaintoja: toisaalta havainnoidaan itse ajallis-paikallista toimintaa, miten todella "sanotaan", toisaalta ("normatiivisuuden silmälasien läpi", Itkonen 1976a: 17) sen suhdetta kielen normiin eli siihen miten "pitäisi sanoa".

Itkonen on pitänyt häneen kohdistunutta, ajoin jyrkkääkin niin kielitieteen sisäistä kuin sen ulkoistakin arvostelua lähtökohdiltaan positivistisena (Itkonen 1973: 70, 1992: 52–53). Osin Itkosen esittämä kritiikki omista kriitikoistaan on osuvaa, mutta voisi olla hedelmällistä pohtia, mikä saa kielitieteilijän päätyämään Itkosen valitsemista eriäviin ratkaisuihin jopa silloin, kun se tuntuu todella edellyttävän (laajassa mielessä) positivistisen tieteenfilosofian hyväksymistä. Kuten Itkonen moneen otteeseen on osoittanut, valtaosa ydinkielitieteestä eli kielioppianalyysistä on perustunut ja perustuu edelleenkin intuitiiviseen menetelmään. Kielitieteilijöille on tyypillistä tavoitella tieteelleen vankempaa ja arvostetumpaa asemaa tieteiden joukossa kuin humanistisilla tieteillä yleensä on, ja tämä on viime vuosikymmeninä väistämättä merkinnyt tarvetta empiirisyyden korostamiseen; useimmat kielitieteilijät tuskin siltikään olisivat valmiita vaihtamaan reaalisesti käyttämiään tutkimusmenetelmiä kokeellisiin, vaikka sellaisia tulisi tarjolle. Toisaalta en pidä todennäköisenä, että ainoastaan tällaiset tieteensosiologiset syyt olisivat syynä intuitiiviseen analyysiin perustuvan kielioppikäsitteiden kritiikille.

Yhtenä substanssisyynä tähän kritiikkiin lienee Itkosen kieliintuutioiden peruspiirteeksi esittämä ehdoton varmuus (Itkonen 1976a: 17, 22, 31, 1980: 339). Itkonen on useasti todennut (esim. 1972a: 12), ettei lingvisti vastakkaista todisteistoa kohdatessaankaan epäile intuitiotaan vaan esimerkiksi koeasetelmaansa. Hänen tavallisin esimerkkinsä on englannin kielen määräisen artikkelin ja sen pääsanan keskinäinen lineaarinen järjestys (esim. 1976a: 22–24, 1978: 159–160): englannissa sana *the* tulee paitsi normatiivisesti myös (tilastollisen) säännönmukaisesti ennen määrittämäänsä sanaa. Intuitiota kuvaavan sääntölauseen muotoilussa on oltava tarkka. Intuitio ei ole abstrakti kieliopillinen hypoteesi kielen rakenteesta vaan konkreettinen varma tieto kielen tosiasiaista; siispä intuitio ei

koske ”määräisen artikkelin suhdetta pääsanaansa” saatika ”Determinin suhdetta samassa endosentrisessä lausekkeessa olevaan N-termiin” vaan nimenomaisesti ja vain *the*-sanana ja jonkin toisen sanan, esim. sanan *man*, keskinäistä peräkkäisjärjestystä (Itkonen 1976a: 63, loppuviite 18, 1978: 167–168 ja 325–326, loppuviite 90, 1983: 263–264, 1992: 61). Intuitioin tavoitettavat säännöt ovat Itkosen mukaan ”triviaaleja” ja tieteellisesti oikeastaan mielenkiinnottomia (Itkonen 1976a: 24–25; Itkonen 1978: 166). Tästä säännöstä (sanana Itkosen käyttämässä mielessä, ”säännöstä₁”, normista, mts. 22–25) ei ole englannissa perinteisessä mielessä kieliopilliseksi katsottavaa poikkeusta eikä kenenkään apriorinen tieto englannin kielestä joudu siis empiirisesti koetukselle.

Nähdäkseni Itkosen jyrkkään intuitio–empiria-vastakkainasetteluun on kaksi perussyötä. Ensinnäkin tarkasteltaessa vain ydinkielioppia, leksikogrammaattista järjestelmää, kieli vaikuttaa vahvasti säädellyltä ja tiukasti koodautuneelta. Voi olettaa kielenkäyttäjien sitä koskevien intuitioiden olevan yhtä lujia. Niin kielitieteilijät kuin semiootikotkin ovat usein esittäneet analogian kielestä esimerkiksi liikennevalojärjestelmään, joka on vahva ja vaihteluton koodi. Teksteihin ja tekstilajeihin tullessa kieli paljastaa heikommin koodatun puolen luonteestaan ja antaa mahdollisuuden tarkastella empirian ja intuition suhdetta silloin, kun intuitio on paljon aukkoisempi ja varmimmillaankin epävarmempi kuin kieliopin tapauksessa. Keskittyminen kielen ”yttimeen” on johtanut kielitiedettä harhaan: kieli on nähty kiinteämpänä ja monologisempänä kuin se onkaan. Tekstilajien heikko ja jatkuva dynaamista dialogia vaativa koodi on yhtä suuressa määrin luonnollinen osa kieltä.

Toisekseen Itkosen käsitys ”empiirisestä” on ahdas. Todetessaan, että ”jokin lause on lause [...] vain siksi, että se intuition avulla tajutaan lauseeksi” (Itkonen 1972a: 5, alaviite 5), hän itse asiassa väittää ettei intuitiivinen ”tajuaminen” ole ajallis-paikallinen tapahtuma lainkaan ja että intuitio nousee havainnon rinnalle ajattomassa tilassa eikä itsessään perustu havaintoon. Kuitenkin intuitio toki on vähintäänkin sikäli ajallis-paikallinen, että sama ”lause ei ole lause” kaikkialla eikä kaikkina aikoina.

Intuition alaan kuuluu tapauksia, jolloin käyttö on vakiintumaton tai horjuva ja kielenpuhujan intuitio ristiriidassa jopa hänen itsensä käyttämän muodon kanssa (Labov 1971). Toisaalta intuitiota ei aina ole vaan kielenpuhujaa saattaa horjua senkin suhteen, minkä Itkonen (1976a: 32, 1980: 338) selittää niin, että kun tietty lause ei

esiinny eikä voi esiintyä todellisena puhunnoksena, kielenpuhujalla ei voi siitä olla myöskään intuitioita eikä siten säännön vaatimaa varmuutta. Samalla avautuu kuitenkin luontevasti väylä tulkintaan, että empiria (havaittu kielenkäyttö) *tuottaa* intuition (havaintoa koskevana yleistyksenä). Kielenkäyttäjä käyttää tällöin luontevasti samaa menetelmää intuitionsa tukemiseen tai horjuttamiseen kuin kieltä kuvaava kielitieteilijä: kokeilee ilmaustaan tekstiin (Givón 1998: 56–57).

Kielitieteen vuosisadanmittaisen perinteen mukaisesti tehdään verranto šakkipeleihin. Henkilö *A* on tavalla tai toisella omaksunut tai oppinut šakin säännöt ja pelannut menestyksekkäästi pelejä useita eri pelaajia vastaan. Hän on pelannut sääntöjen mukaan, kumpikin pelaaja on hyväksynyt pelin kulun ja pelit ovat päättyneet kummankin samana pitämään ja hyväksymään lopputulokseen. Sitten jossakin yksittäisessä pelissä *A*:ta vastaan pelaa *B*, jonka kanssa *A* on voinut pelata menestyksekkäästi ennenkin mutta joka nyt tekee siirron, jota *A* ei hyväksy (tai päinvastoin). Mitä tapahtuu? Käy ilmi, että šakissa on jokin yksittäinen, harvoin todentuva sääntö, jota *A* ei tunne; tai *A* saa *B*:ltä kuulla, että ”me pelaamme tällaisin säännöin” (esimerkiksi tässä šakkikerhossa, tässä kaupungissa) tai ”sääntöihin tehtiin viime vuonna muutos”. Itkonen itsekin (1992: 66) sivuaa ongelmaa huomauttaessaan vastaavan pelianalogian yhteydessä pelien sääntöjen todella aikojen saatossa muuttuneen.

On toki mahdollista, että *A* on pelaajana itkoslaisittain varma intuitiivisesti tuntemistaan säännöistä. Käyttötilanteessa intuitio joutuu kuitenkin koetukselle eikä intuition introspektiiviseen tarkasteluun vetoaminen muuta tilanteessa mitään. Viime kädessä käytön ja sääntöjen välisen kiistan riittää ratkaisemaan se, kummalla pelaajista, *A*:lla vai *B*:llä, on tukenaan joko muiden pelaajien käsityksen enemmistö tai jokin riittävän arvovaltaiseksi katsottu, sekä *A*:n että *B*:n hyväksymä institutionaalinen väline kuten tuomarin päätös tai sääntökirja. Jos siis kieli on sääntöjen järjestelmä, jonka konstituoiivat tai määrittelevät sen säännöt (Itkonen 1976a: 104), ja jos tästä seuraa, että yhdenkin säännön muuttaminen muuttaa pelin toiseksi (Dahl 1980: 137), päädytään siihen, että kuvatussa tapauksessa *A* ja *B* *pelaavat eri peliä*. Tämä tuskin vastaisi kenenkään mielikuvaa tapahtuneesta. Enin mitä voisi ajatella sanottavan on, että kyseessä on kaksi saman pelin muunnelmaa, mitä ajatusrakennelmaa on kielitieteessä toistettu useasti: kielen sosiaalinen sääntöjärjestelmä hajotetaan osajärjestelmiksi, joiden avulla tarvittava yhteisyys varmistee-

taan (Lyons 1978: xvii). Olen kritisoinut ratkaisun ongelmia toisaalla (Nieminen 1999).

Sen sijaan pitääkin tarkastella, mitä tapahtuu, kun *A* ja *B* *havaitsevat* pelaavansa eri säännöin. Todennäköisin ratkaisu on, että jompikumpi pelaajista – tai kumpikin – joutuu hyväksymään intuitionsa olleen väärässä. Itkonen itsekin hyväksyy tällaisen ”harmaan”, epävarmojen sääntöjen alueen olemassaolon (1980: 344): hänen mukaansa variaatio ”välittää” (*mediates*) havainnon ja intuition välillä. Lopputulos on kuitenkin se, että koska variaatio on yksi kielen kokemusta hallitsevista piirteistä, harmaa alue on paitsi hyvin laaja, myös liikkeessä. Jokainen joutuu elämänsä aikana muuttamaan ”peiliä” koskevia intuitioitaan hyväksymällä aineistosta ilmenneen ja yhteisön keskinäisellä merkitysneuvottelullaan vahvistaman vaihtelun tai muutoksen.

Šakkia ja kieltä vertailtaessa unohtuu myös helposti niiden ilmeisin ero. Šakin sääntöjen määrä on monta kertaluokkaa kielen vastavaa pienempi, vallankin kun muistetaan, että Itkosen käsittelemässä säännön (normin) mielessä leksikkokin koostuu säännöistä. Pienen sääntöjen määrän takia on huomattavasti epätodennäköisempää, että šakkia jonkin aikaa menestyksekkäästi pelannut pelaaja joutuu kohtaamaan intuitionsa vastaista peliä muuta kuin juuri Itkosen kuvailemassa mielessä: joku pelaa sääntöjen vastaisesti vain, koskei osaa peliä täydellisesti tai on kokonaan kyvytön sitä pelaamaan. Kielen suuren sääntöjoukon tapauksessa on huomattavasti todennäköisempää törmätä samaan. Kyse voi olla paitsi uudesta säännöstä kuten yksittäiselle kielenpuhujalle oudosta sanasta, myös ennestään tutun säännön vastaisesta toiminnasta kuten mahdollisuudesta käyttää tuttua sanaa epätavallisella tai virheellisellä vaikuttavalla tavalla.

Intuition varmuus on siis varmuutta kuvitteellisessa ajattomassa introspektion tilassa ja se alistuu aina empiiriselle testille tullessaan aika-paikkaisissa konkreettisissa tilanteissa käyttöön. Kuvaa astuu toinen Itkosen valinta: hänen esimerkkinsä käsittelevät enimmäkseen kielen ydinkieliopin varmimpia tapauksia. Morfologian ja morfosyntaksin voi otaksua olevan kielen vahvimmin koodautunut osa-alue, ja juuri tämän takia kielentutkimuksen on käännettävä katseensa kielenkäyttöön laajemmin. Jos tarkastelun kohteena ovat normatiiviset säännöt, joita empiirinen säännönmukaisuus vahvasti tukee, varmuus ei joudu uhatuksi, jolloin se myös tuntuu todella horjumattomalta. Kaikkia sääntöjä ei

kuitenkaan vastaa yhtä suuri säännönmukaisuus eivätkä kaikki säännöt jää diakronisestikaan yhtä pysyviksi.

Intuitio ei siis ole *ehdottoman* varma vaan varmuus on suhteellista. Jos kielenkäyttäjä esim. Itkosen (1980: 338) mukaan altistetaan lauseille, joita ”kenelläkään ei koskaan olisi mitään syytä lausua”, hänet samalla tullaan saattaneeksi tilanteeseen, joka on epänormaali ja jossa hän ei tiedä, miten toimia; siksi hänellä ei voi olla normeista selvää tai luotettavaa intuitiota. Intuitio ei ole binaarinen kyllä tai ei-järjestelmä vaan sen ”tuntuma” asioihin on asteittainen. Päätelmä sinänsä tuskin yllättää ketään. Seuraavaksi onkin kysyttävä, mistä varmuus kasvaa – ja mistä se vähenee.

Itkosen mukaan (1992: 63) tietyssä kielen oppimisen vaiheessa ihminen tarkkailee kieltä ympärillään ja tekee siitä hypoteeseja säännönmukaisuuksien pohjalta, kieli on *a posteriori*, mutta johdettuaan hypoteeseista säännöt eli tuotettuaan itselleen kielen kieliopin hän heittää hyvästit tälle menetelmälle, kieli on *a priori*. Ongelma on kuitenkin se, että ”harmaa alue” on paitsi kaiken aikaa olemassa myös liikkeessä: milloin hyvänsä se, mitä on pitänyt varmana, voi joutua uhatuksi. Itkosen dikotomia vahvistaa kuvaa, jonka autonomisen kielitieteen perinne on tavannut kieliopista antaa: kielioppi nähdään rajoiltaan täsmällisenä, määräisenä järjestelmänä, josta on mahdollista tuntea erilaisia osajoukkoja, mukaan lukien järjestelmä kokonaisuudessaan. Kielenoppija, olipa hän lapsi tai toista tai vierasta kieltä opiskeleva aikuinen, ikään kuin täyttää kielen kieliopille varaamaansa astiaa kunnes se on ääriään myöten täynnä eli ”valmis”, eikä tämän jälkeen ole mahdollista enää tehdä muuta kuin siirtää astia varastoon. Valmistuttuaan kieliopin ”astia” siis ikään kuin sinetöidään eikä se enää ole yhteydessä ulkoa tulevaan syötteeseen. Samaa kieltä puhuvien aikuisten natiivien kielioppien välillä ei siis olisi eroa. Jos kielentutkija havaitsee eron, kyseessä ovat eri kieliopit ja siis eri kielet.

Kieli ei kuitenkaan koskaan ole valmis vaan sen oppiminen on ikuinen projekti (mitä jo Itkosen ”harmaa alue” implikoi). Metafora kieliopista täyttyvänä astiana on lisäksi mahdollinen vain ajateltaessa kielioppia yksilön mentaalisenä ominaisuutena (jos silloinkaan), eli se on yhteensovittamaton kielen sosiaalisen ontologian kanssa, jota Itkonen (1997) kuitenkin eksplisiittisesti on asettunut puolustamaan. Sosiaalisuuden *täytyy* implikoida variaatiota, koska siinä on koko sosiaalisuuden idea (Lotmanin ”stereoskooppinen informaatio”, Lotman 1974: 96; vrt. Rommetveit 1992: 22, kohta 3).

Kieltä koskevien intuitioiden varmuus ei sitä paitsi eroa pelkään luonnottomia, keinotekoisia kielenilmauksia tarkastellessa vaan kielen sisäisestikin sen kieliopin eri tasoilla. Vahvimmillaan kielen säännöt ovat suuressa osassa morfologiaa, ja vahvuus ulottuu jonkin matkaa fonologiaan ja syntaksiin (johon kuuluu myös Itkosen esimerkki englannin määräisen artikkelin sijainnista pääsanaansa nähden). Tällä alueella kielen säännöt ovat pisimmälle normiutuneet, mistä syystä (a) sääntöjä koskevat intuitiot ovat vahvoja, mikä taas (b) johtuu pitkälti siitä, että sääntörikkomuksia on empiirisesti vähän ja niiden syyt useimmiten ilmeisiä juuri Itkosen mainitsemilla tavoilla. Intuitiot tuskin olisivat varmoja, jos rikkomukset hypoteettista sääntöä kohtaan olisivat jatkuvia. Intuitiot kielenkäytöstä ulottuvat kuitenkin varmoja tapauksia pidemmälle.

Kielenkäyttäjillä on intuitioita paitsi sanojen ja lauseiden muodostuksesta myös siitä, millaiset tekstit tai tekstikatkelmat ovat hyvin muodostuneita. Esimerkiksi Kauppinen ja Laurinen (1988: 86) kuvaavat mielipidejutun rakennetta seuraavasti: Juttu sisältää aina teesin eli lauseen, jossa kirjoittaja esittää oman näkemyksensä tai ehdotuksensa. Teesi tavataan sijoittaa tekstin alkuun, jos kirjoittajalla on varma mielipide asiasta. Kirjoituksen tavallinen rakenne on: (asian esittely –) (ongelma –) teesi – näytöt tai todisteet – johtopäätös – ohje tai toive. Tämä voi vastata diskurssiyhteisön jäsenten intuitiota mielipidejutun tekstuaalisesta rakenteesta, mutta se ei välttämättä päde yksittäiseen mielipidejuttuun eikä edes välttämättä kuvaa sitä, millaisia mielipidejutut yleensä (tilastollisen säännönmukaisesti) ovat. Se on kuvaus mielipidejuttua koskevasta intuitiosta, siis sääntölause, ja siten se saattaa olla tosi kuvaus kieltä koskevasta säännöstä, mutta se ei välttämättä kuvaa kielen säännönmukaisuutta; juuri tästä olen Itkosen kanssa yhtä mieltä. Olen kuitenkin eri mieltä siitä, etteikö sääntöä rikkovien tekstien kohtaaminen voisi muuttaa kielenkäyttäjän varmuutta säännöstään.

Natiiviosaajissakin on eroja. Tämä pätee niin kieleen kuin muihinkin kulttuurisesti vaihteleviin semioottisiin järjestelmiin (esim. elokuvagenreihin, Altman 1999: 22). Itse asiassa Anne Mäntysen väitöskirjan (2003) aineisto voisi näin tulkittuna tarjota mielenkiintoisen näkökulman eritasoiseen natiiviuteen. Hänen aineistonaan on kielijuttuja, joiden kirjoittajat ovat kielitieteen ja nimenomaan suomen kielen tutkimuksen ammattilaisia ja ainakin periaatteessa siis ”supernatiiveja” suomenpuhujia, Ballmerin (1981: 56) kiristettyjen vaatimusten mukaisia kielentaitajia. Toinen juttu tietenkin on,

missä määrin ”supernatiivius” pitää paikkaansa. Ensinnäkään natiivien puhujien keskinäistä kielitaitoa kielitieteessä ei ole ollut tapana mitata, vaan lähtökohtaisesti on oletettu kieli demokraattiseksi järjestelmäksi, johon kaikilla on yhtäläinen kyky ja oikeus. Toiseen kielitieteen ammattilainenkaan ei ole natiivi *kielijuttujen* kirjoittajana. Kolmanneksi taito analysoida kieltä ei implikoisi sen tuottamisen kykyä.

Joka tapauksessa esittämäni käsityksen mukaan kielitiede ei edes käsitellessään kielenpuhujan intuitioita voi sulkeistaa empiriaa ulkopuolelleen. Ajatus yksitasoisesta empiriasta on silti mitä ilmeisimmin ihmistieteissä hylättävä. Käytännössä näin on aina tehtykin, vaikka teoria ei ole aina asiaa täsmällisesti ilmaissut. Kielitieteilijä kokee tavallisesti liikkuvansa ”empirian” alueella, jos ja kun hänen väitteensä perustellaan jonkin ulkoisen (siis ei kielentutkijan itsensä tuottaman) aineiston avulla. Tällöin katsotaan päästävän ulos intuitiivisesta spekulatiosta ja saavuttavan raakojen käytännön totuuksien äärelle. Tämä on totta, mutta vain jos ja kun ymmärretään, että ”raakuudella” eli empiirisyydellä on väistämättä erilaisia asteita. Esimerkiksi useimmat kielitieteilijöiden kielen äännejärjestelmästä esittämät ”tosiasiat” ovat foneetikon kannalta tulkinnanvaraisia abstraktioita, siis tutkimustyön tuloksia eivätkä sen lähtökohtia.

Itkonen on toistuvasti korostanut, että empirialla on tarkoitettava ajallis-paikallisia tapahtumia. Tämä on empirian karkein taso ja käytännössä mahdoton saavuttaa. Koska jokainen ajallis-paikallinen tapahtuma on ainutkertainen, uniikki, Peircen ensiyttä (ks. lukua 5.1), sillä ei ole mitään yhteistä minkään toisen ajallis-paikallisen tapahtuman kanssa. Tapahtumaan kohdistuva väite koskee tulkintaa tapahtumasta *tapahtumana*, edustumana jostakin tapahtumaluokasta, ei tapahtumaa sellaisena kuin se empiirisesti on. Tämä abstrahointi on toisaalta välttämätön, jotta tapahtumaa voi edes ajatella: ajattelu on vähintäänkin toisiutta (tapahtuma aiheuttaa jonkin seurauksen, esimerkiksi tunteen), yleensä kolmannuutta (tapahtumalla on lainkaltainen suhde johonkin toiseen tapahtumaan).

Koska empiiristen tapahtumien abstrahointi ”ei-niin-empiirisiksi” siis on joka tapauksessa välttämätöntä, saavutetaan heti empiirisestä ei-empiiriseen liukuvien olioiden kalteva pinta, jossa ei ole ennalta-annettuja kiintopisteitä. Ongelma – sikäli kuin käytännön ongelmaa onkaan – on samantapainen kuin se, joka kohtaa kielitieteen perinteisen deskription ja preskription rajanvedon. Puhdas deskriptio on mahdotonta, koska se edellyttäisi, että jokaista puhun-

nosta kohdeltaisiin aidosti omana ainutkertaisena itsenään omissa ainutkertaisissa ajan ja paikan koordinaateissaan. Tällöin puhunnos ei kuitenkaan voisi olla edes "puhetta" tai "puhunnos", koska sen sellaisiksi kategorioiminen jo liittää sen tapahtumana itsensä ulkoiisiin kehyksiin. Tutkija siis aina abstrahoi puhunnoksen. Aktuaalisen puheasuorituksen hän esimerkiksi litteroi jollakin tarkoituksenmukaiseksi valitsemallaan litteraatiotarkkuudella puheaineistoksi ja viittaa tämän jälkeen nimenomaisesti tähän abstrahointiin, ei enää sen synnyttäneeseen konkretiaan suoraan. Tavallisesti tutkimusta varten on mielekästä poistaa aineistosta puhunnokseen sisältyvät häiriöt, puhujan änkytykset, väärät aloitukset ja muut selvät virheet. Virheen "selvyys" on kuitenkin tutkimuksen päämäärän ja (viime kädessä) tulkinnan asia: jos niin halutaan eli jos se tuntuu tutkimuksen kannalta mielekkäältä ja jos tutkijayhteisö sen sallii, puhunnos voidaan asteittain muuttaa muotoon, joka vastaa tutkijan (ja mitä todennäköisimmin myös puhujan, jos ja kun hän kuuluu tutkijan kanssa samaan puheyhteisöön) apriorista normatiivista käsitystä siitä, millainen puhunnoksen olisi pitänyt olla. Raja preskriptioon on siis liukuva: se on olemassa, mutta sen määrittäminen ei ole mitenkään mahdollista tutkijayhteisön ja tutkimusintressien ulkopuolelta vaan ainoastaan nämä tunnistaen ja näihin sidoksissa.

Viime kädessä on kyse siitä, millaiseksi normatiivisuus mielletään. Itkonen torjuu vahvasti (kuten minäkin, ks. lukua 7.8) normien mentalistisen, yksilöpsykologisen ontologian ja asettaa ne sen sijaan sosiaalisen tasolle (erityisesti Itkonen 1997). Sosiaalinen taso ei kuitenkaan ole tarkastelun ulottumattomissa vaan päinvastoin jatkuvasti diskurssiyhteisön jäsenten tarkasteltavissa ja tarkastelun alla. Se ei ole "metafyysinen ekstravaganssi" (Bakhurst 1997: 35) vaan toteutuu yhteisön jäsenten käytöksenä ja sen perusteella tuotettavina täysin materiaalisinakin objekteina (mp.; Bruner 1986: 88, 134; 1990: 33–35, 57). Normit toisin sanoen ovat *havaittavissa* ja siten empiirisiä, joskaan eivät Itkosen ankarassa ajallis-paikallisessa mielessä.

Peircen perusteella muotoiltava semioottinen näkemys torjuu empirian ja intuition välisen jyrkän vastakkainasettelun. Empiria, merkkien kohtaaminen, käyttö ja tulkinta, nähdään Peircen semeiotiikassa jatkuvasti uutta intuitiota luovana voimana. Intuitio taas on välttämätön perusta, jota vasten uusia merkkejä kohdataan. Väitteet pätevät niin tekstilajeihin kuin semioottisiin järjestelmiin yleisemminkin.

Sanottu toivoakseni riittää tekemään selväksi sen, etten näe empiriaa (tekstilajien tapauksessa konkreettisten tekstien tutkimusta niin kvalitatiivisesti kuin kvantitatiivisestikin) ja intuitiota (tekstilajien "tuntua") toisilleen vastakkaisina. Intuitiota ei edes ole olemassa, ellei se kohtaa jotakin, mitä se koskee; toisaalta empiria – empirisen tutkimuksen mielessä – ei, aivan kuten Itkonen toistuvasti on todennut, tule toimeen ilman sen synnyttämää intuitiota.

7.5 Normatiivisuus ja neutraali stereotyyppi

Sen enempää kielistä kirjoitetut kieliopit kuin tekstilajikuvauksetkaan eivät ole milloinkaan vältäneet täysin "preskriptiivistä impulssia" (Cobley 2001: 480). Kielen sääntöjä tai tekstilajin ominaisuuksia koskevat väitteet saavat herkästi normatiivisen tulkinnan: objektiivisen kuvauksen sijaan ne saattavat vaikuttaa yritykseltä ohjata semioottisia resursseja johonkin nimenomaiseen suuntaan.

Normatiivinen impulssi on ymmärrettävissä osana merkin normaalia viestinnällistä toimintaa. Jokainen merkki on intentionaalinen, joten sama pätee myös niihin "metamerkkeihin", joiden avulla tulkintaa ohjastetaan tietyllä hetkellä tiettyyn suuntaan. Kun viestinnän tosiasiat ("näin on") erityisesti poimitaan reflektoinnin kohteeksi, poiminta tulkitaan helposti normatiiviseksi kannanotoksi ("näin pitäisi tai ei pitäisi olla"). Normatiiviset kannanotot voivat puolestaan kiteytyä osaksi viestinnän lajeja, jolloin yksittäisiä tekstejä tulkitaan suhteessa niihin.

Kirjallisuuden lajiteoriassa normatiivisuuden imun havaitsee erityisen selvästi. Kirjallisuudenlajin käsite ajautui jo pian Aristoteleen jälkeen piilonormatiivisuuteen, jossa lajit pyrittiin erottamaan jyrkän dikotomisesti toisistaan (Cobley 2001: 482; Farrell 2003: 384) siten, että tekstin hyvyyden ehdoksi tai kriteeriksi tuli sen mahdollisimman selkeä lajisidonnaisuus. Lueteltiin lajipiirteitä ja normatiivisia sääntöjä, jotka yhdessä muodostivat abstrakteja, idealisoituja, muuttumattomia tyyppisiä, jotka eivät kuvanneet yhteenkään lajiin kuuluvaan tekstiin täysin (Winner 1978: 254). Toisaalta kyse oli yhtä lailla lajeissaan esimerkillisiksi katsottujen teosten kanonisoinnista, missä kirjallisten kriteerien lisäksi vaikuttivat vahvasti myös valtakriteerit (Adams 1988: 751). Paitsi että kirjallisuudenlaji tyyppillisesti nähtiin lajityypillisten sääntöjen kuvaamana tekstien luokkana tai joukkona, josta kanonisoiu "prototyyppi" oli tyyppillinen edustaja, luokan käsite määriteltiin aina Wittgensteinin myöhäisfilosofiaan saakka Platoniin palautuvan jyrkän ajattelutavan mukaisesti. Vaikka

luokan (tai joukon) jäsen saattoikin kuulua samanaikaisesti useaan luokkaan, luokan rajat olivat aina jyrkät siten, ettei missään vaiheessa voisi olla epäselvyyttä jonkin jäsenen kuulumisesta tai kuulumattomuudesta johonkin luokkaan.

Tässä ajatuskehyksessä ongelmiksi nähdään lähinnä ne tekstilajit, joiden geneeristen sääntöjen muotoilu tuntuu tuottavan erityisen suuria vaikeuksia, esim. esseet tai tähän tutkimukseeni tekstiarkistoksi (ks. s. 60) valitsemani mielipidejuttu. Arne Melberg (2003: 462) puhuu esseestä ”genrenä ilman sääntöjä”, minkä hyväksymisestä käytännössä tietysti seuraisi, että tekstilajin olisi *mahdollista* olla olematta myös ilman sitä (= sellaisia asioita kuin esseen tuottamista ja tulkintaa) koskevia sääntöjä, mikä taas merkitsisi, että geneeriset säännöt eivät olisi lajin olemassaolon kannalta merkityksellisiä. Tämä olisi nähdäkseni umpikuja, koska jollei tekstilaji liity *joitakin* sääntöjä, miten sen voi edes sanoa olevan tekstilaji? Nähdäkseni Melberg sekoittaa hyväksyttävän esseen tuottamista koskevat spesifiset preskriptiiviset säännöt sääntöihin yleensä. Tätä tuskin voi pitää ihmeenä, koska näiden kahden välillä on luultavasti paljon läheisempi yhteys, kuin oikeastaan on tajuttukaan.

Urho Määttä on esittänyt kielitieteen säännön käsitteelle muotoilun, joka sitoo sääntöä koskevan reflektoinnin osaksi säännön käsitteen epistemologiaa (Määttä 2000a: 25). Siitä seuraa, että preskriptiivisen ja deskriptiivisen säännön käsitteitä ei voi pitää tiukasti erillään vaan ne lomittuvat toisiinsa. Sääntö ei vastaa suoraan empiiristä kuvausta vaan se ”strukturoida ja ohjaa” (Määttä 2000a: 32) havaintoa. Kielen (tai kuten tässä, semioottisen sosiaalisen toiminnan) deskriptiolla ja preskriptiolla on näin yhteinen funktionaalinen motiivi (Määttä 2000c: 217), koska sosiaalinen todellisuus koetaan luontaisesti normatiiviseksi. “[M]ikä tahansa sosiaalisten tosiasioiden kuvaus [...] voidaan aina tulkita myös normatiivisena ohjeena [...]” (mp.). Kielenpuhujan kyky reflektoida omaa kielellistä toimintaansa on osa kieltä, ja kielitiede on tästä toiminnasta ”jalostunut muoto” (Määttä 2000b: 500). Kielen ontologia on toisin sanoen sidoksissa tapaan, jolla puhujat itse tietävät kielensä (mp.). Tätä voi suoraan verrata Carolyn R. Millerin väitteeseen, jonka mukaan tekstilajien todellisuus on havainnoitavissa suoraan diskurssin todellisuudessa (Miller 1996: 285). Tämä ajatuskehikko on täysin siirrettävissä myös tekstilajeihin jo pelkästään sen perusteella, että tekstilajit toimivat (suurimmalta osaltaan) kielen sääntöjen varassa. Tekstilajitoiminnan – niin tekstien tuottamisen, vastaanottami-

sen kuin koko toimintakokonaisuuden reflektoinnin ja analysoinnin – pohjalla on toiminnasta itsestään emergoituvia sääntöjä.

Kielitieteen siirtyminen lausetasolta kokonaisten tekstien tasolle on luonut tarpeen myös *uudelle* teksti- ja tekstilajipreskriptiolla. Deskriptiivisen ja preskriptiivisen normin välinen ero ei milloinkaan ole ollut jyrkkä, mutta nyt se tuntuu ajoin liukenevan olemattomiin. Kielitiedettä teksteihin sovellettaessa on joskus esitettävä väitteitä, jotka niin käytännön kuin teoriankin tasolla ovat preskriptiivisiä (Coulthard 1987: 181). 1980-luvun lopulla käytiinkin kiivasta polemiikkaa siitä, onko tekstilajiteorian soveltamisessa opetukseen aina preskriptiivinen komponentti. Tekstilaji on käytännössä opetettava joko esimerkkien tai näistä abstrahoitujen mallien kautta; sen voi näin väittää autorisoivan mallin tietyssä kulttuurisajallisessa muodossa (Dixon 1987: 12). Toisaalta tämä käännettiin myös myönteiseksi piirteeksi, koska jos tekstilajit edustavat tiettyä sosiaalisten rakenteissa vallitsevaa tilannetta, tekstilajien haastaminen haastaa myös ne sisältävän kulttuurin (Kress 1987: 44). Semioottisen metateorian kautta tulkittuna yhteys preskriptioon ei ole sen paremmin kielteinen kuin myönteinenkään vaan *välttämätön*: normin preskriptiivisestä tulkinnasta ei voi koskaan päästä tyystin eroon.

Säännön korostamisen ongelmaksi on etenkin etnografiaa lähelle tulevilla kielitieteen suuntauksissa pidetty sitä, että säännön käsité ei auta selittämään ihmisten todellista kielellistä toimintaa eli sitä, miten diskurssitoimijat aktuaalisesti muodostavat ja ymmärtävät kielenilmauksia (Hanks 1990: 10, 1996a: 8–10). Esimerkiksi osanottajien keskinäinen ymmärrys ei vaadi samaa sääntöjärjestelmää: tämä vaatimus ei ole sen paremmin välttämätön kuin riittäväkään (Hanks 1996a: 234). Tästä ei kuitenkaan ole torjumaan sääntönäkökulmaa sinänsä. Päinvastoin varsin yleisesti on hyväksytty tekstilajien toimivan sääntöjen kautta siten, että kun sääntöihin nojataan, genreä toisinnetaan ja samalla vahvistetaan ja ylläpidetään sääntöjen legitimitettä (Yates & Orlikowski 1992: 302).

Väljää dekontekstualisoitumaa, jota kohti tekstilajin kulloinenkin normi pyrkii, voisi kutsua esimerkiksi *prototyypiksi* tai *stereotyyppiksi*. Edellinen sana on turhan vahvasti ankkuroitunut kognitiiviseen kielitieteeseen ja sen mentalistiseen tulkintaan (ks. myös lukua 7.8). Jälkimmäisellä sanalla on enimmäkseen negatiivisia konnotaatioita, joten annettakoon sille lisämäärite ja puhuttakoon tekstilajin

neutraalista stereotyypistä². Neutraali stereotyyppi on suhteellisen säännönmukainen, retorisesti huomiota herättämätön tekstin malli, virtuaalinen teksti, jota reaalisesti ei tarvitse edes olla olemassa mutta joka ohjaa kunkin lajiin semioottisesti kytketyn tekstin tulkintaa.

Neutraalin stereotyypin ominaisuudet tekstinä ovat lähinnä mitäänsanomattomia. Neutraali stereotyyppi on odotuksenmukainen ja ennakoitava, joten se ei lisää siihen suhteutetun yksittäisen tekstin merkitykseen paljonkaan, koska se ei johdata tulkintaa kohti yksilöllistä diskurssitapahtumaa vaan konventionaalista tapaa. Jos teksti muistuttaa lajin stereotyyppejä, sen tulkinta voi olla jopa hankalampaa kuin tekstin, joka ominaisuuksiltaan on kauempana stereotyypistä. Tekstilaji ei takaa tekstin tulkintaa vaan lähinnä käyttötarkoituksen tekstille, sen tulkinnalle tai kummallekin.

Otetaan lyhyt käytännön esimerkki, joka ennakoi luvun 8.1 rakenneanalyysikatsausta. Anneli Kauppinen ja Leena Laurinen kuvaavat *Tekstiopissaan* (1988) mielipidejutun neutraalia stereotyyppejä – tätä termiä käyttämättä – seuraavaan tapaan. Mielipidejuttu

- muistuttaa keskustelua
- ottaa kantaa
- sisältää aina teesin eli lauseen, jossa kirjoittaja esittää oman näkemyksensä tai ehdotuksensa
- on tavallisesti rakenteeltaan: (asian esittely –) (ongelma –) teesi – näytöt tai todisteet – johtopäätös – ohje tai toive ja
- käyttää vaikutuskeinoinaan auktoriteetteihin vetoamista, sopivien faktojen valitsemista (ja sopimattomien unohtamista), sanojen miellemerkityksiä, vastakohta-asetteluja (esim. ennennyt), arkikokemukseen tai historian kokemukseen vetoamista sekä rinnakkaistapauksia muilta aloilta (Kauppinen & Laurinen 1988: 86–87).

Kaikki mielipidejutut eivät tietenkään noudata Kauppisen ja Laurisen luonnehdintaa eivätkä he näin väitäkään. Kuvaus koskee mielipidejutun neutraalia stereotyyppejä eikä yksittäistä tekstiä: millainen mielipidejutun tavanomaisesti odotetaan olevan silloin, kun

²Aiemmin (Nieminen 2006b: 304) olen käyttänyt ilmausta *heikosti normatiivinen stereotyyppi*, mutta epiteetti ”normatiivisuus” voidaan ymmärtää väärin. Kyseessä on normi ennen kaikkea yhteisön tekstintulkinnan säännön (eli normin), ei niinkään ulkoa annetun preskriptiivisen käyttöohjeen mielessä.

se on onnistunut, toimiva ja tekstuaalisesti täydellinen. Luonnehdinnan päämääränä on tuottaa käytännön ymmärrys mielipidejutun synnyttämästä odotushorisontista eli tekstin tyyppillisen käytön piirteistä. Kirjoittajat luonnehtivat lajityypillisen tekstin ominaisuuksia funktion ja semioottisen substanssin tasolla ("muistuttaa keskustelua", "ottaa kantaa"), eivät säännönmukaisuuksista kiinnostuneiden tutkijoiden käyttämällä tekstin tai kontekstin formaalisten piirteiden tasolla (finiittiset verbimuodot tyyppillisesti ensimmäisessä persoonassa tms.).

Tekstilajin neutraalin stereotyypin ja yksittäisen tekstin suhde on kompleksinen. Toisaalta teksti on "hyvä" (onnistunut, koherentti) silloin, kun se tulee lähelle siihen luetun tekstilajin stereotyyppejä. Se täyttää lajinsa odotukset ja tukee vastaanottajan tulkintaa. Toisaalta tällainen teksti on myös epäyksilöllinen, tavallinen ja yllätyksetön. Sen omat merkit tuottavat vain vähän lisää tulkittavaa suhteessa siihen, mitä vastaanottaja jo tekstilajista itsessään saa. Näin ollen lähelle tekstilajin neutraalia stereotyyppejä tuleva teksti voi olla sekä helpommin että huonommin tulkittavissa kuin stereotyypistä poikkeava teksti; ratkaisu ääripäiden välillä riippuu todennäköisesti sekä diskurssitilanteesta että nimenomaisesta tekstilajista.

Mielipidejutun tapauksessa tilanne on se, että mitä lähemmäs neutraalia stereotyyppejä teksti tulee, sitä vähemmän se siltä saa tulkinnallista tukea. Näin siksi, että toisin kuin vaikkapa jokin tieteen tai byrokratian tekstilaji, mielipidejuttu kuljettaa mukanaan niukasti taustatietoa (ks. lukua 8.3). Teksti ilmaisee 'mielipiteen' ja "muistuttaa keskustelua", mutta nämä piirteet käyvät ilmeisiksi jo siitä ympäristöstä (mielipidepalsta), johon teksti sijoittuu (ks. lukua 8.4). Mielipidejutun käytön kannalta sen oleellisin piirre onkin se, ettei kirjoittajan tarvitse käyttää nimeään eikä varsinkaan lisätä siihen lisätunnistetta, jolloin on mahdollista tehdä vastaanottajalle tietäväksi, ettei hänellä ole asiassa virallista asemaa eikä valtaa vaan mielipide on todellakin vain yksilön julkinen ääni. Tekstilaji tiedollisia aukkoja täyttävänä piilorakenteena (Giltrow 1994: 175) taas toimii nimenomaisesti silloin, kun teksti itsessään sisältää niukasti tulkintansa kannalta välttämättömiä elementtejä: esimerkiksi käy mikä tahansa hallinnon lomake, jonka viestinnällinen funktio on hyvin pitkälti kiinni siitä, että vastaanottaja tietää, millainen tekstilaji on "lomake".

Neutraali stereotyyppi on lajin dekontekstualisoituma, laji merkkinä, mutta on tärkeää ymmärtää, että tämä on vain pieni osa siitä,

mitä laji on. Lajinormatiivisuudella on oma diskursiivinen funktio, mutta lajinormatiivinenkaan teksti ei välttämättä onnistu tekstinä viestintätarkoituksessaan. Merkki on merkki vasta osana semioosia, joten merkin toiminnan kannalta on välttämätöntä tarkastella semioosia (diskurssitilannetta) kokonaisuutena eikä keskittyä vain tulkittavaan merkkiin.

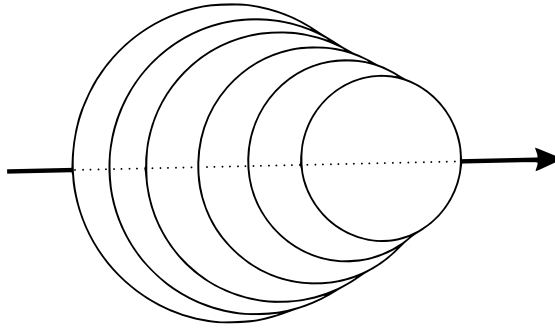
7.6 Laji historiana

Dekontekstualisoitu tekstilaji on yksittäisen tekstin konventionaalinen, lainkaltainen tulkitsin. Se ei koskaan toteudu tekstissä niin, että tekstin voisi sanoa olevan ”yhtä” tekstilajin kanssa; pikemmin tekstilaji lisää tekstiin jotain, joka auttaa tulkitsemaan tekstin kulloisenkin merkityksen. Tämä prosessi on tekstilajin käytölle välttämätön (re)kontekstualisaatio.

Koska merkki on merkki vasta astuessaan semioosiin, tekstilaji on tekstilaji vasta kun se kontekstualisoidaan johonkin tekstiin. Tästä seuraa, että lajit ovat aikaan sidoksia – niillä on historia (Jauß 1982: 88–89; Haettner Aurelius 2003: 55). Tekstilaji asettuu tulkitsemaan uutta tekstiä aina uudessa kontekstissa, ja jokainen uusi tilanne vaikuttaa takaisin siihen, millainen tekstilajin dekontekstualisaatio seuraavassa vaiheessa on. Tekstilajeja tarkasteltaessa olisikin välttämätöntä ottaa huomioon – yhtäaikaaisesti mikäli mahdollista – sekä synkroninen että diakroninen näkökulma (Winner 1978: 265). Lajin dekontekstualisoituman *merkitykselliset* muutokset ovat kuitenkin yleensä hitaita, koska jos normi muuttuu liian nopeasti, se käy normina hyödyttömäksi: se ei enää ennusta mitään. Lisäksi jokaisella geneerisellä tulkinnalla on aina yhteys tekstin (muuhun) merkitykseen.

Koska samaan genreen liitetyt – samoin tulkitut – tekstit ovat samoja nimenomaan käyttömerkityksensä kautta, lajin muutos samastuu lajiin kuuluvien tekstien sosiaalisen käytön muutokseen. Muutos on täten sosiaalinen teko (Cohen 1986: 216). En kuitenkaan ajattele tässä marksilaista sosiaalista determinismia, jossa kirjallisuudenlajien muutos heijastaa sosiaalisten suhteiden muutosta. Semioottisessa näkökulmassa tekstilaji ei heijasta ulkoisia sosiaalisia suhteita vaan se on itse sosiaalinen suhde. Yhdyn siis täysin Jaußiin:

Literary norms and genres are thus neither subjective creations of the author, nor merely retrospective ordering-concepts, but rather primarily social phenomena,

Kuva 7.2: "Sisäkkäiset etenevät ympyrät": kielen ja osakielten suhde toisiinsa ja aikaan.

which means that they depend on functions in the lived world. (Jauß 1982: 100.)

Kirjalliset tai tekstilajinormit eivät redusoidu ulkomaailmaan (Jauß 1982: 103). Tekstien ulkopuolella ei tarvitse olla sellaista suhdetta, jota tekstilajinormi heijastaisi, vaan se voi olla sosiaalisen todellisuuden suhteen konstruktiivinen, luoda itse sosiaalisen normin ja kantaa sitä. Sem(e)ioottisesti ajatellen tässä ei ole edes mitään yllättävää, koska sosiaaliset normit ovat välttämättä semioottisia normeja (vaikkei päinvastoin). Toisaalta kuten Jauß (mas. 105) myös huomauttaa, tekstilajit eivät ole autonomisia suhteessa toisiinsa. Tämä tietysti seuraa siitä, että koska yhden ja saman diskurssiyhteisön genret sijaitsevat samassa sosiaalisessa todellisuudessa, ne vääjäämättä vaikuttavat toisiinsa. Jos esimerkiksi kahden tekstilajin käyttötavat osuvat yhteen tai tulevat hyvin lähelle toisiaan, genret törmäävät ja voivat yhdistyä; toisaalta taas jos yksi tekstilaji alkaa toimia sosiaalisesti eriävissä tehtävissä, se voi jakautua useiksi lajeiksi.

Tekstilajien samoin kuin muidenkin "osakielten" suhdetta aikaan voi havainnollistaa aiemminkin (Nieminen 1998: 137) käyttämälläni kuviolla 7.2. Pienin ympyrä lähinnä kuluvaan aikaan osoittavan nuolen kärkeä kuvaa yksilön tilanteisia normeja, ja mitä edemmäs siitä vasemmalle kuljetaan, sitä suuremmista, hitaammista ja useampiin ihmisiin liittyvistä diskurssiryhmänormeista on kyse. Tekstilajin voi kuvata diskurssitilanteen funktionaaliseksi normiksi, joten se sijoittuu jonnekin ympyräjoukon keskivaiheille: se ei liity yksittäiseen viestintätilanteeseen vaan on pysyvämpi yhteisöllinen konventio, mutta se ei myöskään välttämättä ole kielen ja kulttuurin

kokonaisuuden tapainen kaikkia ”saman” kielen puhujia koskettava ilmiö. Jokainen normin käyttö (millä tahansa ”tasolla”) toisintaa ja uudistaa normeja, ja niinpä vanhoihin normeihin ei koskaan ole täysin varmaa paluuta; tämän takia normeja kuvaavat ympyrät eivät ole kuviossa sisäkkäisiä.

Kuten useimpiin graafisiin esityksiin, tähänkin sisältyy inherenttejä heikkouksia. Ympyröiden sisäkkäisyys synnyttää helposti vaikutelman, että eri normit suhtautuisivat toisiinsa välttämättä hierarkkisesti eikä kullakin tasolla olisi kuin yksi ympyrä. Kumpikaan näistä tulkinnoista ei pidä paikkaansa. Konkreettisista tilanteista syntyy hiljalleen – valikoituen kumuloituu – pysyvämpiä muttei koskaan pysyviä normeja. Itse asiassa semioottinen metatarkastelu tuottaa helposti äärimmäisen skeptisismiin sellaisia selkeitä, pysyviä hierarkioita kuin esim. Alastair Fowlerin (1982) esittämää tarkkaa lajikäsitteiden taksonomiaa kohtaan. Tekstilajin, -alalajin, moodin ja muiden käsitteiden systemaattisesta erottelusta voidaan nähdäkseni saada lähinnä kuvaus-, ei niinkään selitystason hyötyä.

Tarkastelemalla mielipidejuttujen genreä tätä tutkimusta laajemmin, joko historiallisesti (eri aikakausien mielidejuttuja) tai modaalisesti (kontrastoiden perinteisiä lehtien mielipidejuttuja, tekstiviestiosapalstan juttuja ja verkkoon kirjoitettuja juttuja), saataisiin esimerkkejä niin lajien yhdistymisestä kuin jakautumisestakin. Jakautumista voisi todennäköisesti tarkastella hyvin siinä vaiheessa, kun sanomalehtien mielipidejuttugenre oli syntymässä joskus 1800-luvun puolivälin jälkeen. Kun lehdet eriyttivät yhä selkeämmin toimituskuntansa sen ulkopuolisista kirjoittajista eli kun kirjeenvaihtajien tarve väheni, lehteen lähetetyt nimellä kirjoitetut tekstit muuttuivat ”kirjeiksi toimitukselle” (engl. *letter(s) to the editor*, ’mielipide- tai yleisönosastokirjoitus’). Varsinainen nykyaikainen mielipidejuttu on tämän historiallinen jatkaja. Alkuperäisestä lehtikirjoitusgenrestä on siis erkaantunut useita eri lajeja uutisesta kolumniin ja mielipidejuttuun. Toisaalta parin viime vuosikymmenen aikana tekniikan kehitys on luonut tietokoneverkoissa toimivat keskustelupalstat eli foorumit, jotka moni lehti on nykyään yhdistänyt mielipidepalstansa jatkoksi. Näin *Aamulehtikin*, jonka verkkosivustossa toimii *Keskustelut*-nimellä foorumi³, jolta lehden painetulle mielipidepalstalle aika ajoitin valitaan joitakin kirjoituksia.

Verkkofoorumien kirjoittelu eroaa lähtökohtaisesti monella tavalla perinteisistä sanomalehden mielipidejutuista. Ensinnäkin jul-

³[http://www.aamulehti.fi/keskustelut/.](http://www.aamulehti.fi/keskustelut/)

kaisukanava on erilainen, koska lehti ilmestyy kerran päivässä eikä lehteen lähetetty hyväksytyksi tulevakaan kirjoitus yleensä ehdi ilmestyä heti seuraavana päivänä; foorumi puolestaan on auki kirjoittajalle kaiken aikaa ja kirjoitus ”julkaistaan” (ts. se tulee julkiseksi) heti, kun kirjoittaja sen foorumiin lähettää. Mielipidepalstalla kirjoitukset ovat yksittäisiä, vaikka ne voivat joskus lineaarisesti viitata toisiinsa. Usein vaatii kuitenkin toimituksen muokkaustyötä saada viittaussuhde vastaajakirjoittajan tekstistä näkyviin. Verkossa kirjoitukset jäsentyvät tyypillisesti puumaisiksi säikeiksi⁴ (engl. *thread*), joissa ylimmällä tasolla on säikeen aloittajan kirjoitus ja alemmalla kaikki siihen tulleet muiden kirjoittajien vastaukset. Mielipidepalstalla taas on toimitus, joka valikoi kirjoitukset ja yleensä muokkaa niitä jollain tapaa; foorumilla voi olla toimitus (ns. moderaattori), mutta yleensä tämän vastuulle jää lähinnä poistaa selvästi asiattomat kirjoitukset. Näinkään selkeät erot eivät kuitenkaan poista genrejä yhdistävää tekijää: kummallakin on tietystä määrin sama sosiaalinen funktio. Niin mielipidepalsta kuin verkon keskustelualueetkin antavat yksilölle julkisen äänen. Tämä käytön yhteys saattaa lopulta olla muodollisia eroja merkittävämpi ja päätyä yhdistämään genret.

Tekstilajin ajallinen ulottuvuus on yksi sen kiintoisimpia piirteitä, koska se muistuttaa kielen ajallista ulottuvuutta mutta voi tempoltaan vaihdella huomattavasti. Joskus tekstilajit muotoutuvat tekniikan myötä hyvinkin nopeasti, joskus taas tekniikasta riippumatta vanhat tekstilajit pysyvät lähes samoina kulttuurista ja aikakaudesta toiseen (Miller 1996: 284–285); tosin käsitteen siirtyminen kulttuuri-kaudelta toiselle edellyttää aina jonkinlaista kulttuurista (semiootista) jatkumoa, jonka kautta siirto tapahtuu (Guillén 1971: 99). Mielipidejutun ajallinen historia on tosin niin lyhyt, että tästä tuskin muodostuu yksin erityisen hankalaa ongelmaa selitettäväksi.

7.7 Atomistinen vai systemistinen kuvaus?

Yksi semeiotiikan ja semiologian eli peirceläisen ja strukturalistisen semiotiikan eroista on se, että Peircen semeiotiikka ei tunne semiolo-

⁴Minimaalisesti puumaisiksi: jokainen keskustelunaloitus liittyy keskustelualueelle omana haaranaan ja kaikki vastaukset siihen seuraavat toisiaan lineaarisesti: jokainen uusi kirjoitus voi vastata vain sitä ennen uusimpaan juttuun, ei aiempiin. Pidemmälle vietyä puumaisuutta edustaa vanhempi USENET, suomeksi *keskusteluryhmät*, tai *nyys(s)it* (NNTP-protokolla), jossa kirjoittaja voi aina valita, mihin kirjoitukseen vastaa.

gialle keskeistä (kieli-) järjestelmän käsitettä, kuten luvusta 5.2 kävi ilmi. Tästä on arvaamattomia seurauksia kielitieteen teorioille, jotka rakentuvat peirceläisen semeiotiikan varaan – myös tässä tutkimuksessa kehitellylle semioottiselle tekstilajiteorialle.

Strukturalistisessa ajattelussa merkki on merkki sen kautta, että se kuuluu johonkin merkkijärjestelmään, jonka kautta se saa arvonsa. Peircen ajattelussa taas merkki on merkki sen kautta, että se astuu semioosiin ja saa tulkitsimen. Näkökulmaeroa voi luonnehtia **systemismin** ja **atomismin** väliseksi eroksi: strukturalismi korostaa kokonaisuutta sen osien kustannuksella, semeiotiikka taas osaa kokonaisuuden kustannuksella. Systemistisessä ajattelussa ei ole mielekästä puhua yksittäisistä merkeistä ottamatta huomioon järjestelmää, josta ne ovat osa (ks. esim. Hasan 2004: 24; Enkvist 1991a: 3). Järjestelmä on ensisijainen suhteessa merkkiin. Atomistisessa ajattelussa sen sijaan merkki voi muodostaa ja usein muodostaakin yhdessä toisten merkkien kanssa merkkien kokonaisuuksia, mutta tällaiseen kokonaisuuteen kuuluminen ei kuitenkaan ole oleellinen osa merkin olemusta. Järjestelmä on äärimmillään vain epifenomeeni, lyhenteenomainen kuvaus sille, että joillakin merkeillä on joitakin yhteisiä tulkintoja.

Hyvänä esimerkkinä voi käyttää kielen käsitettä. Strukturalismissa konkreettiset semioottiset merkit kuten sanat ovat mielekkäitä ja tulkittavissa vain kun ne kuuluvat johonkin kokonaiseen järjestelmään, kieleen (Saussuren *la langue*), joka nimenomaan tuottaa niiden tulkittavuuden. Tällöin on myös mahdollista puhua variaatiosta, vaihtelusta, sanan varsinaisessa mielessä (ks. Nieminen 1999). Peircen atomistisessa ajattelussa sen sijaan merkki tulee merkiksi semioosissa eli saadessaan tulkitsimen, eikä mikään ehdottomasti pakota merkille sellaista tulkitsintä, joka olisi sille jonkin kokonaisuuden kautta määrätty. Useimmiten merkki saanee tulkitsimen vaikiintuneen konvention kautta, jota voi pitää ”järjestelmän” väljänä vastineena, mutta merkin tulkitsin voi myös olla ainutkertainen ja riippua aika-paikkaisista olosuhteista.

Tekstintutkimuksessa ongelma käy näkyväksi. Kielitieteellistä tekstintutkimusta tätä nykyä hallitsevassa systeemifunktionalistisessa teoriassa järjestelmän käsitteen tarvetta perustellaan sillä, että teorialle keskeinen valinnan käsite edellyttää vaihtoehtoja, joista valita. Valinnat muodostavat järjestelmän: valinta ilman vaihtoehtoja, joiden väliltä valita, ei ole ”valintaa” tarkoitettussa mielessä. Semiotiikka nähdään näin nimenomaan järjestelmänä, (systeemien) sys-

teeminä⁵, joka takaa merkityksellisten valintojen mahdollisuuden ja viime kädessä koko merkityksenannon (Halliday 1976: 3, 1978: 39; Halliday & Hasan 1989: 3–4; Eggins 1994: 14). Käsitteen verrattomana etuna on – niin Saussuren kuin systeemis-funktionalisminkin tapauksessa – se, että näin korostetaan merkitystä aina suhteessa johonkin kokonaisuuteen, jonka sisällä merkitseminen ylipäättään on mahdollista.

Asiaa on helpointa tarkastella usein käytetyn (mm. Suzanne Egginsin 1994: 13–18 käyttämän) liikennevaloesimerkin avulla. Jos merkinä on yksinkertaisesti jokin väri siten, että ainoa periaatteellinen rajoitus olisi lähettäjän kyky tavoittaa se (ts. tämän kyky havaita jokin tietty väri vaikkapa erottamalla se kaikista muista väreistä) ja tietenkin kanavan kyky välittää se, järjestelmältä puuttuisi informaatioarvo. Tämän voi muotoilla myös niin, että informaatioarvo olisi tuolloin maksimissaan eikä viesti lainkaan ennustettavissa. Vastaanottajalla ei olisi mahdollisuutta tietää, mitä lähettäjän valitsema väri merkitsee, koska signifikaatio edellyttää signifiointia nimenomaan suhteessa johonkin. Sen sijaan liikennevalojärjestelmän sisällä kukin viesti väistämättä tulkitaan siten, että viestin sisältämä väri arvioidaan suhteessa johonkin järjestelmän kolmesta tulkitsinväristä: vihreään, keltaiseen tai punaiseen. Vihreän liikennevalon ei siis ole merkitsevää olla vihreä, vielä vähemmän jotakin tiettyä nimenomaista vihreän sävyä, vaan merkitsevää on vain se, että se eroaa järjestelmän muista väreistä. Merkitys muodostuu toisin sanoen disjunktiosta, muiden mahdollisuuksien pois sulkemisesta. Niinpä vihreän tilalle voitaisiin yhtä hyvin panna sininen väri tai vaikkapa valkoinen. Vaikka esim. lamppua peittävä värillinen lasi särkyisi ja putoaisi pois, merkiksi 'vihreästä valosta' riittää lamppu, joka palaa liikennevalojen oikealla kohdalla. "Oikea kohta" taas on kolmesta (tai kahdesta) valosta alin tai oikeanpuoleisin; tällöinkään ei merkitystä ole sillä, kuinka alhaalla tai kuinka oikealla valo on, vaan ainoastaan sillä, että se on alempana tai oikeampana kuin muut samaan liikennevalo-"instanssiin" kuuluvat valot.

Valinnan ja järjestelmän suhde vaikuttaa täten perustellulta ja väistämättömältä. Oma lähtökohtani niin tässä tutkimuksessa kuin yleisemminkin on kuitenkin ollut selkeästi niin peirseläinen kuin – vaikkakin vähemmän avoimesti tai eksplisiittisesti – bahtinilais-

⁵Nimenomaan tätä rakenteisen ja hierarkkisen kokonaisuuden näkökulmaa korostaakseni käytän atomismin vastinparina tässä mieluummin *systemismia* kuin esim. Määttä (1998: 9–11) tapaan *holismia*.

dialogistinenkin, ja *kumppaakin* näistä metateoreettisista katsantokannoista voi kuvata antisystemistiseksi. Kuvaukseni kallistuu näin vääjäämättä atomismin puoleen. En kiistä systemistisen kuvauksen ja mallinnuksen etuja mutten myöskään pysty esittämään mitään yksinkertaista tapaa sisällyttää systeemin käsite Peircen pohjaltaan atomistiseen semeiotikkaan; tässä tutkimuksessa jätän ratkaisun siis avoimeksi.

7.8 Kognitioon vetoamisesta

Sem(e)iotiikan näkökulmasta kaikki, mikä viestinnän kannalta on merkityksellistä, välittyy kielen julkisista merkeistä ja niiden konventionaalisista sosiaalisista kielellisistä tulkinnoista. Tulkinnatkin ovat vähintään energieettisten tulkitsinten mielessä merkkejä. Yksilötoimijoiden mentaaliseen toimintaan tai käsitteistykseen ei ole tarpeen vedota, koska diskurssin merkit ovat itsessään läsnä ja niiden seuraamuksellisuus näkyy niin itse diskurssista kuin sen vastaanotostakin. Näin kuitenkin näkyy usein tehtävän tekstilajiteoriassakin: havaitusta säännönmukaisuudesta päätellään asioita diskurssi-toimijan mentaaliseen toiminnasta. Tätä positiota voi kutsua *kognitiivistiseksi* (tai *mentalistiseksi*) tekstilajinäkemykseksi.

Kognitiivistiset termit lisäävät lingvistisen selityksen teoreettista kuormaa, eivät paranna itse selitystä. Yksilön mielensisältöön ei ole pääsyä kokeellis-psykologisinkaan menetelmin, kun taas sosiaaliset normit ja säännönmukaisuudet, joita lingvistiset selitykset koskevat, ovat diskurssissa sekä suoraan (muotoina) että epäsuorasti (tulkintoina) havaittavissa. Normeja voi myös intersubjektiivisesti reflektoida. Kognitioon vetoaminen johtaa helposti kehämäiseen päättelyyn, jossa tutkija sijoittaa normatiivisen, intuitiivisen näkemyksensä mukaiset seikat diskurssisubjektien spekulatiivisesti päätellyksi mielen sisällöksi, vaikka havainto sinänsä koskee vain merkkejä eikä niiden takana mahdollisesti piileviä mentaalisia representaatioita. Peircen semeiotikka on osaltaan ei-psykologinen kognition teoria (Anttila 1995: 98), jonka vuoksi se vastaa *suoraan* kysymyksiin, joihin kognitioon vetoamalla yleensä pyritään vastaamaan: millä lailla empiirisestä tapahtumisesta tulee diskursiivista, semioottista toimintaa.

Kognitiokäsitteen spekulatiivisuudesta ei seuraa vain epä- vaan *a*empiirisyys: se ei osallistu empiiriseen argumentaatioon. Teoria sisältää toki aina spekulatiivisia elementtejä – hypoteeseja ja postulaatteja –, mutta jos elementit lomittuvat ja määrittävät toinen

toistaan, voidaan puhua tautologioista tai pahimmassa tapauksessa kehäpäätelmistä.

Kognitio asettaa kyllä rajat ihmisen viestintätoiminnalle muttei yksilökeskeisyytensä vuoksi riitä selittämään semioottisen toiminnan nimenomaista luonnetta. Diskurssimerkitys sijaitsee osanottajien välisessä semioosissa. Se ei ole semioosin minkään jäsenen psykologinen kopio (vrt. Sinha 1988: 58). *Semioottisessa* dialogistisessa kognitionäkökulmassa mentaalisuus sen sijaan on viestinnällistä eikä dialogisuus rakennu monologisen kielijärjestelmän tai mielen päälle vaan niin kieli kuin kognitiokin ovat inherentisti dialogisia.

Etenkin Peircen myöhemmässä tuotannossa⁶ käsitteiden tulkinta ulottuu kaikissa tapauksissa, sikäli kuin merkkejä riittämiin tulkitaan (ts. ne ovat "sufficiently considered"), "pään ulkopuolelle" eli julkisiin normatiivisiin tapoihin. Käsitteen, joka on aina merkki, voi tulkita toisella käsitteellä, joka edelleen on tulkittava toisella käsitteellä ja niin edelleen, mutta ketju ei voi olla aidosti rajaton vaan sen on lopulta päästävä ulos käsitteiden maailmasta tapaan, joka on – Peircen sanoin – "ulkoisessa maailmassa" eli merkkejä käyttävän tietoisuuden ulkopuolella.

I do not deny that a concept, proposition, or argument may be a logical interpretant. I only insist that it cannot be the final logical interpretant [...]. The habit alone, thought it may be a sign in some other way, is not a sign in that way in which the sign of which it is the logical interpretant is a sign. [...] Consequently, the most perfect account of a concept that words can convey will consist in a description of the habit which that concept is calculated to produce. (Peirce, EP: 2.418.)

Asian voi ilmaista myös niin, että merkit eivät kuulu mieleen vaan päinvastoin mieli muodostuu merkeistä (EP: 2.122). Ihmisen tietoisuuden ja toiminnan intentionaalisuudella ei siis voi selittää merkien intentionaalisuutta, vaan merkkien intentionaalisuudella ihmisen tietoisuus (EP: 2.418–419). Merkit ovat intentionaalisia suhteessa mahdollisiin tulkitsimiinsa, tulkitsin taas on intentionaalinen, koska se tulkitsee merkin eli on finaalinen (Short 1981: 204). Kognitivistinen selittäminen ei täten ole "enemmän" kuin havaittuun toimintaan perustuva, vaan nimenomaisesti ja täsmälleen pal-

⁶Peirce siirtyi tuotannossaan hiljalleen filosofisesta nominalismista realismiin.

jon vähemmän (Peirce, CP: 1.551, 4.551; Nesher 1990: 2; Parmentier 1985: 24–25, 43–44; Seager 1988: 313; Short 1981: 214).

Sanotusta ei seuraa tietoisuuden epifenomenaalisuus. Lev Vygotski osoitti jo 1930-luvulla tietoisuuden keskeiseksi tosiasiaksi sen välillisyyden: mielen alkeisprosessit – joita Vygotski, toisin kuin Peirce, saattoi vielä pitää ei-semioottisina – takaavat pohjan ja rajat, jolle semioottisesti välitetyt korkeammat mielen prosessit voivat kehittyä, mutta jälkimmäisiä ei silti voi redusoida edellisiin (Wertsch 1985a: 50). Varsinainen kognitio on niin Vygotskille kuin Peircellekin nimenomaan semioottista: paitsi merkein välittyvää myös merkeissä toimivaa (Wertsch 1990: 68–). Peircen mukaan tietoisuuden harjoittama itsekontrolli ja ihmisen ”sisäisen maailman” kyky vaikuttaa (takaisin) itsensä ulkoiseen maailmaan riittävät syiksi tietoisuuden – jollei reifiointiin niin ainakin – objektivointiin (Peirce, EP: 2.419). Kaikki kognition toiminnan oleelliset komponentit ovat kuitenkin olemassa jo esikognitiossa, yleisessä semioosissa, myös esim. dialogisuus (EP: 2.402), joka oli keskeinen venäläisille dialogisteille Mihail Bahtinille, Valentin Vološinoville ja Lev Vygotskille.

Tyypillinen esimerkki kognition käsitteen salakuljettamisesta tekstintutkimukseen on nostaa ensin huomion keskiöön tekstilajiin säännöllisesti liitetty toistuvuuden ajatus (esim. Altman 1984: 16; Miller 1984: 156–157; Kress 1987: 36; Gregory 1988: 302–303; Yates & Orlikowski 1992: 300–301; Berkenkotter & Huckin 1993: 479–481; Schryer 1993: 213; Paré & Smart 1994: 146; Günthner & Knoblauch 1995: 16–19; Devitt 1996: 607 tai Bhatia 2004: 20). Ehkä yleisimmin toisto ymmärretään tekstipiirteiden, joko yksinkertaisten leksikko-kieliopillisten tai kompleksisempien retoristen piirteiden toistoksi, mutta sillä voidaan viitata myös kontekstuaalisten tekijöiden kuten tilanteen tai tekstin päämäärien toistumiseen tekstitalanteesta toiseen (Miller 1984: 155–156; Berkenkotter & Huckin 1993: 479–481; Bazerman 1994: 82; Günthner & Knoblauch 1995: 16–19; Devitt 1996: 609, 2000: 697–698; Saukkonen 2001: 60; Bhatia 2004: 22). Tämän jälkeen on houkutus vedota siihen, ettei geneerinen toistuminen olisi mahdollista, elleivät diskurssiyhteisön jäsenet ole kognitiivisesti tallentaneet toistuvia tekijöitä ja niiden käyttöehtoja (kukin erikseen autonomis-mentaalisesti) muistiinsa. Käytännössä tutkimuksen huomio siirtyy tekstuaalisesta tai sosiaalisesta toistuvuudesta sen hypoteettiseen mentaaliseen representaatioon selvittämättä kuitenkaan, millainen tuo representaatio olisi tai mitä tutkimusseurauksia sen olettamisesta on. Lisäksi nekin tutkijat, jotka vetoavat

kognitiiviseen representaatioon todentavat sen tekstin tasolla, ja siten keinojen kognitivisoiminen on metodisena tekona sisällöllisesti tyhjä yritys reifioida kognitiivinen representaatiotaso.

Edes tarve viitata tekstin intentionaalisuuteen ei pakota tuomaan kognitiota mukaan argumentaatioon (Linell 1995; Dufva & Lähteenmäki 1996). Ongelman ratkaisee jo se, että merkki itsessään on intentionaalinen suhteessa mahdollisiin tulkintoihinsa, ja sitä tulkitseva tulkitsin on intentionaalinen aina ja välttämättä, koska se tulkitsee merkin eli toimii funktiona merkistä sen kohteeseen. Näin on aivan riippumatta siitä, onko tulkitsin tietoinen toimija vai ei (Short 1981: 203–204).

Tässä yhteydessä en voi olla mainitsematta Ruqaiya Hasanin (1996b) dialogistis-sosiokulttuuriseen käsitykseen kohdistamaa kritiikkiä, koska se on äärimmäisen relevantti juuri tekstilajitutkimuksen kannalta. Hasanin mukaan Vygotskin teorian keskeinen puute on, että se ei osoita koherenttia paikkaa variaatiolle (mas. 152), vaikka sosiaalisen vuorovaikutukseen kytkeytyneenä semioottinen välittäminen on väistämättä vaihtelun alaista. Näin sanoessaan Hasan jättää huomiotta yhden dialogistisen kielikäsitteiden keskeisimmistä piirteistä, vaihtelun välttämättömyyden. Vaihtelulle ei tarvitse erikseen osoittaa dialogistisessa teoriassa paikkaa, koska se on kaikkialla läsnäoleva tosiasia, jota mikään toinen tosiasia ei voi kumota (ks. esim. Lähteenmäki 2001: 145–146). Kielen ja muiden semioottisten järjestelmien ainut tehtävä on vähentää maailmaan luontaisesti kuuluvaa vaihtelua tuottamalla sosiaalisesti havaittavaa samankaltaisuutta (pikemmin kuin samuutta).

Tekstilajien tutkiminen semioottisen kognition kannalta edellyttäisi aineistoa, jossa tekstilajin oppimista voisi havainnoida suhteessa aikaan todellisilla puhujilla. En tarkoita pelkästään lapsen ensikielen omaksumista ja siihen liittyvien ensimmäisten teksti- ja diskurssilajien hallinnan oppimista – jollaista tutkimusta on tehnyt esimerkiksi Frances Christie (1991) – vaan myös aikuisiällä tapahtuva tekstilajitiedon asteittaista omaksumista. Kuhunkin tekstilajiin liittyy arbitraarisia (tai arbitraarisilta vaikuttavia) sääntöjä yhtä hyvin kuin sosiaalisesti ja kognitiivisesti motivoituja periaatteitakin. Kognitiiviset periaatteet harvoin määräävät yhtä valinnan vaihtoehtoa (vrt. Nieminen 2000) vaan semioottisille järjestelmille jää yleensä useampia yhtä funktionaalisia mahdollisuuksia toteuttaa tarpeelliset merkit. Tekstilajit taas eroavat toisistaan sen suhteen, paljonko vaihtelua ne sallivat ja kenelle ne sitä sallivat kuinkakin paljon: kaik-

kien näiden lajikonventioihin ja lajin käyttöön liittyvien sääntöjen oppimista on mahdollista tarkastella ajassa juuri semioottisen kognition kehityksenä.

7.9 Lopuksi

Tekstilajit ovat semioottinen ilmiö: tekstilaji on indeksaalista funktionaalista interdiskursiivisuutta, jota tulkitsija tuottaa tai vastaanottaja käyttää hyväkseen yhdistäessään tekstin sen konventionaaliseen merkitykseen. Tekstilaji ei määrää yksittäisen tekstin tilanteista tulkintaa, mutta ohjaa sitä rajaamalla mielekkäiden tulkintojen mahdollisuuksia. Rajaamisen välineet eivät ole varsinaisesti tekstissä itsessään vaan tekstin käyttöön liittyvissä sosiaalisissa konventioissa.

Luvun tarkoituksena on ollut viime kädessä todeta yksinkertainen asia: tekstilaji on ontologialtaan merkki. Tästä perusväittämästä seuraa Peircen semeioottisessa mallissa luonnostaan useita asioita, jotka Saussuren semiologisessa mallissa puolestaan täytyisi erikseen selittää: ennen kaikkea merkkien synty, muutos ja vaihtelu ovat välittömästi osia merkin luonteesta, eivät erillistä selitystä vaativia ilmiöitä.

Merkkinä tekstilaji on dekontekstualisoitunut teksteistä, joihin se liitetään. Lajin käyttö on sen jatkuvaa syntyä merkkitulkinna-ssa eli semioosissa. Tekstilajin dekontekstuaalinen muoto, jota tässä olen kutsunut sen neutraaliksi stereotyyppiksi, on tekstin tiettyjen merkkien tulkitseminen indekseinä toisiin diskursseihin siten, että ne yhdessä tukevat jossakin kulttuurisessa tilanteessa juuri tietynlaista tulkintaa tekstin tai sen tulkinnan mielekkästä käytöstä. Toisin sanoen tekstilajin dekontekstualisaatio merkityksellistää tekstin tietyt piirteet tuottamaan tulkitsimikseen – näiden merkkien muiden merkitysten ohella – interdiskursiivisia indeksejä. Dekontekstualisaatio ei kuitenkaan koskaan ole niin täydellistä, että tekstilaji voisi täysin irtautua kielen ja diskurssiyhteisön koko kontekstista; sama pätee kaikkiin muihinkin merkkijärjestelmiin. Tämän takia tekstilajit eivät ilmiöinä ole universaaleja vaan kulttuurisidonnaisia.

Vaikka teksteistä dekontekstualisoituu tekstilaji, jokainen teksti on myös aina mahdollista rekontekstualisoida niin, että se vaihtaa tekstilajiaan. Merkki on merkki vain astuessaan semioosiin. Kun konventionaalinen, stereotyyppinen tulkinta torjutaan, semioosi kohdistetaan vain eri merkkeihin tai samat merkit saavat semioosissa eri tulkitsimia, jolloin tekstin tekstilajitulkinna vaihtuu. Tulkintaa voi ohjata yksinkertaisesti esimerkiksi sanomalla ”Tämä teksti

on G'' , missä G on tekstilajitermi (esim. mielipidejuttu, joista esimerkkejä seuraa seuraavassa luvussa) tai sellaiseksi tulkittavissa oleva ilmaus. Rekontekstualisaatio ei ole ristiriidassa dekontekstualisaation kanssa vaan edellyttää tätä, koska jokainen rekontekstualisaatio joutuu käyttämään hyväkseen jotain toista dekontekstualisaatiota voidakseen ohjata tulkinnan toisaalle. Tekstilajivihjeet ovat indeksejä, jotka ohjaavat tulkintaa kohti sellaista diskurssia, joka on tekstilaji sellaisena kuin se dekontekstualisoituneena esiintyy.

8 Tekstilajin epistemologia

Edellisen luvun päätehtävänä oli todeta, että tekstilaji on *merkki*. Tämä on tekstilajin ontologia. Se, millaisesta merkistä on kyse, riippuu asetetusta kysymyksestä: se voi olla tulkitsin, jos se tulkitsee yksittäisen tekstin, tai kohde, jos se asettuu merkin tuottajan päämääräksi, ja totta kai se voi olla myös *representamen* asettuessaan selitettävän tai ymmärrettävän asemaan, kuten tässä tutkimuksessa. Tämä semioottinen selitys tekstilajin ilmiölle ei kuitenkaan vielä sano kovin paljon – paitsi kun siitä johdetaan semiotiikasta seuraavia johtopäätöksiä luvun 7 tapaan.

Tekstilajin toinen puoli on materiaalisempi, kuten kaikkien merkkien. Jotta merkki, *legisign*, olisi olemassa, sen täytyy toteutua jonakin *sinsign*nään, ja tämän puolen tarkastelua olen – kokonaisuudessaan, *sinsign*in täsmällisestä luonteesta tai funktiosta riippumatta – kutsunut tässä työssä *tekstilajin epistemologiaksi*. Mikä tahansa voi olla merkki, mutta mitä tahansa merkkiä ei kutsuta tekstilajiksi: tämän luvun teemana on tarkastella niitä piirteitä, joiden yleisesti on nähty liittyvän tekstilajiin. Päämääränäni on väittää, että kaikilla on sijansa ja kaikki voidaan lukea mukaan: tekstilaji on todellakin ilmiö, joka toteutuu hyvin monin erilaisissa muodoissa.

Bergmannin ja Luckmannin tapaan (1995: 291–292) voidaan ajatella niin, että laji tarjoaa diskurssitoimijalle resurssiksi ennaltavalituista ”komponenteista” koostuvan viestinnällisen hahmon, jota he kutsuvat tekstilajin *sisäiseksi rakenteeksi*. Koska tämä rakenne ei määrää niitä merkkejä, joista valinta rakenteen osiksi tehdään, siitä voi muodostua semioottisena koodina hyvinkin hajanainen (mas. 292). Sen osatekijöinä voi olla esimerkiksi toisaalta yksittäisiä sanoja eri rekistereistä, toisaalta kokonaisia retorisia muotoja tai tyylikeinoja. Sisäisellä rakenteella on mitä todennäköisimmin kiinteä funktionaalinen yhteys tekstilajin geneeriseen viestintäpäämäärään (Bhatta 1993: 13) Diskurssitoimijat ovat (enemmän tai vähemmän) tietoisia kullakin hetkellä mahdollisista ilmaushahmoista, joten niitä voi

myös muunnella tai muuntaa yksittäistarkoituksiin (Berkenkotter & Huckin 1993: 500).

Tästä seuraa myös lajitietoisuuden opettamisen käytännön motiivi: mitä tietoisempia resurssien tyyppillisestä muodosta ollaan, sitä todennäköisempänä voi pitää, että muuntelu on tarkoituksellista ja päämäärähakuista eikä mielivaltaista tai holtitonta. "Asiantuntijakäyttäjät" osaavat hyödyntää jopa lajin asettamia rajoituksia saavuttaakseen yksityisiä tarkoituseriään (Bhatia 1993: 15), mikä voidaan ilmaista myös niin, että geneerisen variaation arvo ja lajitieto ovat sinänsä kulttuuri- tai semioottista pääomaa (Devitt 2000: 706). Lajiin liitettyjen tekstien geneerisiksi katsottujenkin piirteiden variaatio voi olla niin suurta, ettei jonkin "tyypillistä" genretekstiä ole olemassakaan, mutta tästä ei seuraa, etteikö genre silti voisi olla yhteisössä vaikuttava todellinen resurssi (Dobbs-Allsopp 2000: 629). Niin kauan kuin diskurssiin osallistuvat "tuntevat säännöt" (Erickson 1998) ja toiset toimijat olettavat heidän tuntevan samat säännöt, diskurssi toimii riittävän luotettavasti; enkä tässä missään nimessä tarkoita "säännöillä" sitä, että yrittäisin redusoida diskurssitoiminnan abstrakteihin objekteihin kohdistuviksi apriorisiksi säännöiksi (vrt. Hanks 1990: 10 tai Linell 2009: 273). Yritys määritellä tekstilajia tämän kooditeoriaan kuuluvan sääntökäsitteen avulla tuotaisi "genren reseptiteorian" (Freadman 1994: 46), joka olisi kyvytön ymmärtämään ja tulkitsemaan geneeristä variaatiota. Freadman laajentaakin pelimetaforaa toiseen, ikään kuin Wittgensteinin ja Huizingan viitoittamaan suuntaan: pelin sääntöjen lisäksi on *pelaamisen* eli peliä voi ajatella "seremoniana", joka sisältää paljon muutakin kuin itse pelin (mp.).

Sanotusta seuraa, että vaikka tekstilaji onkin riippumaton merkeistä, joiden kautta se tulkitaan, sitä ei käytännössä aina kannata tarkastella näin. Sikäli kuin on tärkeää kyetä osoittamaan tekstilajitulkinnan syyt, tunnistamaan tekstilajeja riittävällä varmuudella tai tuottamaan niitä diskurssiyhteisön kannalta hyväksyttävällä tavalla, tekstilajin ontologiasta on väistämättä siirryttävä sen epistemologiaan: siihen, miten (tai mitä kautta) tekstilaji käytännössä ilmenee.

Luvun alaluvuissa tarkastelen varsin edustavaa joukkoa tekstilajin epistemologiaa. Alalukujen käsittelemät piirteet esitellään ilmiöstä, ei niitä käsitelleistä teorioista käsin, joskin ne on koottu päinvastaisessa järjestyksessä: eri lajiteorioita tarkasteltuani olen koonnut yhteenvedon siitä, mihin tekstin tai kontekstin piirteisiin ne kiinnittävät huomiota tekstilajia luonnehtiessaan, ja sitten luoki-

tellut nämä laveiksi luokiksi. Alalukujen 8.1–8.2 käsittelemiä piirteitä voisi luonnehtia ”tekstuaalisiksi”, jopa ”formaalisiksi”, muiden käsittelemiä vastaavasta ”kontekstuaalisiksi” tai ”funktionaaliseksi”, mutta asian ymmärtämisen kannalta tällainen jako ei ole välttämätön (eikä edes metateoreettisesti perusteltu).

8.1 Sekventiaalisuus ja rakenteisuus

Yksi tekstilajin tärkeimmistä ja viime aikoina tutkituimmista ilmenemismuodoista on sen vaikutus tekstin sekventiaaliseen muotoon ja sen elementtien – millaisiksi ne hahmotetaan – muodostamaan rakenteeseen. Teksti on aina sekvenssi, ja tämän luonteenpiirteen käyttäminen semioottisesti hyväksi ilmeinen merkityspotentiaali. Teksti muodostaa paitsi tekstuaalisen myös toiminnallisen kokonaisuuden, jonka tutkija vuorostaan voi tulkita koostuvan formaalisista tai funktionaalisista osista (tai molemmista).

Puhutussa diskurssissa rakenne väistämättä enemmän tai vähemmän samastuu aktuaaliseen tuottamisen ja vastaanottamisen järjestykseen. Kirjoitettu kieli nostaa tekstin rakenteisuuden esiin selvemmin, koska osa tekstin ajallisuudesta muuttuu samanaikaiseksi tilaksi. Kirjoitettu teksti on *sekä* visuaalinen tila *että* ajallinen sekvenssi, mikä pätee niin sen tuottamiseen kuin sen vastaanottamiseenkin. Tässä mielessä Jay L. Lemken (1991: 23) ajatuskoe tekstin tuottamisesta toisiaan konsekutiivisesti seuraavin, toinen toisensa merkitysvalintojen avaruutta rajaavin lausein samoin kuin Ragnar Rommetveitin (1992) päinvastainen esimerkki tekstin lukemisesta konsekutiivisesti alusta loppuun käsittelevät vain erityistapauksia. Tyypillisessä tilanteessa kirjoitettua tekstiä, vallankaan pidempää sellaista, ei tuoteta eikä vastaanoteta tiukan lineaarisesti. Tekstirakenteen merkitys semioottisena potentiaalina korostuu, koska lähettäjä tietää, että hänellä on mahdollisuus konstruoida aika tilaksi ja vastaanottaja tietää voivansa olettaa näin.

Lemken mukaan ”tekstin rakenne on toimintarakenteen erikoistapaus” (1988b: 158), missä ”toimintarakenteilla” hän tarkoittaa toimintaa merkityksellisiksi teoiksi jäsentäviä valintojen sekvenssejä. Tämä on yksi mahdollisuus: tekstin rakenne voi olla seurausta monistakin eri asioista, jähmettynyt konventio yhtenä niistä, mutta Lemke on oikeassa siinä, että tekstilajin kannalta merkityksellinen tekstirakenne on usein ikoninen vastaavan toimintarakenteen kanssa. Ruqaiya Hasanin sanoin (1996a: 51) tällaiset tekstit esiintyvät ”konvergentisti avustavana osana sosiaalista toimintaa” eli

tekstirakenteen ja sen tulkinnallisesti mielekkään kontekstin välillä on verrattain yksinkertainen – ikoninen tai indeksaalinen (Hasanin kausaalinen) – suhde.

Rakenteeseen tekstilajin ominaispiirteenä viittaa jo Aristoteles. Ensinnäkin koska hän kaikki näkee kaiken kirjallisuuden (runouden) jäljittelynä (*mimēsis*; Poet.: 1448b), tekstin muodon voi hänen teoriassaan sanoa olevan ikonisessa suhteessa ulkomaailmaan tai sen idealisaatioon myös tekstuaalisen järjestyksen osalta. Toisekseen hän pitää toimintaa lajikohtaisesti geneerisesti keskeisenä tekijänä:

[Tragedia] ei ole ihmisten jäljittelyä, vaan se jäljittelee toimintaa ja elämää ja onnellisuutta ja onnetonta kohtaloa.

[...]

Juoni on siis tragedian perusasia ja ikään kuin sielu.
(Aristoteles, Poet.: 1450a)

Toiminnan järjestys vuorostaan koodataan lajityypillisellä tavalla tekstin järjestykseksi, mistä seuraa Aristoteleen kuulu huomautus tragedian rakenteesta, jossa on ”alku ja keskikohta ja loppu” (mts. 1450b). Arkisuudellaan sanat johtavat helposti harhaan, että Aristoteles sanoo jotakin triviaalia. Itse asiassa hän jatkaa heti määrittelemällä sanat rakennetta kuvaaviksi termeiksi: esim. ”alku” on jotakin, ”mikä itse ei ole välttämätön seuraus jostakin, vaan jonka seurauksena muut asiat kehkeytyvät ja syntyvät” (mp.). Elementteillä on siis semanttiset ehdot, ja tekstilaji samastuu näin tekstin semanttisten rakenne-elementtien tyyppilliseen tai suosittuun konfiguraatioon lajiin kuuluvissa teksteissä.

Niin arki- kuin tutkimuskäytönkin kannalta on tärkeää tämän vuoksi kyetä tunnistamaan tekstien rakenne-elementit ja tietää elementtien lajityypillinen järjestys. Voidaan puhua tekstilajin *sekventiaalis-rakenteellisesta* tarkastelusta.

Ensinnäkin olisi mahdollista ajatella, että kuten lause koostuu tiettyyn järjestykseen jäsenyeneistä morfosyntaktisista elementeistä, teksti vastaavaasti jäsenyeneistä (teksti-) syntaktisista elementeistä. Tekstilaji vuorostaan olisi näiden järjestyksen luokka samaan tapaan kuin lausetyyppi on lauseiden luokka. Ajatus oli esillä varhaisessa tekstiteoriassa 1960–70-luvuilla, mutta sen jälkeen se on käytännössä torjuttu.

Toisekseen tekstilaji on mahdollista esittää väljemmin määriteltynä semanttisten yksiköiden muodostamana rakenneluokkana. Tällöin hylätään syntaktisen tarkastelun jäykkä formalistisuus mutta säästetään formaalisuus eli kytkettävyys leksikkokieliopilliseen

kuvaukseen vähintäänkin ns. systeemisessä mielessä. Systeemifunktionaalista kielen teoriasta lähtenyt Ruqaiya Hasanin geneerisen rakennepotentiaalilin (GSP) kuvausmalli (esim. Hasan 1978) antaa esimerkin tästä.

Lopulta, kolmanneksi, semanttiset sekvenssit voidaan laventaa aina vuorovaikutusdiskurssiin ja pragmatiikkaan saakka, jolloin geneerinen rakennepotentiaalikuvaus kuvaa kokonaista diskurssitahtumaa, ei enää sen yksittäisten osanottajien diskurssituotoksia. Tätä vaihtoehtoa edustaa tekstilajikuvauksen vuorovaikutustilanteisiin soveltanut Eija Ventola (esim. Ventola 1987; 2006).

Formaalinen morfosyntaktinen analyysi osoittautui käytännössä nopeasti tuloksettomaksi lähestymistavaksi (Beaugrande & Dressler 1981: 23–). Lausetta on kielitieteessä helppo kohdella objektina, koska sen abstraktista kuvauksesta on vallinnut perinteinen konsensus (Beaugrande 1985: 425), vaikka toisaalta sen rooli on kielitieteessä ollut ongelmallinenkin (Beaugrande 1995: 537). Varhaisin tekstintutkimus yritti lähestyä tekstejä lauseen käsitteen pohjalta niin, että voidaan täydellä syyllä puhua makro-, hyper- tai tekstisyntaksista (Beaugrande 1985: 45; Beaugrande 1995: 537; Beaugrande 1997: § 105–106) tai generatiivisesta tekstikieliopista (Kalliokoski 1989: 20 viitaten varhaiseen Van Dijiin). Vielä 1970–80-lukujen taitteessa saatettiin tekstin käsite perustaa lauseen käsitteelle (Vitacolonna 1988: 428), ja 1980-luvun lopulla Hans-Jürgen Eikmeyer (1988: 216) yhä spekuloi ajatuksella, että tekstin kompositio määriteltäisiin generativistiseen tapaan ilman semantiikkaa, vaikka huomauttaakin ajatusta kritisoidun. Toisaalta jo Wolfgang Dresslerin 1970-luvun alussa esittämät tekstuaalisuuspiirteet olivat Eikmeyerin (mp.) mukaan valtaosin semanttisia.

Kyse ei ole siitä, etteikö rajallisesta aineistosta olisi *mahdollista* luoda (sitä itseään lyhyempää) sekventiaalista säännöstöä. Näin muodostettu säännöstö sisältäisi kuitenkin niin monia valinnaisia elementtejä, että eri tekstilajimallit tuskin oleellisesti eroaisivat toisistaan. Vieläkin merkittävämpää on se, että on vaikea kuvitella nainvin kielenkäyttäjän missään mielessä rakentavan tällaisia makrosyntaktisia tekstilajimalleja omaan tekstikielioppiinsa.

Kun puhtaasti formaaliseen syntaksiin perustuvat sekvenssit tekstinkuvauksessa hylätään, astutaan semantiikan alueelle. Semantiikka ei kuitenkaan ole mitenkään mutkaton käsite kielitieteessä eikä etenäkään tilanteiseen kieleen kohdistuvassa tekstin- ja diskurssintutkimuksessa, koska se voidaan määritellä niin hyvin suppeas-

ti, hyvin laveasti kuin millä tahansa tavalla näiden väliltä. Formaalin semantiikan tulkinta ei ole enää kielitieteessä juurikaan vallalla, mutta sen pitkä perintö näkyy piintyneen ei-kielitieteilijöiden tapaan käyttää sanaa *semanttinen*; esim. nähdessään genren pikemmin pragmaattisena kuin semanttisena luokkakäsitteenä Carolyn R. Miller (1984: 155) torjuu juuri tämän suppean näkemyksen kielellisestä merkityksestä.

Kielitieteessäkin usein pragmaattiseksi kutsuttu merkityksen tulkinta nostaa esiin kielenilmausten käytön tyypillisissä konteksteissaan. Nämä kontekstit ovat lauseisiin konventionaalistuneita puheakteja, joiden tunteminen on osa suomen kielen tekstilauseiden hallintaa ja siten lauseiden norminmukaisia tulkintoja. Ovatko ne enää "semanttisia", on määrittelykysymys (vrt. Larjavaara 2007: 27–28). Tällaisia käyttökontekstin ja kielenilmauksen neksuksia Mihail M. Bahtin (SG) nimitti *primaarisiksi diskurssilajeiksi* ja Anneli Kauppinen (1998) *puhekuvioiksi*. Yleisesti voi todeta olevan vaikea vetää ehdotonta rajaa norminmukaisen ja tilanteessa tuotetun tulkinnan välille, mikä on juuri niin Peircen semeiotiikan kuin kontekstualisaatioteoriankin ennako-odotusten mukaista. Astuessaan semioosiin merkki ei koskaan ole enää sama merkki, jota voi reflektoida kontekstista irrallaan, vaan alkuperäisen merkin "degeneroitunut" (ks. s. 131) muoto, *sinsign*.

Varsinainen, Bahtinin *sekundaarinen* tekstilaji, on jo dekontekstualisoitunut irti tilanteesta. Se on myös kompleksisempi, koska se pitää sisällään useita primaarisia diskurssilajeja, joita se muuntaa. Luultavasti perustavinta tekstin semanttisen rakenteen tasoa voisi kutsua sen *retoriseksi* rakenteeksi (tai tekstisemanttiseksi, mutta tämä nimitys kantaa mukanaan aika raskasta teoreettista kuormaa). Tarkastellaan tekstiä 8.1:

(8.1) **Eläinsuojelu joutunut retuperälle**

Maalahdella paljastui hirveä eläinsuojelurikos, ja nyt pelätään, että syylliset pääsevät kuin koira veräjästä.

Annetaan muutama päiväsakko ja pienen aikaa eläintenpitokieltoa.

Olisi ihan oikein, että oikeusministeri Johannes Koskinen jyrähtäisi jälleen, vaikka jotkut eivät sitä hyväksy.

Torstaina 29.7. katselin TV 1:n aamutelevisiosta, kuinka piski ahdisteli koko ajan kilttejä, rauhallisia ja säyseitä lampaita.

Entisenä lampaanhoitajana teki pahaa sitä katsella. Eikö paikalla ollut ketään, joka olisi sen voinut kieltää?

Näkymä muistutti armeijan alokkaiden räökkäämistä tai USA:n vankilamenettelyjä.

Maalahden jättisikalassa oli tietenkin huippuvarustus lämpötila- ja myrkkukaasuilmaisimiseen, mutta ihmiset eivät välittäneet mistään mitään tai olivat kokonaan poissa paikkakunnalta.

(Etunimi Sukunimi, Al 4.8.2004)

Edellä (s. 183) mainitussa Anneli Kauppisen ja Leena Laurisen (1988: 86) pedagogisin tarkoituksin kirjoitetussa mielipidejutun kuvauksessa tekstin rakennetta luonnehditaan seuraavasti (valinnaiset elementit sulkeissa, tekstin 8.1 kuhunkin elementtiin suhteutettu katkelma kaksoispisteen jälkeen):

1. (asian esittely): *Maalahdella paljastui hirveä eläinsuojelurikos*
2. (ongelma): *ja nyt pelätään, että syylliset pääsevät kuin koira veräjistä.*
3. teesi: *Olisi ihan oikein, että oikeusministeri Johannes Koskinen jyrähtäisi jälleen*
4. näytöt tai todisteet: *Torstaina 29.7. katselin TV 1:n aamutelevisiosta, kuinka piski ahdisteli koko ajan kilttejä, rauhallisia ja säyseitä lampaita.*
5. johtopäätös: *Näkymä muistutti armeijan alokkaiden räökkäämistä tai USA:n vankilamenettelyjä.*
6. ohje tai toive: –

Kauppisen ja Laurisen elementit ovat selkeästi retorisia eleitä ja viittaavat pikemmin yleisiin viestinnällisiin tavoitteisiin kuin keinoihin, joilla tavoitteet saavutetaan. Retoriset eleet voi usein nimetä yksinkertaisia puheakteja muistuttavin termein, kuten tässä tapauksessa. Teksti 8.1 on varsin helppo yhdistää Kauppisen ja Laurisen luonnostelemaan malliin. Selvimmin "ohje tai toive" puuttuu, "näytöt tai todisteet" ovat lähinnä esimerkki näyttöjen sijaan ja "johtopäätös" lähinnä vihjaa johtopäätökseen, ei eksplisiittisesti lausu sitä, mutta yleisesti ottaen teksti ja luonnosteltu malli kulkevat sujuvasti rinta rinnan. Mielipidejutulla on tietty "luonnollinen" toiminnallinen rakenne eli se etenee ongelmasta ratkaisuehdotukseen.

Tekstin osien yhdistäminen sen koostaviin retorisiin eleisiin kuitenkin *seuraa* tekstilajin valintaa. Esimerkiksi lause *Maalahdella paljastui hirveä eläinsuojelurikos* olisi varsin tavanomainen uutistekstin aloituslause (paitsi ehkä distributiivisilta ominaisuuksiltaan). "Asian esittelyksi" se tunnistetaan, esimerkiksi "uutisen pääkohdan" sijaan, nimenomaan koska tekstin tekstilaji on jo tunnistettu tai tullaan myöhemmin tunnistamaan mielipidejutuksi. Jokaisen elementin merkitys on suhteessa muihin elementteihin, myös sellaisiin, jotka eivät tekstissä edes ole läsnä.

The meaning of any action is a function of the relations we construct for it to other actions, thereby making them its contexts. (Lemke 1988b: 163.)

Ruqaiya Hasan pyrkii ratkaisemaan tämän ongelman lähtemällä liikkeelle tekstin elementtien semanttisesta tulkinnasta ("funktionaalista nimikoinnista") mutta korostamalla elementtien konventionaalista muotoa (Hasan 1996a: 53–57; Eggins 1994: 36–41). Tämä vastaa systeemis-funktionaalisen kielitieteen (SFL) yleistä toimintatapaa: teoria on semanttislähtöinen mutta sen kielenkuvausmalli varsin formaalinen, mistä seuraa, ettei SFL mielellään erkane kauas merkitys- ja muotorakenteen isomorfiasta. Merkityksellä tarkoitetaan ennen kaikkea kielijärjestelmään kuuluvaa konventionaalista, koulukunnan termein *systemistä*, merkityspotentiaalia eikä niinkään yksittäisten ilmausten yksittäisiä tulkintoja eli diskurssipragmaattista ja tilanteista tarkoitusta (vrt. Nieminen 1998: 117). Merkityslähtöisyys merkitsee diskurssin toiminnallisten elementtien tunnistamista ensin niiden yleisen systeemisen merkityksen perusteella, jonka jälkeen tutkija kuvauksessaan sitoo yhteen merkityksen ja ne tyypilliset muodot, joilla kieli tätä merkitystä välittää.

Tekstilajin kuvaukseen Hasan käyttää kahta perustavaa käsitettä. Toinen näistä on tekstilajia yleisempi, toinen tekstilajispesifinen. Yleisempi käsitteistä on tekstien tai laajemmin diskurssitilanteiden *kontekstikonfiguraatio* (CC, *contextual configuration*), joka on tilannekontekstia kuvaavien kontekstimuuttujien kulloinkin muodostaman kokonaisuuden konkreettinen representaatio (Hasan 1978: 230). Kontekstimuuttujat ovat kuten SFL:ssä yleensäkin sen ns. rekisteriteoriasta peräisin olevat käsitteet: *ala* (*field*) kuvaa diskurssin yleisen toiminnan alan, mikä käsittää myös "puheenaiheen" eli mistä viestitään, *sävy* (*tenor*) määrittää osanottajat, heidän vuorovaiikutuksensa muodon sekä keskinäiset suhteet sosiaalisessa toimin-

nassa ja *tapa (mode)* diskurssin muodon ja kielen roolin osana toimintaa, mihin kuuluvat myös perinteisen kanavan tai kontaktin käsitteet (Halliday & Hasan 1976: 22; Halliday 1978: 64; Eggins 1994: 9). CC on kontekstimuuttujien kuvaama kokonaisuus (Halliday & Hasan 1989: 55) eli konteksti sellaisena, kuin se tekstilajin kannalta on relevantti. Genrellä on suora looginen suhde CC:hen siten, että genre on CC:n kielellinen ilmaisu. CC voi olla tai olla olematta tilanneyyppi, sosiaalisesti konventionaalistunut rekisterimuuttujien konfiguraatio, mutta jos se on tilanneyyppi, tekstilajilla tarkoitetaan sen kuvaamissa tilanteissa kielen tehtäviä hoitamaan sopivaa kielimuotoa. Näin genre itse asiassa liittyy käsitteellisesti pikemmin diskurssiin kuin teksteihin.

CC on genrekohtainen ja genreä määrittelevä jopa siinä määrin, että Hasanin on katsottu puhuvan genrestä ja sen rakenteesta synonyymeina (esim. Ventola 2006: 107). Tämä merkitsee, että Hasan esittää tekstilajien eroavan toisistaan kahdella tavoin. Kullakin tekstilajilla on ensinnäkin nimenomaan sille tyypilliset kontekstimuuttujien arvot eli tekstilajit eroavat toisistaan konteksteiltään (ks. myös lukua 8.4). Kullakin lajilla on kuitenkin myös nimenomaan sille ominainen tekstuaalinen muoto.

Lajispesifistä tekstuaalista muotoa Hasan puolestaan kuvaa *geneerisen rakennepotentiaal*in (GSP, *generic structure potential*), käsitteen avulla. GSP on geneerisen skemaattisen toimintarakenteen kokonaiskuvaus, jota voi verrata tekstin valmistavaan kaavaan tai reseptiin. Kaikkien muidenkin SFL:n peruskäsitteiden tapaan GSP on semanttislähtöinen eli sen komponentit tunnustetaan niihin liitettyjen yleisten merkitysten perusteella. ”Tekstin genrestä” puhuttaessa genre on lyhenne täsmälliselle ilmaukselle ’genrespesifinen semanttinen potentiaali’. Myös GSP on lajikohtainen, mutta tämä ei implikoiki ainutkertaisuutta. Hasanin mukaan jos kahden eri lajin GSP:t osoittautuvat samoiksi tai samankaltaisiksi, voidaan olettaa, että geneeriset rakenteet ovat samojen tai samankaltaisten yleisten ehtojen alaisia (Hasan 1996a: 55).

Mielipidejuttugenren yhtenä geneerisenä rakenne-elementtinä voi pitää *diskurssikontekstointia*. Se on jutuissa toistuva, usein ensimmäisenä virkkeenä tai vähintäänkin tekstin alkupuolella esiintyvä varsin vakiomuotoinen lause, jolla juttu sijoitetaan peräkkäiseksi vastaukseksi toiseen tekstiin diskurssin virrassa. Lause on muodoltaan seuraavan kaltainen:

MISSÄ MILLOIN KUKA SANOI MITÄ

Diskurssikontekstointilause alkaa ajan ja paikan adverbiaaleilla (jommassakummassa järjestyksessä, joista mainittu on tavallisempi), sitä seuraa henkilöön tai muuhun diskurssitoimijaan viittaava NP, diskurssitoimintaan viittaava verbi kuten *sanoa, kirjoittaa* tms. ja muodoltaan vaihteleva sanottu asia (MITÄ), joka näin nousee – tai kontrasti johon nousee – jutun teemaksi.

Otetaan muutamia tekstiesimerkkejä (8.2–8.10). Varsinkin tottumattomilta vaikuttavat (normatiivisesti huonot) kirjoittajat saattavat jättää ajan- ja paikanilmaukset kokonaan pois, jolloin toimitus useimmiten lisää ne sulkuihin sijoitettuna ”lähdeviitteenä”, jonka paikka poikkeaa kirjoittajan omista ajan- ja paikanilmauksista. Viite sijoitetaan yleensä joko virkkeen loppuun tai lauseen pääverbin läheisyyteen (esimerkit 8.3 ja 8.4). Joissakin tapauksissa (kuten 8.2) taas diskurssitoimija voidaan mainita esim. osana paikan ilmausta.

- (8.2) *Etunimi Sukunimen* jutussa Ulkomailta Teiskosta saa eksootista tomaattiviiniä (*Al* 22.7) mietittiin, mistä sanonta ulkomaille Teiskoon on saanut alkunsa. (RP, *Al* 1.8.2004)
- (8.3) *Etunimi Sukunimi* totesi, että pikaratikka on tarpeeton (28.7. *Al*). (Liito-orava, *Al* 1.8.2004)
- (8.4) *Aamulehti* uutisoi kahteen eri otteeseen (17.8. ja 19.8.) Tampereen kaupungin suunnittelevan Messukylän lukion lakkauttamista ja sulauttamista uuteen Sammon suurlukioon. (*Etunimi Sukunimi*, Melulainen vuosina 1999–2002, Pro Messukylän lukio, *Al* 26.8.2004)
- (8.5) Pikaraitiotien markkinoijat maalaavat eteemme tulevaisuudenkuvaa, jossa pikaraitiotie on ainoa mahdollisuus Tampereen joukkoliikennekysymysten hoitamiseen parin vuosikymmenen tähtäyksellä. (*Etunimi Sukunimi*₁, *Etunimi Sukunimi*₂, *Etunimi Sukunimi*₃, *Al* 26.8.2004)
- (8.6) Pikaratikan jatkosta päätös toukokuussa, otsikoi *Aamulehti* uutisensa 9. maaliskuuta. (*Etunimi Sukunimi*, *Al* 11.3.2005)
- (8.7) *Etunimi Sukunimi* selvittää *Aamulehdessä* 9.3. Vinsanvuoren puhtaista luonnontuotteista ja antaa sen mielikuvan kuin se olisi Ruoveden erämaapitäjän ainoa marjapaikka. (*Etunimi Sukunimi*, *Al* 11.3.2005)
- (8.8) Nimimerkki www.OVT.stubido moittii *Aamulehden* yleisö-osastossa 8.3 julkaistussa kirjoituksessaan Tampereen kaupunkia siitä, että edellytämme tulevaisuudessa meitä laskut-

tavilta yrityksiltä laskujen lähettämistä sähköisenä. (*Etunimi Sukunimi*, Materiaalipäällikkö, Tampereen kaupunki)

- (8.9) *Aamulehden* mielipidesivulla 13.3. olleessa kirjoituksessa *Etunimi Sukunimi* toi esille tekopohjavesilaitoksen energiankäytön kasvun. (*Etunimi Sukunimi*, Toimitusjohtaja, *Yhtiön nimi Oy Al* 21.3.2005)
- (8.10) Ministeri Leena Luhtanen totesi, että Suomi ei tarvitse Pirkalan lentokenttää parannettavien junayhteyksien myötä. (*Etunimi Sukunimi*, Orivesi, *Al* 21.3.2005)

Esimerkit 8.2–8.10 ovat valittujen neljän aineistopäivän kaikki mielipidejutut, joissa kuvaamani lainen lause esiintyy ensimmäisenä virkkeenä, mikä osoittaa, että sikäli kuin kyseessä on geneerinen rakenne-elementti – ja käsittääkseni näin voi väittää –, se ei ole ainakaan Hasanin tarkoittamassa mielessä GSP:n *pakollinen* elementti. Myös sisäinen variaatio on mittavaa: esimerkissä 8.5 ajan- ja paikannilmaukset jätetään avoimiksi, esimerkki 8.6 fokusoi mitä-elementin virkkeen alkuun, 8.7–8.8 sijoittavat adverbiaali-ilmaukset subjektin ja predikaatin jälkeen. Näitä voi kuitenkin pitää enimmäkseen osoituksena suomen vapaahkosta sanajärjestyksestä.

Oleellisempaa on, kuinka usein tätä sinänsä mielipidekeskustelulle luonteenomaista elementtiä *ei* esiinny. Kyseisten aineistopäivien mielipideosastoilla on mainittujen lisäksi ainoastaan kaksi juttua, jossa samantyyppinen lause esiintyy myöhemmin tekstissä, mutta silloin sen funktiokin on selvästi toinen:

- (8.11) Tähän kuoroon yhtyi myös tämän lehden Ylänurkka-kolumnissaan Halvasta viinasta kallis lasku (19.8.) toimittaja *Etunimi Sukunimi*. (*Etunimi Sukunimi*, VTM, *Al* 26.8.2004)
- (8.12) *Aamulehti* tukeutuu 5.3. artikkelissaan poliittisen historian professorin selitykseen Suomen erillissodasta. (*Etunimi Sukunimi*, *Al* 21.3.2005)

Esimerkistä 8.11 jo adverbista *myös* huomaa, että virke ei toimi kontekstojana vaan sillä lisätään henkilöitä jo aiemmin mainittuun *kuoroon* ('ihmiset, jotka väittävät viinaa Suomessa halvaksi'). Esimerkki 8.12 taas on jo ensikappaleessaan kontekstoinut teemansa ('Suomi toisessa maailmansodassa') ja esittää yhden esimerkin sen tietystä tulkinnasta ('erillissota'). Jo näiden virkkeiden pääverbit (*yhtyi* (*johonkuhun*), *tukeutua* (*johonkin*)) ovat näissä virkkeissä erilaisia kuin

esittämässäni rakenne-elementissä, joskin kumpaakin voidaan metonyymisesti käyttää myös kuvaamaan diskurssitoimintaa.

Erytysongelman semanttisiin sekventiaalisiin rakenne-elementteihin (toiminnallisiin jaksoihin) pohjautuvalle tekstilajianalyysille mielipidejutuissa tuottaa se, että tekstien on mahdollista olla hyvin lyhyitä, minimissään virkkeen mittaisia. Jos GSP-kuvauksen mahdollisuus katsottaisiin välttämättömäksi tekstilajiuden kriteeriksi, näissä yksivirkkeisissä teksteissä pitäisi siis olla kaikki mielipidejutun pakolliset elementit (tai elementti):

- (8.13) Kyllä kyläkoulut säilyisivät, jos kunnat kaavoittasivat [*sic*] tontteja koulujen lähelle eikä jonnekin cityalueelle. (*Al* 11.3.2005)
- (8.14) Voi hyvät isolla pallilla istujat: palkkaattekko lisätyövoimaa, kun laitatte laitoksen asukkaita ylipaikoille? (*Al* 11.3.2005)
- (8.15) Kohta ei Suomessa häiritse työn ääni, haju eikä pöly. (*Al* 21.3.2005)

Esimerkit 8.13–8.15 ovat yllä käytettyjen neljän aineistopäivän kaikki yksivirkkeiset tekstit (ja siten ymmärrettävästi kaikki tekstiviestiosapalstalta maaliskuusta 2005). Kaikissa on kieltämättä piirteitä, jotka vievät niitä prototyypin mielipidejutun suuntaan (*kyllä*-lauseadverbiaali esimerkissä 8.13, suora monikon toisen persoonan puhuttelu esimerkissä 8.14 ja ajan adverbiaalinen fokaalinen virkeenalkuinen sijainti esimerkissä 8.15), mutta virkkeinä kaikki ovat erilaisia. Niitä ei saa mahtumaan Hasanin GSP:ssään tarkoittaman konventionaalisen muodon ja merkityksen liiton rajoihin.

Hasanin mukaan GSP-kuvauksen ei ole tarkoituskaan sopia kaikkiin mahdollisiin tekstilajeihin. Se ei ole tekstilajin yleinen teoria. Se voidaan hänen mukaansa kuitenkin esittää niille tekstilajeille, joissa tekstit esiintyvät ”konvergentisti” osana sosiaalista toimintaa eli kun CC:n ja tekstin rakenne-elementtien välillä on joko syy–seuraus-suhde tai teksti on sosiaalisen toiminnan verbaalinen ilmaus (Hasan 1996a: 55). Hasan on kuitenkin soveltanut juuri kyseisessä artikkelissaan GSP-kuvausta myös satuihin, joissa kieli on konstitutiivinen elementti eikä tällaista suhdetta ympäristöön ole. Konvergenttisuus ei siis ole välttämätön ehto. Onko se riittävä ehto? Mielipidejutun voi väittää olevan *par excellence* esimerkki tekstin ja sosiaalisen toiminnan konvergenttisuudesta. Esimerkiksi Sandra Harrisin (1988) tarkastelemissa oikeusjutuissa tietyt tekstuaaliset kaavat rakentavat tekstilajin rungon, mutta toisin kuin mielipi-

dejutuissa, *koko* tapahtuma ei sijaitse tekstissä vaan sen seuraamukset ulottuvat laajemmin diskurssiin: diskurssi latautuu ”ideologisesti” (sanan systeemis-funktionaalisessa mielessä; mas. 113, kohta 3). Mieli-idejutut sen sijaan ovat tavallaan diskurssin ja toiminnan neksus. Hasanin väittämän mukaan sille siis *pitäisi* olla esitettävissä GSP, mutta jo alustavan analyysin perusteella tämä näyttää epätodennäköisyydeltä. Väittäisin siis, ettei tekstin ja toiminnan konvergenttisuutta voi pitää riittävänäkään ehtona GSP:n olemassaololle, vaan että GSP liittyy pikemmin tietynlaisen toiminnan konventionaalistumiseen tietynlaiseksi diskurssiksi, mikä tapahtuu konvergenttisuudesta riippumattomin kriteerein.

Peirceläisestä näkökulmasta jako ”kielelliseen” ja ”sosiaaliseen” ehtoon on tarpeeton. Kummassakin on kyse semioottisesta toiminnasta. Tämän kahtiajaon luonne on yksi SFL:n visaisimpia kysymyksiä: toisaalta kieli SFL:ssä kytketään tiiviisti sosiaaliseen ulottuvuuteen, jossa se esiintyy ja jota se luo, toisaalta se silti erotetaan omaksi erillissfäärikseen, joka lähinnä toimii jonkinlaisena välittäjänä ennalta-annettujen yksilön ja yhteisön välillä (esim. Halliday 1978: 14–15). Kahtiajako saattaakin olla pikemmin tieteenhistoriallinen sattuma, kontingenssi, kuin teoreettinen valinta. SFL:n metateoria edustaa tältä osin samaa metateoreettisen asennetta kuin saussurelainen semiologia, missä erillisten autonomisten järjestelmien olemassaolo on perustava tosiasia.

Vaikka tekstilaji on Hasanille CC:n ja GSP:n yhdessä muodostama kokonaisuus, nämä tuntuvat myös asettavan tekstille omat erillisvaatimuksensa. Jos teksti täyttää CC:n mutta rikkoo GSP:tä, Hasan tuntuu esittävän, ettei tekstiä voida lukea genreen kuuluvaksi tai ainakaan sitä ei *tunnistettaisi* siihen kuuluvaksi, jolloin tekstilajin tulkintapotentiali jäisi hyödyntämättä (Hasan 1996a: 51). Hän tosin pohtii itsekkin kysymystä joidenkin tekstuaalisten lajivihjeiden välttämättömyydestä, ja päätyy esittämään GSP:n pakollisetkin elementit vain sellaisina, että sisällyttämällä ne tekstiin teksti tuntuu täydelliseltä (mas. 53): tekstilaji on siis tekstin tekstiyden malli tai verrokki.

Jokaisen tiettyyn tekstilajiin liitetyn tekstin on oltava täsmällisesti jokin mahdollinen GSP:n realisaatio. Näin voi väittää, että Hasan kuitenkin sallii muodon ajavan ohi merkityksen, jolloin kuvauksesta tulee kuvattavaa tärkeämpää. Tekstin kuuluvuudesta tai kuulumattomuudesta genreen päätetään käytännössä GSP:n pakollisten

elementtien mukaan. Tosin hänen täsmällinen ilmauksensa on ambivalentti:

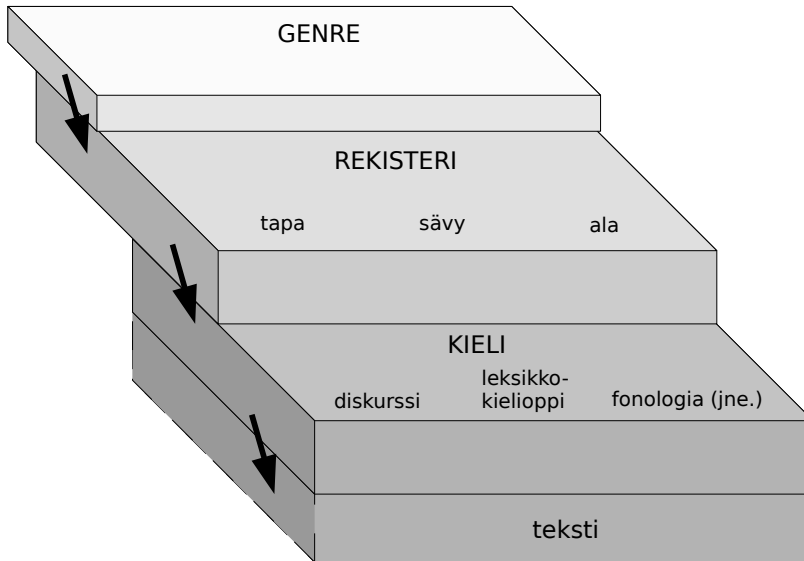
It follows that texts belonging to the same genre can vary in their structure; the one respect in which they cannot vary without consequence to their genre-allocation is the obligatory elements and dispositions of the GSP. (Halliday & Hasan 1989: 108.)

Ongelmana pidän ilmausta "without consequence": mitä nämä "seuraukset" tekstille voisivat olla? Ilmeinen seuraus on tietenkin putoaminen genren ulkopuolelle, mutta mitä se tarkoittaa (Halliday & Hasan 1989: 108)?

Jos kahden tekstin sekventiaaliset mallinnukset eivät osu yhteen, onko ainoa vaihtoehto hylätä ajatus niiden kuulumisesta samaan tekstilajiin? Tämä vaikuttaisi tyypilliseltä tutkijan ratkaisulta: koska 'valas' on nisäkäs, *valas* "ei voi" olla *kalan* hyponyymi. Kielen todellisuus ja sen kielenulkoisen kuvaus sekoittuvat. Kuten käyttämäni esimerkki tosin osoittaa, kuvauksilla on taipumus vaikuttaa takaisinpäin kieleen. Nykyisin yhä harvemmalle suomenpuhujalle *valas* todellakaan on *kalan* hyponyymi, vaan biologiasta tullut tieto on saavuttanut ensin kielitieteilijän, joka "korjaa" kielen preskriptiivistä kategorisaatiota, ja niin biologin tieto kuin kielitieteilijän korjauskin saavuttavat lopulta kielenpuhujan ja kielen normi muuttuu. Tämä on mahdollista ja tätä tapahtuu, mutta se ei ole kuvauksen tarkoitus. Vielä vähemmän on tekstilajikuvauksen tarkoitus "korjata" geneeristä kategorisaatiota niin, että vain tutkijan formalisoitavissa olevat ilmiöt saisivat "oikeuden" olla olemassa.

Rakenneajatuksen voi viedä vielä askelen pidemmälle ottamalla mukaan eri toimijoiden keskinäisen vuorovaikutusrakenteen. Eija Ventola (1987) on kehittänyt systemis-funktionalistista tekstilajiteoriaa edelleen siten, että kuvauksen kohteiksi ovat tulleet yksilähettäjäisten tekstien lisäksi kokonaiset monen osanottajan vuorovaikutustilanteet. Sanomalehden mielipidejutuissa ei ole kyse tällaisista tilanteista ainakaan ellei teksteiksi katsota kokonaisia tekstiketjuja siihen tapaan kuin esitin luvussa 4.2, mutta täydellisyyden vuoksi haluan sanoa sanasen Ventolankin mallista, varsinkin, koska siinä tullaan erityisen lähelle kriittistä rajapintaa kielen ja kielenulkoisen maailman (sosiaalisen todellisuuden) välillä.

Ventola luokittelee teoriansa Hasanin mallin kanssa kilpailevan J. R. Martinin tekstilajimallin yhteyteen (Ventola 1987: 39, 51), mutta

Kuva 8.1: Yksinkertaistettu esitys Eija Ventolan (1987: 58) ”semioottisista tasoista”: genre, rekisteri, kieli (ja sen toteutumana teksti). Nuolet osoittavat toteuttamissuhteita.

monista muista Martinin mallin soveltajista poiketen hän käsittelee varsin perinpohjaisesti myös GSP-kuvausta, joskin viime kädessä toteaa sen tutkimuksensa tarpeisiin riittämättömäksi (mts. 52–54). Yhteistä Hasanin ja Ventolan malleissa on se, että ne kuvaavat tekstilajeja – samoin kuin eri tekstilajien eroja eli tekstitytologiaa – ennen kaikkea tekstien skemaattisten rakenteiden avulla (esim. Ventola 1988b: 71). Suurimpana erona on se, mikä näkyy kuviossa 8.1: genre, rekisteri ja kieli nähdään erillisinä semioottisina järjestelminä, joiden välillä on toteuttamissuhteet siten, että genren toteuttaa rekisteri, rekisterin kieli. Tällöin rekisteri ja kieli eivät täsmällisesti ottaen ole ”kielen” ilmiötä vaan kielessä toteutuvia ilmiötä, mikä rajaa kielen alan näppärästi siihen, mitä kielitiede perinteisesti on tutkinut.

Vuorovaikutuksellisiin diskurssitilanteisiin tekstin skemaattisuutta korostava kuvaustapa sopii itse asiassa paremmin kuin sulkeisempiin kirjallisiin teksteihin, koska on helppo yhtyä Ventolan huomioon siitä, että sosiaalisissa käytänteissä on toisiaan määrätavoin seuraavia vaiheita eli käytänteet ovat ”vaiheittaisia” (engl. *staged*, mas. 72). Vuorovaikutustilanteiden rutiininomainen

skemaattisuus todentaa myös hyvin Mihail Bahtinin huomion (SG: 78), että nimenomaan arjen diskurssi, toistuvat puhetilanteet, ovat sosiaalisten puhemuotojen, eivät yksilöllisen luovuuden hallitsemia. Tiettyyn lopputulokseen ei tilanteessa voi hypätä suoraan, vaan sitä on lähestyttävä useiden välivaiheiden kautta. Toiminnan kussakin vaiheessa on tehtävä seuraavaa vaihetta koskevia valintoja, ja yksi näkemys tekstilajin funktiosta on, että se tarjoaa valmiita ratkaisumalleja toistuviin sosiaalisiin ongelmiin (Bergmann 1993: 29; Bergmann & Luckmann 1995: 290–291). Toiminnan loppuunsaattamiseen tarvittavien välivaiheiden lukumäärää ei tiedetä ”synoptisesti” vaan ”dynaamisesti”, toisin sanoen tilanteen kehittymistä ja päämäärän saavuttamista ei voi täsmällisesti ennustaa etukäteen vaan tilanteen on kehityttävä paljastamaan vaihe vaiheelta etenevä rakenteensa (Ventola 1988a: 63).

Diskurssitilanteen valinnat ovat periaatteessa avoimia. SFL ei kiistä ”järjettömien”, aberranttien tekojen mahdollisuutta vaan ainoastaan rajoittuu tarkastelemaan kulttuurisesti mielekkäinä pidettyjä ja diskurssiyhteisön jäsenten onnistuneesti tulkitsemia diskurssitekoja. Tietyt valinnat ovat täten funktionaalisista syistä todennäköisempiä kuin useimmat muut, ja mahdollisistakin valinnoista vain jotkin ovat tietyssä tilanteessa ja tietyin päämäärin todennäköisiä. Todennäköiset valinnat muodostavat tilanteen merkityspotentiaalin, ja tekstilajit voidaan näin samastaa kulttuurisesti hyväksyttäviin asioiden tekemisen tapoihin (Ventola 1988b: 73).

Diskurssitilanteen skemaattisen rakenteen kuvauksessa Ventolan keskeinen käsite on *vuoro* (engl. *exchange*, Ventola 1988a: 51). Vuoro on jokin tilanteessa mielekäs ja toimintaa eteenpäin kuljettava semioottinen teko, joka toteutuu esimerkiksi yhtenä puheenvuorona. Ventola hylkää yritykset määritellä vuoroa syntaktisin perustein ja päätyy siihen, että se on nähtävä pikemminkin retorisenä siirtona (engl. *move*) tai siirtokompleksina, joka käsitteellisesti sijaitsee diskurssin, ei leksikkokieliopin tasolla (mas. 60).

SFL ei sulje teoreettisesti pois sellaisiakaan semioottisia tekoja, jotka eivät ole kielellisiä, vaan ekstralingviset teot kuten nyökäykset, viittomat jne. olisi täysin mahdollista sijoittaa samalla tavoin osaksi tekstilajin skemaattista rakennetta kuin kielelliset puhunnoksetkin; tässä mielessä SFL:n mallinnus on semioottista eikä vain lingvististä. Ero peirceläiseen, semeioottiseen ajatteluun syntyykin lähinnä kahdesta seikasta. Ensinnäkin SFL:lle keskeinen realisaaion käsite perustuu Louis Hjelmslevin ajatukseen *konnotatii-*

visesta semioottisesta eli ilmiöstä, jossa – hieman yksinkertaistaen – yhden semioottisen järjestelmän muoto–merkitys-suhteen merkitysosapuoli on kokonaisuudessaan toinen, siitä erillinen semioottinen järjestelmä (Ventola 1988a: 51, 1988b: 75). Tämä edellyttää semioottisen järjestelmän käsitettä, jota ei Peircellä ole ja joka hänen teoriansa tiettyjen piirteiden vuoksi on siihen hyvin vaikeasti edes sovitettavissa (vrt. lukuun 7.7).

Toisekseen – ja tietyissä mielessä tähän liittyen – SFL:n analyysitapa jättää kaikesta huolimatta jäljelle kielen ja kielenulkoisen maailman vastakkainasettelun, koska realisaatiosuhteessa on käsitteellisesti aina kyse *jonkin* reaalistumisesta. Tämä on eksplisiittinen teoreettinen valinta, jonka perustana on se, että Saussuren ja Hjelmslevin tapaan, ja näitä seuraten, SFL:n perustana on semioottinen dualismi, muodon ja merkityksen erottelu (McKellar 1987: 546, loppuviite 9). Kyseessä on hyvin paljon edistynyt versio varhaisen sosiolingvistiikan yksinkertaisesta ”kieli heijastaa todellisuutta” -ajattelusta, joka ei kuitenkaan täysin välttä samaa dikotomiaa.

Käytännössä SFL:n sosiosemiotikan ja Peircen semeiotiikan ero on ”vain” metateoreettinen ja tieteenfilosofinen. Mikään ei estä rakentamasta sosiosemiotiseen malliin toisiaan toteuttavia käsitteellisiä tasoja sisäkkäin loputtomiin. Ero semeioottiseen ajatteluun, jossa muodon ja merkityksen suhde muuttuu aina tulkintasuhteeksi – eli jokainen muotokin on *tulkittu* muodoksi eli on seurausta jostakin tulkinnasta –, on pikemmin periaatteellinen kuin tutkimuksen metodologiassa jollain lailla näkyvä.

8.2 Tilastollis-distributiivisuus

Teksti voidaan esittää paitsi elementtien muodostamana rakenteena myös tekstipiirteiden jakaumana. Nämä piirteet ovat tekstisijainnillaan epämääräisiä eli eivät esiinny tietyissä kohtaa tekstiä eivätkä merkitse tekstin tiettyä kohtaa vaan hajautetusti kaikkialla tekstissä. Kvantitatiivisilta suhteiltaan ne ovat silti tilastollisesti katsoen määräisiä eli korreloivat merkittävästi tekstin tekstilajin kanssa.

Tilastollisen-distributiivisen tekstilajitutkimuksen uranuurtajia on ollut Douglas Biber (esim. Biber 1988; Biber & Conrad 2001), vaikka kuten Pauli Saukkonen (2001: 84) huomauttaa, menetelmä palautuu aina 1960-luvulle ja Prahan koulukuntaan. Suomessa menetelmää on laajimmin soveltanut tekstilajitutkimukseen juuri Saukkonen (2001), vaikka samaa epistemologiaa (joskin erityyppisellä piirteistöllä) edusti jo Auli Hakulisen, Fred Karlssonin ja Maria Vilku-

nan vuonna 1980 julkaisema tutkimus suomen tekstilauseiden piirteistä (Hakulinen et al. 1980), koska siinäkin kyettiin tarkastelemaan myös distributiivisten piirteiden vaihtelua tekstilajista toiseen.

Tutkimuskäytössä tarkkailtavat piirteet voivat olla alkeislingvistiä, formaalisia ja suhteellisen teoriattomia (esim. sanaluokista valitsee kielitieteessä laaja yhteisymmärrys), hyvinkin teoriasidonnaisia (esim. syntaktiset rakenteet, varsinkin sellaiset, jotka edellyttävät otettavan huomioon tarkasteltavan lauseen hypoteettisen suhteen toisiin mahdollisiin lauseisiin) tai semanttisia. Viimeksi mainitussa tapauksessa raja tekstin ja kontekstin välillä liukenee pois niin, että ero tilastollis-distributiivisen ja luvuissa 8.3–8.7 käsittelemieni ”kontekstuaalisten” epistemologioiden välillä hämärtyy, ja siksi jätän sen tästä käsittelystä pois.

Mielipidejutun distributiivisia piirteitä ei suomessa ole suoraan tutkittu. Saukkosen tutkimus tulee kuitenkin sitä lähelle, koska hänen aineistonaan ovat suomenkielisten ”väljästi ilmaisten tiedotustyyppisten tekstien” (Saukkonen 2001: 82) tekstilajit: artikkelit, uutiset, reportaasit, selostukset, mainokset, katsaukset, radiokeskustelut ja ”vapaat haastattelupuheenvuorot” (mts. 87). Mielipidejutuilla on näihin niin yhtymäkohtia (journalistinen diskurssi, ajankohtaiset teemat jne.) kuin erojakin (teksti ei pyri objektiivisuuteen, kirjoittaja ei välttämättä ammattilainen jne.). Mielipidejutun funktio voi myös vaihdella muita journalistisia genrejä väljemmin (ks. luku 8.5). Biberin geneerisesti kirjavassa aineistossa sanomalehtien mielipidejutut (”letters to the editor”; Biber 1988: 69, taulukko 4.3) olisivat suoraankin edustettuina, mutta aineiston englanninkielisyyden vuoksi vertailu esimerkkiaineistooni ei suoraan käy päinsä.

Tutkimuksessa teksteistä voidaan tarkkailla niin merkkien absoluuttisia esiintymiä (esiintyykö tiettyjä lekseemejä, muotoja tai semanttisia kenttiä) kuin merkkien määrasuhteita (esimerkiksi verbien määrää suhteessa substantiiveihin, adjektiivien määrää suhteessa kaikkiin sanoihin, ns. leksikaalista tiheyttä eli sisältö- ja funktiosanojen suhdetta toisiinsa jne.). Näin operoivat ennen kaikkea korpustutkimukseen perustuvat tekstintutkimuksen mallit, joissa tekstilajeja kuvataan kielenpiirteiden tilastollisesta analyysistä nousevien monitasoisten tunnuslukujen välisinä merkitsevinä eroina. Tilastollisuus on epistemologiassa tekstien tekstilajinsisäisen vaihtelun takia aina välttämätön osatekijä.

Tilastollisuuden vuoksi distributiivisten piirteiden tutkimuskäyttö edellyttää korpuksen huolellista laadintaa korpustutkimuk-

sen tavallisten käytänteiden mukaisesti. Piirteistön valintaa ohjaa joko aiempien tutkimusten tai saman tutkimuksen edeltäneiden työvaiheiden tuottama tieto siitä, mitkä piirteet ovat potentiaalisesti (aiemmat tutkimukset) tai reaalisesti (sama tutkimus) aineiston kannalta merkitseviä (Biber 1988: 71–72, Saukkonen 2001: 83–84). Piirteistön ei tarvitse muodostaa kielen rakenteen kannalta mielekkäällä tavalla rajattua kielenilmiöiden (osa-) joukkoa, sillä tavoitteena ei ole kuvata koko kieltä (suhteessa toisiin kieliin) vaan ainoastaan leksikaalis-kieliopillisen variaation funktionaalisesti käytössä olevan variaation alaa. Piirteistä lasketaan esiintymistaajuudet, jotka edelleen voidaan tarvittaessa normalisoida, jotteivat tekstien eriävät pituudet pääse vaikuttamaan tuloksiin. Esiintymistaajuudet muodostavat lopulta varsinaisen tutkimuskohteen. Esimerkiksi Biberin tutkimuksen olennaisen osan muodostavat piirteet, joiden avulla tekstejä työn valmisteluvaiheessa tarkastellaan ja joiden perustalle tekstejä kuvaavat kielelliset ulottuvuudet (mts. 13; Saukkosen ”faktorit”, 2001: 84–86) muotoutuvat.

Kielenpiirteet eivät kuitenkaan ole raakaa empiiristä esiintymätietoa vaan perustuvat teoreettiseen malliin: tässä piilee menetelmän potentiaalinen sudenkuoppa. Teoriattominta tietoa edustavat esim. tyyppi–edustuma-suhde (engl. type/token ratio), saneen keskipituus (kumpikin Biberilta, 1988: 73, taulukko 4.4) tai sellainen puhtaasti merkkijonoon viittaava piirre kuin ”välimerkki, jota seuraa lainausmerkki” (PUN_PUQ, Argamon et al. 2003: 338). Näiden ohella pyritään käyttämään mahdollisimman yleisiä, lingvistiksi ”triviaaleja” piirteitä, joiden tunnistamisesta ja tulkitsemisesta vallitsee kielitieteen kentällä riittävä yksimielisyys: esim. mennyt aika (imperfekti), ensimmäisen persoonan pronominin esiintymä, *olla*-verbi pääverbinä, infinitiivin esiintymä (Biber, mp.). Näistä piirteistä on kuitenkin jatkumo sellaisiin, joissa joko vahvasti jo näkyy jokin kielitieteen tutkimusparadigma, esim. käytettäessä komplementin tai konjunktin käsitteitä, tai semanttinen luokittelu, esim. verbien semanttinen alakategoriointi (Biber, mp.).

Tilastollis-distributiivinen tutkimus pyrkii normaalisti induktiiviseen tutkimusotteeseen. Tekstimassasta nousee säännönmukaisuuksia, jotka tulkitaan teorian valossa tekstilajeja koskeviksi hypoteettisiksi säännöiksi. Puhtaasti numeeriseen tietoon perustuvat menetelmät ovat kielitieteellisessä tutkimuksessa yleensä ensivaihe (Sinclair 2004: 28), jolla rajataan strukturaalisia tai funktionaalisia selityksiä vaativat osatekijät: tavoitteena on tässäkin lopul-

ta sääntö, ei puhdas empiirinen säännönmukaisuus. Tutkimukseen väärin valitut kielenpiirteet johtavat vääriin tuloksiin, mutta näiden pitäisi paljastua nimenomaan funktionaalisen selittämisen vaiheessa. Käytännössä tutkimusta auttaakin – kuten induktiivista tutkimusta yleensäkin – abduktion luova käyttö: jo varhaisvaiheessa tutkittavan aineiston piirteistä ja jakaumista esitetään laji-intuition perusteella hypoteeseja, millä voi nopeuttaa piirteiden valintaa.

Esitän nyt esimerkinluontoisesti mielipidejuttugenreä koskevan tilastollis-distributiivisen hypoteesin ensivaiheen abduktiona, jonka myöhempi tutkimus voisi osoittaa todeksi tai kumota. Hypoteesini on, että koska mielipidejutun on tarkoitus (ks. lukua 8.5) tuoda esiin yksilön ääni, kirjoittajapersoonaan viittaavien ilmausten voi odottaa olevan teksteissä hyvin yleisiä. Hypoteesia voi vahvistaa tarkastelemalla tekstien jotakin mielekästä osajoukkoa; käytän tässä juttujen ensilauseita. Kaikkiaan 747:stä jutusta 107:ssä esiintyy heti ensilauseessa hypoteesini mukainen ilmaus siten, että:

- lauseen finiittimuotoinen verbi on yksikön ensimmäisessä persoonassa 55 tapauksessa (esim. *Olen seurannut usean vuoden ajan BBC-kanavalta HardTalk -keskusteluohjelmaa*, Al 9.8.2004);
- monikon ensimmäinen persoona esiintyy 14 tapauksessa (esim. *Saamme jatkuvasti lukea uutisia, kuinka tuotantoa siirretään Suomesta halvempien palkkakulujen maihin*, Al 22.8.2004)
- lisäksi kerran esiintyy mahdollinen mutta epätodennäköinen passiivimuotoinen *me* (*Herkästi ollaan syyttämässä tielaitosta hoitamattomasta tiestä*, Al 21.3.2005) ja 1 tapauksessa monikon ensimmäinen persoona sijoittuu referoituun lauseeseen (Etunimi Sukunimi kirjoitti ”*Jos vaadimme eläkkeisiin samansuuruista korotusta palkkojen korotuksen kanssa, yritämme hyötyä työssä olevien ihmisten työn tuloksesta*”, Al 14.3.2005);
- 23 tapauksessa jokin lauseen nomineista on minä tai sisältää yksikön ensimmäisen persoonan omistusliitteen (esim. *Minulla on muisto tamperelaisesta päiväkodista 11,5 vuoden takaa*, Al 27.8.2004; *Asiani koskee Tampereen katukuvaa, jos sellaisesta voidaan puhua*, Al 14.8.2004);
- lisäksi 1 tapauksessa käytetään sanaa *allekirjoittanut* ’minän’ merkityksessä: Pauli Välimäki *puuttui* (Al 24.8.) *allekirjoittaneen* (20.8.) *mielipidesivulla olleeseen kirjoitukseen* (Al 30.8.2004);

- vastaavasti monikon ensimmäisen persoonan pronomini tai omistusliite esiintyy 13 ensilauseessa, esim. *Perheessämme on eletty hienoa koulun aloituksen aikaa* (Al 28.8.2004).

Näiden lukujen valossa voi todeta, että 'minän' ~ 'meidän' ilmaiseminen on pelkästään ensilauseiden perusteella yleisempää mielipidejutuissa kuin esim. saman lehden muissa tekstilajeissa, uutisissa, kolumneissa jne. Koska yllä mainitsemani piirteet eivät aina esiinny jutun ensilauseissa silloinkaan, kun ne jutussa esiintyvät, on ilmeistä, että mielipidejutun kielen distributiivisessa kuvauksessa ensimmäisen persoonan hallitsevuus nousisi vielä näkyvämmiin esille.

Variaatio on kuitenkin suurta. Ensimmäinen persoona on lajityypillinen muttei välttämätön lajipiirre; toisin sanoen tulos ei kuvaakaan kaikkia lajiin kuuluvia tekstejä, edes niitä, jotka selkeästi ilmaisevat jonkun henkilön 'mielipiteen' eli ovat asenteellisia:

(8.16) **Viina ei ole halpaa**

Aamulehden lukijakysymyksenä tiedusteltiin, onko halpa viina saanut sinut juomaan enemmän?

Kysymys oli kuitenkin irrelevantti, koska kovaäänisestä ja näkyvästä propagandasta huolimatta Suomessa ei myydä halpaa viinaa – vielääkään. Hinta on kyllä alempi kuin ennen mutta ei toki halpa. Sen tietää jokainen, joka on joskus matkustanut Pohjoismaiden ulkopuolelle.

(Silmät auki, Al 14.8.2004)

Tekstissä 8.16 ei esiinny ainuttakaan ensimmäistä persoonaa ja toinen persoonakin vain merkitsemättä jääneessä sitaatissa (*Aamulehden* lukijapalstan lukijakysymys on merkitty ikään kuin tekstin ensilauseeseen alisteiseksi sivulauseeksi; tosin lopun välimerkki on pisteen sijaan kysymysmerkki kielenhuollon sääntöjen vastaisesti). Predikaattiverbeinä esiintyvät passiivi ja yksikön kolmas persoona aivan kuten tilanne on myös esim. uutisjutuissa.

Kaikki tähän asti sanottu on koskenut tutkimusnäkökulmaa. Tavallisen diskurssisubjektin näkökulmasta tekstilajien distributiiviset ominaisuudet täytyy hahmottaa toisin: arkikäytössä teksteille ei tehdä kvantitatiivisia analyysejä. Kielenkäyttäjän kannalta tekstilajin tilastollis-distributiiviset ominaisuudet hahmottuvat kielen funktionaalisenä *variaationa*. Jotta tekstilajeilla olisi käyttäjälle mitään todellista merkitystä, hänen on kyettävä tekemään perusteltu, eiarbitraarinen päätös tekstin lajiudesta todellisen diskurssiprosessin aikaikkunassa. Tämä ei implikoi sitä, että päätöksen olisi

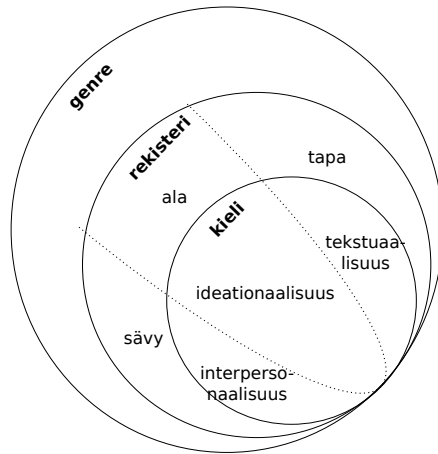
oltava deterministinen: riittää, että se on *lokaalisesti motivoitu*. Tämä taas seuraa luonnostaan siitä, että tekstipiirteet nähdään ikonien sijaan indekseinä (ks. lukua 7.2). Tilastollisilla tyypillisyyksillä ei välttämättä ole yhteyttä lajiin arkikäytössä liitettyihin mielikuvatyyppillisyyksiin eli lajin neutraaliin stereotyyppiin (ks. s. 189). Indeksuaalisuus pitää lajin koossa. Erityisesti kannattaa huomata, että lajiin liitetty merkki voi olla virtuaalisesti läsnä silloinkin, kun se ei tekstipinnassa esiinny.

Todellinen aika-paikkainen empiirinen tapahtuminen on tietenkin ”pelkkää” vaihtelua: *A* ja *B* ovat samoja vain, jos ne ovat todella sama objekti eli täysin identtisiä. Kaikki muut samuustulkinnat edellyttävät, että objekteja tarkastellaan tulkittuina merkkeinä niin, että jotakin niistä abstrahoidaan pois näkyvistä.

Mielenkiintoista on, että tekstilaji kielen varieteettina on luultavasti käsitteen vanhin kielitieteellinen käyttötapo. Jo kauan ennen lingvistisen tekstintutkimuksen syntyä genreä käytettiin kontekstin kontrollimuuttujana, jonka katsottiin nousevan kielen sosiaalisesta perustasta eikä sitä siten itsessään nostettu lingvistisen huomion kohteeksi. Esimerkiksi Dell Hymesin puheen komponenttien hyvin tehtävänäluheeseen luettelo (Hymes 1974: 54–62, mistä genre osuus 61–62) genre sisältyy, mutta sitä ei määritellä kuin esimerkiksi (runo, myytti, tarina, sanalasku jne.).

Kielen varieteettina tekstilaji on ongelmallinen käsite. Tekstilajilla on voitu osoittaa olevan suuri vaikutus kieleen, joskus jopa suurempi kuin on tekstin kirjoitusajalla, -paikalla (Devitt 1989: 294), kirjoittajan taustalla tai tämän tekemillä yksilöllisillä tyyllisillä tai retorisisilla valinnoilla (Johnstone 1996: 91). Mainituissa tutkimuksissa tekstilajin vaikutuksesta kielenkäyttöön nojataan nimenomaan intuitiivisiin eli lajikategorioihin, joko siis saman diskurssiyhteisön jäsenen käyttötietoon lajeista tai – Amy J. Devittin tapauksessa – tutkijan menneisyyden diskurssiyhteisöistä tekemiin mutta implisiittisiiksi jätettyihin analyysiin. Tällöin ollaan lähellä kehäpäätelmää, jossa tekstilaji ensin tunnustetaan kielimuodostaan ja sen jälkeen todetaan kullakin tekstilajilla olevan oma kielimuotonsa. Kehäpäätelmä vältetään vain siksi, ettei päätelmää eksplisiitista näin esitetä, ja siksi, että käytännössä – vaikka sitä ei juurikaan valitettavasti eksplikoida – tekstilajin tunnistuksessa nojaudutaan paljon muuhunkin kuin kielimuotoa koskevaan tietoon.

Tyypillisesti tekstilaji nähdään *diatyypisenä* variaationa. Tekstilajilla ei ole kokonaan omaa leksikkoaan eikä omaa kielioppiaan

Kuva 8.2: J. R. Martinin (1997: 8) metaredundanssit: genre, rekisteri ja kieli.

vaan korkeintaan omaa kielioppia muistuttavat sellaiset geneeriset tuntomerkit, "sormenjäljet", kuin oma tapa konstruoida teksti (tai tekstuaalinen koheesio) ja omat elementtien distributiiviset vaihtelusuhteet (Sampson 2001: 35). Tekstilajia ei siis täsmällisesti ottaen voi tunnistaa suoraan leksikkokieliopillisen muodon läsnä- tai poissaolosta kuten dialektaalisesti vaihtelun tapauksessa. Tilastollis-distributiivisten piirteiden vaihtelu tekstin sisäisten osien välillä voi olla myös tekstilajiin kuuluva piirre (esim. puheen representointi osana uutisjuttua: Makkonen-Craig 1999).

Diatyyppinen vaihtelu ei osoita puhujaa vaan puhetilanteen. Niemenomaan tässä suhteessa pidän epäonnistuneena J. R. Martinin (esim. Martin 1997) tapaa esittää tekstilajin suhde kieleen graafisesti sisäkkäisinä ympyröinä kuten kuviossa 8.2. Vaikkei Martin sitä tarkoitaakaan, ja eksplisiittisesti tämän ilmaisee, kuvio on liian helppo hahmottaa niin, että jokaiseen genreen sisältyy oma (rekisterinsä ja) leksikkokielioppinsa, mikä paitsi hajauttaisi sen, mitä lingvisti yleensä kutsuu "kieleksi", vähintäänkin laajempaan kieliyhteisöön kuuluvien tekstilajien määrän suuruiseksi. Varsinaisesti Martin kuvaa kuviollaan ns. realisoitumissuhteita samaan tapaan kuin Ventola aiemmin esitettyssä kuviossa 8.1: genren toteuttaa rekisteri, rekisterin kieli. Vaikeaksi tilanteen tekee kuitenkin se käsitteellinen ongelma, että yleensä tekstilaji, genre, viittaa juuri tekstien rakenteellisiin, rekisteri distributiivisiin ominaisuuksiin. Tässä mielessä Ventolan tapa esittää nämä kolme tasoa vaikuttaa mielekkäämmältä.

Martinin edustamassa systeemis-funktionalistisessa teoriassa kieli nähdään holistisena kokonaisjärjestelmänä, kuten länsimaaisessa perinteessä on vaihtelevassa määrin ollut tapana antiikin kieliopeista alkaen (Harris R 1981: 54). Tekstilajia tällaisena ei voi pitää. Jos käytetään metaforisesti hyväksi varieteetista esitettyä suomennosnimeä *osakieli* (esim. Mielikäinen 1980: 26), voidaan sanoa, että siinä missä dialektaalinen vaihtelu muodostaa ”kielen” olematta ”osa” mistään, diatyypinen vaihtelu puolestaan muodostaa ”osan” jostain olematta ”kieli”. Toisin sanoen diatyypisen vaihtelun muodot ovat kielenaineskoosteita vailla omaa hallitsevaa osajärjestelmäänsä. Toisaalta järjestelmä–osajärjestelmä-mallinnus johtaa joka tapauksessa suuriin teoreettisiin ongelmiin, mitä olen toisaalla (Nieminen 1999) käsitellyt laajemmin.

Tekstilajeja ei siis yleisesti voi pitää osakielinä. Variaationäkökulma rajoittuu lähinnä indeksaalisten vihjeiden kumulatiiviseen tulkintaan. Esimerkiksi korpustutkimuksen parin viime vuosikymmenen aikana esiin nostamat frasaaliset kielenpiirteet (ennaltamuodotetut rakenteet: Kennedy 1998: 270, Adolphs 2006: 42) saattavat sellaisinaanakin muodostaa tekstilajin lingvistisiä tunnuspiirteitä. Esimerkiksi *Olipa kerran* on fraasi, jonka läsnäolo suoraan viittaa satugenreen, interdiskursiivisesti silloinkin kun esiintyy tekstissä, joka kokonaisgenreltään ei ole satu (Bauman 2004: 4). Geneerisenä tunnuspiirteenä toimiva fraasi voi kuitenkin itse vaihdella, kunhan se riittävässä määrin säilyttää tunnistettavuutensa: niinpä Kari Hotakainen voi saduissaan ongelmitta käyttää *Olipa kerran* -funktionissa ilmausta *Kerran oli* (Laakso 2006: 102). Joissakin tapauksissa fraasit kuuluvat myös pikemmin rekisterin kuin tekstilajin varieteettiin, eli samat ilmauskiteytymät toistuvat saman diskurssialan (esim. journalistisen diskurssin) eri tekstilajeissa (esim. uutisissa, pääkirjoituksissa, kolumneissa jne.) ja toimivat siten korkeintaan suuntaa-antavina geneerisinä vihjeinä.

Otetaan esimerkiksi tekstien keskinäisistä eroavuuksista kahden perättäisinä päivinä ilmestyneen hyvin erityyppisen tekstin pari ensimmäistä kappaletta (esimerkit 8.17–8.18):

(8.17) **Koiran kanssa lenkille**

Jos sinulla on pihan perällä tai talon kulmalla metrin narussa luultavasti ajokoiraa, pystykorva tai jämtlantilainen, on tämä kirjoitus erityisesti juuri sinulle.

Tämä aihe voi olla maailmat [*sic*] katastrofeja kauhistelvalle erittäin vähäpätöinen, mutta eläinten ystäväille suuri.

Olen itse eläinrakas ihminen, minulla itselläni on koira. Koira asuu, lenkkeilee, harrastaa, kyläilee, elää minun kanssani. Se on osa "laumaa".

[...]

En kirjoita tätä piruillakseni kenellekään, vaan eläinten hyväksi. Hoitakaa koiraa ja muitakin eläimiä sillä mielellä, että ne ovat ihmisen parhaita ystäviä.

(Ylös, ulos ja lenkille, *Al* 16.8.2004)

(8.18) **Tukityö puolustaa paikkaansa**

Aamulehdessä 13.8. vertaillaan työllistämiskeinojen tehokkuutta varsin yleisellä tasolla. Hedelmällisempää kuin leimata jokin työmuoto toista tehottomammaksi, olisi miettiä työmuotojen eroja ja rakennetta sekä kohderyhmää, jota työmuodolla tuetaan.

Työvoimakoulutuksen, starttirahan, oppisopimuksen ja tukityöllistämisen kohdejoukot poikkeavat toisistaan huomattavasti. Tukityöhön ohjaututaan yli vuoden kestäneen työttömyyden jälkeen ja monesti työttömyys on saattanut jatkua useitakin vuosia.

[...]

Tätä työvälinettä olisi mahdollista kehittää nykyistä joustavammaksi, koulutuksellisemmaksi, pitkäkestoisemmaksi ja sitä kautta myös tehokkaammaksi, mutta se edellyttää myös työvoimahallinnon aktiivisuutta ja taloudellista panosta.

(*Etunimi Sukunimi*, työllisyysasiamies, *Paikannimen* kaupunki, *Aamulehti* 17.8.2004)

Teksti 8.17 alkaa lukijan suoralla puhuttelulla yksikön toisessa persoonassa, jonka jälkeen teksti kohdentuu ajateltuun vastaanottajaan tarpeettomankin tarkasti esimerkein (muutama yksittäinen koirarotu kaikista mahdollisista). Samassa virkkeessä teksti viittaa itseensä (*tämä kirjoitus*) ja funktionsa (*kirjoitus [on ...] erityisesti sinulle*[, joka...]) tavalla, joka ei voi olla jättämättä ainakaan tekstuaalisesti rutinoituneeseen lukijaan retorisesti kömpelöä vaikutelmaa. Vaikutelma korostuu, kun seuraava virke puolustelee olemassaoloaan yrittämällä ennakoida tekstin mahdollisesti tai todennäköisesti jonkun lukijan silmissä saamaa tuomiota ja torjumalla sen; tämän jälkeen teksti siirtyykin luontevasti ensin yksikön ensimmäiseen persoonaan, jonka aikana esittelee uuden teeman (kirjoittajan koiran) ja sitten yksikön kolmanteen siten, että subjektina

on vasta esitelty teema. Lopuksi palataan *minä–sinä*-tyyppiseen suoraan lukijan puhutteluun ja päätetään teksti ainekirjoitusmaiseen imperatiivimuotoiseen kehotukseen. Kokonaisuudessaan teksti on voimakkaasti personoitu aina kirjoittajasta aiottuun lukijaan saakka. Siitä puuttuvat virallisuuden, julkisuuden ja journalistisuuden sävyt.

Teksti 8.18 on tyyliiltään aivan erilainen. Se alkaa intertekstuaalisella viittauksella saman lehden muutaman päivän takaiseen journalistiseen kirjoitukseen (ei siis mielipidejuttuun), joka näin valitaan eksplisiittisesti teemaksi ja kommentoinnin kohteeksi. Jo ensimmäinen virke sisältää implisiittisen mutta lukijalta tuskin huomaamatta jäävän kommentin dialogikumppaniksi valittuun tekstiin (*tehokkuutta [vertaillaan kirjoituksessa] varsin yleisellä tasolla*): kirjoittaja pitää kommentoimansa kirjoituksen ”tasoa” eli tarkkuutta tai yksityiskohtaisuutta on riittämättömänä tai jopa vääränä. Teksti käyttää passiivia (*Tukityöhön ohjaututaan*), geneerisiä ilmauksia (*Hedelmällisempää kuin leimata [...] olisi mieltä*) tai valitsee subjekti-asemaan mieluummin abstrakteja substantiiveja (*kohdejoukot*) tai semanttisesti tyhjiä pronomineja (*se*) kuin ihmisiin suoremmin viittavia ilmauksia, vallankaan ensimmäistä tai toista persoonaa. Virallisuuden vaikutelman tietenkin vielä täydentää nimeä seuraava titteli paikkakuntineen, joka antaa ymmärtää kirjoittajan puhuvan ei vain omasta vaan jonkin instituution puolesta.

Tekstien 8.17–8.18 väliset stilistiset erot näkyvät tekstissä, mutta eivät aivan ilmeisinä leksikkokieliopin ilmiöinä. Lehdet tapaa-
vat ilmoittaa mielipidesivullaan varaavansa oikeuden tekstien (lyhentämiseen ja) muokkaukseen, ja yksi oletettu ja todennäköinen muokkaustapa on nimenomaan tekstin stilisointi siten, että se paremmin vastaa yleiskirjakieltä. Murteellisuuksia ja puhekielisyyksiä esiintyy jutuissa siksi harvoin ja silloinkin yleisemmin (maaliskuun 2005 aineistossa) tekstiviestipalstan puolella, jolle ilmeisesti on valittu linjaksikin laajempi kielenmuotovaihtelun sallivuus. Sanastoltaan 8.17–8.18 toki eroavat, mutta lyhyiden tekstien leksikaalisten erojen tarkastelu on joka tapauksessa turhaa, koska tekstit eroavat jo temaattisestikin toisistaan (koirien pito vs. työllistämiskeinot). Jos vertailua haluttaisiin tehdä, se pitäisi tehdä pikemmin sellaisten yleistettyjen kategorioiden avulla kuin yhdistettyjen vs. yhdistämättömien sanojen taajuus, johdosten vs. perussanojen taajuus, abstraktis- vs. konkreettistarkoitteisten substantiivien taajuus jne. Nämä mitat kuitenkin epäilyksittä – kuten jo ylläolevista katkelmis-

ta voi päätellä – osoittaisivat tekstit 8.17–8.18 keskenään erilaisiksi siitä huolimatta, että ne lähtökohtaisesti edustavat samaa tekstilajia.

Tekstilajin ymmärtäminen kielen vaihtelun muodoksi ei sinänsä kaadu siihen, että lajinsisäinen vaihtelu on samaa mittaluokkaa kuin lajienvälinenkin. Variaatiota voidaan hyväksyä varieteetin sisällekkin. Tästä kuitenkin seuraa, että variaationäkökulmaa on hankala pitää tekstilajin tuntomerkinä, koska useimmiten distributiiviset piirteet osoittavat pikemmin rekisteriä kuin suoraan tekstilajia. Yksin tilastollis-distributiivisin piirtein tekstilajia ei ole siis mielekäästä lähestyä, vaikka ne merkittävästi lajien välillä vaihtelevatkin.

8.3 Taustatieto

Tekstilajin epistemologia on valtaosin *läsnäoloa*. Jokin diskurssitoimijan tuottama tai havaitsema merkki joko tekstissä tai sen kontekstissa välittää tekstilajin merkkinä diskurssiin. Tekstilaji on diskurssia koskeva tulkinta, joka itsessään tulkitaan jollakin sellaisella tavalla, joka on alkuperäinen syy tekstilajien olemassaololle. Tekstilajiin kuuluu kuitenkin myös *poissaolon* diskurssi: laji kantaa mukanaan sellaista tietoa, jota tekstissä tai kontekstissa itsessään ei ole.

Vaikka tutkimuksessa ajatus tekstilajin sisältämän, tekstin tulkintaan tarvittavan tai sitä edesauttavan tiedon olemassaolosta on yleinen, väitettä on harvoin eksplikoitu tai sen seuraamuksia työstetty edemmäs. Eksplisiittisimmin tekstilajin taustatietoepistemologian on luultavasti muotoillut uusretoriikan alueella Janet Giltrow (1994), joka esityksessään tukeutuu perinteiseen 1960-luvun kielitieteellisen pragmatiikan terminologiaan: hän katsoo taustatiedon ”selittävän konversationaalisen implikaaturin” (mas. 155).

Carol Berkenkotter ja Thomas N. Huckin sanovat saman epäsuoremmin. He viittaavat Bahtinin (SG) erontekoon primaaristen ja sekundaaristen lajien välillä ja esittävät, että sekundaariset lajit, ts. varsinaiset tekstilajit, ovat ”tilanteista kognitiota”, koska ne voidaan siirtää pois ”instantiaatiopaikastaan” (1993: 482–485) – eli kontekstualisaatioteorian termein ne on mahdollista dekontekstualisoida. ”Tilanteisuus” viittaa tässä myös seuraavassa luvussa (8.4) käsittelemääni ajatukseen nähdä tekstilaji eräänlaisena virtuaalisena tilanteena, tilanteen itsensä semioottisena dekontekstualisaationa. Tekstilajin tiedonluonteesta seuraa, että tekstilajit ovat välineitä, joita diskurssiyhteisön jäsenet käyttävät yhteisöllisten tietoresursiensä varastointiin: ne ovat kiinteästi sidoksissa diskurssiyhteisön metodologiaan, normeihin, arvoihin ja ideologiaan (mts. 476).

Giltrow sen sijaan tarkastelee vain lähes välitöntä viestintää, ei välttämättä kasvokkaista tai muuten puhuttua mutta vähintäänkin sellainen kirjallista viestintää, jossa lähettäjän ja vastaanottajan välille ei jää suurta ajallista, paikallista tai kulttuurista kuilua. Toisin sanoen Giltrow'n taustatietokäsité jättää avoimiksi kysymyksiksi esimerkiksi kaunokirjallisuuden tai kulttuurienväliseen joukkoviestinnän (vaikkapa CNN:n tai Al Jazeera'n tapaiset laajalle leviävät uutisvälineet, joiden yleisöön kuuluu suuri joukko sellaisia vastaanottajia, joilla ei ole kaikkea lähettäjän heiltä odottamaa kulttuurista tietoa). Hän tavoittelee yleistä semioottista näkemystä todellisuuden ja siitä viestimisen välisestä suhteesta, muttei klassisen pragmatiikan kehyksessä pysty sitä muotoilemaan.

Giltrow toteaa todellisuuden kuvauksen muuttamisen sanoiksi olevan aina "reduktiota", joka jättää aukkoja: lähettäjä poimii todellisuudesta joitakin piirteitä, jotka kielellistää viestiinsä, ja jättää joitakin muita mainitsematta olettaen niiden olevan vastaanottajan kanssa yhteisestä taustatiedosta pääteltävissä (Giltrow 1994: 175). Asian voisi ilmaista jyrkemmin: todellisuus on yksinkertaisesti liian suuri, liian täynnä yksityiskohtia, mahtuakseen täydellisesti representoitumaan mihinkään merkkeihin. Ei pelkästään yksittäinen lähettäjä jossakin tilanteessa, vaan jokainen merkkijärjestelmä joutuu yleisemminkin valitsemaan, mitä todellisuudesta koodataan merkein välitettäväksi ja mitä ei. Merkkien tehtävä ei ole sisältää todellisuuden kuvaa vaan pelkkä viittaus todellisuuteen; mutta koska merkeillä ei ole ilmeisiä tai välttämättömiä viittaussuhteita todellisuuden olioihin (tai edes niiden rajoihin), jokainen merkki sisältää väistämättä liian vähän tietoa kyetäkseen determinoimaan aiotua tulkintaa. Vain osan tulkinnan aukoista voi Giltrow'n mukaan täyttää "konseptuaalisesti", tilanteessa pääättelemällä. Loput jäisivät aukoiksi, ellei niitä voisi täyttää jostakin muualta, tilanteen ja tekstin ulkopuolelta tulevalla tiedolla – lajitiedolla (mp.).

Toisaalta Giltrow huomauttaa, että konventionkin on oltava mielekäs eikä vain mielivaltaisen sääntö. Näin hän lähestyy niitä kielitieteen teoreetikkoja, jotka korostavat kielen ikonisuutta ja indeksaalisuutta symbolisuuden välttämättömänä pohjana.

Tarkastellaan tekstiä 8.19:

(8.19) **Suojeluskunta se olisi**

Suojeluskuntalaisia he olisivat, vaikka kuinka heitä nimittettäisiin maakuntajoukoiksi. Olivathan menneen ajan suojeluskuntalaisetkin maakuntajoukkoja, vai kuinka?

Kun tuleville maakuntajoukoille etsitään sopivia tukitehtäviä, he voisivat tehdä arvokasta työtä ulkoiluttaessaan pyörätuoleissa sotainvalidejamme, saisivat heiltä kuulla, mitä on olla ja elää kuusikymmentä vuotta pyörätuolissa.

Tällaisen tiedon saaminen on tarpeen, ennen kuin itse joutuvat sotainvalideina pyörätuolipotilaiksi. (m/24, Al 1.8.2004)

Kyseessä on eittämättä ”huono” teksti niin mielipidejutun genrenormatiivisuuden kuin kirjoitetun kielen tekstien yleisempienkin koherenssisääntöjen kannalta, mistä huolimatta se toimii kontekstissaan ymmärrettävänä argumentatiivisena viestinä. Osanottajien ei kuitenkaan tarvitse turvautua kulttuuriseen tietoonsa sokeasti: teksti itse osoittaa, mitä taustatietoa viestin ymmärtäminen vaatii.

Otsikon deiktinen *se*-pronomini jää otsikon osalta viittaussuhteeltaan auki, mikä rikkoo kirjoitusoppaiden tavanomaista sääntöä kirjoittaa otsikot niin, että ne ovat tajuttavissa tekstiä lukemattakin. *Se* saa referenttinsä tekstin ensimmäisessä virkkeessä, mutta siinäkin implisiittisesti ja jo toisen viittaussuhteeltaan epämääräisen pronominin *he* käyttöön sekaantuneena. Otsikon *se* samoin kuin ensimmäisen virkkeen *he* viittaavat kumpikin *maakuntajoukkoihin*. Jo tätä kirjoittaessani referentti on hämärtynyt, koska se ei enää ole tuore uutinen; mielipidejutun julkaisuajankohtana maakuntajoukot olivat olleet vastikään esillä ja kirjoittaja saattoi siis olettaa – vaikkakin tiettyssä mielessä uhkarohkeasti – ne tunnetuiksi.

Tekstin tekee ymmärrettäväksi mielipidejutun geneerinen ominaisuus: sen oletetaan puhuvan ajankohtaisista asioista. Vaikka *suojeluskunta* sinänsä sanana viittaa pikemmin 1920–40-lukujen kuin 2000-luvun kontekstiin, jokainen mielipidejutun osanottaja – niin kirjoittaja, toimittaja kuin lukijakin – tietää, että juttu ”oikeasti” viittaa interdiskursiivisesti johonkin ajankohtaiseen tapahtumaan. Osanottajan ei tarvitse tietää *maakuntajoukoista* muuta kuin se, että (a) ne ovat ajankohtainen asia, jopa uutinen ja (b) kirjoittaja m/24 esittää analogian niiden ja historiasta (mahdollisesti) tuttujen *suojeluskuntajoukkojen* välille. Analogia, kontekstointi, on julkisesti esillä tekstissä: sitä ei tarvitse etsiä tekstin ulkopuolelta tulevasta ylimääräisestä tiedosta sen enempää kuin sitä on tarpeen sijoittaa yksilötoimijan mieleenkään ”kognitiiviseksi kontekstiksi”.

Huomattakoon, että esimerkin 8.19 teksti on hajanaisehko eikä tarjoa sellaista hyvin pitkälle itseriittoista, autonomista kontekstia kuin vaikkapa kaunokirjalliset tekstit, jotka usein on tuotettu myös

ajallisesti hyvinkin kaukana perässä tulevia vastaanottajia varten. Kaunokirjallisuus dekontekstualisoi hyvin pitkälle tulkintaansa tarvitsemansa kontekstin osaksi tekstiä. Kaikki ei tietenkään ole suoraan dekontekstualisoitavissa – kielen koodi on dekontekstualisoitu vain sikäli kuin vastaanottaja tuntee koodin –, mutta tästä viimeisen vaiheen kontekstualisoinnista vastaa kaunokirjallisuuden tapauksessa tavallisesti kääntäjä.

Aikalaislukija tietää genreä koskien, että lehden toimituksella on sekä lupa että tapa muokata mielipidejuttuja. Toimituksellisessa muokkauksessa on mahdollista paikata sellaisia interdiskursiivisia linkkejä, jotka kirjoittajalta jäävät täysin osoittamatta, ikään kuin vain hänen itsensä tuntemaan kontekstin varaan: tekstissä 8.19 tällaisia ovat juuri otsikon pronomini *se* ja vähäisemmässä määrin ensimmäisen virkkeen *he*. Toimituksen tekemien, lopputuloksessa piiloon jäävien muutosten määrä ja laajuus vaihtelee lehdittäin, aikakausittain ja toimittajittain. Lukijalla voikin olla genreä koskevinä lisäsääntöinä, että paikallislehti antaa kirjoitusten mennä helpommin sellaisinaan läpi, maakuntalehti muokkaa oikeinkirjoitusta ainakin yleiskielen kannalta ymmärrettävämpään joskaan ei välttämättä aina kielenhuollollisesti moitteettomaan saakka, ja valtakunnan ykköslehti *Helsingin Sanomat* hyväksyy ehkä palstalleen vain huoliteltuja kirjoituksia. Näin kontekstuaalinen tieto ulottuu jopa tekstuaaliseen epäluuloon saakka. Tekstin eri osanottajat ovat tavalla tai toisella läsnä tekstissä.

Semioottinen selitys taustatiedolle on ilmeinen, koska merkin ja sen tulkitsimen yhtäpitävyyden tai validiuden arvioinnin kriteereistä on käytetty myös taustatiedon nimitystä (esim. Anttila 2002). Raimo Anttilan sanoin ”merkki suppiloit itsensä todellisuutta” (mas. 94), koska merkki on nimenomaan jotakin, jonka perusteella voimme tietää jotakin *enemmän* (Eco 1990: 28). ”Symbolit keräävät itsensä historiaa, mikä [sic] voidaan purkaa taustatiedon avulla” (Anttila 2002: 95), eikä taustatieto voi olla mitä tahansa, vaan se on nimenomaan kontekstuaalisesti perusteltua (Eco 1990: 37). Kyseessä on Peircen *välitön kohde* (ks. s. 128), merkin aktuaalinen kohde sellaisena kuin se tunnetaan: merkin, tässä tapauksessa tekstin, kohde, johon merkki ”vihjaa” (Peirce, EP: 2.480). (Tavallaan kontekstuaalisateoria on siis jo läsnä Peircen ajattelussa.) Näin taustatieto häilyy luomani ontologia–epistemologia-jaon rajalla, koska se toisaalta kuuluu siihen, mitä merkki *on* (= ontologia), merkin symboliseen kertyneeseen ”pääomaan”, mutta toisaalta se on olemassa vain

merkin aktuaalisessa *käytössä* (= epistemologia), josta se voidaan havaita juuri siksi merkiksi, joka se on.

8.4 Tilanteisuus

Yksi varsinkin varhaisemmassa lingvistiksessä tutkimuskirjallisuudessa toistuva tapa ymmärtää tekstilajin epistemologia on nähdä se tekstin ulkoisena, sen diskurssitilanteeseen paikantavana kontekstina. Tässä yhteydessä *konteksti* ja (*diskurssi*)*tilanne* voidaan nähdä synonyymiksi: kummassakin on kyse siitä, mikä tarkasteltavan kielennilmauksen, tekstin, tulkinnan kannalta on relevanttia muttei löydy siitä itsestään.

Yksinkertaisimmillaan ajatus tekstilajista kontekstina (diskurssitilanteeksi ymmärrettynä) kuvataan niin, että laji on tekstin "ainutkertainen konteksti" (Varis 1998: 14). Äärimmilleen vietyä tästä seuraisi, että teksti vaihtaisi lajiaan kulloisenkin kontekstinsa mukaan eikä sen omilla tekstuaalisilla piirteillä olisi lajiin mitään yhteyttä. Variksen mainitsema "ainutkertaisuus" voisi ymmärtää jopa niin, että tekstin tekstilaji on joka diskurssitilanteessa erilainen, mikä oikeastaan kiistäisi koko lajikäsitteen mahdollisuuden ja palauttaisi viestinnän yksittäiseksi, toisiinsa suhteutumattomiksi viesteiksi. Tämä on mahdotonta jo itse viestinnän luonteen vuoksi. Tilanteisuus on ymmärrettävä pikemmin niin, että kukin ainutkertainen tilanne suhteutetaan tavalla tai toisella toistuvaan tulkintakehykseen, mikä on ollutkin toistuva teema niin kielitieteessä kuin retoriikassakin aina 1960-luvulta alkaen (esim. Bitzer 1968: 3).

Ainutkertaisuus on siis hylättävä ja konteksti *parametroitava* pysyvempien tekijöiden perusteella. Parametroinnissa on kyse siitä, missä tietty huomion kohteena oleva kielenyksikkö esiintyy. Tutkijan näkökulmasta kyse on ennen kaikkea tutkimusmenetelmien hallinnasta. Kontekstin kuvaus auttaa määrittelemään, mitkä ovat kielenyksikön esiintymisen mahdolliset ehdot ja rajoitukset, mikä vuorostaan auttaa toista tutkijaa tulosten verifiointissa. Jos kontekstin parametrit ratkaisevasti eroavat toisistaan, on ei vain mahdollista vaan odotuksenmukaista, että myös kielen parametrit eroavat. Päähuomio on kuitenkin kielessä eikä sen ympäristössä. Analogisesti – joskaan ei välttämättä yksityiskohdissaan – samaa koneistoa käyttävät hyväkseen myös naiivit diskurssiyhteisön jäsenet, kun he tuottavat sitä kielen- ja kontekstipiirteiden jakaumaa, jota tutkijan on vuorostaan mahdollista havainnoida. Naiiveja näkökulmia voi edelleen erottaa ainakin kaksi: vastaanottajan ja lähettäjän.

Tekstintutkimuksen kuten kielitieteen yleensäkin analyttinen tarve parametroida konteksteja on ilmeinen. Jakamattomana kokonaisuutena ylimalkainen kontekstin käsite ei tutkimusta juuri auta. Parametrien olisi kuitenkin pikemmin noustava viestintätapahtuman teoreettisesta kuvauksesta kuin vain sen yksittäisistä kuvauksista tarveharkintaisesti. Tämä on kuitenkin hyvin vaikeaa ellei mahdotonta, ellei jo ennalta tiedetä, miten tekstilaji suhtautuu kontekstin muihin parametreihin.

Esimerkiksi Dell Hymesin kuudestatoista puhetapahtuman komponentista¹ (1974: 54–62) yksi nimenomaan kontekstiin liittyvistä on genre. Kun tekstilaji samastetaan kontekstin parametriin, itse tekstin tulkinnallinen painolasti kevenee ja lajin episteemisyyttä muuttaa luonnettaan: tekstin käyttäjän tulkitsimet löydetään laajemmin kulloisestakin diskurssiposiitiosta, ja teksti itsessään muuttuu vapaaksi muuttujaksi eri kontekstien välillä. Diskurssitilannetta luonnehtivana kontekstina tekstilaji ei kuitenkaan erota saman lajin eri tekstejä toisistaan eikä näin pysty selittämään niiden eroja. Otetaan esimerkiksi tekstikatkelmat 8.20–8.21:

(8.20) Suuttumukseen on aihetta! Koukkuniemen keittiöremonttiin varattuja määrärahoja ei saa siirtää ruokahuollon toimivuuden sekä terveys- ja työsuojelullisten syiden vuoksi. Kosteus- ja homevauriot on tosiasioita. [...]

Miksi kaupunki ei huolehdi työntekijöistään, vai eikö ihminen olekaan työpaikan tärkein voimavara? [...]

(*Etunimi Sukunimi*, Kaupunginvaltuutettu ja kansanedustaja (sd), Al 11.3.2005)

(8.21) *Etunimi Sukunimi* teillaa (Al 5.3.) *Etunimi Sukunimen* mielipiteen Virtain jätteidenkäsittelykeskuksesta heppoisin perustein; oman määritelmänsä mukaan pelkästään pitkäaikaisen luottamushenkilön ja ”sisäpiiriläisen” arvovallalla. [...] (*Etunimi Sukunimi*, Al 11.3.2005)

Tekstit 8.20 ja 8.21 ovat monessa hyvin samanlaisia. Kumpikin kohdistuu julkiseen toimintaan (Koukkuniemen vanhainkotiin ja Virtain suunniteltuun jätteidenkäsittelykeskukseen), ne esiintyvät

¹Tarkka määrä ei ole Hymesille oleellinen vaan vaihtelee esityksestä toiseen. Komponentit ovat Hymesille kuten muillekin viestinnän etnografeille metodisia apuvälineitä, eivät teoreettisesti perusteltuja puhetapahtuman määritelmällisiä osia.

samassa lehdessä samana päivänä, kumpikin on allekirjoitettu nimellä. Hymesin kontekstitekijöiden luetteloa tarkastelemalla teksteille ei juuri löydykään eroa, mutta tekstilajin käytön kannalta teksteillä on yksi varsin merkittävä ero: edellinen teksteistä asettuu sisäpiiriläisen, asioista päättävän asemaan, jälkimmäinen sisäpiiriin kuulumattoman yleisön äänen asemaan. Tällaisen tilanteen osanottajuuteen liittyvän eron kuvaaminen kytkeytyy sen ymmärtämiseen, millainen tilanneresurssi tekstilaji on ja miten sitä on mahdollista käyttää.

Kontekstin yleinen tärkeys seuraa jo funktionaalisen kielikäsitteksen omaksumisesta: kielenilmausten merkityksen katsotaan ratkeavan vasta kontekstissaan. Autonomisen kielitieteen perinteisesti (ja sen formaalisten suuntausten edelleenkin) tutkimille kontekstittomille ilmauksille suodaan tällöin paikka joko (a) kontekstiin sijoituneiden eli tilanteistettujen (engl. situated) ilmausten abstraktina (käsitteellisenä) pohjana, (b) kielentutkijan analyttisinä käsitteinä tutkimuskehityksessä tai (c) tilanteisten ja aktuaalisten merkitysten suurena hajanaisena joukkona, jolla ei minkään yksittäisen tilanne-merkityksen kannalta ole kuin potentiaalinen asema.

Kontekstualisaatioteorian mukaan kontekstittomatkin ilmaukset ovat sitä vain suhteellisesti. Ne on dekontekstualisoitu irti useista alkuperäisistä konteksteista, kunnes ne ovat tulleet riittävän koodautuneiksi, jotta ne on mahdollista siirtää uusiin konteksteihin eli rekontekstualisoida niiden merkityksen oleellisesti muuttumatta. Kielenilmauksille sen paremmin kuin teksteillekään ei tarvitse olettaa sellaista merkitystä, joka olisi olemassa täysin ilman kontekstia – riittää, että kielenilmaus on riittävän dekontekstualisoitunut voidakseen siirtyä sen verran erilaisiin konteksteihin, kuin kulloinkin on tarpeen. Toisaalta kontekstualisaatio auttaa ratkaisemaan sen, mitkä mahdollisista ”ulkoisen” kontekstin tekijöistä ovat tekstin kannalta relevantteja yksinkertaisesti tarkastelemalla sitä, mitkä tekijät teksti itse merkitsee relevanteiksi.

Kontekstualisaatioteorian näkökulma on toki ensisijaisesti tilanteen osanottajien ja siinä syntyvän diskurssin, ei suoranaisesti ulkopuolisen tutkijan, jonka on tarve tutkijayhteisön verifiointia varten merkitä konteksti näkyviin. Täysin ilman Hymesin muistilistan tapaisia aputyökaluja ei siis selvitä, muttei myöskään ilman kontekstualisaation tapaista periaatetta, jonka avulla etsiä ja löytää fokalisoidut kontekstitekijät. Tekstissä 8.20 fokalisoidaan Tampereen kaupungin konteksti: *Miksi kaupunki ei huolehdi työntekijöistään, vai eikö*

ihminen olekaan työpaikan tärkein voimavara? Tämän jälkeen kirjoittajan valitsema ”kaupunginvaltuutetun titteli” kasvaa merkityksessä: hän ei kirjoita ulkopuolisena vaan nimenomaan asioissa vaikuttavana tahona. Sen sijaan teksti 8.21 fokalisoii täsmälleen päinvastaisen ryhmän: Etunimi Sukunimi *teila* [...] *mielipiteen* [...] *pitkäaikaisen luottamushenkilön ja sisäpiiriläisen arvovallalla*. Kirjoittaja asettuu nyt asemaan, joka hän kirjoittaa ulkopuolelta, ei asioihin vaikuttavana tahona kuten kritisoimansa toinen kirjoittaja. Tämä fokalisointia on vaikea saada näkyviin ilman kontekstualisaation käsitettä.

Olen tässä käyttänyt tilannetta ja kontekstia pitkälti synonyymeina, koska semeiotiikan näkökulmasta kaikki mikä semioosissa ei ole merkkiä (tekstiä) mutta vaikuttaa tulkintaan, on merkin tulkitsimia (kontekstia). Konteksti on näin semioosin tilanne, jossa merkin tulkitsimeksi ovat asettuneet ne-ja-ne toiset merkit. Tavanomaisessa kielitieteen terminologiassa tilanne on kuitenkin vain kontekstin yksi osa.

Etenkin systeemis-funktionaalisessa kielitieteessä käytetään tavallisesti kontekstikäsitteen uranuurtajalta Bronislaw Malinowskilta periytyvää *kulttuuri-* ja *tilannekontekstien* erottelua (esim. Halliday & Matthiessen 1999: 8), jossa *tilanne* on kontekstin ajallisaikallinen osuus ja *kulttuuri* lähinnä tilanteiden yhteisöllinen, kumulatiivinen historia. Eronteko pohjautuu pitkälti tutkimuksen käytännön tarpeisiin ja liittyy siihen, mikä tuotetaan diskurssissa ja mikä taas on vain vaadittua taustatietoa diskurssin ymmärtämiseksi. Kulttuuri ja tilanne, samoin kuin niitä vastaavat kontekstit, eroavat erottelutarkkuudeltaan niin ajassa (kulttuurin voi sanoa pysyvän vuosikymmeniä, ehkä vuosisatojakin samana, tilanteet vaihtelevat nopeasti), osanottajien määrässä (kulttuuriin kuuluu jopa miljoonia toimijoita, tilanteeseen yleensä huomattavasti vähemmän) kuin osanottajien abstrahoinnin ja tyypillistämisen asteessakin (kulttuuri sisältää toimijatyyppejä, tilanne todellisia toimijoita). Varsinkin Malinowskin alkuaan tutkimissa ei-teknologisissa yhtenäiskulttuurisissa pienyhteisöissä karkeaan dikotomiaan liittyvä käsitteellinen epätasällisyys jää helposti taka-alalle, koska kulttuurien törmäyksiä ei välttämättä näiden pienyhteisön diskurssissa voi edes todentaa. Kulttuurin muutos taas on yleisemminkin diskurssitapahtumiin nähden niin hidasta, ettei se ehdi vaikuttaa yksittäisen tekstin (luvun 4.2 määritelmäni mielessä) tulkintaan. Tilanteen käsite vuorostaan sisältää kontekstin ”konkretian” eli sen

osan kontekstia, joka tekstin kannalta tulee tai tehdään relevantiksi: diskurssin ala, sävy ja tapa (Hasan 2004: 21).

Diskurssitilanne on näitä yksinkertaistettuja rajakäsitteitä mutkikkaampi. Kulttuuri- ja tilannekontekstin oppositio on karkea eikä nähdäkseen sellaisenaan, irrotettuna esim. J. R. Martinin lajimallin (1997: 6–7) genre–rekisteri-erottelusta tai vastaavasta teoreettisesta konstruktiosta, erityisen hyödyllinen. Kontekstualisaatiovihjeitä on ensi vaiheessa syytä tarkastella puhtaasti sen kannalta, että ne kontekstualisoivat, ei niinkään sitä ajatellen, mitä, miten tai millä tasolla ne kontekstualisoivat.

Edellä olleiden tekstien 8.20–8.21 laajemman, kulttuurillisen kontekstin muodostaa suomalaisen 2000-luvun alun journalistinen diskurssi ja käytänteet. Näihin sisältyy kulttuurista tietoa, joka eittämättä on oleellisen tärkeää mielipidejuttujen sosiokulttuurisen funktion ymmärtämiseksi. Osanottajan täytyy esimerkiksi tietää journalistisen diskurssin viestintätaloutteen (Berkenkotter & Huckin 1995: 300–301) kuuluvien tekstilajien keskinäiset suhteet, ennen kaikkea mielipidejutun arvo ja asema suhteessa vaikkapa uutisiin tai kolumneihin. Toisaalta hänen on hyvä – ellei välttämätöntä – tietää mielipidepalstan toimituksen vastuusta ja sen rajoista. Mielipidejutussa ilmaistua mielipidettä ei voi yhdistää lehden mielipiteeseen, mutta lehti ei toisaalta voi täysin vetäytyä tekstin julkaisemiseen liittyvästä vastuusta. Kulttuurikontekstin eksplikointi on kuitenkin enemmän tutkijan kuin diskurssitilanteen osanottajan ongelma. Kulttuurista tuleva tieto tulee relevantiksi tai jää irrelevantiksi diskurssissa annettujen merkkien ja niiden näkyvän (pragmatistisessa mielessä, seuraamuksellisen) tulkinnan mukaan.

Teksteissä esiintyvät käsitteet kuten *jätteidenkäsittelykeskus*, *luottamushenkilö* tai *sisäpiiriläinen* ovat tietenkin kulttuurisia konstruktioita, joiden ymmärtävä tulkinta edellyttää kulttuurin ja sen käytänteiden ja sääntöjen tuntemusta. Toisaalta tilanne kontekstualisoidaan riittävässä määrin itse tekstissäkin: *jätteidenkäsittelykeskus* olisi tekstimerkityksen ratkaisevasti muuttumatta korvattavissa millä hyvänsä ilmauksella, ja sanat *luottamushenkilö* ja *sisäpiiriläinen* tukevat tulkinnallisesti toisiaan eli niillä on yhteisiä tulkitsimia. Vaikkei osanottaja tietäisikään täsmällisesti, miten tekstin kulttuurissa sellaisia laitoksia kuin *jätteidenkäsittelykeskuksia* kuntiin perustetaan tai miten kuntien luottamuselimet toimivat, teksti itsessään kontekstoi tietoa sikäli kuin kielen eli välittävän koodin tuntemus antaa myöten. Kyse ei ole siitä, etteikö kulttuurikontekstista tarvittaisi

tietoa, jota teksti itsessään ei eksplisiittisesti välitä. Teksti kuitenkin itse kontekstualisoi sen ja asettaa sen julkiseksi niin, että se on tiedettävissä. Kulttuuri- ja tilannekontekstin välille asetettu jyrkkä eronteko siis katoaa: kulttuurinen tieto tulee relevantiksi vain sikäli kuin se on tilanteista, esillä tekstissä. On vain tutkijan, ei tavallisen diskurssitoimijan ongelma, miten kuvata kulttuurisen tiedon kokonaisuutta eli diskurssiyhteisön ensyklopedista tietoa.

Vastaavasti mielipidejutun *tilanne*konteksti on se (tyypillinen) tilanne, jossa jutut esiintyvät. Koska kyse on kirjallisesta, ei-kasvokkaisesta viestinnästä, jossa lähettäjä(t) ja vastaanottaja kohtaa- vat toistensa vain tekstin välityksellä, ajassa ja paikassa toisistaan erillään, kanava asettaa välittyville merkeille omat ehtonsa, samoin journalistinen diskurssi omalla tavallaan². Ennen kaikkea tärkeäksi nousee mielipidepalstan typografis-visuaalinen konteksti (ks. kuviota 3.2, s. 63). Jokainen aineiston mielipidejuttu esiintyy jossakin päin tätä taittomallia, jonka tunnusomaisena piirteenä, tekstilajin julkisimpana kontekstualisaationa, on palstan vasempaan yläkulmaan suuraakkosin ladottu sana *MIELIPIDE*. Tilannekontekstin osalta kontekstuaalisen tiedon piilotettuus ei olekaan koskaan ongelma. Tilanteisena kontekstina on pidettävä sitä kontekstia, joka on aidosti julkisesti tilanteessa esillä, mutta kuten nähtiin, se ei tässä eroa kulttuurikontekstista kuin tutkijan näkökulmasta. Tutkijan voi olla tarpeen tietää, mitkä kontekstin piirteet ovat osanottajien *ad hoc* luomia tai käyttöönottamia, mitkä edeltävään kulttuuriseen konventioon kuuluvia, mutta osanottajien kannalta kaikki kontekstuaalinen tieto käy relevantiksi, kun se tekstissä kontekstualisoidaan eli tehdään relevantiksi, aivan siitä riippumatta, millainen on merkin edeltävä historia diskurssiyhteisössä.

Kuten sanottu, osanottajanäkökulmasta mielipidejutun geneerinen tunnistaminen ei ole ongelma silloin, kun juttu esiintyy alkuperäisessä kontekstissaan eli *Aamulehden* mielipidepalstalla: palstan *MIELIPIDE*-otsikko on vahvin mahdollinen kontekstualisointivihje. Se ilmaisee lähettäjänäkökulman palstan tekstien geneerisesti oikeaan tulkintaan, ja sen noudattamatta jättäminen tai ohittaminen sysätään tyystin vastaanottajan omalle vastuulle. Rekontekstualisointuna – kuten tähän tutkimukseen sijoitettuna – juttujen tilanne on toinen. Tällöin vastaanottajan on tarkkailtava muita kontekstualisaa-

²Kanavan rajoitukset eivät tosin estä merkkitulkitusta sellaisissakaan tapauksissa, joissa merkki ei voi välittyä kanavassa. Etsiessään merkkejä kaikkialta ihminen löytää niitä myös sieltä, minne niitä ei kukaan ole tietoisesti pannut.

tiovihjeitä kuten sitä, että kirjoittaja (tässä tapauksessa minä) rekon-
tekstualisoi tekstin osaksi mielipidejuttujen genreä. Aforisminomai-
sesti ilmaisten mielipidejuttu on mielipidejuttu, kun se konteks-
tualisoidaan mielipidejutuksi. Yksinkertaisimmillaan kontekstuali-
sointi on todellakin sitä, että teksti(katkelma) tekstissä määrätään
tiettyyn tekstilajiin. Yllä olevassa teksteissä kuten *Aamulehden* mie-
lipidepalstan jutuissa yleensäkin tämä tehdään niin, että lainauksen
loppuun on suluissa lisätty kirjoittajan nimi, "Al" osoittamaan
lähdetä sekä päivämäärä. Merkintä ei tietenkään ole formaalisesti
sitova: sama merkintä voisi indeksoida tekstin muuhunkin teksti-
lajiin. Merkit kuitenkin muodostavat lokaalisia ryppäitä siten, että
lähekkäiset merkit tukevat toisiaan tulkinnassa samaan suuntaan.

Mielipidejuttua käsittelevässä kielitieteellisessä tutkimuksessa
tekstikatkelman esimerkiksi osoittava merkintä jo sinänsä on var-
sin vahva vihje siitä, että katkelma on mielipidejuttu. Katkelman
ulkoinen konteksti voi osoittaa tämän vielä selvemmin, kuten 8.21'
osoittaa:

(8.21') Otetaan esimerkiksi seuraava mielipideteksti:

Etunimi Sukunimi teilaa (Al 5.3.) *Etunimi Sukunimen* mielipi-
teen Virtain jätteenkäsittelykeskuksesta heppoisin perus-
tein; [...] (*Etunimi Sukunimi*, Al 11.3.2005)

Tekstilajia ei siis tarvitse välttämättä tunnistaa sen sisäisistä piir-
teistä, vaan ko-teksti voi sen suoraan kertoa. Tämä horjuttaa sitä
monissa lajiteorioissa esiintynyttä ajatusta, että tekstit sidostuisivat
tekstilajeihinsa (tekstuaalisten tai kontekstuaalisten) tunnuspiirteit-
ensä perusteella: kuten luvussa 7.2 esitin, tekstilaji on pikemmin in-
deksi tulkinnan kannalta relevanttiin kontekstiin kuin jokin tekstin
inherentti ominaisuus.

Vastaavasti ulkoisessa kontekstissa tapahtuvat, esim. viestinnän
tekniikkaan liittyvät muutokset eivät välttämättä muuta ihmisten
välisen yhteistoiminnan kuten diskurssin muotoja (Miller 1996: 284–
285). Mutta koska konteksti aina vaikuttaa viestinnän rajoituksiin,
muutos kontekstissa voi kantautua diskurssitilanteeseenkin ja si-
ten mahdollistaa uudenlaisen lähettäjän ja vastaanottajan suhteen
(mas. 285). Konteksti ei suoraan määrää genreä, esim. tieteellinen
artikkeli on tieteellinen artikkeli, julkaistiinpa se paperi- tai verk-
kolehdessä, mutta se voi ajan myötä vaikuttaa lajien eriytymiseen
tai uusien lajien syntyyn. Nykyaikainen mielipidejuttu syntyi 1800-
luvun ja 1900-luvun alun välissä lehdistön muotoutuessa nykyi-

senlaiseksi, ja 1990-luvulta alkaen lehdet ovat yksi toisensa jälkeen perustaneet sen jatkeeksi verkkofoorumeja, joilta kirjoituksia myös poimitaan painettuun lehteen. Ero ei ole ainakaan vielä jyrkkä eli viestintäkontaktissa tapahtunut muutos ei ole determinoinut diskurssimaailman (Bhatia 2004) muutosta, mutta toisaalta eriytymisen mahdollisuus on ilmeinen. Tulevaisuudessa verkkofoorumin mielipidejuttu ja painettu mielipidejuttu saattavat muodostaa Bazermanin (1994) ja Bhatian hahmotteleman *lajijärjestelmän* – toisiinsa määräsuhteessa olevien ja toistensa kanssa tietyssä tilanteessa vuorovaikutuksessa olevien lajien järjestelmän (Bhatia 2004: 53–54).

Osanottajan näkökulmaa luonnehtii tietty eriytymättömyys: kyseessä on tieto, jota vaaditaan (lähes) yhtäläisessä määrin kultaakin diskurssitoimijalta. Näkökulmasta voitaisiin edelleen erottaa lähettäjän ja välittäjän, siis tekstin tuottajien, näkökulma, josta katsottuna tekstilaji on konteksti siinä määrin kuin se määrää, ohjaa ja rajaa tekstiä. Tekstiin ei suhtauduta valmiina diskurssioliona vaan toteutuksenalaisena projektina. Tekstilaji suuntautuu tässä katsannossa tulevaisuuteen: se ohjaa normatiivisesti sitä, miten teksti muodostuu. Tekstin välittäjän, mielipidejuttujen tapauksessa lehdien toimituksen, näkökulma eroaa tästä lähinnä aikasuhteeltaan, koska välittäjä kohtaa enemmän tai vähemmän valmiita tekstejä ja pyrkii joko valikoimaan niistä normia vastaavat tai muokkaamaan niistä paremmin norminmukaisiksi. Mielipidejuttujen tapauksessa toimituksellinen työ ei johda vuoropuheluun alkuperäisen lähettäjän kanssa, kuten se joissain muissa tapauksissa johtaisi. Toisaalta mielipidejuttujen tekstirakenteen normi – kuten esitin luvussa 8.1 – on sen verran heikko, että välittäjä voi myös jättää sen huomiotta ja valita tekstit vain niiden oletetun kiinnostavuuden tai ”myyvyyden” perusteella.

Palataan alkuun: millä tavoin tekstilaji on tilanne ja miten se näkyy teksteistä? Hymesin muistilistalla ”genre” todennäköisesti viittaa enemmän tapauksiin, joissa genre todella itse luo tilanteensa: tarinankerrontatilanteisiin, saarnoihin, seremonioihin. Tällöin tilanne pitkälti syntyy kielellisesti käytetystä tekstilajista, joka saa näin J. L. Austinin (1962) käsitettä lainatakseeni performatiivisen funktion. Mielipidejutussa tilanne on toisenlainen. Sen tilanteen oleellinen komponentti on siinä, että se antaa yksilölle julkisen äänen. Sen sisällä teksti voi tehdä hyvin erilaisia asioita ja saada aikaiseksi hyvin erilaisia (virtuaalisia) tilanteita, jopa silloin, kun tekstit lähes kaikilta ”tilanneparametreiltaan” ovat lähellä toisiaan. Paljon riip-

puu siitä, mitä elementtejä kontekstualisoidaan ja miten tekstilajin resursseja tässä kontekstualisoinnissa hyödynnetään.

8.5 Funktionaalisuus

Usein toistuva ajatus tekstilajikäsitteen luonnehdinnassa on tekstilajin samastaminen tekstin generiseen funktioon, sen yleisluontoiseen tavoitteeseen tai päämäärään. Ajatus on ollut vahvasti esillä *Language for Special Purposes* -tutkimuksessa (Swales 1990: 6–10; Bhatia 1993: 13), mutta muutenkin siihen on viitattu (esim. Bex 1996: 5–6, 66). Suomessa sitä ovat korostaneet esim. Henna Makkonen-Craig (2008: 208) ja jo varhemmin Pirjo Karvonen (1995: 21, 25); Karvonen kuitenkin näkee tekstilajien erot paitsi tekstien generisissä päämäärissä, myös Gunther Kressiä (1989) seuraten niiden yleisöissä (ks. lukua 8.7). Toisin sanoen genre on Karvoselle kuitenkin minullekin moniparametrinen ilmiö. Moniparametrisuutta korostaa myös Amy J. Devitt (2000: 698), joka mainitsee tekstilajin tärkeimmiksi kriteereiksi tekstin päämäärät, osanottajat ja aiheet. Mainitsemisjärjestys on nimenomaan tämä, mitä voi pitää merkinä siitä, kuinka tärkeäksi tekstilajin tunnuspiirteeksi tekstin funktion Devitt näkee. Tässä hän seuraa vahvasti yleistynyttä näkemystä.

Jokaisella tekstillä on totta kai jokin olemassaolon ja lausutuksi tulemisen päämäärä, todennäköisesti yleensä useampiakin niin, että ne ovat päällekkäisiä ja lomittaisia – jopa keskenään ristiriitaisiakin. Esimerkiksi hallinnon tekstien kielellinen kompleksisuus on seuraa osin siitä, että samaan aikaan kun teksti järjestää jotakin yksittäistä tilanteista toimintaa, se asettuu institutionaalisesti tiettyyn pysyvään asemaan (Iedema 1997: 95). ”Tekstin päämäärä” rinnastuu käsitteellisesti J. L. Austinin (1962) illokutionaariseen aktiin tai kirjallisuustieteen (pahamaineiseen: ks. Wimsatt & Beardsley 1954) intention, mutta tekstilajin päämäärää voi pitää luonteeltaan yleisempänä. Sen ei tarvitse katsoa sisältävän yksittäiseen tekoon liittyvää intentionaalista komponenttia (Günthner & Knoblauch 1995: 7). Tekstilajin funktiota ei voisi näin samastaa siihen kuuluvan yksittäisen tekstin (mihinkään) funktioon. Toisaalta päinvastaistakin on esitetty. Helmut Hauptmeier (1987: 424) näkee tekstilajin itseohjautuvana järjestelmänä, jonka komponentit ovat sosiaalisia instituutioita. Näiden komponenttien funktion hän samastaa käyttäjien (partikulaarisiin) tarpeisiin. Tästä seuraa, että tekstilajien kuvauksessa puhtaasti sosiologinen, yhteisön tasolla liikkuva malli ei riitä,

vaan se jäisi liian abstraktiksi ja vaatisi tuekseen yksilötoimijoiden tasolle sijoittuvaa psykologista – kognitiivista – mallia (mp.).

Hauptmeierin kritiikin kärki kohdistuu ennen kaikkea siihen heppouteen, jolla niin tekstilajitutkijat kuin sosiologitkin ovat tekstien funktioita kuvanneet. Sen sijaan, että tarkasteltaisiin yksittäisten konkreettisten tekstien todellista funktionaalisuutta todellisissa tilanteissa, on kovin usein tyydytty ylimalkaisiin leimoihin. Esimerkiksi mielipidejuttu on helppo nähdä yksilön julkisena mielipiteen ilmaisuna, mutta tällöin jää näkemättä se funktionaalinen variaatio, jota jutuissa esiintyy. Tässä suhteessa Hauptmeier osuu kieltämättä tekstilajiteorian arkaan paikkaan. On kuitenkin huomattava, että tekstilajifunktion tavoittamisen helppous ei ole pelkästään tutkijan taitoa vaan jokaisen diskurssiyhteisön jäsenen taitoa. Tekstilajifunktio vaikuttaa ongelmattomalta, koska se perustuu diskurssiyhteisön suhteellisen varmoihin tekstilaji-intuitioihin; ja lajin tekstejä tarkemmin tarkasteltaessa syntyvä epävarmuus kertoo siitä, mistä tekstilaji-intuitio nousee. Intuitio yleistää ja pelkistää empiriaa.

Erityisongelman tekstilajien tämän tapaiselle funktionaaliselle tarkastelulle muodostavat kaunokirjallisuuden genret, joiden funktionaalinen tarkastelu on huomattavan vaikeaa. Alastair Fowlerin (1982: 152–153) kanta on itse asiassa suorasukaisen torjuva: hänen mukaansa monilla kirjallisuudenlajeilla ei ole mitään havaittavaa funktiota. Fowlerin mukaan mahdolliset alkuperäiset lajipäämäärät ovatkin todennäköisesti usein luonnollistuneet osaksi konventionaalista, arbitraarista kirjallista koodia (mts. 153).

Olen jo edellä hyväksynyt tekstilajin perustuvan pitkälti tekstin funktioon todetessani, että tekstilajilla on *enemmän*, muttei pelkästään, tekemistä tekstien yhtäläisen sosiaalisen käytön kuin tekstien välisten yhtäläisyyksien kanssa (kuten mm. Ventola 1988a, Luckmann 1992, Beebee 1994, Orlikowski & Yates 1994, Martin 2000, Saukkonen 2001 tai Bhatia 2004). Tekstilaji asettaa tekstin tulkitsimeksi toisia tekstejä, jotka se täten esittää tulkinnaltaan samankaltaisiksi. Beebeen (1994: 14) osuvaa ilmausta käyttäkseni tekstilaji on näin tekstin *käyttöarvo*. Semeioottisemmin ilmaisten tekstilaji on indeksaalinen tulkitsin. Jyrkkää eroa ”sosio-kulttuuristen” ja tekstityyppiin perustuvien kuvausten välillä, jollaisen esim. Kaufer (2006: 762) on hahmottavinaan, ei lopultakaan ole, koska jokaisella tulkinnalla on oltava jokin perusta: jokin merkki, jonka tulkitaan viittaavan tiettyyn käyttöön (tai käyttöarvoon).

Todellisista teksteistä huomataan, miten laajaa on yhdenkin genren sisäinen funktionaalinen vaihtelu. Tekstit 8.22–8.23 edustavat kannanottoja yrityksen tai julkisen laitoksen toimintaan (8.22 edustaa kielteistä, 8.23 myönteistä kannanottoa).

(8.22) **Onko Posti yksinvaltiias?**

Työpaikkakuntani on Pohjanmaalla. Tilasin sinne *Aamulehden* lauantai- ja sunnuntainumeroita, kunnes ilmoitettiin, että lehteä ei enää kanneta viikonloppuisin. [...] Lopetin tilaukseni.

[...]

Tänä kesänä päätin tilata *Aamulehden* lomani ajaksi ja käänsin paikallislehden lomaosoitteeseeni. Lehdet tulivatkin ensimmäisenä päivänä niin kuin piti, mutta mukana oli lappu, että postilaatikkoni on taas siirrettävä toiseen paikkaan tai minun on maksettava kannosta 20 euroa. [...] [P]ostin tulo loppui siihen. En saanut juhannusaaton lehteä televisio-ohjelmiseen.

[...]

Onko postin yläpuolella mitään instanssia, vai onko se täysin yksinvaltiias? Tuntuu, että tätä menoa posti ei kohta kannata mitään. Täytyy varmaan alkaa noutaa postinsa niistä harvoista konttoreista, joita vielä on. Lehdet lienee paras ostaa irtonumeroina.

[...]

(Lehdetön, *Al* 1.8.2004)

(8.23) **Kiitos Särkänniemen nuorille työntekijöille**

Nopeaa, ystävällistä palvelua mainostetaan monessa paikassa, mutta Särkänniemessä se on täyttää totta.

Kuuma, pitkä työpäivä takana, ja silti nuoret jaksavat hymillä ja vaihtaa pari sanaakin kiireessä.

[...]

Erityiskiitos halauksineen vielä Koskiseikkailun pitkä-tukkaiselle pojalle, kun jaksoit meitä neljää aikuista naista tiistaina.

(11 kertaa Koskiseikkailussa, *Al* 1.8.2004)

Teksti 8.22 etenee narratiivin tapaan. Se alkaa kirjoittajaa tyydyttäneestä lähtötilanteesta, joka muuttuu huonompaan yrityksen toiminnan heikentyessä (lehden kanto viikonloppuisin toiseen maa-kuntaan päättyy). Kirjoittaja jatkaa kuvaamalla toisenkin tilanteen,

jossa muutos on huonompaan päin (postilaatikko ei saa pysyä entisessä paikassaan tai postinkanto maksullistuu). Sitten hän kysyy, ehkä retorisesti, suoraan lukijalta, mihin asiasta voisi valittaa. Teksti 8.23 taas alkaa mahdollisesta ristiriidasta: hyvää palvelua mainostetaan yleisesti, mutta kaikkialla se ei toteudu. Tämän jälkeen hän jatkaa antamalla esimerkin yrityksestä, jossa se toteutuu. Kiitokset kohdistetaan tämän jälkeen vielä erityisesti joihinkin yksittäisiin mutta yleisölle tunnistamattomiksi jääviin työntekijöihin. Lukijaa ei puhutella suoraan.

Teksti 8.24 muistuttaa tekstejä 8.22–8.23:

(8.24) Dieselveron poistaminen elvytysruiske

Tämä vero keksittiin kauan sitten, kun katsottiin dieselautojen päästöjen olevan liian suuret eli ne savuttivat liikaa. Ajat ovat muuttuneet ja tekniikka ajan mukana, joten laillinen syy veron olemassaololle katosi jo vuosia sitten.

[...]

En ole huomannut yhdenkään kansanedustajan ottavan tätä asiaa esille eduskunnassa tai mediassa. Tosin kaikki poliittiset puolueet ovat tänä päivänä kuin eriväriset kissat pilkkopimeässä huoneessa; ne ovat kaikki samanvärisiä! [...]

(Etunimi Sukunimi, Al 3.8.2004)

Teksteistä 8.22–8.23 poiketen kirjoittajan moite ei nyt kuitenkaan kohdistu yksittäiseen toimijatahoon vaan yhteiskunnan yleiseen toimintaan (tai toimimattomuuteen). Koska erityistä toimijatahoa tekstissä 8.24 edustaa eduskunta – johon kansanedustajat valitaan vapaissa vaaleissa –, kirjoittaja torjuu vielä implisiittisen häneen itseensä (vaalivalintoihinsa) kohdistuvan moitteen väittämällä, ettei todellisia valinnan vaihtoehtoja ole.

Näiden tekstien (8.22–8.24) perusteella voisi ehkä esittää, että sanomalehden mielipidejutun yleinen funktio on antaa yksityisen ihmisen ääni suurten, anonyymiksi jäävien toimijatahojen kanssa toimiessa. Kieltämättä tämä on yksi tärkeä mielipidejuttujen funktio, mutta ei suinkaan ainoa. On myös huomattava, että tekstit 8.22–8.23 eivät varsinaisesti esitä ”mielipidettä” siinä mielessä, että ilmaisisivat suoraan, miten asioiden olisi oltava. Kriittisempikin teksteistä, 8.22, jättää ratkaisun avoimeksi.

Teksti 8.25 antaa yksityiselle anonyymille ihmiselle äänen tunnettuja, yksilöityjä mielipiteenesittäjiä (haastateltuja lääketieteen ammattilaisia) vastaan:

(8.25) Alkoholisti ansaitsee hoitonsa

Lukiessani *Aamulehdestä* (3.8.) eräiden lääketieteen ammattilaisten närkästymistä Suomessa vallitsevaan tapaan hoitaa päihdeongelmaisia mieleeni tulivat heti mielipiteet ja kirjoitukset 1980-luvun alusta aids-taudin rantautuessa Suomeen. Vanhaa Seilin-saari menetelmääkin [*sic*], jossa sairaat eristettäisiin muusta yhteiskunnasta, viriteltiin. Itse olen alkoholisti, hieman yli 50-vuotias ja turvautunut monesti A-klinikan palveluihin ja jopa sairaalankin palveluihin.

[...]

Jokainen sairas ja sairaus ansaitsee yhteiskunnassamme hoitoa, jokainen ihminen on yhtä arvokas. Sivistyneellä yhteiskunnalla, joksi mekin itseämme kutsumme ei ole varaa eikä ensinäkään oikeutta hylätä yhtään jäsentään.

(Toipuva ei toivoton, *Al* 6.8.2004)

Vastaavasti tekstissä 8.26 yksityinen ihminen antaa oman äänensä suurelle toimijataholle, Israelin valtiolle:

(8.26) Israel on osa tasapainoa

Insinööri *Etunimi Sukunimi* väitti (*Al* 27.7.), että Israelin valtiolla ei tietenkään ole mitään oikeutta olemassaoloonsa. *Sukunimi* syytti israelilaisia kotimaan ryöstämisestä palestiinalaisilta ja kirjoitti, että kaikista parasta olisi juutalaishallinnon täydellinen lakkauttaminen.

[...]

Israelin valtion syntyhistoriasta riippumatta Israelin on toki voitava säilyä. Sitä paitsi *Sukunimi* on väärässä luullessaan israelilaisten ryöstäneen maansa palestiinalaisilta.

[...]

Miksi *Etunimi Sukunimi* luulee, että Israelin valtion perustaminen YK:n yleiskokouksen suosituksen mukaisesti sellaiseen osaan Palestiinasta, jossa väestön enemmistö oli juutalaisia, olisi ollut kotimaan ryöstämistä palestiinalaisilta?

(*Etunimi Sukunimi*, *Al* 6.8.2004)

Teksteissä 8.24–8.26 esitetään nyt selvästi mielipide: 8.24 tuomitsee dieselperon, 8.26 esittää näkemyksen Israelin valtion olemassaolon puolesta. Näissäkin on eroa: 8.24 edellyttää todellisilta toimijoilta (kansanedustajilta) konkreettisia toimia (dieselperon poistoa), 8.25 taas ei edellytä mitään toimia tai edes toimista pidättymistä vaan

asettuu vain intertekstuaalisesti aiemmin esitettyä mielipidettä vastaan. Edellisiin teksteihin 8.22–8.24 tekstejä yhdistää lähinnä se, että ääni on selvästi yksilön ja yksilöivä – kirjoittajat luovat teksteihinsä kuvan yksilöstä, joka on sitä-ja-sitä mieltä tai joka toimii niin-ja-niin.

Mielipiteensä asioiden tilasta voi kuitenkin esittää myös yksilöimättä sitä, joka antaa mielipiteelle äänen; käytännössä tämä tapahtuu esittämällä asiat faktuaalisina, yksinkertaisesti tosina, kuten tekstissä 8.27:

(8.27) **Maailma on sirpaloitunut**

Samalla kun maailma on maallistunut, modernisoitunut ja globalisoitunut, se on myös sirpaloitunut. Nykyaikainen järki on särkenyt ikiaikaisen kosmisen järjestyksen ja harmonian ja koettaa korvata ne tieteen kurilla ja järjestyksellä.

1700-luvun lopulta alkaen jumalaa on länsimaissa korvattu luonnontieteillä. Tieteisuskon tunnustaminen puhuttelee vapaata ja taikauskotoimuuteensa uskovaa yltyöyksilöä. Tieteellisellä maailmankatsomuksella hän koettaa korvata ja ylittää uskonnollisen uskon tyhjenemistä. Mutta uskosta luossa vapaa-ajattelussakin on kyse, niin kuin antropologi Gregory Bateson kirjoittaa: Ihminen elää niiden uskomusten varassa, joiden pätevyys perustuu hänen uskoonsa niihin.

[...]

Kaikkein kaunein ja kaikkein syvällisin tunne, jonka voimme tuntea, on salaperäisyyden kokeminen. Se on kaiken aidon tieteen siemen. Ihminen, jolle tämä tunne on vieras, joka ei enää pysty ihmettelemään ja vaipumaan syvän kunnioituksen valtaan, on itse asiassa jo kuollut. Tämä tieto, tämä tunne että kaikki mikä meille on selittämätöntä on todella olemassa ja ilmenee korkeimpana viisautena ja säteilevimpänä kauneutena – vaikka meidän heikosti käsittävä sielumme pystyy tajuamaan vain näiden kaikkein alkeellisimmat muodot – on kaiken aidon uskonnollisuuden ydin.

Ajattelun korkein paradoksi on, että se tahtoo löytää jotain, mitä se ei itse kykene ajattelemaan, ajatteli filosofi Sören Kierkegaard.

(Etunimi Sukunimi, Al 10.8.2004)

Teksti 8.27 on mielipidejutuksi pitkä, josta syystä sitä on tähän ollut pakko tuntuvasti lyhentää. Jutussa siteerataan useita tunnettuja nimiä – paitsi lyhennelmään jääneitä Batesonia ja Kierkegaardia.

dia myös (Mircea) Eliadea, Ludwig Wittgensteinia, Albert Einsteinia ja Simone Weilaa –, jotka kirjoittaja ikään kuin asettaa keskustelemaan keskenään kommentoiden sitten mielestään syntyvää yleistä näkemystä omassa tekstissään – mutta siten, että hän itse persoonana ei näy tekstissään lainkaan. Yksikön ensimmäinen persoona ei ole käytössä ja monikon ensimmäinenkin vain yleisessä ’kaikkien ihmisten’ merkityksessä (*kaikki mikä meille on selittämätöntä, heikosti käsittävää sielumme*).

Viime kädessä mielipidejuttu sisältää siis mielipiteen lähinnä sikäli, että se ensin tunnustetaan mielipidejutuksi. Genre toisin sanoen määrää funktion yhtä lailla kuin funktio genren, eikä asiassa ei ole mitään paradoksaalista. Sellaiset kielen lekseemiset ilmaukset kuin *mielipide* viittaavat primaarisempiin puheakteihin, Bahtinin primaarilajeihin, joiden perustalle mielipidejuttujen tapaiset tekstilajit (sekundaariset lajit) rakentuvat (SG: 62–63). Tekstilajin funktion ilmaisee puhtaasti vain tekstilaji itse, koska se on konstitutiivinen suhteessa kielen ilmaisuvaihtoehtoihin. Jokainen yritys kielellistää tekstilajin funktio tekstilajin ulkopuolella on vain sen parafrasi.

8.6 Dialogisuus

Tekstilajeja voi tarkastella myös tekstiin liittyvän vuorovaikutuksen erojen kautta. Vuorovaikutusta ei voi pelkistää tekstin todelliseen tai tekstissä rakennettuun yleisöön, vaan se täytyy nähdä dynaamisempana, tekstin ”vaiheistumisen” ja eri äänillä puhumisen huomioon ottava näkökulma.

Varsinainen vuorovaikutteinen viestintätilanne on tietenkin kuvattavissa jo tekstistä itsestään käsin; tätä käsiteltiin edellä alaluvussa 8.1. Näissä tapauksissa on kuitenkin kyseenalaista, missä mielessä kokonaisuus muodostaa varsinaisesti ”tekstiä” siinä mielessä, kuin edellä luvussa 4.2 määrittelin: semanttista sulkeumaa, joka on dekontekstualisoitavissa alkuperäisestä kontekstistaan. Tämän alaluvun aiheena on tarkastella nimenomaan tilannetta, jossa näin määriteltävissä olevat tekstit keskustelevat keskenään eli muodostavat toisiinsa intertekstuaalisia suhteita. Tekstien tällainen yhteenkuuluvuus tarkoittaa, että ne ovat relevantteja konteksteja toistensa tulkinnalle (Lemke 1985: 276). Tekstien tulkinnan kannalta merkitseviä ovat nimenomaisesti tekstin kohdat, joissa tekstien välinen yhteenkuuluvuus nousee tulkinnan kannalta ratkaisevaan rooliin eli etualaistuu (mas. 285). Viittauksen alaista tekstiä ei kuitenkaan vastaanottajan tarvitse kyetä spesifioimaan, vaan riittää, että viittaus

riittävän selkeästi näyttäytyy viittauksena, jotta se tematisoi toisen tekstin (mas. 291).

Tekstien välinen suhde on potentiaali kaikille teksteillä, koska kaikki merkitys on laajasti ymmärtäen interdiskursiivista (Lemke 1988a: 32). Tekstilajin piirre siitä tulee, kun potentiaalinen hyödyntäminen tietyn lajin tekstien välineenä konventionaalistuu – mikä ei edellytä sen säännönmukaista käyttöä vaan säännöllistä käytön mahdollisuutta. Koska merkit ovat itse intentionaalisia, niillä on tavallaan oma tahto (Short 1981: 203), merkkeihin pohjautuvassa toiminnassa on aina se mahdollisuus, että viesti itsessään sisältää intentionaalisia elementtejä, jotka eivät ole suoraan seuraa lähettäjän volitionaalisesta toiminnasta vaan merkeistä itsestään (vrt. Lemke 1991: 34).

Tarkastellaan tekstiparia 8.28–8.29. Kumpaakin on pyritty lyhentämään siten, että tekstien välinen keskustelu pääargumentteineen jäisi näkyviin. Jälkimmäinen teksteistä on vastaus edelliseen, muttei pelkästään sitä: se on myös yleinen kannanotto. Tekstit ovat vuoropuhelussa, mutteivat samassa mielessä kuin kaksi toisilleen kasvokkaistilanteessa keskustelevaa ihmistä olisivat.

(8.28) **Tampereen lukioihin tamperelaisia**

Tampereen lukioista on kerrottu pelkästään positiivisia asioita. Vetoa on ulkopaikkakunnilta siinä määrin, että yli 30 % Tampereen lukioiden oppilaista on ulkopaikkakuntalaisia, samoin kerrottiin uuden Sammon lukion myötä oppilaspaikkojen lisääntyvän huomattavasti.

Kolikon kääntöpuoli on tullut esiin viime päivien aikana. Todennäköistä on, että Messukylän lukio lakkautetaan ja toiminta siirretään Sammon lukioon. [...] [O]n verorahojen väärinkäyttöä rakentaa uusi lukio huomioimatta sen vaatimia miljoonan euron käyttömenoja!

Samoin on totta, että ulkokuntalaisten oppilaiden kulut laskutetaan asianomaisilta kunnilta, mutta Tampereen kaupungin veronmaksajien kustannuksilla pidetään yllä 30 %:lla ylimitoitettua kouluinfrastruktuuria heitä varten. [...]

[...]

Vaarana on, että Tampereen lukioista tulee eliittikouluja, joista oppilas savustetaan opettajien ja oppilaiden yhteisvoimin, mikäli opintomenestys ei ole erinomainen, kuten parisissa Tampereen koulussa kerrotaan tehtävän. [...] Koulutoimi Tampereella ei palvele kaupunkilaisten lasten etuja ja on

vakavasti mietittävä, miten saada lisää tamperelaisia lapsia, lähinnä poikia, lukioihin.

Ulkopaikkakuntalaisten oppilaiden määrän rajaaminen on tehokas keino. Heitä ei saisi olla missään nimessä yli 10 % oppilasmäärästä, sanokoon laki mitä tahansa. Ei Tampereen kaupungin koululaitoksen tehtävänä ole kouluttaa lukioissaan muun Suomen väestöä vaan tamperelaisia lapsia.

(Kahden lukiolaisen isä, *AI* 15.8.2004)

Teksti 8.28 ei suoraan kommentoi mitään aiempaa tekstiä, joskin se kontekstualisoi itsensä sellaiseen interdiskursiiviseen kehyykseen, jossa se asettuu vastustamaan aiemmin ilmaistua kantaa (*Tampereen lukioista on kerrottu pelkästään positiivisia asioita*). Tämäkin konteksti on itse asiassa tekstin tulkinnan kannalta tarpeeton ja osoittaa pikemmin kirjoittajan laji- tai diskurssinormatiivista kuvitelmaa siitä, että teksti olisi kontekstoitava suhteessa aiempaan keskusteluun, kuin todellista kontekstoinnin tarvetta. Tekstin funktion kannalta oleellinen konteksti on uusi, ei vanha asia: *Todennäköistä on, että Messukylän lukio lakkautetaan ja toiminta siirretään Sammon lukioon, minkä kirjoittaja yhdistää siihen, että Tampereen kaupungin veronmaksajien kustannuksilla pidetään yllä 30 %:lla ylimitoitettua kouluinfrastruktuuria [ulkopaikkakuntalaisia lukio-opiskelijoita] varten.*

Tekstin 8.28 oleellisin interdiskursiivinen suhde on siis paikkakunnan uutisiin ja hänen (tai joidenkuiden muiden) niistä tekemiin päätelmiin, ei mihinkään konkreettiseen aiempaan tekstiin. Näin väljä interdiskursiivinen kytkös löytyy oikeastaan mistä hyvänsä tekstistä eikä se vielä muodosta erityistä vuorovaikutuksellisuuden tasoa. Jos jotakin, sitä voi pitää journalistiselle diskurssille ominaisena keskusteluna ajankohtaisten yhteisöllisten asioiden kanssa. Teksti ei myöskään luo erityistä positiota vastaukselle: se ei sisällä eksplisiittistä kysymystä tai muutakaan sellaista ainesta, joka konventionaalisten diskurssisääntöjen kautta edellyttäisi vastinetta. Tietenkään se ei toisaalta myöskin vastinetta estä, sikäli kuin se yleensä olisikaan mahdollista. Joka tapauksessa tekstiin tuli parin päivän sisällä vastauksena teksti 8.29:

(8.29) **Lukioihin lisää paikkoja**

Tampereella on selkeä tarve lukiopaikkojen lisäämiseen. [. . .]
[. . .]

Tampere on ollut maltillinen lukiopaikkojen lisäämisessä. Kun suurten vertailukaupunkien tavoitteena on ollut, että

peruskoulun päättävistä yli 60 prosenttia siirtyisi lukioon, Tampereen tavoite oli pitkään 55 prosenttia.

[...]

Nimimerkki Kahden lukiolaisen isä (Al 15.8.) antaa aiheita kommentteihin. Vuoden 1999 alusta voimaan tulleen lukiolain 19 §:n mukaan opiskelijaksi pyrkivällä on oikeus vapaasti hakeutua haluamaansa lukioon. Hakijoita on kohdeltava yhdenvertaisten perusteiden mukaan. Kaupungin lukioissa oli viime lukuvuonna 21 % ulkokuntalaisia. Heidän osuuttaan ei voi karsia, kuten nimimerkki näyttää toivovan.

[...]

[...]

Nimimerkin vihjailemasta heikomman oppilaan koulusta savustamisesta en tiedä. Sellainen ei saa olla tätä päivää.

Työskentelyilmapiiristä ja yhteisön vastuusta huolehtiminen, oppilaanohjaus ja oppilashuollon kehittäminen ovat keskeisiä apuja siihen, että jokainen lukiolainen voi turvallisesti ja motivoituneesti käydä omaa kouluaan. (*Etunimi Sukunimi*, Psyk.lis., Koulutuslautakunnan puheenjohtaja (sd), Al 18.8.2004)

Kuten huomataan, teksti 8.29 on selkeästi vastaus aiempaan tekstiin 8.28. Ensin kirjoittaja toteaa aiemman tekstin ”antavan aiheen kommentteihin”, sitten hän torjuu tekstin 8.28 kirjoittaneen nimimerkki Kahden lukiolaisen isän eksplisiittisen toiveen kommentoiden vielä sen perusteluja. Kaikki tämä tulee kuitenkin vasta hyvän aikaa sen jälkeen, kun kirjoittaja on jo perustellut oman tekstinsä sellaisella yleisellä tasolla, joka ei edellytä aiempaa tekstiä kontekstikseen. ”Tampereella on selkeä tarve lukiopaikkojen lisäämiseen” on niin kielenilmauksena kuin käytännöstikin täysin ymmärrettävissä, vaikkei teksti 8.28 olisi tiedossa.

Yleisesti ottaen mielipidejuttujen vuorovaikutteisuuden voi jakaa kuuteen karkeaan ryhmään: ensinnäkin kahtia intertekstuaaliisiin ja interdiskursiivisiin kytköksiin, toisekseen kummankin näistä voi edelleen jakaa sen mukaan, mitä tekstiä tai diskurssia ne kommentoivat – toista mielipidejuttua (suorin vuorovaikutteisuus), uutista vai jotain muuta tekstiä. Interdiskursiivisuuden tapauksessa on tosin mahdotonta täsmällisesti erottaa, mitä diskurssia kommentoidaan; uutinen ja ei-uutinen kyllä jotensakin erottuvat, mutta mielipidejuttuja ja muita ei-uutistekstejä voi olla mahdotonta erottaa toi-

sistaan. Katsotaan seuraavia esimerkkejä, joissa tekstit on lyhennetty yhteen tai kahteen alkulauseeseensa.

Ensinnäkin esimerkit 8.30–8.32 ovat intertekstuaalisesti kytköksissä toisiin mielipidejuttuihin; erityisesti kannattaa huomata teksti 8.31, jossa sen paremmin kirjoittaja itse kuin mielipidepalstan toimitukseen ei ole huomannut täsmentää viittausta päivämäärämerkinnällä:

- (8.30) *Etunimi Sukunimen* jutussa Ulkomailta Teiskosta saa eksootistatomaattiviiniä (*Al* 22.7) mietittiin, mistä sanonta ulkomaille Teiskoon on saanut alkunsa. (RP, *Al* 1.8.2004)
- (8.31) *Etunimi Sukunimi* vastusti pikaraitiotietä mielipidekirjoituksessaan. Kriittisempi tarkastelu kuitenkin paljastaa hänen argumentoinnistaan aukkoja. (*Etunimi Sukunimi*, *Al* 28.8.2004)
- (8.32) Tuntematon potilas (*Al* 8.3.) ja moni muukin Pyynikin lääkäriasemalla asioiva kaipaa Sosiaalivirastotalon ala-aulaan ulko-oven viereen jakkaraa, jolla voisi istua taksia odottaessaan. (*Etunimi Sukunimi*, Hallintopäällikkö, Sosiaalija [*sic*] terveystoimi, *Al* 16.3.2005)

Kaikissa esimerkeissä tekstin viittaussuhde niitä edeltäneisiin teksteihin on samantapainen kuin edellisessä tekstiparissa 8.28–8.29. Edeltävä teksti ei ole luonut odotuskehystä sille, että siihen vastattaisiin. Tämä pätee jopa tekstiin 8.32 siitä huolimatta, että sitä voi pitää paitsi vastineena myös vastauksena. Teksti, johon se vastaa (8.33), kuitenkin lähinnä implikoi toiveen:

- (8.33) [...] [O]n yksi asia, joka kiukuttaa vielä enemmän. Miksi [Pyynikin terveyskeskuksen] aulassa ei ole taksin odottajalle ainoatakaan tuolia? Viereisessä sossussa näyttää kyllä tuoleja olevan, ei ainakaan loppukuussa ollut: asiakkaitakaan.

Olen päättänyt, että seuraavan kerran terveyskeskuksessa asioidessani minulla on jakkara mukana taksia odotellessani – sekä kirja ja evästä! (Tuntematon potilas, *Al* 8.3.2005)

Toinen vastineryhmä kommentoi mielipidejuttujen – eli samaan genreen kuuluvien tekstien – sijaan lehden muita tekstejä, lähinnä uutisia.

- (8.34) *Aamulehti* uutisoi 30.7. Teivon risteyskolaroinnista. Otsikot olivat ikävällä tavalla harhaanjohtavia ehdotellen poliisiautoa kolaroijaksi. (*Etunimi Sukunimi*, *Al* 5.8.2004)

- (8.35) Allekirjoittaneen TV2:ssa esitetty 54 vuotta koukussa -raportti herätti toimittaja *Etunimi Sukunimen* kommentoimaan ohjelmaa (*Al* 19.8.). (*Etunimi Sukunimi*, Toimittaja, *Al* 20.8.2004)
- (8.36) Kuten *Aamulehti* kirjoittaa (12.3.), liito-oravan suojelutarve ja ihmisen tarpeet eivät todella välttämättä ole aina ristiriidassa. (*Etunimi Sukunimi*, Ympäristöpolitiikan tutkija, HM, Tampereen yliopisto, *Al* 16.3.2005)

Näissäkin esimerkeissä vaihtelu on suurta sen suhteen, millaista tekstiä niissä kommentoidaan ja miten. Teksti 8.34 on kriittinen kommentti lehden uutisoinnin tavasta muttei varsinaisesti sisällöstä, 8.35 taas sekä sisällöstä että tavasta (joskaan kommentoitava teksti ei tässä ole uutinen), 8.36 taas on uutisoinnille myötäsukainen ja tukee aiempaa juttua. Lehden juttuihin kirjoitetut vastineet eivät toisin sanoen funktionaalisesitikaan ole yhdenmukaisia vaan eroavat siltä osin yhtä lailla kuin formaalis-lingvivistisestikin.

Utusten tai ajankohtaisten tapahtumien kommentointi voi edelleen intertekstuaalisen sijaan olla laveammin interdiskursiivista kuten esimerkeissä 8.37–8.39:

- (8.37) Suojeluskuntalaisia he olisivat, vaikka kuinka heitä nimitettäisiin maakuntajoukoiksi. Olivathan menneen ajan suojeluskuntalaisetkin maakuntajoukkoja, vai kuinka? (m/24, *Al* 1.8.2004)
- (8.38) Valtiosihteeri Sailas takertui lasten päivähoito-oikeuteen ehdottamalla, että se poistetaan niiltä lapsilta, joiden äiti tai isä on isompien sisarusten kanssa kotona. (Järjen käyttö sallittua, *Al* 20.8.2004)
- (8.39) Ministeri Leena Luhtanen totesi, että Suomi ei tarvitse Pirkalan lentokenttää parannettavien junayhteysien myötä. (*Etunimi Sukunimi*, Orivesi, *Al* 21.3.2005)

Näistä jutuista on joskus jo varsin vaikea erottaa, mitä täsmällisesti kommentoidaan – etenkin esimerkistä 8.37.

Lopulta mielipidejutun on mahdollista kommentoida myös yleisellä tasolla muita tekstejä, ikään kuin kokonaista tekstilajia ja siihen liittyvää toimintaa:

- (8.40) Ilmoituksia sanomalehdissä: Ostetaan kuolinpesien jäämistöt. Käteismaksu ja ilmainen poiskuljetus.

Ostajat huijaavat nyt ensimmäisiä. (*Etunimi Sukunimi, ex-veroavustaja, Al 1.8.2004*)

Vuorovaikutteisuus on toki osa kaikkea tekstuaalista toimintaa. Kaikki tekstit ovat ”intertekstuaalisia” Bahtinin alun perin ilmaisemassa mielessä (interdiskursiivisia tässä tutkimuksessa käytetyin termein), joten sen löytäminen eksplisiittisenä piirteenä myös mielpidejutuista ei sinänsä todista mitään.

Jälleen on tähdennettävä kaksoisfokustani: Lajia ei voi samastaa johonkin piirteeseen *p* (tässä lähinnä interdiskursiivisuuteen), mutta laji kyllä ilmentää piirrettä *p*. Vaikkei tekstilajia voi ilmaista niiden keinojen yksinkertaisena summana, joista se koostuu ja joita se käyttää hyväkseen, se ei poista tai vähennä noihin keinoihin kohdistettavan tutkimuksen tarvetta tai arvoa. Tärkeää on vain erottaa, milloin tekstilaji yritetään nähdä tekstin ikonina joidenkin piirteiden suhteen, milloin se hyväksytään noita piirteitä käyttäväksi, tekstin tulkintaan ohjaavaksi indeksiksi.

8.7 Dynaamis-yhteisöllisyys

Kaikki diskurssi kuuluu diskurssiyhteisöille (tai ”retorisille” yhteisöille, Miller 1994: 75). Diskurssiresurssit ovat yhteisöllisesti omistettuja sosiaalisia resursseja, joiden avulla yhteisössä toimitaan ja jotka tuottavat yhteisön ominaisuutensa. Kaikki viestintään liittyvät semioottiset ilmiöt edellyttävät yhteisön käsitettä, mikä voidaan osoittaa esim. Wittgensteinin privaattikieliargumentilla (Itkonen 1980: 340, 1992: 56–57, 2001: 8–9; Zlatev 1997: 287). Yhteisön tuottama diskurssi puolestaan ilmentää (tekstilajiensa kautta) diskurssiyhteisön ”normeja, epistemologiaa, ideologiaa ja sosiaalista ontologiaa” (Berkenkotter & Huckin 1993: 497). Yhteisön käsite on näin vähintäänkin implisiittisesti mukana kaikessa tekstilajien tarkastelussa. Jää kuitenkin auki, miten tekstilaji täsmällisesti ottaen yhteisökäsitteeseen niveltyy.

Vahvemminkin tekstilaji on yhteisökäsitteeseen liitetty. Lajit on nähty myös yhteisön konstitutiivisena piirteenä siten, että joko yhteisö samastuu käyttämiinsä tekstilajeihin tai tekstilajia itsessään tarkastellaan (virtuaalisena) yhteisönä (Berkenkotter & Huckin 1993: 492). Yhteisön jäsenten välinen kytkös rakentuu ja todentuu teksteissä, jotka tekstilajiin kuuluviksi luetaan. Toisaalta melkein päparadoksaalisesti varsinaisia virtuaaliyhteisöjä eli verkkosivustoja ja -foorumeita tutkinut Thomas L. Erickson on pyrkinyt eroon ”so-

siologisesta” yhteisönäkökulmasta ja halunnut sen *sijaan* tekstilajinäkökulman (Erickson 1997: § 1). Tämä osoittaa, miten vaikea käsitteistyksen tasoja on pitää tutkimuksessa analyttisestikaan erillään.

Yhteisönä tekstilajia on tavallisimmin kuvattu *instituutioksi*, jota luonnehdintaa on viljelty yleisesti kirjallisuustieteen ja mediatutkimuksen lajiteorioissa uuskritiikistä alkaen (Wellek & Warren 1942: 285; Todorov 1978: 18; Hauptmeier 1987: 399³; Fishelov 1993: 85–; Altman 1999: 116; Seitel 2003: 285–290). Aina ei ole täysin ilmeistä, mitä instituutioluonteesta täsmällisesti seuraa. Sanan tavallisimmas-
sa mielessä instituutiot ovat byrokraattisesti luotuja ja koossa pidettyjä ihmisyhteisöjä, joissa pätevät tietynlaiset normit ja jotka asettavat jäsenensä erilaisiin yhteisöllisiin rooleihin suhteissaan instituutioon ja sen ulkopuoliseen maailmaan. René Wellekin ja Austin Warrenin (1942) esimerkit instituutioista (kirkko, yliopisto, valtio) tukevat tätä tulkintaa. Tämä ei kuitenkaan johda heitäkään tutkimaan lajeja instituutioon kuuluvien ihmisten välisten suhteiden tai ihmisten ja lajiin kuuluvien tekstien välisten suhteiden kautta, itse asiassa päinvastoin: he eivät mainitse lajeja lainkaan teoksensa yhteiskuntaa käsittelevässä luvussa. Lajien institutionaalisuus jää ontokoksi metaforaksi tai analogiaksi.

Peter Seitel (2003: 285) täsmentää institutionaalisuutta niin, että esittää lajin toimivan instituution välineenä lajin tekstejä yhdistävän, instituutiosta kumpuavan yhteisen teeman takia. Teema on sekä avoimesti tekstissä ilmaistu että piilevä, ideologinen. Seitel torjuu (mas. 287) eksplisiittisesti heijastusteoreettisen ajatuksen, että tekstien geneeriset teemat olisivat vain heijastuksia instituution arvoista. Tekstilaji voi siis sisältää myös sellaista ideologista materiaalia, joka ei palaudu suoraan instituutioon, ja näin tekstilajin tutkimus on väistämättä muutakin kuin vain sen institutionaalisen kytkennän tutkimusta.

Genren institutionaalisuus lienee parasta ymmärtää etnometodologisessa mielessä: ”Tapahtumien institutionaalinen järjestys on olemassa siinä määrin ja vain siinä määrin kuin sen paikallisia, yksittäisiä toimintoja voidaan pitää niiden konstituovien selontekokäytänteiden ilmentymänä, joista se koostuu” (Heritage 1984: 208). Tällainen instituutio ei välttämättä ole olemassa juridisessa, ta-

³Mainitussa kohdassa Hauptmeier pohtii mahdollisuutta samastaa genren käsite sosiaalisen instituution käsitteen kanssa. Myöhemmin artikkelissaan hän täsmentää ajatusta niin, että genre on hänelle itseohjautuva järjestelmä, jonka komponentit ovat sosiaalisia instituutioita (1987: 424).

loudellisessa tai muussa ilmeisen ”materiaalisessa” mielessä, vaikka se on semioottisena ja diskursiivisena järjestyksenä hyvin todellinen osanottajilleen. Instituutioon kuuluu – kuten kieleen tai tekstilajiinkin – joukko merkkejä ja joukko niiden käyttöä sääteleviä normeja, tulkintasääntöjä, sekä sellaisten käyttäjien joukko, jotka enemmässä tai vähemmässä määrin hallitsevat käytön säännöt. Tekstilajin kannalta tällainen institutionaalisuus merkitsee, että tekstilaji on diskurssiyhteisöjen (sisäryhmä-) resurssi, jonka hallinta tai johon pääsy voi itsessään tehdä eron ryhmään kuulumisen tai kuulumattomuuden tai ainakin kuulumisen asteen suhteen (esim. Bergmann & Luckmann 1995: 300–301, Luckmann 1992: 228; Berkenkotter & Huckin 1993: 497–498, 1995: 21–24; Bhatia 1993: 14–15, 2004: 23; Fairclough 1995: 77; Günthner & Knoblauch 1995: 22; Swales 1990: 27–29).

Kieli- ja sosiaalitieteissä näkemys tekstilajeista instituutiona tai yhteisönä on harvinaisempi. Lähimmäksi sitä tulee Bergmannin ja Luckmannin väite, että tekstilajit ja (niitä käyttävät) instituutiot ”voivat” samastua, jos ”kielellinen viestintä muodostaa kyseisen instituution sosiaalisen elämän alkeisongelmien ratkaisun konstitutiivisen osan” (Bergmann & Luckmann 1995: 290–291). Tämä on mutkikas tapa ilmaista, että jos yhteisöä koossapitävä voima ovat tietyt diskursiiviset käytännöt kuten esimerkiksi – tai jopa vain – tietyt tekstilajit, yhteisö on vähintäänkin analyttisellä tasolla samastettavissa sen käyttämään tai siinä käytettyyn diskurssiin. Kysymykseksi nouseekin tämän jälkeen, mistä yhteisöstä on kysymys. Toisin sanoen kun tarkastelun kohteena on tekstilaji *G*, mikä on se ”kyseinen” instituutio, jonka ”sosiaalisen elämän alkeisongelmien” ratkaiseminen voi ratkaista, samastuuko *G* tähän instituutioon vai ei.

Perinteisesti instituutiokäsite on merkinnyt huomion kiinnittämistä tekstin sijaan sen ulkoisesti todennettavaan kontekstiin. Etnometodologiassa on kuitenkin korostettu nimenomaan lokaalissa kontekstissa (tai kotekstissa) esille tuotua, ts. rekontekstualisoitua instituutiota:

Institutionaaliset kontekstit saadaan aikaan – havaittavissa, kuvattavissa ja selostettavissa olevalla tavalla – puheenvuorojen ja sekvenssien muotoilemisella. Tämä muotoilu on spesifiä ja paikallista, ja se koskee vuoroja ja sekvenssejä niiden yksityiskohtia myöten. Institutionaalisia konteksteja voidaan luoda ja toteuttaa niiden tavanomaisen ympäristön [...] ulkopuolella; yhtä lailla

ne voivat jäädä toteutumatta näissä paikoissa. (Heritage 1984: 290.)

Instituutiot ovat olemassa selostettavina ja selontekovelvollisuuden alaisina sosiaalisen toiminnan rakenteina viime kädessä tällaisten keinojen varassa. (Mts. 291.)

Rekontekstualisointiargumenttiin turvautuminen edellyttäisi kuitenkin jonkin instituution realisoitumista tekstissä. Vaikkei tekstilajia tulkittaisi instituutioksi, mielipidejutut liikkuvat useammassa vakiintuneessa sosiaalisessa diskurssissa, joista jotkut toteutuvat vahvasti myös muuten kuin kielen tasolla. Sanomalehti on yksi tällainen instituutio, sen mielipidepalsta toinen, sille alisteinen.

Kysymyksen ongelmallisuutta on mielipidejuttuaineiston avulla helppo demonstroida. Sanomalehdistöä (tai yksittäistä sanomalehteä kuten *Aamulehteä*) voinee ilman muuta pitää instituutiona siinä kuin Wellekin ja Warrenin kirkkoa, yliopistoa tai valtiotakin. Kaikki nämä ensinnäkin langettavat osallistujille erilaisia sisä- ja ulkorooleja. Kirkkoon voi kuulua tai olla kuulumatta, ja jos kuuluu, voi kuulua passiivisena rivijäsenenä, aktiivisena osallistujajäsenenä tai vapaaehtois- tai palkallisena toimijana (pappina, diakonina jne.) kaikkine variaatioineen. Erilaiset jäsenyyden muodot mahdollistavat erilaisia toiminnan tapoja ja joko sallivat tai kieltävät puhumisen instituution nimissä tai sen oikeuttamana. Jäsenyyteen kuuluu toisaalta oikeuksia ja velvollisuuksia, joiden käyttämisestä, täyttämisestä tai käyttämättä ja täyttämättä jättämisestä instituutio voi palkita tai rangaista. Ja lopulta, instituutio antaa jäsenilleen tietyn identiteetin, jota nämä voivat käyttää (tai olla käyttämättä) halujensa ja tarpeidensa mukaan. Kaikki tämä pätee ilman muuta sanomalehdistöön siinä kuin yksittäisiin sanomalehtiinkin.

Mielipidepalstan kirjoitukset koostuvat kuitenkin nimenomaan sellaisten ihmisten kirjoituksista, joiden suhde sanomalehden muodostamaan instituutioon voidaan pitää heikkona, välillisenä tai jopa kokonaan puuttavana⁴. Mielipidepalstallehan sijoitetaan kaikki ne toimitukseen lähetetyt kirjoitukset, joita toimitus ei ole kutsunut eikä koe tarpeelliseksi (tai halua) sijoittaa minnekään muualle. Osa (jopa valtaosa) kirjoittajista voi lehden tilaajina ja lukijoina olla

⁴Ainakin jos jätetään huomiotta legenda, jonka mukaan sanomalehtien toimitukset ajoittain kirjoittaisivat salanimin tai nimimerkein mielipidepalstoille juttupulan takia tai keskustelua herättääkseen; Suholan *et al.* (2005: 117) mukaan toimitajat "itse eivät juuri yleisönosastokirjoituksia kirjoita" – ts. kirjoittavat joskus!

enemmän tai vähemmän marginaalisesti osa instituutiota samassa mielessä kuin kirkko (ainakin usein nyky-Suomessa) koostuu suureksi osaksi passiivisista rivijäsenistä tai valtio enimmälti ihmisistä, jotka eivät suoranaisesti osallistu valtion toimintaan valtiona tai edesauta sitä. Mielipidejuttujen kirjoittajat eivät myöskään kirjoittamalla pyri osaksi jotakin tiettyä yhteisöä (sanomalehteä tai sen laajempaa journalistista instituutiota), päinvastoin he varsin selkeästi eri tavoin ilmaisevat sidostuneisuuttaan muihin, ulkoisiin yhteisöihin (Pälli 2003).

Seuraavat esimerkit ovat kaikki samalta päivältä:

- (8.41) Yritän seuraavassa hahmotella, millainen tuomioistuimen riippumattomuutta kunnioittavan oikeusministerin haastattelu voisi olla keskustelua herättäneiden korkeimman oikeuden (KKO) henkirikostuomioiden tiimoilta: (*Etunimi Sukunimi*, Professori, Al 4.8.2004)
- (8.42) Tampereen sitoutumattomien valtuustoryhmä vastusti veronkorotusta. (*Etunimi Sukunimi*, Al 4.8.2004 [nimi, jonka useimmat tamperelaiset tunnistanevat Tampereen sitoutumattomien valtuustoryhmän edustajaksi])
- (8.43) Tekstiä lukiessani mieleeni nousi heti kaksi asiaa. Vuoden ikäinen lapsihan ei varmaan itse osannut kertoa ainakaan vanhempiensa kotiinpaluun hössäkössä, oliko hänellä ikävä vai ei. [...]
Onko meistä kaikista kasvattajiksi ? [*sic*] (Aiko, Al 4.8.2004)
- (8.44) Ikuri on rauhallinen omakotialue Tampereen kupeessa. Asuminen Ikurin maalaismaisessa ympäristössä on rentouttavaa ja mukavaa. (*Etunimi Sukunimi*, Al 4.8.2004)

Tekstejä 8.41–8.44 yhdistää se, että jokainen tavalla tai toisella kertoo, kuka kirjoittaja on. Esimerkissä 8.41 on yksinkertainen tapaus: kirjoittaja mainitsee allekirjoituksensa lisätunnisteessa ammattinsa, joka tekstuaalisesti oikeuttaa hänet kirjoittamaan eksperttinä juridisista asioista. Ammatti- tai oppiarvonimikettäkään ei välttämättä tarvita. Kun Särkänniemen henkilökuntaa kiittävän jutun allekirjoittaa nimimerkillä ”11 kertaa Koskiseikkailussa [= yksi Särkänniemen laitteista]”, nimimerkki ilmaisee samalla tekstille syyn ja oikeutuksen. Esimerkki 8.42 on piilotetumpi. Useimmat *Aamulehden* lukijat tunnistanevat kirjoittajan nimeltä tamperelaiseksi

sitoutumattomien kaupunginvaltuutetuksi, mutta teksti itse myös kontekstualisoi tämän siten, että *Tampereen sitoutumattomien valtuustoryhmä* asetetaan subjektiasemaan lauseessa, joka ilmaisee vastakaista, tekstissä paremmaksi ilmaistua kantaa edellisessä kappaleessa ilmaistulle tosiasialle (*Tampere nosti viime syksynä [...] kunnallisvero-prosenttiaan 17,25:stä 18,00 prosenttiin*). Tästä on pääteltävissä, että kirjoittaja tavalla tai toisella sidostuu ryhmään. Esimerkit 8.43–8.44 etenevät vielä kauemmas. Sidonnaisuus johonkin ryhmään (vanhempiin, ikurilaisiin) tuodaan niissä esiin implisiittisesti. Tekstin 8.43 kannalta ei edes ole oleellista, onko kirjoittajan implikoima sidos todellinen, koska se ilmaisee mielipiteensä pikemmin normatiivisen kuin todellisen vanhemmuuden näkökulmasta. Samoin tekstissä 8.44 kirjoittajan todellinen asuinpaikka ei ole merkitsevää vaan se, että teksti ilmaisee itseään ikurilaisten näkökulmasta.

Niitäkin tapauksia löytyy, jossa mielipidepalsta tai sen oletettu, ”tavallinen” lukijakunta muodostavat relevantin ryhmäkontekstin:

- (8.45) Pidätkö sähköyhtiöt meitä kuluttajia aivan ääliöinä, joita voi viilata linssiin mielin määrin ja nostella optioita eläkepäivien varalle?

Tahtoisinkin jonkun sellaisen henkilön, joka osaa perustella vastauksensa, kirjoittavan vastauksen kysymykseeni – jos moista rohkeutta löytyy. Kiinnostaisi luultavasti aika monia lukijoita. (Henkka, *Al* 4.8.2004)

Tekstissä 8.45 yhtä tärkeää kuin mielipidepalstan muodostamaan virtuaaliseen yhteisöön sidostuminen on jostakin palstan toimintaan vähintäänkin toivottuna yleisönä osallistuvasta ryhmästä eli sähköyhtiöistä erottuminen: kirjoittaja vetoaa mielipidepalstadiiskurssin osallistujiin omana viiteryhmänään, joka asettuu toista ryhmää, personifioituja sähköyhtiöitä vastaan. Toisaalta myös tätä jälkimmäistä ryhmää puhutellaan suoraan toisessa persoonassa, joten sekin asettuu mielipidepalstan osallistujaksi.

On mahdollista, todennäköistäkin, että joissakin tekstilajeissa yhteisön ja tekstilajin kytkös on vahvempi kuin mielipidejutuissa. Esimerkiksi Pirjo Karvosen (1995) tutkimissa oppikirjateksteissä, kuten kouludiskurssissa yleensäkin, teksti(laji)en asettamat eriävät toimijaroolit (opettaja–oppilas jne.) ovat merkitsevämmässä asemassa. Journalistisestakin diskurssista tällaisia genrejä löytyy: esimerkiksi uutisessa kuvauksen kohteiden, tekstin tuottajan ja vastaanottajan väliset suhteet ovat paljon pelkistetyimmät kuin mielipidetek-

teissä. Tämä osoittaa vain, ettei yhteen tekstilajiin sopiva luonnehdinta välttämättä sovi kaikkiin muihin lajeihin – eli tekstilajin ontologiasta ykseyttä on etsittävä eri tasolta.

Yhteisö- ja instituutionäkökulma tuntuu sulkevan pois yhden tekstilajiin perinteisesti liitetyistä ominaispiirteistä, sen kyvyn transsendoida aika ja yhteisö. Tekstilajiahan on pidetty kategoriana, joka ylittää diskurssi- ja kieliyhteisöjen rajat jopa silloin, kun nämä eroavat toisistaan ajallisesti (Devitt 1989: 291; Hodge 1990: 38; Fowler A 1982: 47). Tekstilajit eivät tällöin kuuluisi yhteisöön eivätkä muodostaisi sitä, vaan diskurssiyhteisö vain ”lainaisi” tekstilajinsa jostakin universaalimmasta tekstilajien joukosta. Nykykatsannossa – universalisoivasta strukturalismista poiketen – tuskin kukaan haluaisi esittää tällaisen joukon olevan ”todellinen” ajallis-paikallinen universaali. Pikemmin on ajateltava, että koska tekstilajit toteuttavat diskurssiyhteisöjen tarpeita, tekstilajien samankaltaisuus ajasta ja paikasta toiseen kertoo eriaikaisten ja -paikkaisten diskurssiyhteisöjen ja viime kädessä ihmisen samankaltaisuuksista.

Toisaalta ajatus tekstilajista instituutiona nojaa päinvastaiseen oletukseen: että lajien käyttäjät eroavat. Tämä pitää paikkansa osittain. Jotkin tekstit kuuluvat selkeästi pieniyhteisöihin (Berkenkotter & Huckin 1993: 497–498), mutta toiset leviävät kulttuurissa laajemmalle eikä niiden muodostamaa virtuaalistakaan yhteisöä ole mahdollista hahmottaa. Luultavasti kaikissa teksteissä (ja kaikissa yhteisöissä) diskurssiyhteisön jäsenten pääsyssä erilaisiin teksteihin on eroa, mutta tämä ei sinänsä riitä perustelemaan yhteisönäkökulmaa eikä varsinkaan erottamaan eri genrejä toisistaan.

Tekstilajin ja yhteisön suhde voidaan nähdä myös niin, että tekstilaji aktiivisesti konstituoi oman käyttäjäryhmänsä. Tällä tavoin voidaan tarkastella Tony Bennetin (1987; 1990) myöhäismarksilaisessa kirjallisuustieteessä ja Allan Bellin (1997; 2001) sosiolingvistiksessä tyylintutkimuksessa⁵ esittämiä malleja. Sen sijaan että tekstilajin ja yleisön suhde nähtäisiin tekstinulkoisena, ”kontekstuaalisena”, Bennett ja Bell näkevät tekstin itsensä määrittävän yleisöään. Näkökulma on formaalis-funktionaalinen: teksti ei ole kaikkivoipa merkitystensä ja tulkintojensa suhteen (kuten puhtaaksiviljellyssä formalismissa) muttei myöskään täysin ulkoisten kontekstien ohjailtavissa (kuten äärimmäisessä funktionalismissa).

⁵Bell ei itse asiassa puhu tekstilajeista vaan tyyleistä, mutta käsite-eroa ei ole mahdotonta ylittää: itse asiassa Richard Bauman (2004: 3–4) näkee tekstilajin nimenomaan ”tietynlaisten tekstien tuottamiseen ja vastaanottamiseen suuntautuneena tyylinä”.

Bennettin ja Bellin ideana on tahoillaan torjua yhtä lailla alkuperäiseen marksilaiseen kirjallisuushistoriaan kuin varhaiseen labovilaiseen sosiolingvistiikkaan kuuluva heijastusteoria: ajatus, että kirjallisuus ja kieli vain heijastavat itsensä ulkopuolella yhteisössä tapahtuvia sosiaalisia suhteita eivätkä itse voi niitä luoda. Bellin sanoin ”kieli yhtä lailla luo kuin heijastaa sosiaalista todellisuutta” (Bell 1997: 249). Vastaavasti Bennett näkee kirjallisuudenlajit itsessään sosiaalisina suhteina, joiden ei ollakseen olemassa tarvitse heijastaa mitään itsensä ulkopuolisia sosiaalisia suhteita (Bennett 1990: 105).

Ajatus tekstilajeista tekstin (edes osin) itsensä rakentamina ja ylläpitäminä sosiaalisina suhteina on houkutteleva, koska se auttaisi ymmärtämään, miksei tekstilajien sinänsä kiistämätöntä yhteisöllisyyttä ole tutkimuksessa helppo palauttaa tekstien ja yhteisöjen väliseksi yhdenmukaisiksi empiirisiksi suhteiksi. Tekstin tutkijan näkökulmasta ajatuksen houkuttelevuutta lisännee sekin, että näin tekstin taso on saatavissa tekstilajitutkimuksen ulottuville: teksti ei ole voimaton oman tulkintansa suhteen eikä sitä näin voi jättää huomiottakaan. Kuitenkin heti kun tarkastellaan tämän hypoteesin valossa mielipidejuttuaineiston yksittäisiä tekstejä, kohdataan ongelmia. Mielipidejuttuaineisto on kuten todettua kontekstuaalisesti yhtenäinen, mutta tekstuaalisessa kontekstinrakennuksessa teksteissä esiintyy variaatiota, joka nimenomaan kasvaa huomattavaksi tekstuaalisesti rakennettujen yleisöjen kohdalla. Tarkastellaan lyhyesti paria tekstiä.

Teksti 8.46 on sama kuin edellisessä alaluvussa poikkeustapauksena käsitelty 8.45, mutta esitän tekstin tässä täydempänä. Se käy hyvästä esimerkistä paitsi siitä, miten mielipideteksti voi rakentaa kohdeyleisöään, myös siitä, että rakennettava yleisö samastuu (joskin annetusta näkökulmasta) palstan todelliseen yleisöön.

(8.46) Kysyn tässä nyt pikaisesti, mitä muutkin lukijat ovat varmaan ihmetelleet: miksi sähkön hinta ei laske, kun kerran altaat ovat lisälaitoja myöten täynnä vettä? [...] Pidättekö sähköyhtiöt meitä kuluttajia aivan ääliösakkina, joita voi viilata linssiin mielin määrin ja nostella optioita eläkepäivien varalle?

Tahtoisinkin jonkun sellaisen henkilön, joka osaa perustella vastauksensa, kirjoittavan vastauksen kysymykseeni – jos moista rohkeutta löytyy. Kiinnostaisi luultavasti aika monia lukijoita. (Henkka, *Al* 4.8.2004)

Kirjoittaja esittää yksikön ensimmäisessä persoonassa eksplisiittisen kysymyksen sitoen samalla taustaryhmäkseen mielipidepalstan muut lukijat. Näin hän konstruoi puhujanaan 'yhdeksi meistä'. Hän ei spesifioi täsmälleen sitä, keneltä kysyy, mutta myöhemmässä lauseessa puhuttelee suoraan sähköyhtiötä, jolloin syntyy vastakainasettelusuhde näiden kahden ryhmän välille. Aiottu yleisö ei ole pelkästään diskurssia objektiivisesti jostain ulkoisesta asemasta tarkkaileva taho vaan se asetetaan yhdeksi toimijoista.

Toisaalta yleisön rooli voidaan asettaa myös paljon suppeammin kuten tekstissä 8.47. Teksti osoitetaan implisiittisesti, avoimen kirjeen omaisesti *Aamulehden* keskeiseen levikkialueeseen kuuluvan mutta pienehkön kunnan päättäjille:

- (8.47) Olemme todella pettyneitä demokratian toteutumiseen ja kuntalaisten kuulemiseen Vesilahden kunnassa. Onko niin, ettei päättäjien ja luottamushenkilöiden pallille päästyään tarvitse enää kuunnella äänestäjiänsä? (Pienten uhrien vanhemmat, *Al* 13.3.2005)

Vastaanottaja jää sivustakatsojan ja ulkoisen tarkkailijan rooliin, joka eroaa selvästi tekstin 8.46 hänelle osoittamasta. Kummassakin tapauksessa teksti hakee tuekseen samaa mieltä olevia – muu tuskin olisi kuviteltavissakaan –, mutta siinä missä edellisessä tekstissä samanmielisyys kielellistettiin suoranaisiksi yhteiseksi toiminnaksi, kysymiseksi, jälkimmäinen teksti tyytyy jättämään vastaanottajalle implisiittisen tilan, josta kiistaa tarkkailla.

Pidän yleisönrakennusta kiintoisana käsitteenä niin tekstintutkimuksen kannalta yleensä kuin tekstilajitutkimuksenkin kannalta erityisesti, mutta minään viisastenkiven kaltaisena ratkaisuna tekstilajin ongelmaan sitä ei voi pitää. Tekstilajien variaatio jää tästäkin näkökulmasta tavattoman suureksi. Tekstilajia ei siis voi samastaa tekstien yleisönrakennukseen, mutta se ei yhtään vähennä tarvetta tarkastella myös tätä näkökulmaa osana tekstien geneerisiä keinovarantoja.

8.8 Lopuksi

Tässä luvussa käyttämäni esimerkit ovat olleet yhdestä tekstilajista, mielipidejutusta. Se on kieltämättä epistemologialtaan erityisen rikas tekstilaji, joka luultavasti tarkemmassa analyysissä – joskaan ei välttämättä arkidiskurssin todellisuudessa – helposti

jäsentyisi useammiksi formaalisesti (muodoltaan) ja funktionaalisesti (käytöltään) eroaviksi alalajeiksi, mutta samalla se on juuri tästä syystä erityisen hyvä esimerkki siitä, millainen on tekstilajin diskurssiivinen todellisuus.

Vähintäänkin yksi seikka pistää mielipidejutun geneerisen epistemologian tarkastelusta heti silmään: mielipidejutulle voi löytää monelle eri lingvistiselle abstraktiotasolle kuuluvia ominaispiirteitä, mutta yksikään ominaispiirre ei yksin riittäisi sitä määrittämään. Mielipidejutulla on sille ominainen tekstirakenne, jota kuitenkin hyvin tavallisesti rikotaan. Sen teksteillä on distributiivisia ominaisuuksia, joiden avulla se helposti erottuu muista journalistisen diskurssin teksteistä, mutta ne eivät suinkaan jokaisessa tekstissä nouse esille. Mielipidejuttu vaatii tietynlaista taustatietoa ollakseen ymmärrettävä, ja tämä on osittain genreen varastoitunutta, mutta toisaalta tämä on kaiken diskurssin ominaisuus. Mielipidejuttu muodostaa omanlaisena virtuaalisen tilanteen, täyttää oman yhteisöllisen päämääränsä, toimii omalla tavalla diskurssin dialogin jäsentäjänä ja voidaan ymmärtää eräänlaiseksi instituutioksi tai virtuaaliseksi yhteisöksi, mutta nämä ovat kaikki vain erilaisia tapoja yrittää kuvata sitä, miten tekstilaji teksteistä joskus tai tyypillisesti paljastuu: ne eivät sido yksittäistä tekstiä.

Tekstilaji on toisin sanoen "sotkuinen" kategoria kuten arjen kategoriat yleensäkin. Sitä ei sellaisenaan ole helppo sijoittaa tieteellisen tutkimuksen selkeiden ja tarkkarajaisten käsitteiden joukkoon – ja juuri tästä syystä se on kielitieteen teorianmuodostukselle erityisen arvokas. Se auttaa näkemään sen eron, joka vallitsee diskurssi-intuition tavoitettavissa olevan objektin (kielen tai tekstilajin normin) ja diskurssihavainnon tavoitettavissa olevan objektin (konkreettisen tekstin) välillä. Parhaimmillaan se auttaa kuroma näiden kahden välille revenneen teoreettisen kuilun umpeen.

9 Lajien synty

On aika vetää yhteen sanottua samoin kuin mieltä sanotun laajempia seuraamuksia. Seuraamukset koskettavat niin nimenomaisesti tekstilajiteoriaa kuin yleisemmin kielitieteen yleistä teorianmuodostustakin.

Tekstilajitutkimuksen itsensä kannalta lajikäsitteen kytkeminen semioottiseen metateoriaan tarkoittaa sitä, että tekstilajit saadaan liitettyksi osaksi yleisempää semiottista kysymyksenasettelua. Tekstilajit eivät tästä näkökulmasta ole oma erityisongelmansa vaan yksi muoto merkkeihin yleisesti liittyvistä ilmiöistä. Samalla semioottisen metateorian ottaminen mukaan myös muuhun lingvistiseen selittämiseen saa alustavaa tukea kielentutkimuksen vasta vastikään valloittamalta tekstien alueelta. Kaikessa kielessä on kyse merkityksenannosta ja konventionaalisten muotojen käytöstä siihen tarkoitukseen, ja semiotiikka on nimenomaan merkityksenannon ja merkintulkinnan metateoria (5.3).

Viime vuosikymmenten aikana kehitettyjen tekstinlajitutkimuksen menetelmien ja teorioiden semioottisen perustan eksplikointi auttaa kytkemään tekstien ja tekstilajien tutkimuksen yhä kiinteämmin osaksi, jopa ratkaisevaksi osaksi, kielitieteen yleistä teorianmuodostusta. Paljastamalla teoreettisten kysymysten yhdenmuotoisuus tekstilaji voidaan vakiinnuttaa osaksi kielitieteen peruskäsitteistöä. Tekstilajit eivät ole "vain" kielitieteessä luotujen käsitteiden soveltamista sellaiseen materiaaliin, jota kielitiede ei aiemmin ole käsitellyt, vaan tekstilajista tulee jopa erityisen tärkeä väline merkityksenantoon liittyvien kysymysten ratkaisussa. Tekstilajia koskevat teoreettiset havainnot paljastavat erityisen hyvin kielitieteen yleisen metateoreettisen tilan. Semioottisen tekstilajiteorian tulevaa antia kielitieteen kokonaiskuvaan voi pitää lupaavana.

Lähtökohtanani tähän tutkimukseen oli havaintoristiriita. Diskurssiyhteisöjen jäsenillä voidaan havaita olevan tekstilajia koskevia käsityksiä ja enemmän tai vähemmän eksplikoituja tietoja tai taitoja (luku 2.1), joiden varassa he varsin luotettavasti ja sujuvasti

kykenevät yhteisönsä kuuluvissa diskursseissa toimimaan. Tutkimuksen on kuitenkin ollut vaikea tavoittaa tuota tietoa niin, ettei tuloksena syntyvä tekstilajirepresentaatio etäännyisi kauas diskursseissa havaittavasta ilmiöstä (2.2). Tutkimuksen kuvaamana tekstilajilmiö typistyy helposti yksinkertaistetuiksi kielen- ja kontekstipiirteiden parametriluetteloiksi, jotka vastaavat heikosti diskurssiyhteisön jäsenten naiivia, funktionaalista kuvaa tekstilajeista. Vaikka tekstilajikuvaus olisi itsessään konkreettinen ja todellisten teksti- ja diskurssitilanteiden antaman evidenssin tasolla, syntyvä malli abstrahoituu silti kauas itse ilmiöstä.

Toisaalta diskurssitoimijoiden tiedon voi tämän vuoksi nähdä muistuttavan paljossa sitä kielellistä tietoa, jonka varassa ihmiset luonnollisen kielen käytössään toimivat. Tekstilajia koskevat tiedot ja taidot ovat rinnastettavissa kieltä koskeviin tietoihin ja taitoihin. Koska naiivin kielenpuhujan kielitiedosta on käytetty intuition nimeä (7.4), päätin puhua tekstilajia koskevasta käytännön tiedosta (ja taidosta) vastaavasti *laji-intuitiona* (3.1). Diskurssiyhteisön jäsenet osaavat käyttää tekstilajia koskevia intuitioita hyväkseen ja myös manipuloida niitä. Lajeja voi täydellä syyllä pitää uusina diskurssiresursseina, joita ei voi redusoida ne muodostaneisiin lingvistisiin rakenteisiin (7.1). Toiset tutkijat ovat käyttäneet laji-intuutiosta erilaisia nimiä (ks. s. 25), mutta eri nimitysten olemassaolo todistaa kuitenkin ilmiön todellisuudesta.

En ole ensimmäinen huomauttamaan myöskään ongelmista laji-intuition analyttisessä tavoittamisessa. Esimerkiksi Paul Copley (2001: 479) on esittänyt, että koko ajatus tekstilajia (tai kirjallisuudenlajia) koskevan tiedon tavoittamisesta on turhaa, koska tekstilaji ei ole ”objektiivinen entiteetti”, joka olisi olemassa ”konkreettisin termein”. Tämä johtopäätös johtaa kuitenkin teorianmuodostusta nähdäkseni ongelmalliseen suuntaan. Diskurssissa toimimisen kannalta tekstilaji on todellinen ilmiö, ja laji-intuition olemassaolo todistaa sen olevan sitä myös diskurssitoimijoille eli diskurssiyhteisöjen jäsenille itselleen. Jos ristiriidattoman tieteellisen evidenssin kerääminen ilmiöstä on hankalaa, vika voi olla tavoissa kerätä evidenssiä tai siinä, että evidenssin tuloksena syntyvä, lajia koskeva representaatio ymmärretään teoriatasolla väärin. Tässä tutkimuksessa kallistuvin alusta saakka jälkimmäisen tulkinnan kannalle: tekstin- ja diskurssintutkimuksen menetelmissä ei olisi vikaa, vaan ongelmiin olisi törmätty, koska menetelmien kartuttama tieto kiinnitetään diskurssia koskevaan teorianmuodostukseen

väärin. Toisin sanoen ongelma on *metateorian* tasolla (luku 3.3). Väite on yhdenmuotoinen sen kanssa, mitä olen esittänyt kielitieteellisestä semantiikasta (1998), sosiolingvivistisestä variaation tutkimuksesta (1999; 2001), kognition käsitteen tuomisesta kielitieteelliseen analyysiin (2000) ja luonnollisen kielen evoluutiosta (2002b; 2009).

Tutkimuksen alkuvaiheessa olin kallistunut Cobleyn (samoin kuin esim. Tony Bexin, 1996: 6) implikoimaan ”äärifunktionalistiseen” tulkintaan, jonka mukaan tekstillä ei olisi mitään mahdollisuutta määrittää tekstilajiaan, vaan kulloinenkin konteksti – joka aina on osin myös vastaanottajan vallassa – määrittää ja tulkitsee sen aina uudelleen (luku 8.8). Jos näin olisi, kieli- ja kirjallisuustieteellisen lajiteorian kaikki työ tekstien tekstilajipiirteiden selvittämiseksi ja luotteloimiseksi olisi kuitenkin ollut turhaa: lajia ei olisi siellä, mistä sitä etsitään. Tämä ei ole perusteltu kanta. Tekstuaalinen evidenssi ei ole sitovaa, toisin sanoen teksti voi rikkoa tekstilajin tunnettuja säännönmukaisuuksia ja pysyä silti sen tekstilajin tekstinä, mutta vähintäänkin se on suuntaa-antavaa ja useimmiten paljon enemmän.

Tekstejä (samoin kuin tekstien konteksteja) koskeva tieteellinen evidenssi voi tavoittaa jotakin oleellista tekstin ja tekstilajin suhteesta. Tämän suhteen nimesin *tekstilajin epistemologiaksi*. Tutkimukselta piiloutuvan mutta todelliseksi otaksumani tekstilaji-ilmiön ”an sich”, sellaisena kuin se on, nimesin vastaavasti *tekstilajin ontologiaksi*. Käsitteellinen ero auttaa tekemään selväksi, kummasta asiasta kulloinkin puhutaan: epistemologia koskee kaikkea sitä tietoa, jonka perusteella tekstilaji tekstiin tuotetaan tai siitä vastaanotetaan, ontologia taas on se, mihin tämä tieto diskurssin käytännössä johtaa.

Seuraavassa vaiheessa tartuin – enkä taaskaan ensimmäisenä – tekstilajin (ontologiseen) luonteenpiirteeseen, joka nimenomaisesti pakottaa pohtimaan koko kysymystä kielitieteen metateorian tasolla: tekstilaji on selvästi *normatiivinen* ilmiö (luvut 7.4–7.5). Aivan kuten kielen säännöt, tekstilajia koskevat säännöt (miten teksti tuotetaan tai tulkitaan kuuluvaksi johonkin tekstilajiin) ovat lainkaltaisia normeja, joita voi diskurssissa rikkoa säännön itsensä rikkoutumatta. Tämä on yleinen ero normatiivisen säännön ja empiirisen säännönmukaisuuden välillä ja yhdistää siis vähintäänkin analogisesti kielen kieliopillisia sääntöjä ja tekstien tekstilajisääntöjä. Kieltä ja tekstilajia voi tämän perusteella hypoteettisesti pitää formaalisesti ”samanmuotoisina” ja odottaa niiden noudattavan myös muilta osin samankaltaisia lainalaisuuksia. Toisaalta jo aiemmin semantiikan

teorian kautta omaksumani Charles S. Peircen yleisen semiotiikan valossa (luku 5) tämä lopputulos ei ole yllättävä vaan päinvastoin täysin odotuksenmukainen.

Päädyttyäni semioottiseen näkökulmaan oli kysyttävä, mitä tekstilajin luonteesta näin tulkittuna seuraa. Dedusoin semioottisesta metateoriasta nousevia väittämiä tekstilajia koskeviksi hypoteeseiksi (luku 7). Jos tekstilaji ”on kuten” kieli, mitä tällä tarkoitetaan ja mitä siitä seuraa? Välittömästi on muistettava analogioiden vaarat. Analogia *voi* tarkoittaa, että taustalta on löydettävissä jokin syvempi yhteys. Koska kalan evät ovat analogiset linnun siipien kanssa, voidaan muodostaa hypoteesi, että ne ovat evoluutiivisesti sama jäsen; mutta pelkkä analogia ei tätä todista. Toisaalta analogia voi olla myös virheellinen, keskittyä pinnallisiin yhdennäköisyyksiin ja kontingenteihin yhtäläisyyksiin ja johtaa siten tutkimusta harhaan. Luonnollisesta kielestä on kahden ja puolen vuosituhannen aikana kertynyt runsain mitoin tietoa. Kieltä koskevassa tiedossa on paljon sellaista, jonka kohdalla analogiaa kielen ja tekstilajin välillä *ei voi* nähdä. Luonnollisen kielen rakenne esimerkiksi näyttää kerrosteiselta (fonologia – morfologia – syntaksi) ja sen merkkien tulkinnat varsin hyvin vahvasti konventionaalisilta. Toisaalta juuri näihin piirteisiin viime vuosikymmenten strukturalistisen metateorian kritiikki, omani mukaan lukien, on tarttunut. Kielen ja tekstilajin välinen analogia saattoi siis olla parempikin kuin ensinäkemältä saattoi otaksua.

Semioottinen näkökulma on sekin yleinen ja abstrakti. Läheisempi ja kohteeseen paneutuvampi tutkimus vaatii kohdentuneempaa, tutkimuskohteen kanssa samalla abstraktion tasolla liikkuvaa teoriaa. Tällaiseksi valitsin kielitieteellisessä antropologiassa kehitetyn *kontekstualisaatioteorian* (luku 6). Samalla täydensin analogiahypoteesiani kahdella tapaa. Ensinnäkin oletin, että luonnollisen kielen vahvalta vaikuttava konventionaalisuus on seurausta sen merkkien pidemmälle etenevästä dekontekstualisaatiosta, kuten on toisista lähtökohdista käsin väitetty aiemmin dialogistisessa kognition tutkimuksessa (Wertsch 1985a: 53–54; Rommetveit 1992: 29–31). Analogia kielen ja tekstilajien välillä olisi siis todellakin ”syvä” analogia, ja kielen ja tekstilajien ero ennen kaikkea siinä, missä määrin näiden järjestelmien merkit tyypillisesti dekontekstualisoituvat.

Toisekseen omaksuin Urho Määtän ajattelusta *emergenssin* käsitteen (luku 7.5). Sen kielen ero muihin semioottisiin muotoihin on voinut syventyä yksinkertaisesti siksi, että kieltä on refleктоitu ja

tutkittu niin kauan ja niin paljon syvemmin kuin muita järjestelmiä (Määttä 2000a: 32, 2000c: 211). Emergenssin käsite kuvaa osuvas-
 ti genren ominaisuutta, jonka elokuvagenrejä tutkinut Rick Altman
 oli havainnut (1999: 23): geneeristä toimintaa koskevilla kuvauksilla
 ja tutkimuksilla on taipumus palautua (emergenttisesti) itse toimin-
 taan. "[D]eskriptiolla ja preskriptiolla on yhteinen funktionaalinen
 motiivi" (Määttä 2000c: 217) onpa kyse kielestä tai genrestä, mikä
 vahvistaa hypoteesiani.

Sanotusta seuraa, että semioottisten järjestelmien joukossa luon-
 nollinen kieli ei sittenkään ole tyyppillinen vaan erityistapaus. Lainal-
 aisuudet, jotka pätevät semioottisessa toiminnassa aina, ovat luon-
 nollisessa kielessä *jäykempiä* kuin on tavallista. Luonnollinen kieli ta-
 vallaan hallitsee substanssiaan, merkkimateriaaliaan, ankarammal-
 la kädellä. Toisaalta kielessäkään dekontekstualisoituminen ei ole
 äärimmäistä, vaan kuten Per Linell on todennut (1992: 253), "de-
 kontekstualisaatiokin on kontekstisidonnaista". Viimeaikaisessa kie-
 litieteessä on tavattu toistaa "merkityksen ratkeavan käytössä", mut-
 ta usein se yhä ymmärretään lähinnä 'merkin merkitysvarianteis-
 ta valitaan kontekstin perusteella oikea', mikä on nuiva myönnytys
 luonnollisen kielen merkkien kyvyille rekontekstualisoitua – ikään
 kuin sanan sanakirjaan kirjatuista lyhyistä merkityksenselityksistä
 poimitaan yksinkertaisesti tilanteeseen sopiva. Tekstin tekstilajin re-
 kontekstualisaatio osoittaa, että tulkinta voisi olla myös radikaal-
 limpi: 'valitse kontekstin perusteella, onko konventionaalista tulkin-
 ta vielä olemassakaan' – ikään kuin valittavana olisi paitsi usei-
 ta merkityksenselityksiä valtavassa joukossa sanakirjoja myös mah-
 dollisuus, ettei oikeaa sanakirjaa ole vielä kirjoitettukaan. "Merki-
 tys ratkeaa käytössä" saa näin potentiaalisesti paljon dramaattisem-
 man sisällön siirryttäessä luonnollisen kielen ydinalueelta, leksik-
 kokieliopillisesta systeemistä, toisiin – vaikka läheisiinkin – merk-
 kijärjestelmiin.

Kysymys *miksi lajeja on* palautuu siis semioottisessa ajattelus-
 sa muotoon *miksi merkkejä on*. Merkit ovat olemassa välineinä, joi-
 den avulla voidaan välillisesti saavuttaa joitakin päämääriä. Merkit
 ovat merkkejä sikäli kuin astuvat tällaiseen toimintaan eli *semioo-
 siin*. Merkistä tulkinnan kohteeseen syntyy aina tulkitsinten (mah-
 dollisesti monivaiheisia) polkuja, jotka voivat vakiintua eli konven-
 tionaalistua aina siinä määrin, että irtautuvat alkuperäisestä esiinty-
 misympäristöstään eli enemmän tai vähemmän dekontekstualisoi-

tuvat. Tekstilaji, kuten kielikin, on siis joukko konventionaalisia tulkitsimia.

Näkemys tekstilajista kielen tapaisena konventionaalisten tulkitsinten joukkona tai pilvenä – välttääkseni helposti strukturalistiseen metateoriaan yhdistettävää ”järjestelmä”-sanaa – muodostaa tekstilajin ontologian. Siihen kuuluu tekstilajin *funktio* eli se, mitä tekstilaji tuo lisää tekstin tulkintaan, mutta siihen kuuluu myös tekstilajin *substanssi* eli se, millaisen käsitteen tekstilaji diskurssissa muodostaa. Jälkimmäisestä olen puhunut tekstilajin *neutraalina stereotyyppinä* (luku 7.5), millä viitataan siihen, että kullakin tekstilajilla on tietty odotuksenmukainen muotonsa, tietyt piirteet tietyssä järjestyksessä. Tämä on tekstilaji sellaisena, kuin diskurssitoimijoiden laji-intuitio sen tavoittaa. Se on väritön ja itsessään suhteellisen vähän merkitsevä stereotyyppinen kuva lajityypillisestä tekstistä. Siihen liittyy normatiivisia (preskriptiivisiä) pyrkimyksiä, mutta ne eivät ole siinä keskeisiä vaan enimmäkseen piilossa: tämän takia kutsun stereotyyppiä ”neutraaliksi”. Vasta stereotyyppiä erityisesti refleктоitaessa jotakin ulkoista käyttötarkoitusta, joko lajin kuvausta tai esim. opetusta varten, sen normatiivisuus voi muuttua avoimeksi ja nousta selkeästi esiin.

Tekstilajin ontologian näkeminen stereotyyppien ja tulkitsinten kautta korostaa tekstilajin kahta tärkeää suuntausta. Tekstilaji suuntautuu yhtä aikaa (mutta vaihtelevissa määrin) menneeseen ja tulevaan. Yksinkertaistaen voidaan esimerkiksi ajatella, että tuottajan kannalta tekstilaji on historiallisen käytön kautta muodostunut konventio (luku 7.6) jolloin tekstilaji suuntautuu menneeseen, aiempiin merkityksenantoihin. Vastaanottajan kannalta tekstilaji puolestaan on väline tekstin tulkitsemiseksi (7.1), jolloin sen käyttö suuntautuu tulevaan, uusiin merkityksenantoihin. Samalla kuitenkin niin tuottaja kuin vastaanottajakin joutuvat suuntautumaan kumpaankin suuntaan: menneet merkityksenannot rakentavat tulevia. Nykyhetki, synkronia, on oikeastaan vähiten kiinnostava näkökulma, koska se jää arbitraariseksi rajapinnaksi näiden kahden suuntauksen välillä. Merkitys on toisaalta ”aina tuloillaan” (Nieminen 1998: 128), mutta toisaalta se on myös aina ”mennyt”.

Tekstilajin epistemologian suhteen olen päättänyt korostamaan *indeksaalisuutta* tekstilajivihjeiden oleellisimpana ominaisuutena (luku 7.2). Tämäkään ei ole varsinaisesti uusi asia, koska tekstilajin tekstuaaliset tai kontekstuaaliset tuntomerkit on aiemminkin nähty usein pikemmin ”vihjeinä” (esim. Frow 2005: 109–) lajitulkinnan

läsnäolosta tai tarpeesta kuin lajia määrittelevinä piirteinä. Samoin Carol Berkenkotter ja Thomas N. Huckin puhuvat tekstilajeista ”tilanteisena kognitiona”, jota he kuvaavat indeksaaliseksi tiedoksi (1993: 485). Indeksaalisuuden oleellinen ominaisuus on se, että yksittäisen tekstin ei tarvitse olla tekstilajin ikoninen kuva, toisin sanoen sen ei tekstuaalisesti (sekventiaalis-strukturaaliselta rakenteeltaan sen paremmin kuin tilastollis-distributiivisilta piirteiltäänkään) tarvitse noudattaa tekstilajin määräämää ”mallia” vaan ainoastaan viitata tuohon malliin tulkinnan resurssina.

Epistemologialla tarkoitetaan siis tässä tekstin tai kontekstin ominaisuuksia, joiden perusteella tekstilaji *havaitaan* (luku 8), erotukseksi ominaisuuksista, jotka tekstilajilla diskurssin ilmiönä on (7). ”Havaitseminen” on tässä ymmärrettävä aktiivisena semioottisena toimintana, joka pitää sisällään niin tekstilajin tahallisen ja vahingossa tapahtuvan tuottamisen. Tekstin lähettäjä voi tuottaa merkin saadakseen aikaan tai varmistaakseen tietyn tulkinnan, mutta merkki voidaan myös lisätä tahallaan tai vahingossa jo olemassaolevaan tekstiin tekstin välittäjän, toimittajan, arvioijan tai muun tekstitoimijaksi ilmaantuvan tahon toimesta (vaikkapa vain *MIELIPIDE*-otsikkona tekstin välittömässä kontekstissa). Edelleen merkki voidaan tahallaan tai vahingossa lukea vastaanotetusta tekstistä, kun tekstin vastaanottaja näkee tai on näkevinään tekstissä merkin, joka stereotyyppisesti on tekstilajivihje. Vastaanottaja voi myös tuottaa merkille eri tulkitsimen kuin aiemmat toimijat ovat tarkoittaneet tai ottaneet huomioon.

Mielipidejuttuaineiston tarkastelu erilaisten lingvistis-tekstuaalisten tai funktionaalisten-kontekstuaalisten piirteiden valossa tuottaa tulokseksi kaksi asiaa. Ensinnäkin havaitaan, ettei yksikään evidenssin piirre ole niin vahva, että tekstilajin käsitettä voisi sitoa yksin siihen. Mielipidejuttu ei ole ”vain” jokin tekstin sekventiaalinen rakenne (8.1) eikä sitä ole mielekästä pitää, monistakaan syistä, joidenkin lingvististen piirteiden tilastollis-distributiivisena jakaumana (8.2). Mielipidejuttu ei ole jokin ainutlaatuinen konteksti (8.4) eikä se kokoa omaa ainutkertaista diskurssiyhteisöään (8.7), ja niin edelleen. Kaikki puhuu edellä mainitsemani Cobleyn kanssa puolesta: tekstilajilla ei näytä olevan tutkimuksen tavoitettavissa olevaa ”objektiivista entiteettiä”.

Asialla on kuitenkin toinenkin puoli. Vaikkei mikään evidenssin muoto näytä sitovasti pitävän eri tekstilajeja erillään – lajin sisäinen variaatio on laajempaa kuin lajien välinen –, jokainen evidenssin

muoto toisaalta paljastaa piirteitä, jotka jollakin tavoin ovat tyyppillisiä genrelle ja liittyvät siihen. Laji-intuitio ei voi olla täysin irti lajiin kuuluvien tekstien säännönmukaisuuksista vaan intuitio ja empiria ovat molempivuoroisessa yhteydessä toisiinsa – aivan kuten voi väittää olevan asianlaita kielessäkin (luku 7.4). Tekstilajin tutkimusmenetelmät, jotka ovat empiirisiä ja koskevat tekstien tekstuaalisia ja kontekstuaalisia yhtäläisyyksiä lajin sisällä, eivät ole virheellisiä, vaan virhe on vain siinä oletuksen, että säännön ja säännönmukaisuuden välillä olisi oltava suora suhde. Peircen semeioottinen metateoria auttaa välttämään nimenomaan tämän oletuksen, ja siksi pidän sitä erinomaisen tarpeellisena komponenttina tekstilajitutkimukselle.

Semioottisesti tarkasteltuna tekstilajin ontologia tarkoittaa tekstilajia tekstin (energeettisenä) tulkitsimena, epistemologia taas tekstin tiettyjä merkkejä indekseinä tekstilajiin. Kummassakin tapauksessa on siis kyse merkeistä. Peircen semeiotiikassa merkki yleensä myös tulkitaan merkiksi: tietyissä mielessä ihmisellä ei Peircen näkemyksessä ole lainkaan pääsyä ulos ei-semioottiseen maailmaan – tai sikäli kuin on, se ei ole tarkasteltavissa (reflektoitavissa) kuin merkkeinä. Yleisesti ja lyhyesti lajien synnyn voi ilmaista näin: Lajit syntyvät tekstien käyttöä koskevien energeettisten tulkitsimien dekontekstualisoituessa irti alkuperäisistä konteksteistaan. Tällöin ne muodostavat merkkejä, joita on mahdollista käyttää toisaalla, uusissa konteksteissa siten, että ne tuovat jotakin – jotakin konventionaalisesti merkitseväksi ilmaistua – alkuperäisestä esiintymätilantestaan. Lajeja käytetään rekontekstualisoiden indeksaalisia lajipiirteitä uusiin teksteihin, missä ne viittaavat sellaisiin tulkitsimiin, joiden avulla tulkinta on mahdollista ikään kuin oltaisiin lajin alkuperäisessä kontekstissa.

Semioottisen lajiteorian perusajatus on sitoa tilanteinen variaatio ja tekstuaalisen toiminnan dynaamisuus kehykseen, joka sallii tarkastella niitä jostakin tutkimuksen kannalta riittävän staattisesta näkökulmasta. Käsitykseni mukaan tämä on itse asiassa sama näkökulma, jota kielenkäyttäjät itse käyttävät tehdessään tekstistä tulkintoja. Näin tutkimuksen metodi- ja teorianäkökulmat yhtyvät: tutkimuskäsitteistö ei palvele enää vain tutkimuksen tekoa vaan myös tutkimuksen kohteen ymmärtämistä.

Summary

The present study investigates conceptually the notion of *genre* and how it could be utilized in re-evaluating the metatheory of linguistics. I will be proposing that the prevalent Saussurean or structuralist metatheory of language, which has been severely criticized during the last decades but is still in effect maintained in most of mainstream linguistics, should be discarded in favour of the Peircean or semeiotic metatheory of language.

The concept of genre exemplifies well how the functional concepts of current language study do not fit into the structuralist metatheory. Connecting genre theory to the broader context of general semiotics shows that many of the issues encountered can be solved in a unified way. Semiotics provides a common, generalized and generalizable, viewpoint from which to look at the actual functioning of genres in discourse. All discourse concerns signification and interpretation in one way or another, and semiotics is a metatheory of exactly those things. This part of the study, which I call the **ontology** of the genre, is thus a deductive enterprise where the philosophical ideas of Peirce are fitted into the material of genre, thus giving a general framework to the actual, linguistic (or other) theories of genre.

My initial starting point might be described as an observational contradiction. Members of discourse communities can be said to possess genre knowledge and genre skills that enable them to operate quite confidently and fluently in all the discourses they participate. However, it has been strikingly difficult both for the discourse subjects themselves (from the “inside” of discourse) and the genre researchers (from the “outside” of discourse) to elaborate that knowledge in a way that would not create a considerable epistemic gap between the thing observed, that is, the genre in action, and the description or explanation of it, that is, the genre as an analytical construct.

I noticed that this contradiction is analogical to the one between linguistic intuitions, the knowledge (and skills) of language, and the linguistic descriptions used by the research to capture the “real” being of that knowledge. In other words there were parallels between genre and language. Taking this conclusion one step further I hypothesized that it was not a question of a contingent analogy but a consequence of their deeper, semiotic unity. This hypothesis forms the fundamental basis of my thesis.

The knowledge and skills discourse subjects have for the text genres in their repertoire I call here their **genre intuition**. Genre intuition is, like linguistic or grammatical intuition, practical knowledge. It enables users to *act* accordingly. Although it can be reflected upon, it mostly consists of immediate, habitual (in the Peircean sense) responses in typical genre situations; it interprets texts in a discursively valuable way rather than describing them analytically.

Like linguistic intuitions, genre intuitions form the immediate, practical (“energetic” in Peircean parlance) layer of semiotic knowledge. During introspection or empirical observation that knowledge can be used to alter the textual interpretations already made or just about to be made: there is no clear demarcation line between the way discourse subjects work in unanalyzed, ordinary discursive situations and the way a researcher describes this work. Norms can and do grow out of the introspection and institutionalized research that are directed towards them.

Since general semiotics is an extremely abstract way to describe a discursive phenomenon, I use *contextualization theory* to operationalize the semiotic notion in linguistic practice. The emergence of a sign from interpretation is called *decontextualization*, removal of the immediate context. Semiosis as such is always contextual: it involves the sign, its interpretants and its objects. Signs, on the other hand, are partly decontextualized from their original contexts so that they can be re-instated and used in new ones. This latter phase is called *recontextualization*. The intermittent recurrence of decontextualization from semiosis to signs and recontextualization from signs to semiosis is just another way of expressing the “wheel” of semiosis (or hermeneutic spiral), but it makes it easier to attach the idea to standard linguistic methods and concepts since it is on the same level of abstraction.

The ontology of the genre can in principle be expressed with a single clause: “Genre is a sign”. As a sign, it inherits the proper-

ties of signs from general semiotics. This might seem like a meagre outcome of the deductive enterprise, but the Peircean framework provides a fruitful starting point for all kinds of theorizing and is capable of guiding the theories toward new and interesting directions. Firstly, Peircean pragmatism provides a practical means for diverting the study from unfruitful pseudo-questions. The pragmatist principle is “the maxim that the entire meaning and significance of any conception lies in its conceivably practical bearings” (Peirce, EP: 2.145). If there are no practical consequences for supposing something, there can neither be reason to suppose something at all. In this context it means that genre is what we can in practice observe it as being.

Secondly, since the basic notion in Peircean semiotics is not the sign but the interpretive process, the **semiosis**, the construction of the theory and concepts begins on a *dynamical* primitive instead of a static one. This means there is no need to add change and variation to the theory as an additional layer with loose connections to the primitive concepts, but change and variation are the very things we expect to find. Sign interpretation is by its very nature situational and context-dependent. When change and variation seem to give way to stable formations we can observe norms emerging out of the reflection the discourse subjects are directing to their own usage. Genres, as all signs, are by nature always in a state of emergence, and each instance of a sign (Peirce’s *sinsign*) gives rise to a vast amount of interpretive potential. This is also why the name of this thesis, “the origin of genres”, explicitly refers to Charles Darwin’s *Origin of the Species* and its evolutionary argument: even if for an everyday observer it looks like the same old genres are always being used and re-used, in reality each use either strengthens the existing norm (thus generating it anew) or creates a completely novel, perhaps only a temporary norm.

The contrast between intuition and use was heavily debated in Finnish linguistics in the 1970s and 1980s in the form of a methodological problem of using grammatical intuition versus using real empirical data in linguistics. This is analogical to the situation in genre theory, where the question has surfaced differently but with similar ramifications. For example, the distinction between realist and nominalist approaches to genre has its origins in the intuition–data debate: realists take the (invariant) genre intuitions mostly for granted and project them on the observed textual data, while nom-

inalists foreground the (variant) data and are thus forced to reject genre as anything else than a purely analytical category. Because of this, I briefly revisit the linguistic debate and suggest a solution that has its foundation in Peircean semiotics.

The linguistic debate back then was centred round Esa Itkonen's rebuttal of Noam Chomsky's linguistic methodology. Itkonen (1978; 1983) proposed a conceptual dichotomy where linguistic thinking was always based on normative intuitions of correct vs. incorrect utterances, and empirical study built on that as an additional, "causal" relation between language and non-language. This view provides linguistic intuitions with a central place but does not really explain their emergence. While norms do exist, their role in linguistic interaction and their inevitable change may be taken into account quite satisfactorily, but there is no answer to the question of how the norms first arose.

In his doctoral dissertation (1994), Urho Määttä, on the other hand, proposed an evolutionary (or emergent) link between the data and the intuitions. Norms arise when people reflect their language use. Even the most institutionalized and "artificial" forms of language reflection, linguistics and prescriptive grammar, can thus be seen as a part of a language's growth and its normal functioning.

The same dichotomy between intuitions and usage can be observed in text genres. Even the earliest attempts of genre descriptions tended to be read as prescriptive norms for the individual texts, and quite soon this was also expected of them. Määttä's idea of emergent rules is clearly in action here as well: when people produce or receive texts, they are of course interpreting them against the context formed by previous texts they have encountered. The texts in themselves have features that connect them to some texts and differentiate them from others, but this in itself would be only an empirical regularity if it were not interpreted as a kind of rule—or norm. Reflection on patterns of regularity, from the point of view of the receiver, and active manufacture of those very same patterns, from the point of view of the producer, create a loose, normative "text grammar" which seems to explain the regularities while as a matter of fact it arguably only explains the interpretive *uses* for them.

It should be noted that under this notion genre is definitely not merely an analytical tool for the scholar. Neither is it an epiphenomenon, an accidental by-product of the way people observe the

empirical regularities in texts. Unlike texts, genres cannot be directly observed, since they do not have an existence independent of the texts in which they are projected. It does not follow, however, that genres do not exist at all: they exist as semiotic, social conventions, *habits* in the Peircean parlance, in the texts and their usage.

One of the consequences of genre's nature is that they have both iconic and indexical nature. The iconicity has seems to have a a much more popular topic for scholarly attention. Genres have been seen as "model texts"—as neutral, stereotypical, non-existent but potentially existing texts against which the real, not-stereotypical, actually existing texts are compared. This easily leads to biased analyses. The stereotype the scholar has in mind, or gives birth to, results basically from their interpreting some of the relevant texts in some of the relevant ways (if that). It is a *neutral stereotype* that captures some of the notable regularities of texts in the genre but does not actually help in interpreting the texts nor does it treat the regularities as rules; in my view, neutral stereotype is more of an historical coincidence than an active generic force. Because of this, I have emphasized the *indexical* nature of genre. This directs the scholarly attention toward the interpretive force of the genre instead of the substance of the texts and their contexts that mainly acts as an index to that force.

The second and more survey-like part of the study is the epistemology of genre, which consists of examples of how genre manifests itself in actual texts. There is no inherent ordering of the features that can be used to signal genre. First I look at the more textual features, textual structures and distributive properties, and then the contextual ones ranging from the background knowledge needed to the virtual or real communities specific genres construct. Instead of proposing a novel methodology, I use various existing methodologies, always trying to focus on those ones that are or have been recently used or which are otherwise worthy of mention.

From the point of view of the user, genre is a sign and interpreted as such. As a sign, it functions most often as an interpretant of actual texts in discourse situations, although if reflected upon—that is, when functioning as an analytical tool or an object of study in itself—it can also function both as a representamen and as an object. This is a quite natural in the realm of semiotic phenomena: interpretations are based on habits and form habits at the same time. Thus the most notable characteristic of genres from the point

of view of genre theorist is that they are in constant state of emergence: always coming, never completely relying on former associations between texts and their genre classifications. This helped me to choose the title of my thesis.

Lähteet

- ADAMS, H. 1988. Canons: literary criteria/power criteria. *Critical Inquiry* 14(4): 748–764.
- ADOLPHS, S. 2006. *Introducing electronic text analysis: A practical guide for language and literary studies*. London & New York: Routledge.
- AGRELL, B. & NILSSON, I. (toim.) 2003a. *Genres and their problems: Theoretical and historical perspectives*. Göteborg: Daidalos.
- AGRELL, B. & NILSSON, I. 2003b. Introduction. – Agrell & Nilsson (2003a), 9–25.
- AIKHENVALD, A. Y. 2006. *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press.
- AIROLA, A., KOSKINEN, H. J., & MUSTONEN, V. (toim.) 2000. *Merkillinen merkitys*. Helsinki: Gaudeamus.
- ALTMAN, R. 1984. A semantic/syntactic approach to film genre. *Cinema Journal* 23(3): 6–18.
- ALTMAN, R. 1999. *Elokuva ja genre (Film/genre)*. Käänt. Laine, K. & Laine, S. Tampere: Suomen elokuvatutkimuksen seura & Vastapaino.
- ANTTILA, R. 1975. The indexical element in morphology. *Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft* 12: 5–37.
- ANTTILA, R. 1976. The metamorphosis of allomorphs. – REICH, P. A. (toim.), *The second LACUS forum 1975*. Columbia: Hornbeam Press. 238–248.
- ANTTILA, R. 1985. Dynamics in morphology. *Acta linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae* 35(1–2): 3–30.
- ANTTILA, R. 1992. Historical explanation and historical linguistics. – DAVIS, G. W. & IVERSON, G. K. (toim.), *Explanation in historical linguistics*. Current issues in linguistic theory 84. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins. 17–39.
- ANTTILA, R. 1995. The iconic index: from sound change to rhyming slang. – SIMONE, R. (toim.), *Iconicity in language*. Current issues in linguistic theory 110. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins. 87–118.

- ANTTILA, R. 2002. Kielellinen merkki ja taustatieto. *Puhe ja kieli* 22(2): 87–99.
- ARGAMON, S., KOPPEL, M., FINE, J., & SHIMONI, A. R. 2003. Gender, genre, and writing style in formal written texts. *Text* 23: 321–346.
- ARISTOTELES. Met. = Metafysiikka. Käänt. Jatakari, T., Näätsaari, K., & Pohjanlehto, P. *Teokset VI*. Helsinki: Gaudeamus 2000.
- ARISTOTELES. Poet. = Runousoppi. Käänt. Hohti, P. *Teokset IX*, 7–156. Helsinki: Gaudeamus 2000.
- ARISTOTELES. Rhet. = Retoriikka. Käänt. Hohti, P. & Myllykoski, P. *Teokset IX*, 159–191. Helsinki: Gaudeamus 2000.
- AUSTIN, J. L. 1962. *How to do things with words*. Oxford: Oxford University Press.
- BAHTIN, M. M. *DI = The dialogic imagination: Four essays by M. M. Bakhtin*. Käänt. Emerson, C. & Holquist, M. Austin: University of Texas Press. Toim. Holquist, M. (1985).
- BAHTIN, M. M. *SG = Speech genres and other late essays*. Käänt. McGee, V. W. Austin: Texas University Press. Toim. Emerson, C. & Holquist, M. (1986).
- BAKHURST, D. 1997. Meaning, normativity and the life of the mind. *Language & Communication* 17(1): 33–51.
- BALLMER, T. T. 1981. A typology of native speakers. – Coulmas (1981), 51–68.
- BARTHES, R. 1964. *Elements of semiology (Éléments de sémiologie)*. Käänt. Lavers, A. & Smith, C. New York: The Noonday Press.
- BARTHES, R. 1968 [1993]. Tekijän kuolema (La mort de l'auteur). Käänt. Rojola, L. & Thorel, P. – Rojola (1993), 111–117.
- BARTHES, R. 1973 [1993]. Tekstin teoria (Texte). Käänt. Rojola, L. & Thorel, P. – Rojola (1993), 171–190.
- BASSO, K. H. 1989. The ethnography of writing. – BAUMAN, R. & SHERZER, J. (toim.), *Explorations in the ethnography of speaking*. Studies in the social and cultural foundations of language 8. Cambridge: Cambridge University Press, 2. laitos. 425–432.
- BAUMAN, R. 1992. Contextualization, tradition, and the dialogue of genres: Icelandic legends of the *kraftaskáld*. – Duranti & Goodwin (1992), 125–145.
- BAUMAN, R. 2001. The ethnography of genre in a Mexican market: form, function, variation. – Eckert & Rickford (2001), 57–77.
- BAUMAN, R. 2004. *A world of others' words: Cross-cultural perspectives on intertextuality*. London: Blackwell.

- BAUMAN, R. & BRIGGS, C. L. 1990. Poetics and performance as critical perspectives on language and social life. *Annual review of anthropology* 19: 59–88.
- BAWARSHI, A. 2000. The genre function. *College English* 62: 335–360.
- BAZERMAN, C. 1988. *Shaping written knowledge: The genre and activity of the experimental article in science*. Madison & London: The University of Wisconsin Press.
- BAZERMAN, C. 1994. Systems of genres and the enactment of social intentions. – Freedman & Medway (1994), 79–101.
- BEAUGRANDE, R. 1985. Text linguistics in discourse studies. – VAN DIJK, T. A. (toim.), *Handbook of discourse analysis: Dimensions of discourse*. London: Academic Press. 1.41–70.
- BEAUGRANDE, R. 1995. Text linguistics. – VERSCHUEREN, J., ÖSTMAN, J.-O., & BLOMMAERT, J. (toim.), *Handbook of Pragmatics*. Amsterdam: John Benjamins. 536–544.
- BEAUGRANDE, R. 1997. *New foundations for a science of text and discourse: Cognition, communication, and the freedom of access to knowledge and society*. Norwood: Ablex.
- BEAUGRANDE, R. & DRESSLER, W. 1981. *Introduction to text linguistics*. London: Longman.
- BEEBEE, T. O. 1994. *The ideology of genre*. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- BELL, A. 1997. Language style as audience design. – COUPLAND, N. & JAWORSKI, A. (toim.), *Sociolinguistics: A reader and coursebook*. Basingstoke: Macmillan. 240–250.
- BELL, A. 2001. Back in style: Reworking audience design. – Eckert & Rickford (2001), 139–169.
- BENNETT, T. 1987. Texts, readers, reading formations. – ATTRIDGE, D., BENNINGTON, G., & YOUNG, R. (toim.), *Post-structuralism and the question of history*. Cambridge: Cambridge University Press. 63–81.
- BENNETT, T. 1990. *Outside literature*. London & New York: Routledge.
- BENSON, J. D. & GREAVES, W. S. (toim.) 1985. *Systemic perspectives on discourse: Selected papers from the 9th International systemic workshop*. Advances in discourse processes XVI. Norwood: Ablex.
- BENSON, J. D. & GREAVES, W. S. (toim.) 1988. *Systemic functional approaches to discourse: Selected papers from the 12th International systemic workshop*. Norwood: Ablex.
- BERGMANN, J. R. 1993. *Discreet indiscretions: The social organization of gossip*. New York: Aldine de Gruyter.

- BERGMANN, J. R. & LUCKMANN, T. 1995. Reconstructive genres in everyday communication. – QUASTHOFF, U. M. (toim.), *Aspects of oral communication*. Research in text theory 21. Berlin & New York: Walter de Gruyter. 289–304.
- BERKENKOTTER, C. & HUCKIN, T. N. 1993. Rethinking genre from a sociocognitive perspective. *Written Communication* 10: 475–509.
- BERKENKOTTER, C. & HUCKIN, T. N. 1995. *Genre knowledge in disciplinary communication: Cognition / culture / power*. Hillsdale and Hove: Lawrence Erlbaum.
- BEX, T. 1996. *Variety in written English: Text in society: societies in text*. London: Routledge.
- BHATIA, V. K. 1993. *Analysing genre: Language use in professional settings*. London: Longman.
- BHATIA, V. K. 2004. *Worlds of written discourse: A genre-based view*. London & New York: Continuum.
- BIBER, D. 1988. *Variation across speech and writing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BIBER, D. & CONRAD, S. 2001. Register variation: A corpus approach. – Schiffrin et al. (2001), 175–195.
- BITZER, L. F. 1968. The rhetorical situation. *Philosophy & rhetoric* 1(1): 1–15. Julkaistu myös verkossa: http://staff.washington.edu/crosbr/bitzer_situation.pdf, tarkistettu 1.3.2010.
- BLAKEMORE, D. 2001. Discourse and relevance theory. – Schiffrin et al. (2001), 100–118.
- BLOMMAERT, J. 2005. *Discourse: A critical introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BONNET, H. 1978. Dichotomy of artistic genres. – Strelka (1978b), 3–16.
- BORSLEY, R. D. & NEWMAYER, F. J. 1997. The language muddle: Roy Harris and generative grammar. – WOLF, G. & LOVE, N. (toim.), *Linguistics inside out: Roy Harris and his critics*. Current issues in linguistic theory 148. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins. 42–64.
- BRANDIST, C. 2002. *The Bakhtin circle: Philosophy, culture and politics*. London & Sterling: Pluto Press.
- BRAX, K. 2003a. Imitaatiosta kommunikaatioon: Laji kirjallisuudentutkimuksessa. – ALANKO, O. & KÄKELÄ-PUUMALA, T. (toim.), *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Tietolipas 174. Helsinki: SKS. 117–140.

- BRAX, K. 2003b. *The poetics of mystery: Genre, representation and narrative ethics in John Fowles's historical fiction*. Helsinki: Helsinki University Printing House.
- BRUNER, J. 1985. Vygotsky: a historical and conceptual perspective. – WERTSCH, J. V. (toim.), *Culture, communication, and cognition: Vygotskian perspectives*. New York: Cambridge University Press. 21–34.
- BRUNER, J. 1986. *Actual minds, possible worlds*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- BRUNER, J. 1990. *Acts of meaning*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- BRUNER, J. 1995. Meaning and self in cultural perspective. – BAKHURST, D. & SYPNOWICH, C. (toim.), *The social self*. London: Sage. 18–29.
- CALLAGHAN, W. J. 1986. Charles Sanders Peirce: His general theory of signs. *Semiotica* 61: 123–161.
- CAMPBELL, K. K. & JAMIESON, K. H. 1978. Form and genre in rhetorical criticism. – CAMPBELL, K. K. & JAMIESON, K. H. (toim.), *Form and genre: Shaping rhetorical action*. Falls Church: The Speech Communication Association. 9–32.
- CE 1997. Catholic encyclopedia. <http://www.newadvent.org/cathen/>. Verkkoasiakirja, tarkistettu 1.3.2010.
- CHAMBERLAIN, M. & THOMPSON, P. 1998a. Introduction: Genre and narrative in life stories. – Chamberlain & Thompson (1998b), 1–22.
- CHAMBERLAIN, M. & THOMPSON, P. (toim.) 1998b. *Narrative and genre*. London: Routledge.
- CHOPRA-GANT, M. 2006. 'So what kind of film is it?': Genre, publicity and critical practice. – DOWD, G., STEVENSON, L., & STRONG, J. (toim.), *Genre matters: Essays in theory and criticism*. Bristol & Portland: Intellect. 123–133.
- CHRISTIE, F. 1987. Genres as choice. – Reid (1987), 22–34.
- CHRISTIE, F. 1991. First- and second-order registers in education. – Ventola (1991), 235–256.
- CHRISTIE, F. & MARTIN, J. R. (toim.) 1997. *Genre and institutions: Social processes in the workplace and school*. London & Washington: Cassell.
- CLORAN, C., BUTT, D., & WILLIAMS, G. (toim.) 1996. *Ways of saying: ways of meaning: Selected papers of Ruqaiya Hasan*. London & New York: Cassell.

- COBLEY, P. 2001. Analysing narrative genres. *Sign systems studies* 29(2): 479–502.
- COHEN, R. 1986. History and genre. *New literary history* 17: 203–218.
- COHEN, R. (toim.) 1989. *The future of literary theory*. London & New York: Routledge.
- CONNORS, R. J. 1986. Genre theory in literature. – SIMONS, H. W. & AGHAZARIAN, A. A. (toim.), *Form, genre, and the study of political discourse*. Columbia: University of South Carolina Press. 25–44.
- COSTALL, A. 1991. 'Graceful degradation': Cognitivism and the metaphors of the computer. – Still & Costall (1991), 151–170.
- COULMAS, F. (toim.) 1981. *A festschrift for native speaker*. The Hague: Mouton.
- COULTHARD, M. 1987. Evaluative text analysis. – Steele & Threadgold (1987), 2.181–190.
- CROCE, B. 1901. *Æsthetic: As science of expression and general linguistic (Estetica)*. Käänt. Ainslie, D. New York: The Noonday Press. Uudistettu käännös.
- CRYSTAL, D. 1997. *A dictionary of linguistics and phonetics*. 4. laitos. London: Blackwell.
- DAHL, Ö. 1980. Is linguistics empirical? A critique of Esa Itkonen's *Linguistics and metascience*. – Perry (1980), 133–145, 156–157.
- DE GEORGE, R. T. (toim.) 1981. *Semiotic themes*. Lawrence: University of Kansas Publications.
- DEELY, J. N. 1990. *Basics of semiotics*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- DEVITT, A. J. 1989. Genre as textual variable: Some historical evidence from Scots and American English. *American speech* 64: 291–303.
- DEVITT, A. J. 1991. Intertextuality in tax accounting. – BAZERMAN, C. & PARADIS, J. (toim.), *Textual dynamics of the professions*. Madison: University of Wisconsin Press. 336–357.
- DEVITT, A. J. 1996. Genre, genres, and the teaching of genre. *College composition and communication* 47: 605–615.
- DEVITT, A. J. 2000. Integrating rhetorical and literary theories of genre. *College English* 62: 696–718.
- DIONYSIOS TRAAKIALAINEN [THRĀX]. TG = Τέχνη γραμματική. http://www.fh-augsburg.de/~harsch/graeca/Chronologia/S_ante02/DionysiosThrax/dio_tech.html. Verkkoasiakirja, tarkistettu 1.3.2010.
- DIXON, J. 1987. The question of genres. – Reid (1987), 9–21.

- DOBBS-ALLSOPP, F. W. 2000. Darwinism, genre theory, and city laments. *Journal of the American oriental society* 120: 625–630.
- DOLEŽEL, L. 1988. Literary transduction: Prague school approach. – TOBIN, Y. (toim.), *The Prague school and its legacy: In linguistics, literature, semiotics, folklore, and the arts*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins. 165–176.
- DOWNES, W. 1998. *Language and society*. 2. laitos. Cambridge: Cambridge University Press.
- DRESSLER, W. U. (toim.) 1978a. *Current trends in textlinguistics*. Research in text theory / Untersuchungen in Texttheorie 2. Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- DRESSLER, W. U. 1978b. Introduction. – Dressler (1978a), 1–5.
- DUFVA, H. & LÄHTEENMÄKI, M. 1996. “But who killed Harry?”: A dialogical approach to language and consciousness. *Pragmatics & Cognition* 4: 105–123.
- DURANTI, A. & GOODWIN, C. (toim.) 1992. *Rethinking context: Language as an interactive phenomenon*. Studies in the Social and Cultural Foundations of Language 11. Cambridge: Cambridge University Press.
- ECKERT, P. & RICKFORD, J. R. (toim.) 2001. *Style and sociolinguistic variation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ECO, U. 1976. *A theory of semiotics*. Bloomington: Indiana University Press.
- ECO, U. 1978. Semiotics: a discipline or an interdisciplinary method? – SEBEOK, T. A. (toim.), *Sight, sound, and sense*. Bloomington: Indiana University Press. 73–83.
- ECO, U. 1990. *The limits of interpretation*. Bloomington: Indiana University Press.
- EGGINS, S. 1994. *An introduction to systemic functional linguistics*. London & New York: Continuum.
- EIKMEYER, H.-J. 1988. Word, sentence, and text meaning. – Petőfi (1988), 215–268.
- ENKVIST, N. E. 1980. Tyylintutkimus. – Sajavaara (1980), 222–237.
- ENKVIST, N. E. 1987. Text strategies: single, dual, multiple. – Steele & Threadgold (1987), 2.203–211.
- ENKVIST, N. E. 1991a. Discourse strategies and discourse types. – Ventola (1991), 3–22.
- ENKVIST, N. E. 1991b. On the interpretability of texts in general and of literary texts in particular. – SELL, R. D. (toim.), *Literary pragmatics*. London & New York: Routledge. 1–25.

- ENKVIST, N. E. 1995. The epistemic gap in linguistic stylistics. – WINTER, W. (toim.), *On languages and language: The presidential addresses of the 1991 meeting of the Societas linguistica Europaea*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. 109–126.
- ERICKSON, T. 1997. Social interaction on the net: Virtual community as participatory genre. http://www.pliant.org/personal/Tom_Erickson/VC_as_Genre.html. Verkkoasiakirja, tarkistettu 1.3.2010.
- ERICKSON, T. 1998. Genre theory as a tool for analyzing network-mediated interaction: The case of the collective lime-ricks. http://www.pliant.org/personal/Tom_Erickson/Genre_chi98.html. Verkkoasiakirja, tarkistettu 1.3.2010.
- FAIRCLOUGH, N. (toim.) 1992a. *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- FAIRCLOUGH, N. 1992b. Introduction. – Fairclough (1992a), 1–29.
- FAIRCLOUGH, N. 1995. *Miten media puhuu? (Media discourse)*. Käänt. Blom, V. & Hazard, K. Tampere: Vastapaino.
- FARRELL, J. 2003. Classical genre in theory and practice. *New literary history* 34: 383–408.
- FASOLD, R. 1990. *Sociolinguistics of language*. Oxford: Blackwell.
- FAWCETT, R. P. & YOUNG, D. (toim.) 1988. *New developments in systemic linguistics*. London: Pinter.
- FISCH, M. H. 1986. *Peirce, semeiotic, and pragmatism: Essays by Max H. Fisch*. Bloomington: Indiana University Press. Toim. Kenneth Laine Ketner & Christian J. W. Kloesel.
- FISHELOV, D. 1993. *Metaphors of genre: The role of analogies in genre theory*. University Park: The Pennsylvania State University Press.
- FOUCAULT, M. 1969. *Tiedon arkeologia (L'archéologie du savoir)*. Käänt. Kilpeläinen, T. Tampere: Vastapaino.
- FOWLER, A. 1982. *Kinds of literature: An introduction to the theory of genres and modes*. Oxford: Clarendon Press.
- FOWLER, A. 1989. The future of genre theory. – Cohen (1989), 291–303.
- FOWLER, A. 1990. Genre. – COYLE, M. (toim.), *Encyclopedia of literature and criticism*. London: Routledge. 151–163.
- FOWLER, A. 2003. The formation of genres in the renaissance and after. *New literary history* 34: 185–200.
- FOWLER, R. 1996. On critical linguistics. – CALDAS-COULTHARD, C. R. & COULTHARD, M. (toim.), *Texts and practices: Readings in critical discourse analysis*. London & New York: Routledge. 3–14.

- FRAWLEY, W. 1992. *Linguistic semantics*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
- FREADMAN, A. 1994. Anyone for tennis? – Freedman & Medway (1994), 43–66.
- FREEDMAN, A. & MEDWAY, P. (toim.) 1994. *Genre and the new rhetoric*. London: Taylor and Francis.
- FROM, J. 2005. *Genre*. The New Critical Idiom 42. London & New York: Routledge.
- GARFINKEL, H. 1967. *Studies in ethnomethodology*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- GILTROW, J. 1994. Genre and the pragmatic concept of background knowledge. – Freedman & Medway (1994), 155–178.
- GIVÓN, T. 1998. The functional approach to grammar. – TOMASELLO, M. (toim.), *The new psychology of language: Cognitive and functional approaches to language structure*. Mahwah: Lawrence Erlbaum. 41–66.
- GIVÓN, T. 2001. *Syntax: An introduction, Vol. 1*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- GOODWIN, C. & DURANTI, A. 1992. Rethinking context: An introduction. – Duranti & Goodwin (1992), 1–42.
- GORMAN, D. 2001. Modern genre theory. *Poetics Today* 22: 853–861.
- GREGORY, M. 1987. Meta-functions: aspects of their development, status and use in systemic linguistics. – HALLIDAY, M. A. K. & FAWCETT, R. P. (toim.), *New developments in systemic linguistics, Vol. 1: Theory and description*. London & New York: Frances Pinter. 94–106.
- GREGORY, M. 1988. Generic situation and register: A functional view of communication. – Benson & Greaves (1988), 301–329.
- GUILLÉN, C. 1971. *Literature as system: Essays toward the theory of literary history*. Princeton: Princeton University Press.
- GUMPERZ, J. J. 1982. *Discourse strategies*. Studies in interactional sociolinguistics 1. Cambridge: Cambridge University Press.
- GUMPERZ, J. J. 1992. Contextualization and understanding. – Duranti & Goodwin (1992), 229–252.
- GÜNTNER, S. & KNOBLAUCH, H. 1995. Culturally patterned speaking practices: The analysis of communicative genres. *Pragmatics* 5: 1–32.

- HAAVISTO, S., MÄNTYNEEN, A., ONIKKI, T., SAARINEN, E., & VISAPÄÄ, L. 1999. *Käytännön sanelema juttu? Aikakauslehtigenreä etsimässä*. Kielen opissa 3. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- HAETTNER AURELIUS, E. 2003. Att förstå och definiera genrer: Ett semantiskt perspektiv på genre teori. – Agrell & Nilsson (2003a), 45–57.
- HAKULINEN, A., KARLSSON, F., & VILKUNA, M. 1980. *Suomen tekstilauseiden piirteitä: Kvantitatiivinen tutkimus*. Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6. Helsinki.
- HAKULINEN, A. & OJANEN, J. 1976. *Kielitieteen ja fonetiikan termistöä*. Helsinki: SKS.
- HALLIDAY, M. A. K. 1976. *System and function in language*. London: Oxford University Press. Toim. Gunther R. Kress.
- HALLIDAY, M. A. K. 1978. *Language as social semiotic: The social interpretation of language and meaning*. London: Arnold.
- HALLIDAY, M. A. K. & HASAN, R. 1976. *Cohesion in English*. London & New York: Longman.
- HALLIDAY, M. A. K. & HASAN, R. 1989. *Language, context, and text: Aspects of language in a social-semiotic perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- HALLIDAY, M. A. K. & MATTHIESSEN, C. M. I. M. 1999. *Construing experience through meaning: A language based approach to cognition*. London: Cassell.
- HANAUER, D. 1998. The genre-specific hypothesis of reading: Reading poetry and encyclopedic items. *Poetics* 26: 63–80.
- HANKS, W. F. 1989. Text and textuality. *Annual Review of Anthropology* 18: 95–127.
- HANKS, W. F. 1990. *Referential space: Language and lived space among the Maya*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- HANKS, W. F. 1996a. *Language and communicative practices*. Boulder: Westview Press.
- HANKS, W. F. 1996b. Language form and communicative practices. – GUMPERZ, J. J. & LEVINSON, S. C. (toim.), *Rethinking linguistic relativity*. Cambridge: Cambridge University Press. 232–270.
- HARRIS, R. 1980. *The language-makers*. London: Duckworth.
- HARRIS, R. 1981. *The language myth*. London: Duckworth.
- HARRIS, R. 1987. Language as social interaction: Integrationism versus segregationism. – Harris & Wolf (1998), 5–14.

- HARRIS, R. 1989. How does writing restructure thought? – Harris & Wolf (1998), 252–260.
- HARRIS, R. 1990a. Making sense of communicative competence. – Harris & Wolf (1998), 27–45.
- HARRIS, R. 1990b. On redefining linguistics. – DAVIS, H. G. & TAYLOR, T. J. (toim.), *Redefining linguistics*. London & New York: Routledge. 18–52.
- HARRIS, R. 2000. *Rethinking writing*. London: Continuum.
- HARRIS, R. & WOLF, G. (toim.) 1998. *Integrational linguistics: A first reader*. Language & Communication Library 18. Oxford: Pergamon.
- HARRIS, S. 1988. Court discourse as genre: Some problems and issues. – Fawcett & Young (1988), 94–115.
- HARRIS, T. 1995. Genre. *The Journal of American folklore* 108: 509–527.
- HASAN, R. 1978. Current trends in textlinguistics. – Dressler (1978a), 228–246.
- HASAN, R. 1985. Meaning, context and text: Fifty years after Malinowski. – Benson & Greaves (1985), 1.16–49.
- HASAN, R. 1996a. The nursery tale as a genre. – Cloran et al. (1996), 51–72.
- HASAN, R. 1996b. Speech genre, semiotic mediation and the development of higher mental functions. – Cloran et al. (1996), 152–190.
- HASAN, R. 2004. Analysing discursive variation. – YOUNG, L. & HARRISON, C. (toim.), *Systemic functional linguistics and critical discourse analysis: Studies in social change*. London: Continuum. 15–52.
- HAUPTMEIER, H. 1987. Sketches of theories of genre. *Poetics* 16: 397–430.
- HEIKKINEN, V. 1999. *Ideologinen merkitys kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä*. Helsinki: SKS.
- HERITAGE, J. 1984. *Harold Garfinkel ja etnometodologia (Garfinkel and ethnomethodology)*. Käänt. Arminen, I., Paloposki, O., Peräkylä, A., Vehviläinen, S., & Veijola, S. Helsinki: Gaudeamus.
- HERLIN, I., KALLIOKOSKI, J., KOTILAINEN, L., & ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ, T. (toim.) 2002. *Äidinkielen merkitykset*. Helsinki: SKS.
- HERNADI, P. 1972. *Beyond genre: New directions in literary classification*. Ithaca: Cornell University Press.
- HERNADI, P. 1978. Order without borders: Recent genre theory in the english-speaking countries. – Strelka (1978b), 192–208.

- HIIDENMAA, P. 2000. Lingvistinen tekstintutkimus. – SAJAVAARA, K. & PIIRAINEN-MARSH, A. (toim.), *Kieli, diskurssi ja yhteisö*. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä 2. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto. 161–190.
- HJELMSLEV, L. 1943. *Prolegomena to a theory of language (Omkring sprogteorins grundlæggelse)*. Käänt. Whitfield, F. J. Madison & London: University of Wisconsin.
- HOCKETT, C. F. 1968. *The state of the art*. Janua linguarum, Series minor 73. The Hague: Mouton.
- HODGE, R. 1990. *Literature as discourse: Textual strategies in english and history*. London: Polity Press.
- HODGE, R. & KRESS, G. 1988. *Social semiotics*. Ithaca & New York: Cornell University Press.
- HOEY, M. 2001. *Textual interaction: An introduction to written discourse analysis*. London & New York: Routledge.
- HOLQUIST, M. 2002. *Dialogism: Bakhtin and his world*. 2. laitos. London & New York: Routledge.
- HONDA, M. & O'NEIL, W. 2008. *Thinking linguistically: A scientific approach to language*. Malden (Mass.): Blackwell.
- HOOPES, J. 1991. Introduction. – HOOPES, J. (toim.), *Peirce on signs: Writings on semiotic*. Chapel Hill & London: University of North Carolina Press. 1–13.
- HUIZINGA, J. 1944. *Leikkivä ihminen: Yritykseen kulttuurin leikkiaineeseen määrittelemiseen (Homo ludens)*. Käänt. Salomaa, S. Porvoo & Helsinki: WSOY.
- HYMES, D. 1974. *Foundations in sociolinguistics: An ethnographic approach*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- IEDEMA, R. 1997. The language of administration: Organizing human activity in formal institutions. – Christie & Martin (1997), 73–100.
- IHONEN, M. 1995. Mitä lajilla tehdään – mitä laji tekee? <http://www.uta.fi/~markku.ihonen/Jutut2/mitalaji.htm>. Verkkoasiakirja, tarkistettu 1.3.2010.
- ITKONEN, E. 1972a. Onko synkroninen kielitiede luonteeltaan empiristä? *Virittäjä* 76: 1–13.
- ITKONEN, E. 1972b. Säännöt eivät ole säännönmukaisuuksia, eikä kielitiede ole luonnontiede. *Virittäjä* 76: 442–446.
- ITKONEN, E. 1973. Lisää luonnontieteiden empirisyyden ja ihmistieteiden empirisyyden välisistä eroista. *Virittäjä* 77: 69–72.

- ITKONEN, E. 1976a. *Linguistics and empiricalness: Answers to criticisms*. Publications of the General linguistics department of the University of Helsinki 4. Helsinki.
- ITKONEN, E. 1976b. The use and misuse of the principle of axiomatics in linguistics. *Lingua* 38: 185–220.
- ITKONEN, E. 1978. *Grammatical theory and metascience: A critical investigation into the methodological and philosophical foundations of 'autonomous' linguistics*. Current issues in linguistic theory 3. Amsterdam: John Benjamins.
- ITKONEN, E. 1979. Does combining the computer analogy with logical semantics produce a theory of pragmatics? – *Papers from the conference on general linguistics: Seili* 29.–30.8.1979. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja 3. Turku. 1–14.
- ITKONEN, E. 1980. Qualitative vs. quantitative analysis in linguistics. – Perry (1980), 334–366.
- ITKONEN, E. 1981. The concept of linguistic intuition. – Coulmas (1981), 127–140.
- ITKONEN, E. 1983. *Causality in linguistic theory: A critical investigation into the philosophical and methodological foundations of 'non-autonomous' linguistics*. London: Croon Helm.
- ITKONEN, E. 1991. *Universal history of linguistics: India, China, Arabia, Europe*. Studies in the history of the language sciences 65. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- ITKONEN, E. 1992. Kielitieteen filosofian "ikuisuuskysymys": Havaintoja vuoden 1976 jälkeisestä keskustelusta. – ITKONEN, E., PAJUNEN, A., & HAUKIOJA, T. (toim.), *Kielitieteen kentän kartoitusta*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 39. Turku. 51–72.
- ITKONEN, E. 1995. Maailman kielten yhtäläisyydet ja niiden suhde ajatteluun. – *Kirjoituksia kielitieteestä, filosofiasta, historiasta ja politiikasta*. Helsinki: SKS. 28–33. Alk. ilm.: *Tieteessä tapahtuu* 3/1995.
- ITKONEN, E. 1997. The social ontology of linguistic meaning. *Suomen kielitieteellisen yhdistyksen vuosikirja* 1997: 49–80.
- ITKONEN, E. 2001. *Maailman kielten erilaisuus ja samuus*. 2. laitos. Yleisen kielitieteen julkaisuja 4. Turku: Turun yliopisto.
- JAKOBSON, R. 1960. Closing statement: Linguistics and poetics. – SEBEOK, T. A. (toim.), *Style in Language*. Cambridge (Mass.): The M.I.T. Press. 350–377.
- JANDER, R. 1981. General semiotics and biosemiotics. – De George (1981), 225–250.

- JAUSS, H. R. 1982. *Toward an aesthetic of reception*. Theory and history of literature 2. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- JOHNSTONE, B. 1996. *The linguistic individual: Self-expression in language and linguistics*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- JOHNSTONE, B. 2002. *Discourse analysis*. London: Blackwell.
- KAKKURI-KNUUTTILA, M.-L. 1999. Tieteenfilosofia ja argumentaatio.
– KAKKURI-KNUUTTILA, M.-L. (toim.), *Argumentti ja kritiikki: Lukemisen, keskustelun ja vaikuttamisen keinot*. Helsinki: Gaudeamus. 388–403.
- KALLIOKOSKI, J. 1989. *Ja: Rinnastus ja rinnastuskonjunktion käyttö*. Helsinki: SKS.
- KALLIOKOSKI, J. 1996. Johdanto. – KALLIOKOSKI, J. (toim.), *Teksti ja ideologia: Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä*. Kieli 9. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. 8–36.
- KALLIOKOSKI, J. 2002. Tekstilajin taju. – Herlin et al. (2002), 147–159.
- KALLIOKOSKI, J. 2006. Tekstilajin taju ja toisella kielellä kirjoittaminen. – Mäntynen et al. (2006), 240–265.
- KARVONEN, P. 1995. *Oppikirjateksti toimintana*. Helsinki: SKS.
- KAUFER, D. 2006. Genre variation and minority ethnic identity: exploring the 'personal profile' in Indian American community publication. *Discourse & Society* 17(6): 761–784.
- KAUPPINEN, A. 1998. *Puhekuviot, tilanteen ja rakenteen liitto: Tutkimus kielen omaksumisesta ja suomen konditionaalista*. Helsinki: SKS.
- KAUPPINEN, A. & LAURINEN, L. 1984. *Tekstejä teksteistä: Muisti- ja tekstilingvistiikan sovelluksia asiatekstien referoinnin problematiikkaan*. Helsinki: SKS.
- KAUPPINEN, A. & LAURINEN, L. 1988. *Tekstioppi: Johdatus ajattelun ja kielen yhteistyöhön*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- KEARNEY, R. (toim.) 1994. *Continental philosophy in the 20th century*. Routledge history of philosophy 8. London & New York: Routledge.
- KELOMÄKI, T. 1997. *Ekvatiivilause*. Helsinki: SKS.
- KELOMÄKI, T. 2003. Lauserakenne itse teossa. *Virittäjä* 106: 287–294.
Kirja-arvostelu teoksesta Helasvuo, M.-L.: *Syntax in the making: The emergence of syntactic units in Finnish conversation*. Amsterdam: Benjamins 2001.
- KENNEDY, G. 1998. *An introduction to corpus linguistics*. London & New York: Longman.
- KENT, T. L. 1985. Interpretation and genre perception. *Semiotica* 56(1–2): 133–146.

- KOFFKA, K. 1936. *Principles of gestalt psychology*. London: Kegan Paul.
- KOTILAINEN, L. 2003. *Parempi lehtijuttu*. Jyväskylä: Inforviestintä.
- KRESS, G. 1987. Genre in a social theory of language: A reply to John Dixon. – Reid (1987), 35–45.
- KRESS, G. 1989. *Linguistic processes in sociocultural practice*. Oxford: Oxford University Press.
- KUNELIUS, R. 1993. Uskottavuuden anatomia: Kova uutinen, genre ja kansalainen. *Tiedotustutkimus* 2/1993: 33–45.
- LAAKSO, M. 2006. "Tulkaa tänne kansien väliin, lupaan etten mene kiinni": Kaksoisyleisö Kari Hotakaisen ja Priit Pärnin teoksissa *Lastenkirja*, *Ritva* ja *Satukirja*. Pro gradu -tutkielma, Suomen kirjallisuus, taideaineiden laitos, Tampereen yliopisto.
- LABOV, W. 1971. Methodology. – DINGWALL, W. O. (toim.), *A survey of linguistic science*. College Park: Linguistics Program, University of Maryland. 412–497.
- LABOV, W. 1994. *Principles of linguistic change 1: Internal factors*. Language in society 20. Oxford & Cambridge (Mass.): Blackwell.
- LARJAVAARA, M. 2007. *Pragmasemantiikka*. Helsinki: SKS.
- LAW, V. & SLUITER, I. (toim.) 1995. *Dionysius Thrax and the Technē grammatikē*. The Henry Sweet Society studies in the history of linguistics 1. Münster: Nodus Publikationen.
- LECKIE-TARRY, H. 1993. The specification of a text: Register, genre and language teaching. – GHADESSY, M. (toim.), *Register analysis: Theory and practice*. London: Pinter. 26–42.
- LEE, B. 1985. Peirce, Frege, Saussure, and Whorf: The semiotic mediation of ontology. – Mertz & Parmentier (1985), 99–128.
- LEECH, G. N. & SHORT, M. H. 1981. *Style in fiction: A linguistic introduction to English fictional prose*. English language series 13. London & New York: Longman.
- LEHTINEN, E. 2002. *Raamatun puhuttelussa: Teksti, kokemus ja vuorovaikutus adventistien raamatuntutkistelussa*. Acta Universitatis Tampereensis 891. Tampere: Tampere University Press.
- LEINO, J. & ÖSTMAN, J.-O. 2005. Constructions and variability. – FRIED, M. & BOAS, H. C. (toim.), *Grammatical constructions: Back to the roots*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins. 191–213.
- LEIWO, M. & LUUKKA, M.-R. 2002. Lukutaidosta ja lukemisen vaikeudesta. – Herlin et al. (2002), 178–190.
- LEMKE, J. L. 1985. Ideology, intertextuality, and the notion of register. – Benson & Greaves (1985), 1.275–294.

- LEMKE, J. L. 1988a. Discourses in conflict: Heteroglossia and text semantics. – Benson & Greaves (1988), 29–50.
- LEMKE, J. L. 1988b. Text structure and text semantics. – STEINER, E. H. & VELTMAN, R. (toim.), *Pragmatics, discourse and text: Some systemically-inspired approaches*. London: Pinter. 158–170.
- LEMKE, J. L. 1991. Text production and dynamic text semantics. – VENTOLA, E. (toim.), *Functional and systemic linguistics*. Berlin: Mouton de Gruyter. 23–38.
- LINELL, P. 1992. The embeddedness of decontextualization in the contexts of social practices. – Wold (1992), 253–271.
- LINELL, P. 1995. Troubles with mutualities: Towards a dialogical theory of misunderstanding and miscommunication. – MARKOVÁ, I., GRAUMAN, C. F., & FOPPA, K. (toim.), *Mutualities in dialogue*. Cambridge: Cambridge University Press. 176–213.
- LINELL, P. 1998. *Approaching dialogue: Talk, interaction and contexts in dialogical perspectives*. Amsterdam: John Benjamins.
- LINELL, P. 2005. *Written language bias in linguistics: Its nature, origins, and transformations*. London: Routledge.
- LINELL, P. 2009. *Rethinking language, mind, and world dialogically: Interactional and contextual theories of human sense-making*. Charlotte: Information Age Publishing.
- LISZKA, J. J. 1996. *A general introduction to the semeiotic of Charles Sanders Peirce*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- LÓPEZ-SERENA, A. 2009. Intuition, acceptability and grammaticality: a reply to Riemer. *Language Sciences* 31: 634–648.
- LOTMAN, J. M. 1966. Problems in the typology of texts (К проблеме типологии текстов). *Käant. Lucid, D. P. – Lucid* (1977), 119–124.
- LOTMAN, J. M. 1974. Primary and secondary communication-modeling systems (О соотношении первичного и вторичного в коммуникативно-моделирующих системах). *Käant. Lucid, D. P. – Lucid* (1977), 95–98.
- LOTMAN, J. M. & PЈATIGORSKI, A. M. 1968. Text and function (Текст и функция). *Käant. Lucid, D. P. – Lucid* (1977), 125–135.
- LOVE, N. 1998. The fixed-code theory. – Harris & Wolf (1998), 49–67.
- LUCID, D. P. (toim.) 1977. *Soviet semiotics: An anthology*. Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press.
- LUCKMANN, T. 1992. On the communicative adjustment of perspectives, dialogue and communicative genres. – Wold (1992), 219–234.
- LYONS, J. 1978. *Foreword*. Oxford: Blackwell. xi–xviii. Esipuhe William Labovin teokseen *Sociolinguistic patterns*.

- LÄHTEENMÄKI, M. 1994. Consciousness as a social and dialogical phenomenon. *Finlance XIV*: 1–21.
- LÄHTEENMÄKI, M. 2001. *Dialogue, language and meaning: Variations on Bakhtinian themes*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- LÖFGREN, O. 1998. My life as consumer: Narratives from the world of goods. – Chamberlain & Thompson (1998b), 114–125.
- MACWHINNEY, B. 2001. Emergentist approaches to language. – BYBEE, J. & HOPPER, P. (toim.), *Frequency and the emergence of linguistic structure*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins. 449–470.
- MAKKONEN, A. 1991. Onko intertekstuaalisuudella mitään rajaa? – VIIKARI, A. (toim.), *Intertekstuaalisuus: Suuntia ja sovelluksia*. Helsinki: SKS. 9–30.
- MAKKONEN-CRAIG, H. 1999. Speech quotations in newspapers as a form of language use. *SKY Journal of linguistics* 12: 111–144.
- MAKKONEN-CRAIG, H. 2008. Neljä näkökulmaa erääseen tekstilajiin: Äidinkielen ylioppilaskokeen tehtävänannot 2003–2006. *Virittäjä* 111: 207–234.
- MALSHE, M. 2003. *Aesthetics of literary classification*. Mumbai: Popular Prakashan.
- MARINO, A. 1978. Towards a definition of literary genres. – Strelka (1978b), 41–56.
- MARKOVÁ, I. 1991. The concepts of the universal in the Cartesian and Hegelian frameworks. – Still & Costall (1991), 81–101.
- MARKOVÁ, I. & FOPPA, K. (toim.) 1990. *The dynamics of dialogue*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- MARTIN, J. R. 1985. Process and text: Two aspects of human semiosis. – Benson & Greaves (1985), 248–274.
- MARTIN, J. R. 1997. Analysing genre: functional parameters. – Christie & Martin (1997), 3–39.
- MARTIN, J. R. 2000. Grammar meets genre. Verkkoasiakirja, linkki ei enää voimassa (30.10.2006). Julkaistu myös: *Arts*, 22: 47–95.
- MATTHEWS, P. H. 1997. *Oxford concise dictionary of linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- MATTHEWS, P. H. 2001. *A short history of structural linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MATURANA, H. R. & VARELA, F. J. 1988. *The tree of knowledge: The biological roots of human understanding*. Boston: Shambhala.
- MCKELLAR, G. B. 1987. The place of socio-semiotics in contemporary thought. – Steele & Threadgold (1987), 2.523–548.

- MELBERG, A. 2003. På spaning efter en okänd genre. – Agrell & Nilsson (2003a), 459–469.
- MERTZ, E. 1985. Beyond symbolic anthropology: Introducing semiotic mediation. – Mertz & Parmentier (1985), 1–19.
- MERTZ, E. & PARMENTIER, R. J. (toim.) 1985. *Semiotic mediation: Sociocultural and psychological perspectives*. Orlando: Academic Press.
- MIELIKÄINEN, A. 1980. Nykysuomalaisen puhekielen tutkimuksen taustaa. – MIELIKÄINEN, A. (toim.), *Nykysuomalaisen puhekielen murros: Jyväskylän osatutkimus, Raportti 1*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 20. Jyväskylä. 1–40.
- MILLER, C. R. 1984. Genre as social action. *Quarterly Journal of Speech* 70: 151–167.
- MILLER, C. R. 1994. Rhetorical community: The cultural basis of genre. – Freedman & Medway (1994), 67–78.
- MILLER, C. R. 1996. This is not an essay. *College Composition and Communication* 47: 284–288.
- MILLER, C. R. & SHEPHERD, D. 2004. Blogging as social action: A genre analysis of the weblog. – GURAK, L., ANTONIJEVIC, S., JOHNSON, L., RATLIFF, C., & REYMAN, J. (toim.), *Into the blogosphere: Rhetoric, community, and culture of weblogs*. <http://blog.lib.umn.edu/blogosphere/>. Verkkoasiakirja, tarkistettu 1.3.2010.
- MILROY, L. & GORDON, M. 2003. *Sociolinguistics: Method and interpretation*. Malden: Blackwell.
- MÄNTYNEN, A. 2003. *Miten kielestä kerrotaan: Kielijuttujen retoriikkaa*. Helsinki: SKS.
- MÄNTYNEN, A., SHORE, S., & SOLIN, A. (toim.) 2006. *Genre – tekstilaji*. Helsinki: SKS.
- MÄÄTTÄ, U. 1994. *Funktionaalinen selittäminen kielitieteessä: Metateoriaa ja huomioita suomen ja sen sukukielten tutkimusperinteestä*. *Folia fennistica & linguistica* 7. Tampere: Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- MÄÄTTÄ, U. 1998. Suomalaisesta kenttämorfologiasta. – Määttä & Laalo (1998), 1–24.
- MÄÄTTÄ, U. 1999. Kielen sosiaalinen perusta ja sääntöjen emergoituminen. – Määttä et al. (1999), 23–52.
- MÄÄTTÄ, U. 2000a. Emergentistinen kielitiede. – Määttä et al. (2000), 17–40.

- MÄÄTTÄ, U. 2000b. Kielitieteen emergenttinen metateoria. *Virittäjä* 104: 498–517.
- MÄÄTTÄ, U. 2000c. Mistä on pienet säännöt tehty? *Virittäjä* 104: 203–221.
- MÄÄTTÄ, U. & LAALO, K. (toim.) 1998. *Kirjoituksia muoto- ja merkitysosopista*. Folia fennistica & linguistica 21. Tampere: Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- MÄÄTTÄ, U., NIEMINEN, T., & PÄLLI, P. (toim.) 2000. *Emergenssin kielelliset kasvot*. Folia fennistica & linguistica 24. Tampere: Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- MÄÄTTÄ, U., PÄLLI, P., & SUOJANEN, M. K. (toim.) 1999. *Kirjoituksia sosiolingvistiikasta*. Folia fennistica & linguistica 22. Tampere: Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- NAGEL, E. 1961. *The structure of science: Problems in the logic of scientific explanation*. London: Routledge & Kegan Paul.
- NEALE, S. 1980. *Genre*. London: BFI.
- NESHER, D. 1990. Understanding sign semiosis as cognition and as self-conscious process: A reconstruction of some basic conceptions in Peirce's semiotics. *Semiotica* 79: 1–49.
- NIEMINEN, T. 1995. Tarua vai totta? Fantasiagenre. Sivuinnetutkielma. Yleinen kirjallisuustiede, yleinen linja, taideaineiden laitos, Tampereen yliopisto.
- NIEMINEN, T. 1996. *Kohti lukijan genrejä: Johdatusta semioottiseen lajiteoriaan*. Yleinen kirjallisuustiede, yleinen linja: Julkaisuja 30. Tampere: Tampereen yliopiston taideaineiden laitos.
- NIEMINEN, T. 1998. Merkityksen evoluutiomallista. – Määttä & Laalo (1998), 117–141.
- NIEMINEN, T. 1999. Kieli ja vaihtelu sosiolingvistiikassa. – Määttä et al. (1999), 1–22.
- NIEMINEN, T. 2000. Sanovat sitä emergenssiksi. – Määttä et al. (2000), 111–134.
- NIEMINEN, T. 2001. Lisää tulkintoja sosiolingvistiikan uusista tulkinnoista. *Virittäjä* 105: 308–310.
- NIEMINEN, T. 2002a. Charles S. Peircen semiotiikka. – DUFVA, H. & LÄHTEENMÄKI, M. (toim.), *Kielentutkimuksen klassikoita*. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto. 125–154.
- NIEMINEN, T. 2002b. Evoluution pyörä: Miten kielelle käy ajan kanssa? *Tieteessä tapahtuu* 5/2002: 6–10.

- NIEMINEN, T. 2002c. Kirjallisten lajien semiotiikkaa. – LEHTIMÄKI, M. (toim.), *Merkkejä ja symboleja: Esseitä kirjallisuudesta ja sen tutkimuksesta*. Tampere: Tampere University Press. 159–183.
- NIEMINEN, T. 2004. The Inklings: connecting the unconnected: Genre, intertextuality and intersemiosis. – GRISHAKOVA, M. & LEHTIMÄKI, M. (toim.), *Intertextuality and intersemiosis*. Tartu: Tartu University Press. 91–114.
- NIEMINEN, T. 2006a. Limits of interpretation revisited: A sceptical view on textual interpretation: Targeting Charles Williams' *The greater trumps*. – LEHTIMÄKI, M. & TOFANTŠUK, J. (toim.), *Thresholds of interpretation: Crossing the boundaries in literary criticism*. Tallinn: TLÜ Kirjastus. 56–74.
- NIEMINEN, T. 2006b. Mielipidekirjoituksesta tekstilajina. – PAJUNEN, A. & TOMMOLA, H. (toim.), *XXIII Kielitieteen päivät Tampereella 2005: Esitelmät*. Tampere studies in language, translation and culture B 2. Tampere: Tampere University Press. 296–307. <http://tampub.uta.fi/index.php?tiedot=125>.
- NIEMINEN, T. 2009. Onko dialogisuus luonnollisen kielen erityispiirre? *Puhe ja kieli* 29(2): 49–61.
- NIINILUOTO, I. 1980. *Johdatus tieteenfilosofiaan*. Helsinki: Otava.
- NIINILUOTO, I. 1983. *Tieteellinen päättely ja selittäminen*. Helsinki: Otava.
- NÖTH, W. 1990. *Handbook of semiotics*. Bloomington & London: Indiana University Press.
- ONIKKI, T. 2000. Mistä mieli merkityksen tutkimukseen? Kognitiivisen kielentutkimuksen merkitysnäkemyksestä. – Airola et al. (2000), 85–114.
- ORLIKOWSKI, W. J. & YATES, J. 1994. Genre repertoire: The structuring of communicative practices in organizations. *Administrative science quarterly* 39: 541–574.
- PALTRIDGE, B. 1997. *Genre, frames and writing in research settings*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- PARMENTIER, R. J. 1985. Sign's place in *medias res*. – Mertz & Parmentier (1985), 23–48.
- PARÉ, A. & SMART, G. 1994. Observing genres in action: Towards a research methodology. – Freedman & Medway (1994), 146–154.
- PAUNONEN, H. 1980a. Kieli ja variaatio. – Sajavaara (1980), 36–54.

- PAUNONEN, H. 1980b. Sosiolingvistinen tutkimus suomessa 1970-luvulla sekä eräs sosiolingvistinen tutkimushanke. – *Suomen kielitiede 1980-luvun kynnyksellä: Symposium Turussa 30.11.–1.12.1979*. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja 4. Turku. 117–127.
- PEIRCE, C. S. *CP = Collected papers of C. S. Peirce*. Cambridge: Harvard University Press. Toim. Charles Hartshorne & Paul Weiss (osat 1–6, 1931–35), Arthur W. Burks (osat 7–8, 1958).
- PEIRCE, C. S. *EP = The essential Peirce: Selected philosophical writings*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press. Toim. Nathan Houser & Christian Kloesel (osa 1, 1992), The Peirce Edition Project (osa 2, 1998).
- PEIRCE, C. S. *SS = Semiotic and signifiics: The correspondence between Charles S. Peirce and Victoria Lady Welby*. Bloomington: Indiana University Press. Toim. Charles S. Hardwick & J. Cook (1977).
- PERRY, T. A. (toim.) 1980. *Evidence and argumentation in linguistics*. Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- PETTERSSON, A. 2003. Traditional genres, communicational genres, classificatory genres. – Agrell & Nilsson (2003a), 33–43.
- PETŐFI, J. S. (toim.) 1979. *Text vs. sentence*. Hamburg: Buske.
- PETŐFI, J. S. (toim.) 1988. *Text and discourse constitution: Empirical aspects, theoretical approaches*. Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- PLATON. Rep. = Valtio. Käänt. Itkonen-Kaila, M. *Teokset IV*. Otava, Helsinki 2001.
- PORT, R. F. 2008. All is prosody: Phones and phonemes are the ghosts of letters. – BARBOSA, P. A., MADUREIRA, S., & REIS, C. (toim.), *Proceedings of the Speech prosody 2008 conference*. Campinas: Editora RG/CNPq. 7–14.
- PORT, R. F. 2010. Rich memory and distributed phonology. *Language Sciences* 32: 43–55.
- PÄLLI, P. 2003. *Ihmisryhmä diskurssissa ja diskurssina*. Acta universitatis Tamperensis 910. Tampere: Tampere University Press.
- RAATIKAINEN, P. 2004. *Ihmistieteet ja filosofia*. Helsinki: Gaudeamus.
- RAEVAARA, L. 1995. Vierusparit – esimerkinä kysymys ja vastaus. – TAINIO, L. (toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet*. Tampere: Vas-tapaino. 75–92.

- RANSELL, J. 1992. Teleology and the autonomy of the semiosis process. <http://www.cspeirce.com/menu/library/aboutcsp/ransdell/autonomy.htm>. Verkkoasiakirja, tarkistettu 1.3.2010. Julkaistu myös teoksessa: Michel Balat & Janice Deledalle-Rhodes (toim.), *Signs of humanity/L'homme et ses signes* (Mouton de Gruyter, Berlin).
- REICHERT, J. 1978. More than kin and less than kind: The limits of genre theory. – Strelka (1978b), 57–79.
- REID, I. (toim.) 1987. *The place of genre in learning: Current debates*. Typerader Publications 1. Centre for Studies in Literary Education, Deakin University.
- REUNANEN, E. 1993. Journalismin genret kontekstien konteksteina: Saussurelais-bahtinilainen näkökulma tekstien tuottamiseen ja tulkintaan. *Tiedotustutkimus* 2/1993: 21–32.
- RIDELL, S. 1993. Ei yksin teksteistä: Geneerinen näkökulma journalismin tutkimiseen. *Tiedotustutkimus* 2/1993: 3–13.
- RIEMER, N. 2009. On not having read Itkonen: empiricism and intuitions in the generative data debate. *Language Sciences* 31: 649–662.
- RINALDI, G. 1994. Italian idealism and after: Gentile, Croce and others. – Kearney (1994), 350–389.
- ROBINS, R. H. 1997. *A short history of linguistics*. 4. laitos. Harlow: Longman.
- ROJOLA, L. (toim.) 1993. *Tekijän kuolema – tekstin syntymä*. Tampere: Vastapaino.
- ROMMETVEIT, R. 1990. On axiomatic features of a dialogical approach to language and mind. – Marková & Foppa (1990), 83–104.
- ROMMETVEIT, R. 1992. Outlines of a dialogically based social-cognitive approach to human cognition and communication. – Wold (1992), 19–44.
- ROSMARIN, A. 1985. *The power of genre*. Minneapolis: The University of Minnesota Press.
- RUOHO, I. 1993. Perhesarja lajityyppinä: Ruusun aika ja perheen artikulaatio. *Tiedotustutkimus* 2/1993: 75–85.
- RUTHROF, H. 1997. *Semantics and the body: Meaning from Frege to the postmodern*. Toronto: University of Toronto Press.
- RÄISÄNEN, C. 1999. *The conference forum as a system of genres: A socio-cultural study of academic conference practices in automotive crash-safety engineering*. Gothenburg studies in English 76. Göteborg: University of Göteborg.

- SAARTI, J. 1999. *Kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun aspektit: Kirjastoammattilaisten ja kirjastonkäyttäjien tekemien romaanin tiivistelmien ja asiasanoitusten yhdenmukaisuus*. Oulu: Oulun yliopiston informaatitutkimuksen laitos.
- SAJAVAARA, K. (toim.) 1980. *Soveltava kielitiede*. Helsinki: Gaudeamus.
- SAMPSON, G. 1980. *Schools of linguistics: Competition and evolution*. London: Hutchinson.
- SAMPSON, G. 2001. *Empirical linguistics*. London & New York: Continuum.
- SAUKKONEN, P. 2001. *Maailman hahmottaminen teksteinä: Tekstirakenteen ja tekstilajien teoriaa ja analyysia*. Helsinki: Yliopistopaino.
- SAUKKONEN, P. 2008. Tekstin kognitiivis-semanttinen rakenneanalyysi. *Virittäjä* 111: 235–267.
- SAUSSURE, F. 1916 [1982]. *Course of general linguistics (Cours de linguistique générale)*. Käänt. Harris, R. London: Duckworth.
- SCHAEFFER, J.-M. 1989. Literary genres and textual genericity. – Cohen (1989), 167–187.
- SCHIFFRIN, D., TANNEN, D., & HAMILTON, H. E. (toim.) 2001. *The handbook of discourse analysis*. London: Blackwell.
- SCHRYER, C. F. 1993. Records as genre. *Written Communication* 10: 200–234.
- SEAGER, W. E. 1988. Peirce's teleological signs. *Semiotica* 69: 303–314.
- SEARLE, J. R. 1969. *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SEGERDAHL, P. 1995. Linguistic theory and actual language. *Language & Communication* 15(1): 31–42.
- SEITEL, P. 2003. Theorizing genres—interpreting works. *New Literary History* 34: 275–297.
- SELL, R. D. 1991. Literary genre and history: Questions from a literary pragmaticist for socio-semioticians. – Ventola (1991), 1–38.
- SHAPIRO, M. 1991. *The sense of change: Language as history*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- SHAUMYAN, S. 1987. *A semiotic theory of language*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- SHORT, T. L. 1981. Semeiosis and intentionality. *Transactions of Charles S. Peirce society* 17: 197–223.
- SHORT, T. L. 1982. Life among the legisigns. *Transactions of Charles S. Peirce society* 18: 285–310.

- SILVERMAN, H. J. 1994. French structuralism and after: de Saussure, Lévi-Strauss, Barthes, Lacan, Foucault. – Kearney (1994), 390–408.
- SINCLAIR, J. 1991. *Corpus, concordance, collocation*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- SINCLAIR, J. 2004. *Trust the text: Language, corpus and discourse*. London & New York: Routledge. Toim. Ronald Carter.
- SINHA, C. 1988. *Language and representation: A socio-naturalistic approach to human development*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- SKIDMORE, A. 1981. Peirce and semiotics: An introduction to Peirce's theory of signs. – De George (1981), 33–50.
- SOLIN, A. 2006. Genre ja intertekstuaalisuus. – Mäntynen et al. (2006), 72–95.
- SPERBER, D. & WILSON, D. 1986. *Relevance: Communication and cognition*. Oxford: Blackwell.
- STANKIEWICZ, E. 1984. Linguistics, poetics, and the literary genres. – COPELAND, J. E. (toim.), *New directions in linguistics and semiotics*. Current issues in linguistic theory 22. Amsterdam: John Benjamins. 155–178.
- STEELE, R. & THREADGOLD, T. (toim.) 1987. *Language topics: Essays in honour of Michael Halliday*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- STILL, A. & COSTALL, A. (toim.) 1991. *Against cognitivism: Alternative foundations for cognitive psychology*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- STRELKA, J. P. 1978a. Preface. – Strelka (1978b), vii–ix.
- STRELKA, J. P. (toim.) 1978b. *Theories of literary genre*. University Park: Pennsylvania State University Press.
- SUHOLA, A., TURUNEN, S., & VARIS, M. 2005. *Journalistisen kirjoittamisen perusteet*. Helsinki: Finn Lectura.
- SULEIMAN, S. R. 1983. *Authoritarian fictions: The ideological novel as a literary genre*. New York: Columbia University Press.
- SVINHUFVUD, K. 2006. Genre redux. *Virittäjä* 109(2): 277–280. Kirjarvostelu: Vijay K. Bhatia, *Worlds of written discourse: A genre-based view*. London: Continuum 2004.
- SWALES, J. M. 1990. *Genre analysis: English in academic and research settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SWALES, J. M. 2004. *Research genres: Exploration and applications*. Cambridge: Cambridge University Press.

- TAHA, I. 2004. Semiotics of minimalist fiction: Genre as a modeling system. *Applied Semiotics / Sémiotique appliquée* 14. Verkkoasiakirja, tarkistettu 1.3.2010. <http://www.chass.utoronto.ca/french/as-sa/ASSA-No14/article4en.html>.
- TAYLOR, D. J. 1987. *The history of linguistics in the classical period*. Amsterdam: John Benjamins.
- TEJERA, V. 1988. *Semiotics from Peirce to Barthes: A conceptual introduction to the study of communication, interpretation and expression*. Leiden: E. J. Brill.
- THIBAUT, P. J. 1997. *Re-reading Saussure: The dynamics of signs in social life*. London & New York: Routledge.
- THREADGOLD, T. 1989. Talking about genre: Ideologies and incompatible discourses. *Cultural Studies* 3: 102–127.
- TODOROV, T. 1978. *Genres in discourse (Genres du discours)*. Käänt. Porter, C. Cambridge: Cambridge University Press.
- TOKAI, F. 1971. *Genre theory in China in the 3rd–6th centuries*. Bibliotheca orientalis Hungarica 15. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- TOMAŠEVSKI, B. 1928 [1978]. Literary genres. Käänt. O'Toole, L. M. – O'TOOLE, L. M. & SHUKMAN, A. (toim.), *Formalism: history, comparison, genre: Russian poetics in translation*, volume 5. Oxford: Department of Language & Linguistics, University of Essex & Holdan Books. 52–93. Ote teoksesta *Теория литературы: Поэтика*.
- TOOLAN, M. 1996. *Total speech: An integrational linguistic approach to language*. Durham: Duke University Press.
- TOOLAN, M. 1998. A few words on telementation. – Harris & Wolf (1998), 79–91.
- TYNJANOV, J. 1924 [2000]. The literary fact (О литературном факте). Käänt. Shukman, A. – DUFF, D. (toim.), *Modern genre theory*. Harlow: Pearson Education. 29–49.
- UEXKÜLL, T. v. 1992. Varieties of semiosis. – SEBEOK, T. A. & UMIKER-SEBEOK, J. (toim.), *Biosemiotics. Approaches to semiotics* 106. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. 455–470.
- VAN DIJK, T. A. 1979. New developments and problems in textlinguistics. – Petőfi (1979), 2.508–523.
- WARDHAUGH, R. 1976. *The contexts of language*. Rowley: Newbury House.
- VARIS, M. 1998. *Sumea kieli: Kiertoilmausten muoto ja intentio nykysuomessa*. Helsinki: SKS.

- VEHKAVAARA, T. 2002. Mielen merkillisyydestä. http://www.uta.fi/~tommi.vehkavaara/peirce_review.htm. Verkkoasiakirja, tarkistettu 1.3.2010; julkaistu myös *Niin & näin* -lehdessä 1/2002: 87–90.
- VEHKAVAARA, T. 2003. Filosofisen tiedon luonne ja positiivisen filosofian puolustus. – TUOHIMAA, M. & RÄSÄNEN, P. (toim.), *Filosofinen tieto ja filosofin taito*. Acta Philosophica Tampereusia 2. Tampere: Tampere University Press. 268–297.
- VEIVO, H. 2000. Merkki, kulttuuri, kokemus. – Airola et al. (2000), 130–142.
- WELLEK, R. & WARREN, A. 1942. *Kirjallisuus ja sen teoria (Theory of literature)*. Käänt. Viksten, V. & Suurpää, M. Helsinki: Otava.
- VENTOLA, E. 1987. *The structure of social interaction: A systemic approach to the semiotics of service encounters*. London: Pinter.
- VENTOLA, E. 1988a. The logical relations in exchanges. – Benson & Greaves (1988), 51–72.
- VENTOLA, E. 1988b. Text analysis in operation: A multilevel approach. – Fawcett & Young (1988), 52–77.
- VENTOLA, E. (toim.) 1991. *Approaches to the analysis of literary discourse*. Åbo: Åbo akademis förlag.
- VENTOLA, E. 2006. Genre systeemis-funktionaalisessa kielitieteessä: Esimerkkinä asiointilantteet. – Mäntynen et al. (2006), 96–121.
- WERLICH, E. 1976. *A text grammar of English*. Heidelberg: Quelle & Meyer.
- VERSCHUEREN, J. 1999. *Understanding pragmatics*. London: Arnold.
- WERTSCH, J. V. 1985a. The semiotic mediation of mental life: L. S. Vygotsky and M. M. Bakhtin. – Mertz & Parmentier (1985), 49–71.
- WERTSCH, J. V. 1985b. *Vygotsky and the social formation of mind*. Cambridge (Mass.) & London: Harvard University Press.
- WERTSCH, J. V. 1990. Dialogue and dialogism in a socio-cultural approach to mind. – Marková & Foppa (1990), 62–82.
- WERTSCH, J. V. 1992. A dialogue on message structure: Rommetveit and Bakhtin. – Wold (1992), 65–76.
- WHITE, H. 2003. Anomalies of genre: The utility of theory and history for the study of literary genres. *New literary history* 34: 597–615.
- WIDDOWSON, H. G. 2004. *Text, context, pretext: Critical issues in discourse analysis*. Malden: Blackwell.
- WILLIAMS, A. 1984. Is a radical genre criticism possible? *Quarterly Review of Film Studies* 9: 121–125.

- WIMSATT, W. K. J. & BEARDSLEY, M. C. 1954. The intentional fallacy. <http://faculty.smu.edu/nschwart/seminar/Fallacy.htm>. Verkkoasiakirja, tarkastettu 12.3.2010. Julkaistu myös teoksessa: *The verbal icon: Studies in the meaning of poetry*. Lexington: University of Kentucky Press.
- WINNER, T. G. 1978. Structural and semiotic genre theory. – Strelka (1978b), 254–268.
- VIRTANEN, T. 2004. Text, discourse and cognition: An introduction. – VIRTANEN, T. (toim.), *Approaches to cognition through text and discourse*. Trends in linguistics: Studies and monographs 147. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. 1–16.
- VITACOLONNA, L. 1988. 'Text'/'discourse' definitions. – Petöfi (1988), 421–439.
- WITTGENSTEIN, L. 1921 [1997]. *Tractatus logico-philosophicus*. Käänt. Nyman, H. Helsinki: WSOY.
- WITTGENSTEIN, L. 1953 [1999]. *Filosofisia tutkimuksia (Philosophische Untersuchungen)*. Käänt. Nyman, H. Helsinki: WSOY.
- WITTGENSTEIN, L. 1969 [1999]. *Varmuudesta (Über Gewißheit)*. Käänt. Nyman, H. Porvoo: WSOY.
- WOLD, A. H. (toim.) 1992. *The dialogical alternative: Towards a theory of language and mind*. Oslo: Scandinavian University Press.
- VOLOŠINOV, V. 1929 [1990]. *Kielen dialogisuus (Марксизм и философия языка)*. Käänt. Laine, T. Tampere: Vastapaino.
- WOOD, L. A. & KROGER, R. O. 2000. *Doing discourse analysis: Methods for studying action in talk and text*. Thousand Oaks: Sage.
- VUORINEN, J. 1997. *Taideteos merkinä: Johdatus semioottiseen taidekäsitkseen*. Helsinki: SKS.
- YATES, J. & ORLIKOWSKI, W. J. 1992. Genres of organization communication: A structurational approach to studying communication and media. *The Academy of Management Review* 17: 299–326.
- ZEMAN, J. J. 1977. Peirce's theory of signs. – SEBEOK, T. A. (toim.), *A perfusion of signs*. Bloomington & London: Indiana University Press. 22–39.
- ZLATEV, J. 1997. *Situated embodiment: Studies in the emergence of spatial meaning*. Stockholm: Gotab.
- ÖSTMAN, J.-O. 2000. Merkityksen ajankohtaiset haasteet yleiselle kielitieteelle. – Airola et al. (2000), 69–84.

- 1 KOSTIAINEN, EMMA, Viestintä ammattiosaamisen ulottuvuutena. - Communication as a dimension of vocational competence. 305 p. Summary 4 p. 2003.
- 2 SEPPÄLÄ, ANTTI, Todellisuutta kuvaamassa - todellisuutta tuottamassa. Työ ja koti television ja vähän radionkin uutisissa. - Describing reality - producing reality. Discourses of work and home in television and on a small scale in radio news. 211 p. Summary 3 p. 2003.
- 3 GERLANDER, MAIJA, Jännitteet lääkärin ja potilaan välisessä viestintäsuhteessa. - Tensions in the doctor-patient communication and relationship. 228 p. Summary 6 p. 2003.
- 4 LEHIKONEN, TAISTO, Religious media theory - Understanding mediated faith and christian applications of modern media. - Uskonnollinen mediateoria: Modernin median kristilliset sovellukset. 341 p. Summary 5 p. 2003.
- 5 JARVA, VESA, Venäläisperäisyys ja ekspressiivisyys suomen murteiden sanastossa. - Russian influence and expressivity in the lexicon of Finnish dialects. 215 p. 6 p. 2003.
- 6 USKALI, TURO, "Älä kirjoita itseäsi ulos" Suomalaisen Moskovan-kirjeenvaihtajuuden alkutaival 1957-1975. - "Do not write yourself out" The beginning of the Finnish Moscow-correspondency in 1957-1975. 484 p. Summary 4 p. 2003.
- 7 VALKONEN, TARJA, Puheviestintätaitojen arviointi. Näkökulmia lukioikäisten esiintymis- ja ryhmätaitoihin. - Assessing speech communication skills. Perspectives on presentation and group communication skills among upper secondary school students. 310 p. Summary 7 p. 2003.
- 8 TAMPERE, KAJA, Public relations in a transition society 1989-2002. Using a stakeholder approach in organisational communications and relation analyses. 137 p. 2003.
- 9 EEROLA, TUOMAS, The dynamics of musical expectancy. Cross-cultural and statistical approaches to melodic expectations. - Musiikillisten odotusten tarkastelu kulttuurien välisen vertailujen ja tilastollisten mallien avulla. 84 p. (277 p.) Yhteenveto 2 p. 2003.
- 10 PAAANANEN, PIIRKKO, Monta polkua musiikkiin. Tonaalisen musiikin perusrakenteiden kehittyminen musiikin tuottamis- ja improvisaatio-tehtävissä ikävuosina 6-11. - Many paths to music. The development of basic structures of tonal music in music production and improvisation at the age of 6-11 years. 235 p. Summary 4 p. 2003.
- 11 LAAKSAMO, JOUKO, Musiikillisten karakterien metamorfoosi. Transformaatio- ja metamorfoosiprosessit Usko Meriläisen tuotannossa vuosina 1963-86. - "Metamorphosis of musical characters". Transformation and metamorphosis processes in the works of Usko Meriläinen during 1963-86. 307 p. Summary 3 p. 2004.
- 12 RAUTIO, RIITTA, *Fortspinnungstypus* Revisited. Schemata and prototypical features in J. S. Bach's Minor-Key Cantata Aria Introductions. - Uusi katsaus kehitysmuotoon. Skeemat ja prototyyppiset piirteet J. S. Bachin kantaattien molliarioiden alkusoitoissa. 238 p. Yhteenveto 3 p. 2004.
- 13 MÄNTYLÄ, KATJA, Idioms and language users: the effect of the characteristics of idioms on their recognition and interpretation by native and non-native speakers of English. - Idiomien ominaisuuksien vaikutus englannin idiomien ymmärtämiseen ja tulkintaan syntyperäisten ja suomea äidinkielenään puhuvien näkökulmasta. 239 p. Yhteenveto 3 p. 2004.
- 14 MIKKONEN, YRJÖ, On conceptualization of music. Applying systemic approach to musicological concepts, with practical examples of music theory and analysis. - Musiikin käsitteellistämisestä. Systememisen tarkastelutavan soveltaminen musikologisiin käsitteisiin sekä käytännön esimerkkejä musiikin teoriasta ja analyysistä. 294 p. Yhteenveto 10 p. 2004.
- 15 HOLM, JAN-MARKUS, Virtual violin in the digital domain. Physical modeling and model-based sound synthesis of violin and its interactive application in virtual environment. - Virtuaalinen viulu digitaalisella alueella. Viulun fysikaalinen mallintaminen ja mallipohjainen äänisynteesi sekä sen vuorovaikutteinen soveltaminen virtuaalitodellisuus ympäristössä. 74 p. (123 p.) Yhteenveto 1 p. 2004.
- 16 KEMP, CHRIS, Towards the holistic interpretation of musical genre classification. - Kohti musiikin genreluokituksen kokonaisvaltaista tulkintaa. 302 p. Yhteenveto 1 p. 2004.
- 17 LEINONEN, KARI, Finlandssvenskt sje-, tje- och s-ljud i kontrastiv belysning. 274 p. Yhteenveto 4 p. 2004.
- 18 MÄKINEN, EEVA, Pianisti cembalistina. Cembalotekniikka cembalonsoittoa aloittavan pianistin ongelmana. - The Pianist as cembalist. Adapting to harpsichord technique as a problem for pianists beginning on the harpsichord. 189 p. Summary 4 p. 2004.
- 19 KINNUNEN, MAURI, Herätysliike kahden kulttuurin rajalla. Lestadiolaisuus Karjalassa 1870-1939. - The Conviction on the boundary of two cultures. Laestadianism in Karelia in 1870-1939. 591 p. Summary 9 p. 2004.
- 20 Лилия Сибберг, "БЕЛЫЕ ЛИЛИИ". ГЕНЕЗИС ФИНСКОГО МИФА В БОЛГАРИИ. РОЛЬ РУССКОГО ФЕННОИЛЬСТВА. ФИНСКО-БОЛГАРСКИЕ КОНТАКТЫ И ПОСРЕДНИКИ С КОНЦА XIX ДО КОНЦА XX ВЕКА. 284 с. - "Belye lilii". Genezis finskogo mifa v Bolgarii. Rol' russkogo fennoil'stva. Finsko-bolgarskie kontakty i posredniki s konca XIX do konca XX veka. 284 p. Yhteenveto 2 p. 2004.

- 21 FUCHS, BERTOLD, *Phonetische Aspekte einer Didaktik der Finnischen Gebärden Sprache als Fremdsprache*. - Suomalainen viittomakieli vieraana kielenä. Didaktinen fonetiikka. 476 p. Yhteenveto 14 p. 2004.
- 22 JÄÄSKELÄINEN, PETRI, *Instrumentatiivisuus ja nykysuomen verbinjohto. Semanttinen tutkimus*. - Instrumentality and verb derivation in Finnish. A semantic study. 504 p. Summary 5 p. 2004.
- 23 MERTANEN TOMI, *Kahdentoista markan kappina? Vuoden 1956 yleislakko Suomessa*. - A Rebellion for Twelve Marks? - The General Strike of 1956 in Finland. 399 p. Summary 10 p. 2004.
- 24 MALHERBE, JEAN-YVES, *L'œuvre de fiction en prose de Marcel Thiry : une lecture d'inaboutissements*. 353 p. Yhteenveto 1 p. 2004.
- 25 KUHNA, MATTI, *Kahden maailman välissä. Marko Tapion Arktinen hysteria* Väinö Linnan haastajana. - Between two worlds. Marko Tapio's Arktinen hysteria as a challenger to Väinö Linna. 307p. Summary 2 p. 2004.
- 26 VALTONEN, HELI, *Minäkuvat, arvot ja mentaliteetit. Tutkimus 1900-luvun alussa syntyneiden toimihenkilönaisten omaelämäkertoista*. - Self-images, values and mentalities. An autobiographical study of white collar women in twentieth century Finland. 272 p. Summary 6 p. 2004.
- 27 PUSZTAI, BERTALAN, *Religious tourists. Constructing authentic experiences in late modern hungarian catholicism*. - Uskontotuturitit. Autenttisen elämyksen rakentaminen myöhäismodernissa unkarilaisessa katolisuudessa. 256 p. Yhteenveto 9 p. Summary in Hungarian 9 p. 2004.
- 28 PÄÄJOKI, TARJA, *Taide kulttuurisena kohtaamispaikkana taidekavatuksessa*. - The arts as a place of cultural encounters in arts education. 125 p. Summary 3 p. 2004.
- 29 JUPPI, PIRITA, *"Keitä me olemme? Mitä me haluamme?" Eläinoikeusliike määrittelykamppailun, marginalisoinnin ja moraalisen paniikin kohteena suomalaisessa sanomalehdistössä*. - "Who are we? What do we want?" The animal rights movement as an object of discursive struggle, marginalization and moral panic in Finnish newspapers. 315 p. Summary 6 p. 2004.
- 30 HOLMBERG, JUKKA, *Etusivun politiikkaa. Yhteiskunnallisten toimijoiden representointi suomalaisissa sanomalehtiuutisissa 1987-2003*. - Front page politics. Representation of societal actors in Finnish newspapers' news articles in 1987-2003. 291 p. Summary 2 p. 2004.
- 31 LAGERBLOM, KIMMO, *Kaukana Kainuussa, valtavyälän varrella. Etnologinen tutkimus Kontiomäen rautatieläisyhteisön elinkaaresta 1950 - 1972*. - Far, far away, nearby a main passage. An ethnological study of the life spans of Kontiomäki railtown 1950 - 1972. 407 p. Summary 2 p. 2004.
- 32 HAKAMÄKI, LEENA, *Scaffolded assistance provided by an EFL teacher during whole-class interaction*. - Vieraan kielen opettajan antama oikea-aikainen tuki luokkahuoneessa. 331 p. Yhteenveto 7 p. 2005.
- 33 VIERGUTZ, GUDRUN, *Beiträge zur Geschichte des Musikunterrichts an den Gelehrtschulen der östlichen Ostseeregion im 16. und 17. Jahrhundert*. - Latinankoulujen musiikinopetuksen historiasta itäisen Itämeren rannikkokaupungeissa 1500- ja 1600-luvuilla. 211 p. Yhteenveto 9 p. 2005.
- 34 NIKULA, KAISU, *Zur Umsetzung deutscher Lyrik in finnische Musik am Beispiel Rainer Maria Rilke und Einjuhani Rautavaara*. - Saksalainen runous suomalaisessa musiikissa, esimerkkinä Rainer Maria Rilke ja Einjuhani Rautavaara. 304 p. Yhteenveto 6 p. 2005.
- 35 SYVÄNEN, KARI, *Vastatunteiden dynamiikka musiikkiterapiassa*. - Counter emotions dynamics in music therapy. 186 p. Summary 4 p. 2005.
- 36 ELORANTA, JARI & OJALA, JARI (eds), *East-West trade and the cold war*. 235 p. 2005.
- 37 HILTUNEN, KAISA, *Images of time, thought and emotions: Narration and the spectator's experience in Krzysztof Kieslowski's late fiction films*. - Ajan, ajattelun ja tunteiden kuvia. Kerronta ja katsojan kokemus Krzysztof Kieslowskin myöhäisfiktiossa. 203 p. Yhteenveto 5 p. 2005.
- 38 AHONEN, KALEVI, *From sugar triangle to cotton triangle. Trade and shipping between America and Baltic Russia, 1783-1860*. 572 p. Yhteenveto 9 p. 2005.
- 39 UTRIAINEN, JAANA, *A gestalt music analysis. Philosophical theory, method, and analysis of Igor Reznikoff's compositions*. - Hahmopuustainen musiikkianalyysi. Hahmofilosofinen teoria, metodi ja musiikkianalyysi Iégor Reznikoffin sävellyksistä. 222 p. Yhteenveto 3 p. 2005.
- 40 MURTORINNE, ANNAMARI, *Tuskan hauskaa! Tavoitteena tiedostava kirjoittaminen. Kirjoittamisprosessi peruskoulun yhdeksännellä luokalla*. - Painfully fun! Towards reflective writing process. 338 p. 2005.
- 41 TUNTURI, ANNA-RIITTA, *Der Pikareske Roman als Katalysator in Geschichtlichen Abläufen. Erzählerische Kommunikationsmodelle in Das Leben des Lazarillo von Tormes, bei Thomas Mann und in Einigen Finnischen Romanen*. 183 p. 2005.
- 42 LUOMA-AHO, VILMA, *Faith-holders as Social Capital of Finnish Public Organisations*. - Luottojoukot - Suomalaisen julkisten organisaatioiden sosiaalista pääomaa. 368 p. Yhteenveto 8 p. 2005.

- 43 PENTTINEN, ESA MARTTI, Kielioppi virheiden varjossa. Kielitiedon merkitys lukion saksan kielioopin opetuksessa. - Grammar in the shadow of mistakes. The role of linguistic knowledge in general upper secondary school German grammar instruction. 153 p. Summary 2 p. Zusammenfassung 3 p. 2005.
- 44 KAIVAPALU, ANNEKATRIN, Lähdekieli kielenoppimisen apuna. - Contribution of L1 to foreign language acquisition. 348 p. Summary 7 p. 2005.
- 45 SALAVUO, MIIKKA, Verkkoavusteinen opiskelu yliopiston musiikkikasvatuksen opiskelukulttuurissa - Network-assisted learning in the learning culture of university music education. 317 p. Summary 5 p. 2005.
- 46 MAIJALA, JUHA, Maaseutuyhteisön kriisi-1930-luvun pula ja pakkohuutokaupat paikallisena ilmiönä Kalajokilaaksossa. - Agricultural society in crisis - the depression of the 1930s and compulsory sales as a local phenomenon in the basin of the Kalajoki-river. 242 p. Summary 4 p. 2005.
- 47 JOUHKI, JUUKA, Imagining the Other. Orientalism and occidentalism in Tamil-European relations in South India. -Tulkintoja Toiseudesta. Orientalismi ja oksidentalismi tamileiden ja eurooppalaisten välisissä suhteissa Etelä-Intiassa. 233 p. Yhteenveto 2 p. 2006.
- 48 LEHTO, KEIJO, Aatteista arkeen. Suomalaisen seitsemäpäiväisten sanomalehtien linjapaperien synty ja muutos 1971-2005. - From ideologies to everyday life. Editorial principles of Finnish newspapers, 1971-2005. 499 p. Summary 3 p. 2006.
- 49 VALTONEN, HANNU, Tavallisesta kuriositeetiksi. Kahden Keski-Suomen Ilmailumuseon Messerschmitt Bf 109 -lentokoneen museoarvo. - From Commonplace to curiosity - The Museum value of two Messerschmitt Bf 109 -aircraft at the Central Finland Aviation Museum. 104 p. 2006.
- 50 KALLINEN, KARI, Towards a comprehensive theory of musical emotions. A multi-dimensional research approach and some empirical findings. - Kohti kokonaisvaltaista teoriaa musiikillisista emootioista. Moniulotteinen tutkimuslähestymistapa ja empiirisiä havain-toja. 71 p. (200 p.) Yhteenveto 2 p. 2006.
- 51 ISKANUIS, SANNA, Venäjänkielisten maahanmuuttajaopiskelijoiden kieli-identiteetti. - Language and identity of Russian-speaking students in Finland. 264 p. Summary 5 p. Peçepat 6 c. 2006.
- 52 HEINÄNEN, SEIJA, Käsityö - taide - teollisuus. Näkemyksiä käsityöstä taideteollisuuteen 1900-luvun alun ammatti- ja aikakausleh-dissä. - Craft - Art - Industry: From craft to industrial art in the views of magazines and trade publications of the early 20th Century. 403 p. Summary 7 p. 2006.
- 53 KAIVAPALU, ANNEKATRIN & PRUULLI, KÜLVI (eds), Lähivertailuja 17. - Close comparisons. 254 p. 2006.
- 54 ALATALO, PIIRJO, Directive functions in intra-corporate cross-border email interaction. - Direktiiviset funktiot monikansallisen yrityksen englanninkielisessä sisäisessä sähköpostiviestinnässä. 471 p. Yhteenveto 3 p. 2006.
- 55 KISANTAL, TAMÁS, „...egy tömegmészárlásról mi értelmes dolgot lehetne elmondani?” Az ábrázolásmód mint történelemkonceptió a holokauszt-irodalomban. - „...there is nothing intelligent to say about a massacre”. The representational method as a conception of history in the holocaust-literature. 203 p. Summary 4 p. 2006.
- 56 MATIKAINEN, SATU, Great Britain, British Jews, and the international protection of Romanian Jews, 1900-1914: A study of Jewish diplomacy and minority rights. - Britannia, Britannian juutalaiset ja Romanian juutalaisten kansainvälinen suojele, 1900-1914: Tutkimus juutalaisesta diplomatiasta ja vähemmistöoikeuksista. 237 p. Yhteenveto 7 p. 2006.
- 57 HÄNNINEN, KIRSI, Visiosta toimintaan. Museoiden ympäristökasvatus sosiokulttuurisena jatkumona, säätelymekanismina ja innovatiivisena viestintänä. - From vision to action. Environmental education in museums as a socio-cultural continuum, regulating mechanism, and as innovative communication 278 p. Summary 6 p. 2006.
- 58 JOENSUU, SANNA, Kaksi kuvaa työntekijästä. Sisäisen viestinnän opit ja postmoderni näkökulma. - Two images of an employee; internal communication doctrines from a postmodern perspective. 225 p. Summary 9 p. 2006.
- 59 KOSKIMÄKI, JOUNI, Happiness is... a good transcription - Reconsidering the Beatles sheet music publications. - Onni on... hyvä transkriptio - Beatles-nuottijulkaisut uudelleen arvioituna. 55 p. (320 p. + CD). Yhteenveto 2 p. 2006.
- 60 HIETAHARJU, MIKKO, Valokuvan voi repiä. Valokuvan rakenne-elementit, käyttöympäristöt sekä valokuvatulkinnan syntyminen. - Tearing a photograph. Compositional elements, contexts and the birth of the interpretation. 255 p. Summary 5 p. 2006.
- 61 JÄMSÄNEN, AULI, Matrikkeltaiteilijaksi valikoituminen. Suomen Kuvaamataiteilijat -hakuteoksen (1943) kriteerit. - Prerequisites for being listed in a biographical encyclopedia criteria for the Finnish Artists Encyclopedia of 1943. 285 p. Summary 4 p. 2006.
- 62 HOKKANEN, MARKKU, Quests for Health in Colonial Society. Scottish missionaries and medical culture in the Northern Malawi region, 1875-1930. 519 p. Yhteenveto 9 p. 2006.

- 63 RUUSKANEN, ESA, Viholliskuviin ja viranomaisiin vetoamalla vaiennetut työväentalot. Kuinka Pohjois-Savon Lapuan liike sai nimismiehet ja maaherran sulkemaan 59 kommunistista työväentaloa Pohjois-Savossa vuosina 1930-1932. - The workers' halls closed by scare-mongering and the use of special powers by the authorities. 248 p. Summary 5 p. 2006.
- 64 VARDJA, MERIKE, Tegelaskategoriat ja tegelase kujutamise vahendid Väinö Linna romaanis "Tundmatu sõdur". - Character categories and the means of character representation in Väinö Linna's Novel *The Unknown Soldier*. 208 p. Summary 3 p. 2006.
- 65 TAKÁTS, JÓZSEF, Módszertani berek. Írások az irodalomtörténet-írásról. - The Grove of Methodology. Writings on Literary Historiography. 164 p. Summary 3 p. 2006.
- 66 MIKKOLA, LEENA, Tuen merkitykset potilaan ja hoitajan vuorovaikutuksessa. - Meanings of social support in patient-nurse interaction. 260 p. Summary 3 p. 2006.
- 67 SAARIKALLIO, SUVI, Music as mood regulation in adolescence. - Musiikki nuorten tunteiden säätelynä. 46 p. (119 p.) Yhteenveto 2 p. 2007.
- 68 HUJANEN, ERKKI, Lukijakunnan rajamailla. Sanomalehden muuttuvat merkitykset arjessa. - On the fringes of readership. The changing meanings of newspaper in everyday life. 296 p. Summary 4 p. 2007.
- 69 TUOKKO, Eeva, Mille tasolle perusopetuksen englannin opiskelussa päästään? Perusopetuksen päättövaiheen kansallisen arvioinnin 1999 eurooppalaisen viitekehyksen taitotasoihin linkitetyt tulokset. - What level do pupils reach in English at the end of the comprehensive school? National assessment results linked to the common European framework. 338 p. Summary 7 p. Sammanfattning 1 p. Tiivistelmä 1 p. 2007.
- 70 TUIKKA, TIMO, "Kekkonen konstit". Urho Kekkonen historia- ja politiikkakäsitykset teoriasta käytäntöön 1933-1981. - "Kekkonen's way". Urho Kekkonen's conceptions of history and politics from theory to practice, 1933-1981. 413 p. Summary 3 p. 2007.
- 71 Humanistista kirjoa. 145 s. 2007.
- 72 NIEMINEN, LEA, A complex case: a morphosyntactic approach to complexity in early child language. 296 p. Tiivistelmä 7 p. 2007.
- 73 TORVELAINEN, PÄIVI, Kaksivuotiaiden lasten fonologisen kehityksen variaatio. Puheen ymmärrettävyyden sekä sananmuotojen tavoittelun ja tuottamisen tarkastelu. - Variation in phonological development of two-year-old Finnish children. A study of speech intelligibility and attempting and production of words. 220 p. Summary 10 p. 2007.
- 74 SIITONEN, MARKO, Social interaction in online multiplayer communities. - Vuorovaikutus verkkopeliyhteisöissä. 235 p. Yhteenveto 5 p. 2007.
- 75 STJERNVALL-JÄRVI, BIRGITTA, Kartanoarkkitehtuuri osana Tandefelt-suvun elämäntapaa. - Manor house architecture as part of the Tandefelt family's lifestyle. 231 p. 2007.
- 76 SULKUNEN, SARI, Text authenticity in international reading literacy assessment. Focusing on PISA 2000. - Tekstien autenttisuus kansainvälisissä lukutaidon arviointitutkimuksissa: PISA 2000. 227 p. Tiivistelmä 6 p. 2007.
- 77 KÖSZEGHY, PÉTER, Magyar Alkibiadés. Balassi Bálint élete. - The Hungarian Alcibiades. The life of Bálint Balass. 270 p. Summary 6 p. 2007.
- 78 MIKKONEN, SIMO, State composers and the red courtiers - Music, ideology, and politics in the Soviet 1930s - Valtion säveltäjiä ja punaisia hoviherroja. Musiikki, ideologia ja politiikka 1930-luvun Neuvostoliitossa. 336 p. Yhteenveto 4 p. 2007.
- 79 SIVUNEN, ANU, Vuorovaikutus, viestintä-tekniologia ja identifiointuminen hajautetuissa tiimeissä. - Social interaction, communication technology and identification in virtual teams. 251 p. Summary 6 p. 2007.
- 80 LAPPI, TIINA-RIITTA, Neuvottelu tilan tulkinnoista. Etnologinen tutkimus sosiaalisen ja materiaalsen ympäristön vuorovaikutuksesta jyvaskyläläisissä kaupunkipuhunnoissa. - Negotiating urban spatiality. An ethnological study on the interplay of social and material environment in urban narrations on Jyväskylä. 231 p. Summary 4 p. 2007.
- 81 HUHTAMÄKI, ULLA, "Heittäydy vapauteen". Avantgarde ja Kauko Lehtisen taiteen murros 1961-1965. - "Fling yourself into freedom!" The Avant-Garde and the artistic transition of Kauko Lehtinen over the period 1961-1965. 287 p. Summary 4 p. 2007.
- 82 KELA, MARIA, Jumalan kasvot suomeksi. Metaforisaatio ja erään uskonnollisen ilmauksen synty. - God's face in Finnish. Metaphorisation and the emergence of a religious expression. 275 p. Summary 5 p. 2007.
- 83 SAARINEN, TAINA, Quality on the move. Discursive construction of higher education policy from the perspective of quality. - Laatu liikkeessä. Korkeakoulupolitiikan diskursiivinen rakentuminen laadun näkökulmasta. 90 p. (176 p.) Yhteenveto 4 p. 2007.
- 84 MÄKILÄ, KIMMO, Tuhoa, tehoa ja tuhlausta. Helsingin Sanomien ja New York Timesin ydinaseutisoinnin tarkastelua diskurssi-analyttisestä näkökulmasta 1945-1998.

- "Powerful, Useful and Wasteful". Discourses of Nuclear Weapons in the New York Times and Helsingin Sanomat 1945-1998. 337 p. Summary 7 p. 2007.
- 85 KANTANEN, HELENA, Stakeholder dialogue and regional engagement in the context of higher education. - Yliopistojen sidosryhmävuoropuhelu ja alueellinen sitoutuminen. 209 p. Yhteenveto 8 p. 2007.
- 86 ALMONKARI, MERJA, Jännittäminen opiskelun puheviestintätilanteissa. - Social anxiety in study-related communication situations. 204 p. Summary 4 p. 2007.
- 87 VALENTINI, CHIARA, Promoting the European Union. Comparative analysis of EU communication strategies in Finland and in Italy. 159 p. (282 p.) 2008.
- 88 PULKKINEN, HANNU, Uutisten arkkitehtuuri - Sanomalehden ulkoasun rakenteiden järjestys ja jousto. - The Architecture of news. Order and flexibility of newspaper design structures. 280 p. Yhteenveto 5 p. 2008.
- 89 MERILÄINEN, MERJA, Monenlaiset oppijat englanninkielisessä kielikylypöpetuksessa - rakennusaineita opetusjärjestelyjen tueksi. - Diverse Children in English Immersion: Tools for Supporting Teaching Arrangements. 197 p. 2008.
- 90 VARES, MARI, The question of Western Hungary/Burgenland, 1918-1923. A territorial question in the context of national and international policy. - Länsi-Unkarin/Burgenlandin kysymys 1918-1923. Aluekysymys kansallisen ja kansainvälisen politiikan kontekstissa. 328 p. Yhteenveto 8 p. 2008.
- 91 ALA-RUONA, ESA, Alkuarviointi kliinisenä käytäntönä psykiksesi oireilevien asiakkaiden musiikkiterapiassa - strategioita, menetelmiä ja apukeinoja. - Initial assessment as a clinical procedure in music therapy of clients with mental health problems - strategies, methods and tools. 155 p. 2008.
- 92 ORAVALA, JUHA, Kohti elokuvallista ajattelua. Virtuaalisen todellisen ontologia Gilles Deleuzen ja Jean-Luc Godardin elokuvakäsityksissä. - Towards cinematic thinking. The ontology of the virtually real in Gilles Deleuze's and Jean-Luc Godard's conceptions of cinema. 184 p. Summary 6 p. 2008.
- 93 KECSKEMÉTI, ISTVÁN, Papyrusesta megabitteihin. Arkisto- ja valokuvakokoelmien konservoinnin prosessin hallinta. - From papyrus to megabytes: Conservation management of archival and photographic collections. 277 p. 2008.
- 94 SUNI, MINNA, Toista kieltä vuorovaikutuksessa. Kielellisten resurssien jakaminen toisen kielen omaksumisen alkuvaiheessa. - Second language in interaction: sharing linguistic resources in the early stage of second language acquisition. 251 p. Summary 9 p. 2008.
- 95 N. PÁL, JÓZSEF, Modernség, progresszió, Ady Endre és az Ady-Rákosi vita. Egy konfliktusos eszmetörténeti pozíció természetete és következményei. 203 p. Summary 3 p. 2008.
- 96 BARTIS, IMRE, „Az igazság ismérve az, hogy igaz”. Etika és nemzeti identitás Sütő András Anyám könnyű álmat ígér című művében és annak recepciójában. 173 p. Summary 4 p. 2008.
- 97 RANTA-MEYER, TUIRE, Nulla dies sine linea. Avauksia Erkki Melartinin vaikutteisiin, verkostoihin ja vastaanottoon henkilö- ja reseptiohistoriallisena tutkimuksena. - *Nulla dies sine linea*: A biographical and reception-historical approach to Finnish composer Erkki Melartin. 68 p. Summary 6 p. 2008.
- 98 KOIVISTO, KEIJO, Itsenäisen Suomen kanta-aliupseeriston synty, koulutus, rekrytointitusta ja palvelusehdot. - The rise, education, the background of recruitment and conditions of service of the non-commissioned officers in independent Finland. 300 p. Summary 7 p. 2008.
- 99 KISS, MIKLÓS, Between narrative and cognitive approaches. Film theory of non-linearity applied to Hungarian movies. 198 p. 2008.
- 100 RUUSUNEN, AIMO, Todeksi uskottua. Kansandemokraattinen Neuvostoliitto-journalismi rajapinnan tulkina vuosina 1964-1973. - Believed to be true. Reporting on the USSR as interpretation of a boundary surface in pro-communist partisan journalism 1964-1973. 311 p. Summary 4 p. 2008.
- 101 HÄRMÄLÄ, MARITA, Riittääkö *Ett ögonblick* näytöksi merkonomilta edellytetystä kielitaidosta? Kielitaidon arviointi aikuisten näyttötutkinnoissa. - *Is Ett ögonblick* a sufficient demonstration of the language skills required in the qualification of business and administration? Language assessment in competence-based qualifications for adults. 318 p. Summary 4 p. 2008.
- 102 COELHO, JACQUES, The vision of the cyclops. From painting to video ways of seeing in the 20th century and through the eyes of Man Ray. 538 p. 2008.
- 103 BREWIS, KIELO, Stress in the multi-ethnic customer contacts of the Finnish civil servants: Developing critical pragmatic intercultural professionals. - Stressin kokemus suomalaisten viranomaisten monietnisisä asiakaskontaktteissa: kriittis-pragmaattisen kulttuurien välisen ammattitaidon kehittäminen. 299 p. Yhteenveto 4 p. 2008.
- 104 BELIK, ZHANNA, The Peshekhonov's Workshop: The Heritage in Icon Painting. 239 p. [Russian]. Summary 7 p. 2008.
- 105 MOILANEN, LAURA-KRISTINA, Talonpoikaisuus, säädyllyisyys ja suomalaisuus 1800- ja 1900-lukujen vaihteen suomenkielisen proosan kertomana. - Peasant values, estate society and the Finnish in late nineteenth- and early

- and early twentieth-century narrative literature. 208 p. Summary 3 p. 2008.
- 106 PÄÄRNILÄ, OSSI, Hengen hehkusta tietostrategioihin. Jyväskylän yliopiston humanististen tiedekunnan viisi vuosikymmentä. 110 p. 2008.
- 107 KANGASNIEMI, JUKKA, Yksinäisyyden kokemuksen avainkomponentit Yleisradion tekstitelevision Nuorten palstan kirjoituksissa. - The key components of the experience of loneliness on the Finnish Broadcasting Company's (YLE) teletext forum for adolescents. 388 p. 2008.
- 108 GAJDÓ, TAMÁS, Színháztörténeti metszetek a 19. század végétől a 20. század közepéig. - Segments of theatre history from the end of the 19th century to the middle of the 20th century. 246 p. Summary 2 p. 2008.
- 109 CATANI, JOHANNA, Yritystapahtuma kontekstina ja kulttuurisena kokemuksena. - Corporate event as context and cultural experience. 140 p. Summary 3 p. 2008.
- 110 MAHLAMÄKI-KAISTINEN, RIIKKA, Mätänevän velhon taidejulistus. Intertekstuaalisen ja -figuraalisen aineiston asema Apollinairen L'Enchanteur pourrissant teoksen tematiikassa ja symboliikassa. - Pamphlet of the rotten sorcerer. The themes and symbols that intertextuality and interfigurality raise in Apollinaire's prose work L'Enchanteur pourrissant. 235 p. Résumé 4 p. 2008.
- 111 PIETILÄ, JYRKI, Kirjoitus, juttu, tekstielementti. Suomalainen sanomalehtijournalismi juttutyypin kehityksen valossa printtimedian vuosina 1771-2000. - Written Item, Story, Text Element. Finnish print journalism in the light of the development of journalistic genres during the period 1771-2000. 779 p. Summary 2 p. 2008.
- 112 SAUKKO, PÄIVI, Musiikkiterapian tavoitteet lapsen kuntoutusprosessissa. - The goals of music therapy in the child's rehabilitation process. 215 p. Summary 2 p. 2008.
- 113 LASSILA-MERISALO, MARIA, Faktan ja fiktion rajamailla. Kaunokirjallisen journalismin poetiikka suomalaisissa aikakauslehdissä. - On the borderline of fact and fiction. The poetics of literary journalism in Finnish magazines. 238 p. Summary 3 p. 2009.
- 114 KNUUTINEN, ULLA, Kulttuurihistoriallisten materiaalien menneisyys ja tulevaisuus. Konservoinnin materiaalitutkimuksen heritologiset funktiot. - The heritological functions of materials research of conservation. 157 p. (208 p.) 2009.
- 115 NIIRANEN, SUSANNA, «Miroir de mérite». Valeurs sociales, rôles et image de la femme dans les textes médiévaux des *troubairitz*. - "Arvokkuuden peili". Sosiaaliset arvot, roolit ja naiskuva keskiaikaisissa *troubairitz*-teksteissä. 267 p. Yhteenveto 4 p. 2009.
- 116 ARO, MARI, Speakers and doers. Polyphony and agency in children's beliefs about language learning. - Puhujat ja tekijät. Polyfonia ja agenttiivisuus lasten kielenoppimiskäsityksissä. 184 p. Yhteenveto 5 p. 2009.
- 117 JANTUNEN, TOMMI, Tavu ja lause. Tutkimuksia kahden sekventiaalisen perusyksikön oleuksesta suomalaisessa viittomakielessä. - Syllable and sentence. Studies on the nature of two sequential basic units in Finnish Sign Language. 64 p. 2009.
- 118 SÄRKKÄ, TIMO, Hobson's Imperialism. A Study in Late-Victorian political thought. - J. A. Hobsonin imperialismi. 211 p. Yhteenveto 11 p. 2009.
- 119 LAIHONEN, PETTERI, Language ideologies in the Romanian Banat. Analysis of interviews and academic writings among the Hungarians and Germans. 51 p. (180 p) Yhteenveto 3 p. 2009.
- 120 MÁTYÁS, EMESE, Sprachlernspiele im DaF-Unterricht. Einblick in die Spielpraxis des finnischen und ungarischen Deutsch-als-Fremdsprache-Unterrichts in der gymnasialen Oberstufe sowie in die subjektiven Theorien der Lehrenden über den Einsatz von Sprachlernspielen. 399 p. 2009.
- 121 PARACZKY, ÁGNES, Näkeekö taitava muusikko sen minkä kuulee? Melodiadiktaatin ongelmat suomalaisessa ja unkarilaisessa taidemuusiikin ammattikoulutuksessa. - Do accomplished musicians see what they hear? 164 p. Magyar nyelvű összefoglaló 15 p. Summary 4 p. 2009.
- 122 ELOMAA, EEVA, Oppikirja eläköön! Teoreettisia ja käytännön näkökohtia kielten oppimateriaalien uudistamiseen. - Cheers to the textbook! Theoretical and practical considerations on enhancing foreign language textbook design. 307 p. Zusammenfassung 1 p. 2009.
- 123 HELLE, ANNA, Jäljet sanoissa. Jälkistruktuuristisen kirjallisuuskäsityksen tulo 1980-luvun Suomeen. - Traces in the words. The advent of the poststructuralist conception of literature to Finland in the 1980s. 272 p. Summary 2 p. 2009.
- 124 PIMÄ, TENHO ILARI, Tähtäin idässä. Suomalainen sukukansojen tutkimus toisessa maailmansodassa. - Setting sights on East Karelia: Finnish ethnology during the Second World War. 275 p. Summary 2 p. 2009.
- 125 VUORIO, KAIJA, Sanoma, lähettäjä, kulttuuri. Lehdistöhistorian tutkimustraditiot Suomessa ja median rakennemuutos. - Message, sender, culture. Traditions of research into the history of the press in Finland and structural change in the media. 107 p. 2009.
- 126 BENE, ADRIÁN Egyén és közösség. Jean-Paul Sartre *Critique de la raison dialectique* című műve a magyar recepció tükrében. - Individual and community. Jean-Paul Sartre's

- Critique of dialectical reason* in the mirror of the Hungarian reception. 230 p. Summary 5 p. 2009.
- 127 DRAKE, MERJA, Terveysviestinnän kipu-pisteitä. Terveystiedon tuottajat ja hankkijat Internetissä. - At the interstices of health communication. Producers and seekers of health information on the Internet. 206 p. Summary 9 p. 2009.
- 128 ROUHIAINEN-NEUNHÄUSERER, MAIJASTIINA, Johtajan vuorovaikutusosaaminen ja sen kehittyminen. Johtamisen viestintähaasteet tietoperustaisessa organisaatiossa. - The interpersonal communication competence of leaders and its development. Leadership communication challenges in a knowledge-based organization. 215 p. Summary 9 p. 2009.
- 129 VAARALA, HEIDI, Oudosta omaksi. Miten suomenoppijat keskustelevat nykynovel-lista? - From strange to familiar: how do learners of Finnish discuss the modern short story? 317 p. Summary 10 p. 2009.
- 130 MARJANEN, KAARINA, The Belly-Button Chord. Connections of pre-and postnatal music education with early mother-child interaction. - Napasointu. Pre- ja postnataalin musiikkikasvatuksen ja varhaisen äiti-vauva-vuorovaikutuksen yhteydet. 189 p. Yhteen-veto 4 p. 2009.
- 131 BÖHM, GÁBOR, Önéletírás, emlékezet, elbeszélés. Az emlékező próza hermeneutikai aspektusai az önéletírás-kutatás újabb eredményei tükrében. - Autobiography, remembrance, narrative. The hermeneutical aspects of the literature of remembrance in the mirror of recent research on autobiography. 171 p. Summary 5 p. 2009.
- 132 LEPPÄNEN, SIRPA, PITKÄNEN-HUHTA, ANNE, NIKULA, TARJA, KYTÖLÄ, SAMU, TÖRMÄKANGAS, TIMO, NISSINEN, KARI, KÄÄNTÄ, LEILA, VIRKKULA, TIINA, LAITINEN, MIKKO, PAHTA, PÄIVI, KOSKELA, HEIDI, LÄHDESMÄKI, SALLA & JOUSMÄKI, HENNA, Kansallinen kyselytutkimus englannin kie-lestä Suomessa: Käyttö, merkitys ja asenteet. - National survey on the English language in Finland: Uses, meanings and attitudes. 365 p. 2009.
- 133 HEIKKINEN, OLLI, Äänitemoodi. Äänite musii-killisessä kommunikaatiossa. - Recording Mode. Recordings in Musical Communica-tion. 149 p. 2010.
- 134 LÄHDESMÄKI, TUULI (Ed.), Gender, Nation, Narration. Critical Readings of Cultural Phenomena. 105 p. 2010.
- 135 MIKKONEN, INKA, "Olen sitä mieltä, että". Lukiolaisten yleisönosastotekstien rakenne ja argumentointi. - "In my opinion..." Struc-ture and argumentation of letters to the editor written by upper secondary school students. 242 p. Summary 7 p. 2010.
- 136 NIEMINEN, TOMMI, Lajien synty. Tekstilaji kieli-tieteen semioottisessa metateoriassa. - Origin of genres: Genre in the semiotic metatheory of linguistics. 303 p. Summary 6 p. 2010.